

Daniel Spânu

CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE ȘI ICONOGRAFICE LA
CERCETAREA SITULUI „CETATE” DE LA ZIMNICEA

Daniel Spânu

CONTRIBUȚII

ARHEOLOGICE ȘI
ICONOGRAFICE LA
CERCETAREA SITULUI
„CETATE” DE LA ZIMNICEA

Cu o prefață de Dragoș Măndescu

PITEȘTI 2014

EDITURA ORDESSOS A MUZEULUI JUDEȚEAN ARGEȘ
Str. Armand Călinescu nr. 44, RO-110047 PITEȘTI

COPERTA: Daniel Spânu (pe coperta I: malul de nord al sitului „Cetate” supravegheat
de către colaboratorul Leontin Lazăr în septembrie 2005)

GRAFICĂ ȘI TEHNOREDACTARE: Daniel Spânu

TRADUCERE ENGLEZĂ: Ioana Zirra

Tiraj: 200

© Daniel Spânu

Lucrare realizată prin contribuția autorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SPÂNU, DANIEL

**Contribuții arheologice și iconografice la cercetarea
sitului „Cetate” de la Zimnicea / Daniel Spânu ; cuvânt
înainte: Dragoș Măndescu. - Pitești : Ordessos, 2014**

Bibliogr.

Index

ISBN 978-606-8604-04-6

I. Măndescu, Dragoș (pref.)

902(498 Zimnicea)

CUPRINS

PREFAȚĂ (de Dragoș Măndescu)	7
ARGUMENT	9
PARTEA I. CONTRIBUȚII LA ISTORICUL CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE PE „CETATE”	11
I.1. „Dezgropările” din secolul al XIX-lea	11
I.2. Cercetările interbelice	12
I.2.1. Ecoul cercetărilor din 1924 în „Getica” lui Vasile Pârvan	12
I.2.2. Campania din 1924 – restituirea informației	15
I.2.2.1. Regăsirea, structura și conținutul documentației din 1924	15
I.2.2.2. Considerații asupra modului de întocmire a documentației	16
I.2.2.3. Metodologia și strategia săpăturii	18
I.2.2.4. Problema localizării în teren a suprafețelor cercetate	20
I.2.2.5. Probleme ale amenajărilor și contextelor identificate	22
I.2.2.5.1. Problema presupuselor fortificații	22
I.2.2.5.2. Amenajarea locuințelor	24
I.2.2.5.3. Contexte cu oseminte umane	25
I.2.2.6. Categoriile reprezentative de materiale arheologice	25
I.2.2.6.1. Materiale medievale	25
I.2.2.6.2. Ceramica locală de epocă La Tène	26
I.2.2.6.3. O formă particulară de strecurătoare	29
I.2.2.6.4. Problema <i>pythoi</i> -lor de factură locală cu ornamente imprimate	29
I.2.2.6.5. Un recipient zoomorf	31
I.2.2.6.6. Problema ceramicii grafitate „celtice”	31
I.2.2.6.7. Cupe locale cu decor în relief	32
I.2.2.6.8. Amfore șampilate de import	35
I.2.2.6.9. Cupa de tip <i>kantharos</i>	39
I.2.2.6.10. Fragmentul de cupă de sticlă cu decor în relief	40
I.2.2.6.11. Piese de port și de podoabă	41
I.2.2.6.12. Unelte, instrumente, arme	41
I.2.2.6.13. Monede	43
I.2.2.6.14. Problema materialelor neolitice sau din epoca bronzului	44
I.2.2.7. Indicii privind structura stratigrafiei sitului	45
I.2.2.8. Sistematizarea elementelor de datare descoperite în 1924	46
I.2.2.9. Privire de ansamblu asupra rezultatelor cercetărilor din 1924	47
I.3. Cercetările postbelice	48
I.3.1. Cercetările coordonate de Ion Nestor (1948-1949)	48
I.3.1.1. Caracterizare generală	48
I.3.1.2. Problema fortificațiilor	49
I.3.1.3. Stratigrafia și cronologia „Cetății”	52
I.3.1.4. „Predarea ștafetei”	54
I.3.2. Cercetările Alexandrinei D. Alexandrescu (1966-1975)	57
I.3.2.1. Localizarea secțiunilor cercetate în perioada 1966-1975 pe „Cetate”	57
I.3.2.2. Stratigrafia, evoluția și problema fortificării așezării	59
I.3.2.3. Materiale ceramice și indicatori cronologici	63
I.3.2.4. Întreruperea cercetărilor de la Zimnicea	66
I.3.3. Concluzii privind literatura postbelică dedicată „Cetății”	67
I.3.3.1. Delimitarea arbitrară a locuirii La Tène și absența fortificațiilor	67
I.3.3.2. Construcții, locuințe, amenajări și metodele de cercetare aplicate	68
I.3.3.3. Dilemele stratigrafiei și ale evoluției așezării La Tène	69
I.3.3.4. Spectrul restrâns de materiale evocate și documentate	70

PARTEA A II-A. STUDII ARHEOLOGICE ȘI ICONOGRAFICE	73
II.1. Un mormânt cu fibulă Glasinac și începuturile așezării preistorice de pe „Cetate”	73
II.1.1. Istoricul descoperirii și precizarea contextului	73
II.1.2. Câteva observații asupra fibulei Glasinac	75
II.1.3. Probleme ale datării mormântului cu fibulă Glasinac	76
II.1.4. Un fragment de strachină Basarabi descoperit pe „Cetate”	80
II.1.5. Mormântului hallstattian și începuturile așezării La Tène	80
II.2. Reprezentări antropomorfe pe câteva cupe cu decor în relief de la Zimnicea. Contribuții la studiul iconografiei și mitologiei Daciei preromane	83
II.2.1. Fragmentele cu reprezentări antropomorfe	84
II.2.2. Problema contextului și a datării	85
II.2.3. Propunere de reconstituire a scenei originale	87
II.2.4. Elementele compoziționale ale scenei reconstituite	89
II.2.5. Enigmaticul fond mitologic. Comentarii iconografice	91
II.2.5.1. Semnificația iconografică a <i>rhyton</i> -ului și tema Adventului	91
II.2.5.2. Tema perechii de cavaleri și răspândirea iconografiei Dioscurilor	95
II.2.5.3. Scena de la Zimnicea din perspectiva iconografiei Dioscurilor	98
II.2.5.4. Problema originilor cultului Cavalerilor Danubieni	99
II.2.5.5. Analogiile cu falerele de la Lupu și semnificația lor	100
II.2.5.6. Divinități colective feminine în Dacia preromană	103
II.2.6. Concluzii: importanța scenei de la Zimnicea	107
PARTEA A III-A. SITUL „CETATE” ASTĂZI ȘI MÂINE	108
III.1. Degradarea sitului „Cetate” de la Zimnicea	108
III.2. Potențial și perspective ale cercetării sitului „Cetate”	110
III.2.1. Partea luminoasă a lunii sau ce știm despre „Cetate”	111
III.2.2. Un indicator plurivalent: spectrul de fibule	112
III.2.3. Partea întunecată a lunii sau ce nu știm despre „Cetate”	115
III.2.4. Deziderate, stringențe, posibilități ...	117
SUMMARY (translated by Ioana Zirra)	121
ANEXE	129
1. Textul restituit al jurnalului campaniei din 1924	129
1.1. Însemnările lui Ioan Andrieșescu din 25-29 august	129
1.2. Însemnările lui Vladimir Dumitrescu din 25 august – 15 septembrie	129
1.3. Însemnările lui Ioan Andrieșescu din 15-17 septembrie	134
1.4. Însemnările lui Vasile Christescu din 17-20 septembrie	134
1.5. Însemnările lui Ioan Andrieșescu din 22-23 și 25 septembrie	136
2. Materiale descoperite în campania din 1924	137
2.1. Amfore șampilate de import	137
2.2. Recipiente de lux elenistice	137
2.3. Fragmente ceramice La Tène („getice”) comune	137
2.4. Cupe locale cu decor în relief	140
2.5. Ceramică medievală	140
3. Materiale din campaniile postbelice	140
3.1. Materiale hallstattiene	140
3.2. Importuri elenistice	141
3.3. Fragmente ceramice grafitate	141
3.4. Tipar pentru realizarea unor cupe cu decor în relief	141
3.5. Fibule	141
LITERATURA	143
PRESCURTĂRILE INSTITUȚIILOR EVOCATE ÎN TEXT	151
INDICE DE NUME, LOCALITĂȚI ȘI TERMENI TEHNICI	152
LISTA PLANȘELOR • LIST OF PLATES	154
PLANȘE • PLATES	159

PREFAȚĂ

O SAGA DUNĂREANĂ... Astfel poate fi caracterizată succint povestea cercetării arheologice în așezarea din cea de-a doua epocă a fierului situată în marginea de vest a orașului Zimnicea. Descoperit la mijlocul secolului al XIX-lea de trei dintre corifeii intrării în modernitate a culturii române, August Treboniu Laurian, Cezar Bolliac și Dimitrie Bolintineanu, situl arheologic de pe terasa stângă a Dunării a cunoscut succesiv toate etapele cercetării arheologice de la noi, de la primele încercări timide de constituire a arheologiei în disciplină științifică până la preocupările contemporane.

Din acest punct de vedere, Zimnicea poate ilustra pertinent o adevărată schemă evolutivă a arheologiei românești: etapa originilor este reprezentată de cercetările lui Cezar Bolliac din al treilea sfert al secolului al XIX-lea, etapa încheșării școlii românești de arheologie în perioada interbelică este și ea prezentă aici prin cercetările coordonate de Ioan Andrieșescu în anul 1924, etapa maturității atinse în perioada postbelică este reprezentată de cercetările din 1948-1949 ale lui Ion Nestor, elev al lui Vasile Pârvan, iar etapa contemporană, ai căror „titulari” sunt produsele școlii Ion Nestor, așadar elevii elevilor lui Pârvan, este reprezentată de cercetările Alexandrinei D. Alexandrescu (1966-1975) și, mai recent, Mircea Babeș (2000-2005). În colectivul încheșat de Mircea Babeș și-au găsit locul arheologi tineri, aflați, pe atunci, la debutul carierei, iar printre ei, atât autorul volumului, cât și cel al rândurilor de față. Așadar, a patra generație de la Pârvan încoace se confrunta cu vestigiile de pe „Cetate”. Fără îndoială, în măsura în care o școală românească de arheologie pre- și protoistorică a existat, amprenta tuturor generațiilor acesteia cu greu ar putea fi surprinsă cu mai mare acuratețe în alte situri decât în cel de la Zimnicea.

Pentru început, Daniel Spânu ne propune o meticuloasă reconstituire a seriilor campaniilor de cercetări la Zimnicea - „Cetate”, de la începuturi până la mijlocul celei de-a doua jumătăți a secolului XX, pe baza a ceea ce mai poate fi salvat din informațiile oferite de arhive și depozitele arheologice. Seriile de campanii arheologice au fost urmate de lungi perioade de stagnare, dar situl nu a fost niciodată uitat sau abandonat. Dimpotrivă, a generat pasiuni, dezbateri aprinse și controverse. Totuși, avem de a face cu o poveste cu final nefericit, de vreme ce nici până astăzi, după zeci de mii de metri cubi de pământ excavat, mii de ore petrecute de arheologi în arșița prăfoasă a râpei Dunării și sute de complexe și artefacte descoperite, importantul sit arheologic nu beneficiază de vreo monografie, soartă injustă împărțită și de săpăturile de pe „Câmpul Morților”.

Despre importanța deosebită a unor piese arheologice descoperite pe „Cetate” se discută în cea de-a doua parte a volumului. Dezbaterile dedicate fibulelor,

fragmentelor de vase de import sau locale, comune sau cu decor în relief ne introduc în domenii precum cronologia, iconografia și mitologia protoistorică, teme de care autorul se simte foarte atras, dând în același timp măsura competenței sale, așa cum a demonstrat-o și prin intermediul altor studii și contribuții publicate anterior.

A treia secțiune a volumului de față, în ciuda unei anumite doze de optimism rece și bine temperat al autorului, se desfășoară totuși pe un fundal dezamăgitor. Îmi aduc aminte cu nostalgie, cum, în forma sa dintâi, mai restrânsă, discursul despre degradarea sitului „Cetate” apăruse în pagina unui ziar de circulație națională, în plină campanie arheologică a anului 2006. Pagina găzduia, în integralitatea sa, comentariile unor tineri arheologi sau istorici ce atrăgeau atenția asupra stării deplorabile în care se aflau situri de maximă importanță pentru arheologia românească. Pe lângă intervenția lui Daniel Spânu, se afla și cea a subsemnatului, legată de situl de la Cetățeni. De atunci s-au scurs opt ani și tot atâția miniștri s-au perindat în fruntea Ministerului Culturii, organism guvernamental care ar trebui să vegheze la bunul mers al destinului patrimoniului nostru arheologic. De prisos să mai arăt că o asemenea instabilitate ministerială nu avea cum să urnească din zona incertitudinilor și a ignoranței soarta siturilor arheologice amenințate. Evident că nici la Zimnicea, nici la Cetățeni, nimic nu s-a schimbat, ba mai mult, agresiunile și distrugerile au continuat nestingherite.

Membru al celui mai recent colectiv de cercetare arheologică a așezării de la Zimnicea, Daniel Spânu este un *in-sider*, intim familiarizat cu întreaga problemă a sitului, fapt evidențiat de solida sa raportare la realitățile topografice, la particularitățile stratigrafiei, la detaliile tipologice ale pieselor descoperite... Din perspectiva experienței acumulate în postura de tehnician de săpătură de-a lungul celor mai recente campanii de săpături arheologice pe „Cetate”, Daniel Spânu se dovedește a fi nu numai un autor avizat, ci și un comentator autorizat și îndreptățit al problemelor ce privesc situația actuală și perspectivele de viitor ale acestui sit.

Data fiind penuria vechilor documentații de șantier, volumul semnat de Daniel Spânu recompune și reconstituie în bună măsură 13 ani de intense campanii arheologice în „sudul cel mai de sud al României” și, astfel, capătă el însuși valențe de document testimonial. Utilitatea sa pentru specialiști este evidentă. În paginile sale vor afla ajutor atât colegii de breaslă preocupați să dezlege încâlcitele ițe ale problematicii unui sit reprezentativ pentru cea de-a doua epocă a fierului la Dunărea de Jos, cât și cei ce-și îndreaptă atenția asupra istoriei arheologiei românești. Discursul limpede, logic și coerent al autorului face ca această carte să poate fi parcursă cu ușurință și chiar cu plăcere de către publicul larg, prilej cu care acesta va descoperi că arheologia nu se rezumă doar la Piramide, Stonehenge, Troia sau Indiana Jones.

Dragoș Măndescu

ARGUMENT

PE SITUL „CETATE” de la Zimnicea în județul Teleorman (pl. 1/1-2) și-au desfășurat activitatea, de-a lungul timpului, nume sonore ale arheologiei românești, precum Cezar Bolliac, Ioan Andrieșescu, Vladimir Dumitrescu, Ion Nestor, Alexandrina D. Alexandrescu, Mircea Babeș. Practic, reprezentanți ai tuturor generațiilor de arheologi români din secolul al XIX-lea și până astăzi s-au confruntat cu vestigiile de aici. Strădaniile lor de pe teren, unele îndelungate și laborioase, au fost însă urmate de o materializare publicistică modestă.

Contribuțiile reunite în volumul de față au fost publicate anterior în mod dispart, în periodice de specialitate editate de instituții de profil din orașe diferite, la București, Pitești sau Timișoara¹. Redactarea lor a fost prilejuită și impulsionată de participarea mea la două programe specifice: (1) cercetările arheologice de pe „Cetate” inițiate și coordonate de Mircea Babeș în perioada 2000-2005 și (2) reorganizarea depozitelor MNA-București sub conducerea Oanei Damian. Ambele programe mi-au alimentat interesul pentru materialele și problemele sitului „Cetate”. Preocupările mele s-au alăturat efortului colegilor mei de generație de a valorifica măcar crâmpoie din moștenirea inedită a vechilor săpături de la Zimnicea².

Publicarea contribuțiilor mele anterioare a fost însoțită de șanse și de neșanse. Dacă șansa uneori surâzătoare este de datoria fiecăruia să nu și-o irosească, fatalitatea este inevitabilă. Adversităților sorții nu li se poate opune efectiv decât gestul creator împlinit. Identificarea jurnalului săpăturilor din 1924³ a survenit, printr-o curioasă întâmplare, tocmai după ce finalizasem și înaintasem spre publicare un istoric al cercetărilor de pe situl „Cetate”⁴. Ordinea apariției celor două articole a fost însă inversată de promptitudinea diferită cu care redacțiile periodicelor Argeșis (prompt) și Cercetări Arheologice (cu o întârziere de peste un an) mi-au publicat contribuțiile. Studiarea jurnalului din 1924 și publicarea, prin grija lui George Trohani, a unei comunicări inedite a Alexandrinei D. Alexandrescu⁵ ofereau o seamă de informații noi care nu au mai putut fi integrate în istoricul, pe atunci, deja predat la tipar. Demersul de față îmi oferă prilejul armonizării și reactualizării celor două contribuții dedicate istoricului vechilor săpături de la „Cetate”.

Reinventarierea materialelor din depozitele MNA-București a prilejuit identificarea unor materiale arheologice expresive, descoperite mai demult la Zimnicea – „Cetate”,

¹ Spânu 2005, Spânu 2006a, Spânu 2006b, Spânu 2006c, Spânu 2009.

² Măndescu 2010, 216-229; Pătrașcu 2005; Pătrașcu 2007.

³ Spânu 2005.

⁴ Spânu 2006b.

⁵ Trohani 2006; Alexandrescu A. D. 2006.

dar rămase necunoscute în literatura de specialitate. Mostre ale ceramicii de lux elenistice sau fibulele tracice au oferit repere consistente pentru precizarea începuturilor locuirii din cea de a doua epocă a fierului. Unele informații suplimentare, și ele inedite, au prilejuit clarificări ale contextului arheologic în care a fost identificat mormântul hallstattian cu fibulă Glasinac⁶. Alte materiale uitate, dar regăsite în aceleași depozite, precum fibulele de schemă târzie La Tène sau de epocă imperială timpurie, contribuie substanțial la datarea etapelor finale ale așezării preromane de pe „Cetate”⁷. Până acum, toți acești indicatori cronologici au fost evocați în mod separat în contribuțiile mele. Reluarea dezbaterii lor conjugate permite precizarea, fie și numai generală, a datării prezenței umane pe acest sit de pe terasa înaltă a Dunării.

Solicitățile și sugestiile unor colegi mai vârstnici sau mai tineri mi-au relevat oportunitatea publicării unei variante românești a studiului dedicat reprezentărilor antropomorfe de pe câteva cupe cu decor în relief de la Zimnicea⁸. Unele ilustrații din contribuțiile mele de până acum nu s-au bucurat de condiții grafice la înălțimea așteptărilor. Importanța și spectaculozitatea iconografică a unora dintre piesele descoperite pe „Cetate” ar putea justifica republicarea lor. Totodată, am regretat absența notelor și referințelor bibliografice din varianta publicată a prezentării stării de degradare prin eroziunea naturală și antropică a „Cetății” de la Zimnicea⁹.

Aceste experiențe, solicitări și sugestii mi-au oferit tot atâtea argumente pentru revizuirea, reunirea și armonizarea într-un singur volum a contribuțiilor mele anterioare dedicate cercetărilor și vestigiilor arheologice de pe „Cetate”. Textele contribuțiilor mele au fost astfel reverificate, erorile au fost îndreptate, multe formulări au fost încă odată șlefuite. În toate aceste preocupări, călăuză mi-a fost speranța că, astfel, voi îndepărta măcar un colț din vâlul efemerității care s-a așternut peste investigațiile realizate de-a lungul timpului pe „Cetate”. Finanțarea actuală, atât de precară a săpăturilor sistematice, dar, mai ales, degradarea spiritului de breaslă contemporan fac incerte perspectivele continuării unor cercetări complexe și pluridisciplinare, așa cum le-ar pretinde acest sit multistratificat. Am întocmit culegerea de față ca o modestă împotrivire la vitregita soartă științifică a vestigiilor de pe „Cetatea” de la Zimnicea. Nu am pretenția „ultimului cuvânt”, ci aş îndrăzni să hărăzesc demersul de față, ca reazem și punct de pornire, oricăror inițiative și valorificări viitoare.

București, 14 iulie 2014

⁶ Spânu 2009.

⁷ Spânu 2006a, 297-299, pl. 3.

⁸ Spânu 2006a.

⁹ Spânu 2006c.

PARTEA I. CONTRIBUȚII LA ISTORICUL CERCETĂRIILOR ARHEOLOGICE DE PE „CETATE”

1.1. „Dezgropările” din secolul al XIX-lea

O primă variantă a acestui capitol: Spănu 2006b, 191.

ÎN CIUDA METODELOR primare de cercetare de teren, săpăturile întreprinse de Cezar Bolliac la începutul anilor '70 ai secolului al XIX-lea i-au permis acestuia să identifice două categorii de ansambluri preistorice distincte aflate la vest de localitatea Zimnicea, și anume o așezare („Cetatea”) și o necropolă. Încă din acel stadiu cu totul incipient al informațiilor, vestigiile care au atras mai mult atenția au fost înmormântările preistorice care furnizau materiale mai interesante și atractive, așa cum este cunoscutul *pythos* ornamentat cu rozete și călăreți (o reprezentare schematică în pl. 9/1b).

Spectaculos prin dimensiuni, dar și prin ornamentală și iconografie, recipientul de tip *pythos* a fost ilustrat și descris încă de Cezar Bolliac¹⁰ și de Grigore Tocilescu¹¹, și a fost reprodus în repetate rânduri în literatura mai recentă¹². Foarte probabil, chiupul a fost descoperit pe cuprinsul necropolei „getice”¹³, ca parte dintr-un inventar funerar așa cum se întâmplă cu alte vase similare păstrate integral, fie la Fântânele¹⁴, fie în alte morminte descoperite ulterior la Zimnicea¹⁵. După cum vom vedea mai jos, în așezarea de pe „Cetate” au fost descoperite numai fragmente ale unor astfel de *pythoi* (cf. *infra* § I.2.2.6.4.), dar niciodată exemplare întregi sau întregibile.

Observația lui Grigore Tocilescu, potrivit căruia cea mai importantă necropolă preistorică de pe teritoriul anticei Dacii ar fi cea de la Zimnicea¹⁶, avea să-și păstreze pentru mult timp valabilitatea. Fascinația de sorginte romantică pentru morminte avea să eclipseze interesul pentru cercetarea locuirii preistorice de la Zimnicea. Singura informație concretă despre situl „Cetate”, de care dispunea Grigore Tocilescu la data conceperii celui dintâi tratat românesc de preistorie, era aceea că la Zimnicea se afla o „cetate intarita cu pamentu ridicatu d'in immense si profunde sianturi, lung. 200, latime 150 pasi ...”¹⁷. Această constatare se baza pe relatările lui Cezar Bolliac și nu pe

¹⁰ Bolliac 1872, 1; Bolliac 1974. Asupra datei probabile a descoperirii (1871 ?): Măndescu 2001, 18-19.

¹¹ Tocilescu 1880, 581, tab. K, fig. 1/14.

¹² Moscalu 1983, 93-94, 299, n. 1164 cu literatura.

¹³ Opinia potrivit căreia *pythos*-ul ar proveni dintr-o fântână (Iosifaru 2003, 36) este rodul unei ficțiuni.

¹⁴ Mateescu, Babeș 1968, 289, fig. 5.

¹⁵ Alexandrescu A. D. 1980, 40, fig. 76/3 (Z71 C19 M 5).

¹⁶ Tocilescu 1880, 552, comentat în acest sens și de Alexandrescu A. D. 1980, 19.

¹⁷ Tocilescu 1880, 537. După cum arată Măndescu 2001, 17, reeditarea integrală a numeroaselor scrieri arheologice (unele încă inedite) ale lui Cezar Bolliac ar constitui o întreprindere utilă și necesară.

observații sau investigații personale. De altfel, Cezar Bolliac datase „Cetatea” de la Zimnicea într-un nedefinit ev preistoric și, ezitant, presupunea în jurul acesteia fie un „orasu dacu”, fie „Campulu mortilor”¹⁸. Istoriografia românească avea să rețină de la arheologul amator viziunea a unei „Cetăți” înconjurată *extra-muros* de o arie funerară, o viziune inspirată de clasică dihotomie *polis-necropolis* (cf. Cicero, *De legibus* II. 58).

Ca și săpăturile lui Cezar Bolliac, denumite atât de plastic de către Ion Nestor „dezgropări”¹⁹, investigațiile amatorilor și pasionaților de antichități Dimitrie Papazoglu și Dimitrie C. Butculescu au avut ca scop completarea colecțiilor lor particulare cu piese spectaculoase²⁰. Amplasamentul acestor vechi săpături a rămas necunoscut, astfel că nu se poate preciza la ora actuală dacă ele vor fi atins sau nu „Cetatea”. De exemplu, este greu de precizat dacă printre materialele din *Colecția Bolliac* descrise și ilustrate de Alexandrina D. Alexandrescu²¹ se numără piese descoperite pe „Cetate”. Afirmatia potrivit căreia ele ar proveni din inventare funerare „dezgropate” de Cezar Bolliac este probabil îndreptățită, deoarece majoritatea recipientelor ceramice sunt întregi, o stare care nu se verifică în cazul materialelor descoperite în așezare²².

1.2. Cercetările interbelice (1924)

1.2.1. Ecoul cercetărilor din 1924 în „Getica” lui Vasile Pârvan

O primă variantă a acestui capitol: Spânu 2006b, 191-193.

DESPRE CELE DINTĂI săpături sistematice efectuate în situl „Cetate” de la Zimnicea în 1924 literatura de specialitate nu a beneficiat timp îndelungat de informații consistente. Perioada de desfășurare a campaniei, în lunile august și septembrie 1924, este menționată cu aproximație de către Vladimir Dumitrescu²³. Din marcajele de pe fragmentele de amfore valorificate de Dumitru Tudor, se poate deduce că cercetarea a fost concentrată în două suprafețe, A și B, cea din urmă fiind continuată cu șanțuri adiacente²⁴. În ciuda acestor mențiuni, date tehnice consistente și detaliate referitoare la campania de săpături desfășurată sub conducerea lui Ioan Andrieșescu au rămas practic inedite de-a lungul întregului secol trecut. Pe bună dreptate, Ion Nestor avea să afirme că : „mare lucru nu se publicase din aceste cercetări mai vechi (...). Niciuna din aceste săpături (Nestor se referea și la săpăturile din secolul al XIX-lea și la cele

¹⁸ Bolliac 1872, 1-2 (citată de Tocilescu 1880, 537); Bolliac 1974.

¹⁹ Nestor 1949, 157

²⁰ Alexandrescu A. D. 1980, 19. Potrivit lui Vulpe R. 1966, 19 și Babeș et al. 2001, 276, Butculescu ar fi întreprins săpături la Zimnicea în jurul anului 1885.

²¹ Alexandrescu A. D. 1980, 42 (a-e¹).

²² Observații personale 2000-2005.

²³ Dumitrescu 1934, 123, n. 5.

²⁴ Tudor 1967, 72-73.

interbelice – n.n.) nu a reușit să lumineze suficient și bine întemeiat problemele fundamentale” ale sitului²⁵.

Totuși, în *Getica*, apărută la numai doi ani după campania de la Zimnicea, Vasile Pârvan inserase unele rezultate ale acelor săpături (pl. 6)²⁶. Câteva amfore șampilate, aveau să fie publicate patru decenii mai târziu de către Dumitru Tudor (pl. 7)²⁷. Informații referitoare la alcătuirea colectivului și modul de cercetare a sitului „Cetate” au mai fost oferite de Ion Nestor²⁸ și mai ales de către Vladimir Dumitrescu în memoriile sale publicate la șapte decenii (!) după campanie²⁹. Privite retrospectiv, informațiile publicate de Vasile Pârvan s-au dovedit mai substanțiale decât ale celorlalți cercetători amintiți. Din acest motiv, prezentarea sintetică a informațiilor lui Pârvan nu este, poate, lipsită de interes.

Câteva precizări preliminare sunt necesare. Inițierea campaniei de săpături sistematice în așezarea preistorică de la Zimnicea se înscrie în cadrul programului de cercetare a siturilor preistorice din România promovat de Vasile Pârvan. Nu întâmplător, cercetările de aici se sincronizau cu debutul investigațiilor lui Dinu M. Teodorescu în Munții Orăștiei³⁰. Ca și acolo, cercetările de la Zimnicea erau conduse de colaboratorul al lui Vasile Pârvan, Ioan Andrieșescu. În *Getica* se arată că rezultatele cercetărilor din 1924 urmau să fie publicate în *Dacia*³¹. Putem bănuî că moartea prematură a lui Vasile Pârvan a atras după sine atât abandonarea valorificării descoperirilor din 1924, cât și înghețarea altor inițiative interbelice de continuare a săpăturilor de la Zimnicea.

Pârvan considera că „un sat e în aceiași vreme un mic fort întărit” și enumera și „Cetatea” de la Zimnicea alături de alte astfel de „sate”, precum cele de la Poiana sau Tinosu. Potrivit mențiunilor sale, fortificațiile ar fi constat dintr-un val și dintr-un șanț, cu precizarea că la Zimnicea „nici măcar o ardere mai intensă nu se poate constata în

²⁵ Amplasamentul suprafețelor cercetate în 1924 a fost doar menționat laconic de Nestor 1949, 118 („colțul de NE al platformei a fost străbătut în 1924 cu șanțuri înguste”), dar nu a fost indicat în planurile publicate de Nestor 1949, 117 și 1950, 99 și Alexandrescu A. D. 1980, 57, fig. 1.

²⁶ Pârvan 1926, 133, 470 și 471: despre fortificații; 467: despre locuințe; 209-210: despre un ipotetic atelier de cupe „deliene”; 137, 467, 590: amfore de import; 590, 595, fig. 459: un *kantharos* „attic”; 608: fragmente ceramice cu firnis negru; 562, 590: cupe „deliene”; 562: „minunat profilate vase celtice”; materiale ceramice locale ilustrate: p. 576, fig. 414; p. 579, fig. 419; p. 583, fig. 435; p. 587, fig. 444; p. 595, fig. 459. Andrieșescu 1926, 170 se mulțumea doar să semnaleze similaritatea materialelor de la Zimnicea și Piscu Crăsani.

²⁷ Tudor 1967, 71-73, nr. 126-128, 131-135 și 138. Nici Casan-Franga 1967, nici Vulpe, Gheorghică 1976 nu oferă date concludente legate de descoperirea unor fragmente de cupe cu decor în 1924. Cert este însă că Pârvan 1926, 590 era la curent cu descoperirea unor „deliene” la Zimnicea.

²⁸ Nestor 1949, 157 preciza că săpăturile din 1924 se desfășuraseră sub egida MNA-București.

²⁹ Potrivit lui Dumitrescu 1993, 47-52, din colectivul condus de Ioan Andrieșescu, mai făceau parte, ca studenți, pe lângă autorul memoriilor, Vasile Christescu, Dorin Popescu și Gheorghe Ștefan. Din diferite motive, ultimii doi nu au mai luat parte la cercetările de teren. După cum reiese din documentația păstrată, o contribuție activă la coordonarea cercetărilor și la realizarea documentației au împlinit-o doar Ioan Andrieșescu, Vladimir Dumitrescu și Vasile Christescu.

³⁰ Teodorescu 1930, 1.

³¹ Pârvan 1926, 608, nt. 1.

val”³². Aceste afirmații nu erau susținute de o infrastructură documentară consistentă, asemeni celei realizate la Tinosu³³, ci se bazau, pe concluziile imprecise și inedite ale sondajelor lui Ioan Andrieșescu³⁴. Se poate bănuși că elementul decisiv care pleda pentru postularea existenței unor fortificații (formate din val și șanț) era oferit, nu atât observațiile realizate în săpături, ci mai ales de configurația particulară a terenului. Așa cum avea să remarce mai târziu Ion Nestor, morfologia sitului – un „promontoriu separat de restul malului printr-un șanț adânc” – este susceptibilă să fie interpretată ca punct fortificat pe care localnicii „îl numesc prin tradiție «Cetate»”. Cu o subtilă ironie, Nestor afirma că arheologul nu ar avea nevoie „de alte indicii, în fața unei astfel de situații, pentru a-și da seama că aici se află o așezare străveche întărită...”³⁵. Astfel de motive îl vor fi determinat și pe Vasile Pârvan, asemeni lui Grigore Tocilescu, după Cezar Bolliac, să considere că așezarea getică de la Zimnicea ar fi fost fortificată.

Din cercetările lui Ioan Andrieșescu, Vasile Pârvan reținuse faptul că pentru construirea locuințelor s-ar fi întrebuințat trestia „nu numai pentru coperișuri, ci și pentru pereții caselor, construiți după maniera gardurilor de trestie din regiunile băltoase... în schimb pentru temelii și vetre găsim aici frecvent întrebuințate blocuri informe de piatră”³⁶. Din perspectiva cercetărilor ulterioare, aceste observații legate de modul de amenajare a locuințelor își vădesc valabilitatea. Totuși, se poate pune întrebarea dacă, nu cumva, se vor fi confundat resturile locuirii medievale cu cele de epocă La Tène, mai ales atunci când se menționează folosirea piroanelor pentru construcții³⁷. În absența unei documentații amănunțite editate, informațiile legate de locuințele La Tène de la Zimnicea erau încă ambigue și pasibile de interpretări eronate.

Cercetările lui Ioan Andrieșescu au scos la lumină o serie de materiale care i-au atras atenția lui Vasile Pârvan și care au servit în mod nemijlocit încadrării cronologice, în cea de a doua epocă a fierului, a locuirii „getice” de la Zimnicea (pl. 6). Lui Vasile Pârvan îi era cunoscută prezența în așezarea de la Zimnicea a „numeroase resturi de amfore grecești și pontice”, unele databile pe baza ștampilelor „încă înainte de a. 200 a. Chr.” – în parte importuri rhodiene³⁸. Alături de acestea se mai menționau și un

³² Pârvan 1926, 133, 470 și 471.

³³ Vulpe, Dunăreanu-Vulpe 1924, 166-223.

³⁴ Potrivit lui Nestor 1949, 118, Ion Andrieșescu ar fi trasat numai șanțuri înguste, în care contextele identificate (resturi de lemn masiv și aglomerări de pietre) nu ar fi fost urmărite atent și nici nu ar fi fost fixate precis într-un plan. Din motive obscure, deschiderea marii suprafețe de către Ion Andrieșescu (cf. *infra* § I.2.2.4.) a fost trecută sub tăcere de către Nestor.

³⁵ Nestor 1949, 116-117. Rezultatele săpăturilor lui Nestor aveau însă să contrazică această impresie.

³⁶ Pârvan 1926, 467.

³⁷ Afirmarea de către Pârvan 1926, 299 a utilizării piroanelor pentru construcțiile de lemn getice este suspectă. Cercetările recente au confirmat existența unor piroane la Zimnicea, dar în locuințele medievale și nu în cele din epoca La Tène. Potrivit lui Nestor 1949, 120, stuful ar fi fost folosit, nu la locuințe preistorice, ci la cele medievale.

³⁸ Pârvan 1926, 137, 467, 590 făcea referire la acele amfore ștampilate care aveau să fie publicate în mod sistematic abia patru decenii mai târziu (!), la recomandarea lui Ion Nestor, de către Tudor 1967, 71-73, nr. 126-128, 131-135 și 138. Trebuie remarcat faptul că, la data redactării *Geticii*, Vasile Pârvan era temeinic documentat în privința importurilor din săpătura lui Ion Andrieșescu.

kantharos „attic”³⁹ (pl. 6/12) sau diferite fragmente ceramice cu firnis negru⁴⁰. Vasile Pârvan remarcă și prezența unor cupe „deliene”⁴¹ și sugera că acestea puteau fi produsele locale ale unui ipotetic atelier din așezarea de la Zimnicea⁴². Tot în așezare s-ar fi descoperit și „minunat profilate vase celtice”⁴³. Prin această formulare se înțelegea probabil ceramica locală La Tène de bună calitate.

Trebuie subliniat faptul că Vasile Pârvan a reprodus nu numai cupa-*kantharos* de import⁴⁴ (pl. 6/12), ci și unele fragmente ceramice locale (pl. 6/1-9). Decenii de-a rândul, acestea au rămas singurele materiale ceramice din așezarea de la Zimnicea ilustrate în literatura de specialitate.

I.2.2. Campania din 1924 – restituirea informației

O primă variantă a acestui capitol: Spânu 2005, 117-173.

I.2.2.1. Regăsirea, structura și conținutul documentației din 1924

ÎN PRIMĂVARA ANULUI 2005, Silvia Marinescu-Bîlcu a regăsit, cu ocazia reorganizării arhivei particulare a lui Vladimir Dumitrescu, două mici carnete (format A6), ambele conținând aceeași versiune a jurnalului manuscris, ținut de acesta la Zimnicea în cursul campaniei din 1924. Cu amabilitate, Silvia Marinescu-Bîlcu mi-a oferit cele două carnete spre studiu și valorificare⁴⁵.

Compararea celor două carnete ale lui Vladimir Dumitrescu a evidențiat faptul că textele și schițele sunt aproape identice, astfel încât deosebirea originalului de copie este dificilă, dacă nu imposibilă. Singura diferență semnificativă o constituie prezența într-unul dintre carnete a unei schițe de grund (pl. 2/4) care nu figurează în celălalt carnet. Nu se poate preciza dacă ambele versiuni quasi-identice au fost redactate concomitent încă din timpul campaniei sau dacă una dintre ele a fost copiată după cealaltă, după încheierea săpăturilor. Realizarea unui duplicat ilustrează grija și prevederea cu care Vladimir Dumitrescu, încă din studenție, își întocmea documentația de șantier (anexa 1.2.). Într-unul dintre aceste carnete am identificat și câteva coli manuscrise semnate de Ioan Andrieșescu, pe care au fost consemnate descoperirile din zilele de 15-17 și 22-23 septembrie 1924 (anexele 1.3 și 1.5.).

Concomitent, Eugenia Zaharia a regăsit și mi-a oferit cu amabilitate un dosar cuprinzând textul dactilografiat pe coli format A4 de către Alexandrina D.

³⁹ Pârvan 1926, 590, 595, fig. 459.

⁴⁰ Pârvan 1926, 608.

⁴¹ Pârvan 1926, 562, 590; cf. Dumitrescu 1934, 123.

⁴² Pârvan 1926, 209-210.

⁴³ Pârvan 1926, 562.

⁴⁴ Pârvan 1926, 576, fig. 414; 579, fig. 419; 583, fig. 435; 587, fig. 444; 595, fig. 459.

⁴⁵ Valorificarea documentației din 1924 nu s-a fi împlinit fără sprijinul și sugestiile oferite de Silvia Marinescu-Bîlcu, Eugenia Zaharia, Catrinel Domăneanu, Iuliana Barnea, Alexandru Avram, Mircea Babeș, Florian Matei-Popescu, Dragoș Măndescu și Ion Pătrașcu. Rezumatul câtorva pasaje și fotocopii ale unor pagini din jurnalul lui Vladimir Dumitrescu au fost publicate și de Trohani 2006, 213-219.

Alexandrescu al aceluias jurnal. În această prelucrare se mai regăseau însă și unele însemnări suplimentare ale lui Ioan Andrieșescu, referitoare la activitățile din zilele de 25-29 august (anexa 1.1.) și 25 septembrie (anexa 1.5.), precum și însemnările lui Vasile Christescu (jurnalul zilelor de 17-20 septembrie, anexa 1.4.). În mod evident, Alexandrina D. Alexandrescu reunise și transcrisese totalitatea manuscriselor alcătuind jurnalul comun de șantier al participanților la campania din 1924. Printre paginile manuscrise am mai identificat și o schiță a „Cetății”, realizată de Ioan Andrieșescu în data de 29 iulie, probabil în cursul unei vizite de recunoaștere a sitului, efectuată cu o aproape o lună înaintea începerii campaniei (pl. 2/1).

Astfel, autorul acestor rânduri a avut la dispoziție manuscrisele în original ale jurnalelor de șantier ale lui Ioan Andrieșescu și Vladimir Dumitrescu, nu însă și însemnările lui Vasile Christescu, al căror text l-am reprodus pe baza copiei dactilografiate realizate de Alexandrina D. Alexandrescu (anexele 1.1. - 1.5.). Din același motiv – cel al imposibilității studierii originalului jurnalului lui Vasile Christescu, nu am putut reproduce în contribuția de față schițele efectuate de acesta. Cu toate acestea, numărul schițelor din jurnalul lui Vasile Christescu – 26 de obiecte – a putut fi stabilit pe baza indicației „(schiță)” din textul dactilografiat de Alexandrina D. Alexandrescu.

Am considerat oportun să ordonez textele păstrate în succesiunea cronologică a redactării lor (pl. 2/2), dar și în funcție de apartenența lor la diferiții autori. Astfel, în starea actuală, documentația păstrată referitoare la campania din 1924 poate fi structurată în cinci secțiuni corespunzătoare perioadelor în care au efectuat consemnări cei trei participanți activi la cercetările de teren: (1) 25-29 august, Ioan Andrieșescu, (2) 25-26 august, 1-10 și 12-15 septembrie, Vladimir Dumitrescu, (3) 15-17 septembrie, Ioan Andrieșescu, (4) 17-20 septembrie, Vasile Christescu, (5) 22-23 și 25 septembrie, Ioan Andrieșescu. Trebuie remarcat faptul că în zilele de 25-26 august, informații referitoare la săpătură au fost consemnate atât de către Andrieșescu, cât și de către Dumitrescu.

1.2.2.2. Considerații asupra modului de întocmire a documentației

DUPĂ CUM REIEȘTE din paginile de jurnal păstrate (anexa 1), participanții la campania din 1924 au asigurat în mod inegal documentația săpăturilor (pl. 2/2). Documentarea cea mai îndelungată a săpăturii a fost asigurată de Vladimir Dumitrescu (timp de 14 zile), urmat de Ioan Andrieșescu (10 zile) și, în sfârșit, de către Vasile Christescu (numai 4 zile). În paginile documentate de cel dintâi și cel din urmă, ambii pe atunci studenți, se poate recunoaște însă o preocupare mai susținută pentru consemnarea amplă și detaliată a materialelor identificate în săpătură. În schimb, însemnările profesorului Andrieșescu sunt mai puțin consistente decât cele ale studenților săi (pl. 2/3). De exemplu, în ziua de 26 august, când Ioan Andrieșescu s-a mulțumit să redacteze numai două propoziții, documentația realizată de către tânărul Vladimir Dumitrescu este considerabil mai amplă (30 propoziții). Pentru ziua de 27 august, când

Ioan Andrieșescu a asigurat de unul singur documentarea săpăturii, însemnările sale frapază prin laconismul lor: sunt menționate numai „aceleași mărunțișuri” similare probabil celor din ziua precedentă. De asemenea, precizarea suprafeței din care provine una dintre monedele de la Filip al II-lea (șanțul IV) descoperită în ziua de 29 august, când profesorul și-a asumat exclusiv sarcina documentației, nu o datorăm acestuia, ci însemnărilor lui Vladimir Dumitrescu din 12 septembrie (!). După cum însuși Andrieșescu lasă să se înțeleagă, pentru enumerarea descoperirilor realizate în cea dintâi zi de șantier (25 august), acesta nu a făcut decât să rezume însemnările studentului său (!). Practic, singurele însemnări cu adevărat ample ale lui Ioan Andrieșescu au fost realizate în zilele de 22 și 23 septembrie.

<i>autor</i>	<i>nr. zile documentate</i>	<i>total cuvinte consemnate</i>	<i>medie cuvinte / zi</i>
Ioan ANDRIEȘESCU :	10	926	92,60
Vladimir DUMITRESCU :	13	3349	257,61
Vasile CHRISTESCU :	4	1354	338,50

Tab. 1

Volumul diferit de informație reprodusă participanții activi la campania din 1924 este reflectat de mediile zilnice ale cuvintelor notate (tabelul 1 și pl. 2/3): cel mai acribic se dovedește a fi Vasile Christescu (peste 300 de cuvinte zilnic), urmat de Vladimir Dumitrescu (peste 250 de cuvinte zilnic). Mult mai laconic este tocmai profesorul lor: media cuvintelor consemnate zilnic de Ioan Andrieșescu reprezintă sub jumătate din media lui Dumitrescu și sub o treime din media lui Christescu! Prin urmare, trebuie să recunoaștem rolul și meritul celor doi studenți, Vladimir Dumitrescu și Vasile Christescu, în realizarea jurnalului de săpătură din 1924, chiar dacă, din pretențioasă perspectivă contemporană asupra documentației arheologice, însemnările lor par a fi o înșiruire naivă și monotona de materiale, îmbogățită cu rare observații contextuale. Tocmai în condițiile prapace de cercetare arheologică de atunci, trebuie recunoscută valoarea euristică sporită a documentației celor doi. Însemnările lor se dovedesc cu atât mai importante, cu cât sunt mai descriptive și mai amănunțite (tabelul 1).

Semnificativă pentru atenția diferențiată acordată de membrii colectivului din 1924 descoperirilor realizate este și frecvența cu care aceștia au schițat unele materiale identificate în săpătură și considerate mai semnificative (tabelul 2, pl. 2/3). Sub acest aspect, al documentării grafice a materialelor din săpătură, trebuie remarcată preocuparea susținută a lui Vasile Christescu pentru schițarea unui număr deloc nesemnificativ de materiale într-un număr restrâns de zile. În medie, el a realizat mai multe schițe pe zi chiar și decât Vladimir Dumitrescu. În schimb, surprinde raritatea schițelor de obiecte din însemnările lui Andrieșescu: numai trei pe parcursul a 10 zile de prezență pe șantier (tabelul 2). Din păcate, însemnările originale cu schițele aferente realizate de Vasile Christescu în 1924 nu au mai putut fi regăsite și, probabil, s-au pierdut, astfel că o comparație *calitativă* a schițelor celor trei autori ai documentației îmi este imposibilă.

<i>autor</i>	<i>nr. zile documentate</i>	<i>nr. obiecte schțate</i>	<i>medie schițe / zi</i>
Ioan ANDRIEȘESCU:	10	2	0.20
Vladimir DUMITRESCU :	13	54	4.15
Vasile CHRISTESCU :	4	29	7.25

Tab. 2

Diferențele cantitative dintre documentațiile celor trei ar putea fi explicate prin atitudinile deosebite ale studenților și profesorului lor față de vestigiile cercetate. Tinerețea, chiar dacă este mai modestă în cunoștințe, poate fi călăuzită de o mai vie și mai sinceră atracție pentru iscodirea necunoscutului. Fără o asemenea chemare – mobil interior al oricărei cercetări empirice, practicarea arheologiei își pierde farmecul ei esențial. Iată unul dintre motivele pentru care însemnările lui Vladimir Dumitrescu sau Vasile Christescu ni se înfățișază mai consistente și mai acribice decât cele ale profesorului lor, vădindu-și astfel valoarea lor documentară.

Pe de altă parte, diferențele pe care le constatăm în modul de realizare a documentației, ar putea să corespundă și unei „diviziuni” deliberate și predeterminate a activităților de șantier. Probabil, Ioan Andrieșescu și-a asumat sarcina trasării direcțiilor generale de cercetare de teren, iar studenților le-au revenit în sarcină supravegherea săpăturii și mai ales înregistrarea rutinieră și detaliată a materialelor și situațiilor arheologice. O asemenea distribuire de sarcini în cadrul unui colectiv restrâns poate să pară cât se poate de firească, însă ea își poate pierde viabilitatea în condițiile particulare de șantier. După cum amintește în memoriile sale Vladimir Dumitrescu, membrii mai tineri ai colectivului au fost obligați să își întrerupă activitățile de șantier din diferite motive în perioada de început a campaniei⁴⁶, perioadă care corespunde tocmai zilelor (de 27 și 29 august) când documentația asigurată exclusiv de către Ioan Andrieșescu se remarcă prin caracterul ei cu totul superficial. Poate tocmai acel dezinteres pentru „mărunțișuri” l-a determinat pe Ioan Andrieșescu să abandoneze sarcina ce-i fusese sugerată de către Vasile Pârvan, și anume, aceea a prelucrării și valorificării materialelor și în cele din urmă a publicării rezultatelor campaniei din 1924.

1.2.2.3. Metodologia și strategia săpăturii

CERCETĂRILE DE TEREN din 1924 au fost concentrate în două puncte ale sitului și anume: (1) șanțul („tranșeea”) de 2/20 m trasat de Vladimir Dumitrescu „pe sup valul de nord al cetății, începând din latura de SV a cetății” (cercetat în zilele de 25 și 26 august) și (2) suprafața de 20/40 m (denumită suprafața A) de la care se dezvoltau lateral 4 șanțuri adiacente (I-IV), trasate de Ioan Andrieșescu „în partea plană a laturei de nord de la care ne apropiem în evantai de presupusul zid al cetății prin partea interioară”. Din păcate, nici distanța dintre sondajul lui Vladimir Dumitrescu și imensa suprafață de 800 mp trasată de Ioan Andrieșescu și nici lungimea șanțurilor

⁴⁶ Dumitrescu 1993, 51. Gheorghe Ștefan contactase scarlatina și a fost reținut în carantină la spitalul din Zimnicea pe întreaga durată a campaniei, iar Vasile Christescu plecase temporar la București.

„adiacente” nu este precizată în paginile de jurnal. Dintr-o schiță a lui Ioan Andrieșescu (pl. 4/29) reiese că cel puțin unul dintre cele patru șanțuri „adiacente” ar fi măsurat 16 m lungime.

Sub aspectul strategiei de cercetare a sitului, se poate considera că demararea săpăturilor printr-un sondaj îngust putea fi justificată de nevoia obținerii, încă din primele zile de șantier, a unor date *generale* privind grosimea depunerilor arheologice, frecvența și caracteristicile materialelor sau încadrarea cronologică și culturală a sitului ș.a. Potrivit lui Vladimir Dumitrescu, inițiativa acestui prim sondaj ar fi aparținut lui Vasile Pârvan: „magistrul ne-a trimis să începem lucrul *printr-un șanț de sondaj stratigrafic* (s.n.), el urmând să vină cât de curând”⁴⁷. Pe de altă parte, dimensiunile considerabile ale suprafeței A indică planul ambițios al conducătorului colectivului. Prin trasarea acestei suprafețe în interiorul „Cetății”, se poate bănuși că Ioan Andrieșescu a intenționat cercetarea în suprafață a vestigiilor locuirii din așezare, în timp ce prin șanțurile adiacente, trasate oarecum radial, el a urmărit surprinderea și secționarea presupuselor fortificații. Dar, după cum tot Vladimir Dumitrescu avea să remarce mai târziu, în mod straniu, aceste șanțuri „se opreau însă pe coama malului, fără să treacă dincolo de el, cum era normal; de ce nu le-a trasat complet, n-am înțeles nici atunci, nici după aceea”⁴⁸.

Poate mai precaut și familiarizat deja cu diversitatea materialelor și cu grosimea depunerii arheologice de pe „Cetate”, Vladimir Dumitrescu, de comun acord cu Ioan Andrieșescu, va fi luat decizia în data de 4 septembrie să concentreze cercetarea exclusiv în sfertul nordic al suprafeței A, denumit „suprafața B”, care cuprindea o suprafață de numai 20/10 m. Prin urmare, A și B *nu* sunt două suprafețe distincte; B reprezintă practic numai sfertul de nord, în cele din urmă epuizat, al suprafeței A, care fusese excavată integral, numai în primele zile de șantier, până la adâncimea primei casmale (cca -0,20 m adâncime). De la acest nivel de săpare în jos a fost adâncită ulterior suprafața B. Din acest motiv, în descrierea cercetării suprafeței B, pentru Vladimir Dumitrescu „casmaua I” este „efectiv casmaua II”, iar „casmaua II” este „efectiv casmaua III” etc., o formulare care avea să se păstreze chiar și pe marcajele unora dintre fragmentele ceramice recoltate.

În privința modalității încetățenite în acea fază de început a arheologiei românești de teren, de indicare a adâncimii de săpare, folosindu-se ca „unitate” aproximativă de măsură „casmaua”, trebuie precizat faptul, deloc nesemnificativ, că Vladimir Dumitrescu a simțit oportun să ofere informații mai precise și să indice adâncimile intermediare de săpare și în sistem metric. Mai pragmatic, Vasile Christescu renunță la aproximarea adâncimilor pe baza numărului de „casmale” și le precizează exclusiv în centimetri.

⁴⁷ Dumitrescu 1993, 51.

⁴⁸ Dumitrescu 1993, 51.

Nu în ultimul rând, trebuie subliniat faptul că decizia de a cerceta „Cetatea” de la Zimnicea prin deschiderea unei întinse suprafețe constituie, sub aspectul metodologiei de cercetare a unei locuiri preistorice dense, o alegere mai potrivită decât săparea unor șanțuri înguste de 2-3 m lățime, așa cum avea să se întâmple constant în cercetările postbelice (Ion Nestor: 1948-1949, Alexandrina D. Alexandrescu: 1966-1975). Meritul acestei alegeri îi revine lui Ioan Andrieșescu.

Ar mai trebui adăugat faptul că o mențiune din data de 9 septembrie („s-a fotografiat «in situ» pragul de lemn carbonizat...”⁴⁹) atestă folosirea fotografiei ca mijloc de documentare arheologică la Zimnicea. Probabil, șantierul de la Zimnicea se număra printre primele care s-au bucurat de introducerea a ceea ce, pe atunci, era o noutate tehnologică. Din păcate, soarta fotografiilor realizate în 1924 a rămas necunoscută.

1.2.2.4. Problema localizării în teren a suprafețelor cercetate în 1924

ÎNSEMNĂRILE ȘI SCHIȚELE păstrate de la autorii documentației din 1924 nu sunt în măsură să faciliteze localizarea în sit a suprafețelor cercetate, ele dovedindu-se, din păcate, mai degrabă ambigue. Despre sondajul lui Vladimir Dumitrescu se menționează că a fost trasat pe direcție SW-NE, „pe supt valul de nord al cetății, începând din latura de SV a cetății, imediat lângă tranșeea săpată în timpul războiului pe muchea malului”; iar despre suprafața A-B se precizează numai că aceasta a fost amplasată „la nord de tranșeea precedentă, la colțul spre SE al valului, având aceeași direcție (SV-NE)”. Prin urmare, se poate bănui că secțiunea lui Vladimir Dumitrescu și laturile lungi ale suprafeței trasate de Ioan Andrieșescu erau paralele sau, cel puțin, relativ paralele.

Trebuie recunoscut faptul că nu dispunem de nici un indiciu în privința existenței sau nu în instrumentarul de șantier din 1924 a unei busole⁴⁹. În ipoteza absenței unui astfel de instrument, se poate considera că punctele cardinale puteau fi stabilite de către membrii colectivului în mod arbitrar pe baza poziției sitului față de Dunăre. De altfel, o astfel de imprecizie în orientare se desprinde și din schița sitului realizată de Ioan Andrieșescu (pl. 2/1), din care reiese că, pentru acesta, fluviul, dar și râul Pasărea, s-ar afla mai degrabă la sud de „Cetate” și nu la sud-vest, așa cum se întâmplă în realitate. Prin urmare, indicațiilor privind orientările suprafețelor cercetate în 1924 ar trebui să li se aplice o corecție de aproximativ 45° în sensul acelor de ceasornic (N ar deveni NE, E ar deveni SE etc). Referirile din jurnal la punctele cardinale sunt deci ambigue și trebuie reținute cu extremă precauție.

Lăsând la o parte însă aceste inadvertențe, este de presupus că amplasamentul suprafețelor cercetate ar trebui căutat undeva în nord-estul sitului. După toate probabilitățile, suprafețele deschise în 1924 nu au fost astupate (mențiuni concrete în acest sens lipsesc), astfel că malurile lor se vor fi surpat în deceniile următoare într-o

⁴⁹ Potrivit unei mărturii a Eugeniei Zaharia exprimate la o masă rotundă desfășurată la Institutul de Arheologie din București (aprilie 2005), meritul introducerii busolei ca instrument de lucru în cercetarea de teren din România i-ar fi revenit lui Ion Nestor, odată cu demararea săpăturilor de la Zimnicea în 1948.

așa măsură încât, ulterior, ele nu au mai putut fi decât foarte vag reidentificate în teren. Mențiunea lui Ion Nestor, potrivit căruia „colțul de NE al platformei a fost străbătut în 1924 cu șanțuri înguste”⁵⁰ corespunde numai în parte adevărului. În mod straniu, responsabilul cercetărilor din 1948-1949 nu face nici o referire la amplasamentul suprafeței B în care, în 1924, se săpase până la o adâncime de peste 2,20 m pe toată întinderea ei de 20/10 m (!). De asemenea, în planurile oferite în cele două succinte rapoarte ale lui Ion Nestor, amplasamentul săpăturilor din 1924 nu a fost indicat⁵¹. Stabilirea poziției în teren a săpăturilor lui Ioan Andrieșescu nu s-a numărat printre obiectivele cercetărilor postbelice. Discontinuitatea față de eforturile anterioare era la ordinea zilei.

Se poate pune întrebarea dacă citirea atentă a configurației terenului, așa cum este ea redată în planurile edite⁵², dar și în planurile sitului „Cetate” reproduse aici (pl. 5/1 și 14, cf. *infra* § I.3.2.1.), ar putea oferi unele indicii utile pentru localizarea cercetărilor din 1924. Într-adevăr, în zona de est a „Cetății”, atât în planurile amintite cât și pe teren, poate fi identificată o depresiune cu cca 1-2 m mai adâncă (sub 40 m altitudine) față de zona centrală a sitului, străbătută astăzi de o potecă ce coboară spre sud în lunca Dunării. Această depresiune nu poate a fi naturală, ci de origine antropică și întrerupe porțiunile mai înalte din estul sitului (pe alocuri, peste 45 m altitudine). O astfel de adâncire nu mai poate fi recunoscută într-o altă parte a sitului. Probabil, tocmai aici ar putea fi localizată marea suprafață cercetată în 1924.

Această posibilă localizare a suprafeței cercetate în 1924 (pl. 5/1) este susținută și de observațiile efectuate în campania 2001, în extremitatea estică a profilului de sud al secțiunii XVIIIa (pl. 5/2)⁵³. Această secțiune trasată în campania 2000, continuată și finalizată în campania următoare⁵⁴, reprezenta, de fapt, o extindere spre sud a secțiunii XVIII cercetate în 1975 de către Alexandrina D. Alexandrescu. În limita estică a profilului de nord al secțiunii XVIIIa, în zona corespunzătoare carourilor 35-38, a fost identificată o excavație care perturbă întreaga stratigrafie din această parte a sitului până în solul steril din punct de vedere arheologic. Nivelul de la care a fost săpată această excavație (denumită în nomenclatura de șantier complexul 64 – pl. 5/2) se află sub stratul vegetal actual și suprapune umplutura unei gropi, probabil moderne (gr. 66). De asemenea, în umplutura complexului 64 au fost identificate fragmente de sticlă, de cărămidă și de sârmă ghimpată care sugerează constituirea ei recentă.

Pe o porțiune de peste 3 m care corespunde carourilor 37 și parțial 38, baza complexului 64 nu numai că este quasi-orizontală, dar se află aproximativ la aceeași

⁵⁰ Nestor 1949, 118.

⁵¹ Nestor 1949, 117; Nestor 1950, 99 (figuri nenumerotate).

⁵² Nestor 1949, 117; Nestor 1950, 99 (figuri nenumerotate); Alexandrescu A. D. 1980, 57, fig. 1.

⁵³ Relieful sitului „Cetate” din pl. 5/1, 14, 18/1, 27/1.2, 28 a fost reprodus după releveul topografic realizat de ing. Laurențiu Chiriac (2002), pentru utilizarea căruia am beneficiat de acordul verbal al lui Mircea Babeș, responsabil al șantierului de la Zimnicea în perioada 2000-2005. Profilele din pl. 5/2 și 16/1 sunt prelucrări ale propriilor relevee, realizate în calitate de responsabil de sector pe același șantier.

⁵⁴ Babeș et al. 2002, 344-345, nr. 248.

adâncime cu cea a nivelului de zacere al celei mai vechi depuneri arheologice din această parte a sitului, și anume umplutura unei locuințe din cea de a doua epocă a fierului (complexul 39b). În acest aspect s-ar putea întrevădea tocmai intenționalitatea epuizării depunerilor preistorice și evitarea („cruțarea”) solului steril arheologic. Mai trebuie remarcat și faptul că „malurile” complexului 64 au fost săpate relativ vertical, ceea ce iarăși constituie o specificitate a unei intervenții arheologice sistematice. Prin urmare, partea surprinsă în campania 2001 din excavația-complex 64 ar putea corespunde extremității de vest a suprafeței cercetate în 1924.

Pe baza acestei presupuneri, precum și pe baza datelor conținute în schițele din jurnal (pl. 2/4 și pl. 4/15), legate de dimensiunile, orientarea relativă și amplasamentul aproximativ al săpăturii din 1924, în pl. 5/1 a fost indicată propunerea de localizare a acesteia. Din păcate, volumul considerabil de pământ și muncă necesară identificării precise a tuturor limitelor suprafețelor și șanțurilor cercetate în 1924, precum și constrângerile financiare, au împiedecat investigarea completă a terenului în această parte de răsărit a sitului „Cetate” în campaniile 2000-2005. De asemenea, în lipsa oricărui indiciu mai consistent, localizarea precisă a „tranșei” săpate de Vladimir Dumitrescu în primele două zile ale campaniei rămâne în continuare necunoscută.

1.2.2.5. Probleme ale amenajărilor și contextelor identificate

TEHNICA DE SĂPĂTURĂ aplicată în 1924, într-o epocă de început a arheologiei de teren românești, nu presupunea determinarea meticuloasă și sistematică a unităților stratigrafice, a complexelor de locuire sau a altor amenajări specifice unei așezări preistorice. Interesul predilect pentru materiale spectacuoase și reprezentative, locale sau de import, era mult mai acut, iar descrierile participanților la săpătură dovedesc cu prisosință această preocupare. Prin urmare, nu trebuie să ne așteptăm la descrieri minuțioase ale contextelor arheologice în jurnalele celor trei participanți la săpăturile din 1924. Totuși, cele câteva precizări referitoare la contextele arheologice identificate pe atunci, nu trebuie trecute cu vederea.

1.2.2.5.1. Problema presupuselor fortificații

UNUL DINTRE SCOPURILE săpăturii din 1924 – declarat în mod explicit de către Andrieșescu – a fost acela de a surprinde și de a studia presupusul sistem de fortificații, așa cum în aceeași perioadă fuseseră determinate, de exemplu, structurile defensive de la Tinosu⁵⁵. Trebuie însă reamintit că, potrivit memoriilor lui Vladimir Dumitrescu, șanțurile trasate de Ioan Andrieșescu nu ar fi secționat complet denivelarea interpretată ca val. Totuși, trasarea lor până în zona cea mai înaltă („până pe coama valului”) ne lasă să bănuim că ipoteticele structuri de fortificație puteau fi măcar parțial surprinse prin acele șanțuri adiacente suprafeței B.

⁵⁵ Vulpe, Dunăreanu-Vulpe 1924.

În favoarea existenței unei fortificații ar putea fi invocată identificarea de către Ioan Andrieșescu în 22 septembrie, în șanțul „adiacent” I, probabil începând de la adâncimea de -2,65 m a unei aglomerări dense de chirpici (groasă de 3 cazmale – cca 60 cm). În interiorul masei de chirpici, Ioan Andrieșescu remarca prezența unor bolovani dar și a unor numeroase urme de trestie, precum și urme de bârne de lemn arse. Din păcate, dimensiunile în grund ale aglomerării de chirpici nu au fost indicate în jurnal și, după cum însuși Ioan Andrieșescu remarca, pentru elucidarea caracterului acestei amenajări ar fi fost necesară extinderea săpăturii în suprafață. Trebuie remarcat însă faptul că, în mod straniu, continuarea acestei mase de chirpici nu a fost identificată nici în șanțul II (paralel șanțului I) și nici în celelalte șanțuri „adiacente” (III și IV) pe care autorii săpăturii le trasaseră pentru a se apropia „în evantai de presupusul zid al cetății prin partea interioară”. Mai trebuie remarcat și că în ziua următoare (23 septembrie), tot în șanțul I, sub nivelul aglomerării de chirpici, Ioan Andrieșescu identifica o vatră de mari dimensiuni (peste 2 m diametru, poate o podoea?), alături de alte materiale (fragmente de amfore, un chiup fragmentar ș.a.).

Surprinderea aglomerării de chirpici exclusiv în șanțul I și identificarea în preajma acesteia, atât la niveluri inferioare, cât și superioare a unor vetre și a altor materiale ceramice getice și grecești, specifice unor contexte de locuire și nu unor structuri de fortificație, mai degrabă ar infirma existența unui sistem defensiv pe situl „Cetate”. Prin urmare, masa de chirpici ar putea fi mai degrabă interpretată ca rămășiță a unei amenajări destinate locuirii, similară celei despre care, cu mai multă perspicacitate, consemna în data de 15 septembrie Dumitrescu: „zidăria care apare des și chiar în formă de lipitură îngrijită, dar inferioară Crăsanilor în ceea ce privește tencuiala și fețuiala. Altfel, casele au fost îngrijit lucrate în scheletul lor de nuiiele și pari”. Absența unei fortificații pe „Cetatea” de la Zimnicea avea să fie reconfirmată mai târziu de Ion Nestor și de Radu Vulpe⁵⁶ (cf. *infra* § I.3.1.2). De altfel, Ioan Andrieșescu nu s-a exprimat categoric în favoarea existenței unei structuri fortificate la Zimnicea, aprecierile sale fiind ezitante, dacă nu ambigue.

Din păcate, ambiguitățile observațiilor și aprecierilor lui Ioan Andrieșescu aveau să facă loc speculațiilor lui Pârvan, potrivit căruia „nici măcar o ardere mai intensă nu se poate constata pe val”⁵⁷. Ne puteam întreba dacă nu cumva această afirmație nu se întemeia pe convingerea lui Pârvan, potrivit căruia „un sat e în aceeași vreme un mic fort întărit”⁵⁸, precum și pe interpretarea superficială a aspectului aparent al terenului „Cetății”⁵⁹, nu însă și pe evaluarea critică a rezultatelor cercetărilor de teren din 1924.

⁵⁶ Nestor 1949, 118; Nestor 1950, 94; Vulpe R. 1966, 21, 22.

⁵⁷ Pârvan 1926, 471.

⁵⁸ Pârvan 1926, 471.

⁵⁹ Cf. Nestor 1949, 116-117.

I.2.2.5.2. Amenajarea locuințelor

NU TREBUIE SĂ ne așteptăm din partea autorilor săpăturilor din 1924 la o strădanie acribică de documentare detaliată a vestigiilor locuințelor din așezarea preistorică de la Zimnicea, ca unități contextuale distincte. Totuși ei au consemnat unele observații utile și expresive legate de astfel de amenajări, care permit conturarea unei imagini generale în acest sens.

Încă din primele zile de șantier, Vladimir Dumitrescu remarcă în cel dintâi sondaj prezența la -2,05 m a unor șiruri de lespezi, unele fasonate, care probabil alcătuiau, nu atât zidul propriu-zis, ci poate mai degrabă talpa unor pereți de pământ: „La mijlocul tranșeei câteva (lespezi) mari. Una regulat tăiată de dimensiuni 28/18/18 cm face sigur parte dintr-un zid (orientat) SE-NV ce va fi trecut pe aci, aproximativ paralel cu malul cetății, înspre Dunăre, deoarece în acest loc s-au mai găsit multe pietre, între cari unele mari și tăiate regulat”.

În suprafața B au fost identificate de asemenea aliniamente de lespezi indicând traseul tălpii unor pereți sau ziduri ale unor construcții care par să fi fost suprapuse de „chirpiciu destul de mult” și de „scheletul lor de nuiele și pari”. Cercetarea în suprafața i-a permis lui Vladimir Dumitrescu să observe în data de 8 septembrie șiruri de pietre care formau trasee „pătrate sau dreptunghiulare care poate sunt camere”. La următorul nivel de săpare, remarcând aspectul acelorăși amenajări, Vladimir Dumitrescu își întărește convingerea potrivit căreia se afla în fața unor „dărâmături de ziduri de clădiri”. Trebuie remarcat faptul că aceste amenajări din piatră „în special sunt mai multe spre partea sud-vestică a săpăturii”, mai precis a suprafeței B, deci tocmai în partea opusă celei în care era presupusă existența unor fortificații. Semnificativ este și faptul că în imediata vecinătate a acestor amenajări de pietre au fost identificate o vatră, gropi de par și resturi ale unor bârne de lemn. Situația a fost documentată de către Vladimir Dumitrescu prin două schițe – poate primele relevee de grund întocmite în arheologia preistorică românească (pl. 2/4 și 4/15). Datarea resturilor acestor locuințe este incertă, dar, pe baza materialelor descoperite („cioburi locale proaste și La Tène și cioburi grecești”), se poate bănuie că ele ar putea fi atribuite epocii La Tène și nu celei medievale.

În ciuda caracterului lacunar al modului de realizare a documentației, aceasta permite totuși, atestarea existenței unor construcții rectangulare alcătuite din mai multe încăperi, cu talpă de piatră și elevație realizată din pământ și structuri de lemn și nuiele. Probabil, tocmai observațiile lui Vladimir Dumitrescu au stat la baza considerațiilor lui Vasile Pârvan asupra modului de amenajare a locuințelor getice de la Zimnicea⁶⁰.

⁶⁰ Pârvan 1926, 467: stuful era întrebuințat „nu numai pentru coperișuri, ci și pentru pereții caselor, construiți după maniera gardurilor de trestie din regiunile băltoase (...). În schimb, pentru temelii și vetre găsim aici frecvent întrebuințate blocuri informe de piatră”.

I.2.2.5.3. Contexte cu oseminte umane

PREZENȚA UNUI CRANIU uman (identificat în ziua de 25 august în secțiunea trasată de Vladimir Dumitrescu) la o adâncime relativ mică de aproximativ 40-45 cm, alături de care au mai apărut și materiale ceramice printre care și un fragment de cupă cu decor în relief, ne-ar putea duce cu gândul la acele practici ale perioadei târzii La Tène, soldate cu abandonarea în contexte de locuire a unor părți de schelet uman⁶¹. Semnificativ este însă faptul că mențiunea lui Vladimir Dumitrescu nu este singura care să ateste prezența unor oseminte umane neincinerate în săpătura din 1924. În data de 18 septembrie, la o adâncime considerabilă de -1,70 m, era rândul lui Vasile Christescu să semnaleze „țeastă de om cu maxilar” ce păreau să aparțină unui copil. Nu trebuie pierdută din vedere posibilitatea ca prezența unor craniile umane în nivelurile superioare sau inferioare ale stratigrafiei așezării de la Zimnicea să fie rezultatul deranjării unor morminte de înhumăție mai vechi (hallstattiene sau din epoca bronzului ?) prin săparea unor amenajări ulterioare (gropi sau locuințe adâncite de epocă La Tène sau chiar medievale)⁶². Din păcate, la ora actuală, caracterul unor astfel de descoperiri nu mai poate fi precizat, iar motivul pentru care craniile respective se regăseau în nivelurile de locuire nu mai poate fi nici pe departe explicat în mod satisfăcător.

La fel de reprezentativă este însă și descoperirea la baza stratigrafiei așezării (la adâncimea de cca 2,65 m) a unui posibil mormânt de incinerare în urnă, informație consemnată extrem de succint de către Ioan Andrieșescu în ziua de 22 septembrie. Din perspectiva cercetării actuale, implicațiile consemnării unei astfel de informații nu sunt lipsite de importanță. Această mențiune s-ar putea constitui într-unul dintre indiciile pe baza cărora s-ar putea susține extinderea așezării, încă într-o fază de început a existenței ei peste zona destinată inițial necropolei de epocă La Tène⁶³. Implicit, s-ar putea presupune anterioritatea începutului folosirii necropolei getice față de momentul de început al așezării La Tène.

I.2.2.6. Categorii reprezentative de materiale arheologice

I.2.2.6.1. Materiale medievale

ÎNCĂ DIN PRIMA zi de cercetări, în tranșeea săpată de Vladimir Dumitrescu, la o adâncime considerabilă (corespunzătoare celei de a VI-a „casmale”, între 1,25 și 1,45 m adâncime), acesta semnală descoperirea unor fragmente ale unui ulcior care, prin urmele de decor cu smalt, specific ceramicii medievale de la Zimnicea, așa cum este ea

⁶¹ Sirbu 1993, 31-36.

⁶² O astfel de situație este semnalată, de altfel, de către Nestor 1950, 94, care menționa identificarea la baza depunerilor de epocă La Tène a unei înhumări de epocă hallstattiană (cf. *infra* § II.1.1.).

⁶³ În acest sens sunt grăitoare și unele sugestii ale lui Nestor 1949, 119.

cunoscută din cercetările mai noi⁶⁴. Adâncimea mai mare la care a apărut această cană sugerează că ea ar putea proveni din umplutura unei locuințe adâncite sau pivnițe medievale. Se mai poate pune întrebarea dacă cele dintâi materiale schițate de Vladimir Dumitrescu și anume, fragmentul din pl. 3/1, vasul din pl. 3/3 și cupa din pl. 3/4, cu ornamentul interior ilustrat în pl. 3/5, aparțin locuirii medievale de la Zimnicea. În colecțiile MNA-București au putut fi identificate două oale medievale fragmentare (pl. 8/1-2) care confirmă observația lui Vladimir Dumitrescu. Marcajele indică proveniența lor din săpăturile din 1924 (anexa 2.5., nr. 1-2). Foarte probabil, astfel de materiale medievale au fost scoase la lumină într-o cantitate mai mare decât cea consemnată în însemnările păstrate. Această conjunctură nu trebuie însă imputată autorilor documentației săpăturii din 1924, ci ar trebui înțeleasă din perspectiva stadiului informației – pe atunci atât de sumare – referitoare la materialele medievale din Muntenia. La acea vreme, cercetările lui Virgil Drăghiceanu de la Curtea de Argeș de-abia începuseră, iar materialele ceramice medievale de acolo nu erau încă prelucrate și analizate. Aveau să treacă mai multe decenii până când ceramica medievală de la Zimnicea, în marea ei majoritate inedită, avea să fie raportată la alte descoperiri databile în secolele XIV-XVI, așa cum sunt cele de la Coconi⁶⁵. Semnificativ pentru demersul de față este faptul că încă din 1924 fuseseră descoperite pe „Cetate” materiale medievale, o conjunctură care a fost trecută cu vederea până astăzi⁶⁶.

Se poate pune întrebarea dacă numeroasele „cuie” de fier identificate în mai multe rânduri în săpătură (în jurnal au fost consemnate de cinci ori astfel de obiecte), nu sunt totuși piroane foloite la îmbinarea structurilor de lemn ale locuințelor medievale. Probabil că și alte piese din fier descoperite în campania din 1924, cum ar putea fi poate și burghiul descoperit în șanțul adiacent IV, în data de 2 septembrie, vor fi aparținut unor contexte medievale, dar, în acest sens, nu mai dispunem astăzi de nici un indiciu concret.

I.2.2.6.2. Ceramica locală de epocă La Tène

AUTORII JURNALULUI clasificau ceramica descoperită la Zimnicea în grecească, locală și de imitație (imitații locale după forme grecești). Expresii precum „cioburi multe primitive (proeminente-butoni și tracice) și «La Tène»” (Dumitrescu, 2 septembrie), sau „fragmente de ceramică locală cu proeminente sau cu brâu și proeminente, cioburi grecești – (și) La Tène” (Christescu, 17 septembrie) indică faptul că, la rândul ei,

⁶⁴ Ceramica medievală de la Zimnicea nu a fost prelucrată și publicată exhaustiv. În unele publicații au fost inserate informații și ilustrații ale unor mostre de ceramică medievală de aici, unele de-a dreptul spectaculoase prin ornamentația lor: Zaharia 1967, fig. 60/1, 3, 5; Constantinescu 1972, 52, n. 56, 70, 79, n. 84, 92-93, n. 93, 98, n. 107; Drăguț 1982, 134 (două figuri nenumerotate).

⁶⁵ De exemplu, Zaharia 1967, 159-162 sau Matei 1979, 412. Pentru descoperirile de la Coconi: Constantinescu 1972.

⁶⁶ Referirile Eugeniei Zaharia la ceramica medievală de la Zimnicea vizau exclusiv materialele identificate în cursul campaniilor conduse de către Ion Nestor și ulterior de către Alexandrina D. Alexandrescu (Zaharia 1967, 160, n. 215 și 162, n. 221).

ceramica locală era clasificată empiric în ceramică realizată la roată (ceramică „La Tène”) și ceramică lucrată cu mâna, de calitate inferioară, considerată „primitivă”. Diferențele calitative dintre aceste două categorii îi tentau pe tinerii autori ai documentației din 1924 să presupună în mod eronat separarea lor cronologică. Astfel ar trebui explicate acele referiri la „cioburi (...) amestecate neolitice și La Tène” sau „cioburi (...) neolitice (din) pastă primitivă și rău arsă”, expresii prin care era desemnată de fapt ceramica locală de calitate inferioară, lucrată cu mâna, dar databilă tot în epocă La Tène⁶⁷.

După toate aparențele, ceramica locală de epocă La Tène, lucrată cu mâna sau la roată, constituie cea mai mare parte a materialului identificat în campania din 1924. În referirile la morfologia ceramicii locale se pot întrezări multiple exemplificări ale tipurilor și categoriilor specifice ale repertoriului ceramicii locale din cea de a doua epocă a fierului, așa cum este ea cunoscută în prezent⁶⁸. Totuși, numai pe baza succintelor însemnări din jurnal, cu greu s-ar putea reconstitui în întregime repertoriul de forme identificate în vechile săpături de la Zimnicea.

Autorii jurnalului din 1924 semnalau fragmente de cupe, strachini, oale sau chiupuri, deci forme ceramice mici, medii sau mari. La acestea ar mai trebui adăugare și unele dintre acele „farfurii” identificate la diverse adâncimi. Acestea ar putea să corespundă unor străchini cu buza invazată sau evazată (pl. 6/6-7, pl. 11/1-2, 5), unor castroane (pl. 6/11, pl. 8/4, pl. 11/6) sau unor capace de epocă La Tène (de exemplu buzele de „farfurie” din pl. 4/17 și 20, similare unei piese ilustrate de Vasile Pârvan – pl. 6/8). Vladimir Dumitrescu semnalează și câteva capace asemănătoare unor „discuri aproape rotunde de lut”, similare probabil „tipsiilor-capace” lucrate cu mâna – varianta XXIIb din repertoriul lui Emil Moscalu⁶⁹.

Printre formele de recipiente identificate, ar mai trebui incluse și cămile cu o toartă („ulcele”), așa cum sunt cele din schițele reproduse în pl. 4/13, 22 și 28, cele două căni ilustrate de Pârvan (pl. 6/4-5). Astfel de căni întregi sau fragmentare, descoperite în 1924, se regăsesc în depozitele MNA-București (pl. 10/1) sau la MJT-Alexandria (pl. 10/2-3). Potrivit marcajului, cana din depozitele MNA-București ar fi fost descoperită în data de 9 septembrie. Pe baza acestei informații, cana ar putea fi identificată aceluși „vas de pastă locală nearsă, aproape întreg, cu o toartă mare cu un șanț în mijloc” menționat de Vladimir Dumitrescu în ziua respectivă. Totuși, schița din jurnal se aseamănă mai puțin imaginii câinii (de comparat pl. 4/13 cu pl. 10/1), o conjunctură care sugerează dificultățile de raportare a materialelor la documentația păstrată.

Tot din campania 1924 provine și un ulcior fragmentar realizat la roată, cu urme de rebutare: la interiorul pântecului este vizibilă o umflătură provocată în timpul arderii (pl. 10/5). Piesa nu a fost menționată în jurnal, dar, potrivit marcajului, ea a fost

⁶⁷ Îndelungatele cercetări postbelice nu au evidențiat vestigii neolitice nici pe situl „Cetate” și nici în zonele imediat învecinate (pe „Câmpul Morților”).

⁶⁸ Moscalu 1983.

⁶⁹ Moscalu 1983, 87-88, pl. LXV/1-3, 5-6.

descoperită „în supr(afața) B și șanț(urile) adiacente”. Indicarea pe marcaj a datei descoperirii (11 septembrie) este eronată: potrivit jurnalului, în ziua respectivă lucrările au fost întrerupte. Foarte probabil piesa fusese identificată anterior. Chiar dacă șansele aproximării contextului sunt compromise, prezența unui rebut în stratigrafia de pe „Cetate” are o importanță particulară. Se poate lesne considera că un vas rebutat, fragmentat la ardere, era abandonat în vecinătatea atelierului ceramic. Astfel, acest fragment de ulcior constituie unul dintre puținele indicii al modelării și arderii ceramicii comune, lucrate la roată în interiorul așezării de epocă La Tène.

Trebuie amintite și mențiunile unor vase miniaturale. Un exemplu sugestiv în acest sens l-ar putea constitui acel „văscior ciudat 6×3 cm, dintr-o pastă care parcă ar fi sgură”, probabil un creuzet, descoperit în data de 4 septembrie în șanțul IV. Un alt exemplu al unui posibil creuzet ar putea fi oferit de schița din pl. 4/14. Dacă aceste mici recipiente s-ar dovedi a fi creuzete, ele ar constitui indicii sugestive pentru practicarea metalurgiei sau a orfevreriei în interiorul așezării La Tène de la Zimnicea. Totuși, recipientele miniaturale descoperite în 1924 și care au mai putut fi regăsite în depozitele MJT-Alexandria nu par să fi fost utilizate drept creuzete, funcțiunea lor rămânând incertă: ambele sunt lucrate cu mâna și prezintă un ornament reliefat (pl. 11/7) sau urme de lustruire pe gâtul înalt (pl. 11/8).

În repetate rânduri, autorii jurnalului consemnează prezența pe fragmente provenind de la recipiente locale a unor apucători sub forma unor proeminențe „lunguețe” (de exemplu apucătoarea din dreptul secțiunii „a” a piesei ilustrate în pl. 9/4), denumite și „tracice” sau a unor „butoni” de formă cilindrică ornametate uneori cu motive liniare cruciforme incizate (de exemplu pl. 3/8). Trebuie precizat că astfel de apucători, atât cilindrice, cât și alungite, se pot regăsi asociate pe același vas și sunt frecvente pe numeroase exemplare ale așa-numitelor „vase în formă de sac” sau „vase în formă de clopot” lucrate cu mâna⁷⁰. Astfel de recipiente sunt frecvente în inventarele funerare ale necropolelor din secolele V-III a. Chr. de la Dunărea de Jos.

În schițele realizate de autorii jurnalului mai pot fi identificate și alte elemente ornamentale specifice ceramicii de epocă La Tène: apucători perforate sau nu (pl. 3/7-8), unele triplu profilate (pl. 3/7 și 10), ornamente cu traseu în val realizate probabil cu pieptenul (pl. 3/12, pl. 4/2) sau brăie oblice cu impresiuni (pl. 4/6 și 10, pl. 9/7). La acestea ar mai putea fi adăugate și mențiunile de torți orizontale „răsucite” (de exemplu: pl. 6/6, pl. 11/1) sau apucători semilunare (de exemplu: pl. 9/6).

Din păcate, descrierile prea succinte și numărul restrâns de piese schițate adesea extem de sumar, dar poate mai ales cantitatea restrânsă de materiale care au putut fi reidentificate în prezent, nu permit efectuarea unor considerații pertinente asupra ceramicii locale descoperite în 1924. Nici piesele ilustrate de Pârvan nu ne sunt de prea

⁷⁰ Exemple la Moscalu 1983, 428-437, pl. 36-45.

mare ajutor, prin numărul lor restrâns și prin caracterul lor fragmentar⁷¹. Criteriile de selecționare a acestor materiale identificate în 1924 sunt greu de precizat. Soarta lor în depozitele instituțiilor de profil este de asemenea obscură. Materialele nu au fost în cea mai mare parte inventariate, uneori au fost separate pe criterii incerte și repartizate în locuri diferite ș.a. În aceste condiții, am considerat util să dezbat numai câteva categorii ceramice mai expresive a căror identificare poate fi deslușită în jurnalul vechilor săpături sau printre cele câteva fragmente ceramice getice regăsite recent în depozitele MNA-București și MJT-Alexandria (pl. 9-10, anexa 2.3., nr. 15-40).

1.2.2.6.3. O formă particulară de strecurătoare

ÎN DATA DE 20 septembrie, în partea inferioară a stratigrafiei „Cetății” (-1,80/-2,20 m adâncime) Vasile Christescu semnală un „alt vas din aceeași fabricație locală, cu aceeași pastă are forma unui borcan. Într-o parte se vede locul mânușii. În partea opusă mânușii, înspre buză care e mai ridicată aci, are găurele, ca la strecurătoare”. Această descriere corespunde unei căni cu buză-strecurătoare lucrată la mână, reidentificată recent în depozitele MNA-București (anexa 2.3., nr. 16; pl. 9/2). Marcajul de pe această piesă corespunde adâncimii și datei descoperirii, așa cum sunt ele consemnate în jurnalul de șantier. Din păcate, este dificil de precizat dacă celelalte mențiuni ale descoperirii unor fragmente de strecurători (de exemplu, Dumitrescu în 3 și 12 septembrie, sau Christescu în 17 septembrie) corespund unor forme tipice sau nu⁷², lucrate tot cu mâna sau la roată.

1.2.2.6.4. Problema pythoi-lor de factură locală cu ornamente imprimate

ÎN REPETATE RÂNDURI, în jurnal, este semnalată identificarea unor fragmente de chiupuri mari. Un exemplu este oferit de însemnarea lui Vladimir Dumitrescu din 26 august, în care este semnalată descoperirea unui fragment de „buză mare de chiup uriaș de pastă f(oarte) bună La Tène, cu buza triplă și crestată”. Astfel de mențiuni ar putea corespunde unor *pythoi* locali lucrați la roată, similari celor descoperiți ulterior în necropola de la Zimnicea, dar și la Fântânele, Grojdibod și Lăceni în România sau la Mizia în Bulgaria⁷³. Pentru datarea acestor *pythoi* de factură locală, de referință sunt inventarele mormintelor 2 de la Fântânele (jud. Teleorman)⁷⁴ și C19M5 din necropola getică de la Zimnicea⁷⁵, unde astfel de chiupuri se asociază cu fibule tracice⁷⁶. Prin urmare, uzul acestei forme de recipient de mari dimensiuni poate fi sincronizat

⁷¹ Dintre fragmentele ceramice locale recoltate în 1924, Pârvan avea să ilustreze numai o mică parte, și anume 11 fragmente. După toate probabilitățile, cu excepția celor două căni (pl. 7/4-5), majoritatea fragmentelor ilustrate de Pârvan provin de la forme realizate la roată.

⁷² Pentru strecurători: Moscalu 1983, 145 – tipul 28.

⁷³ Moscalu 1983, 93-94, 460, pl. 68/1-4.

⁷⁴ Mateescu, Babeș 1968, 288-289, fig. 5; Moscalu 1983, 462, pl. LXVIII/3.

⁷⁵ Alexandrescu A. D. 1980, 40, nr. 4, fig. 76/3 și 47/17-18.

⁷⁶ Datarea lor în secolele IV-III a. Chr.: Zirra 2000, 47; Măndescu 2000; Măndescu 2010, 353-355, fig. 68a-c.

perioadei anterioare apariției și generalizării fibulelor de schemă mijlocie La Tène (C1) la Dunărea de Jos⁷⁷.

Fragmentul de *pythos* menționat mai sus și schițat în jurnal (pl. 3/15) a fost descoperit în partea inferioară a stratigrafiei așezării protoistorice, la o adâncime (cca - 1,75/-1,80 m) care nu diferă prea mult de cea la care a fost identificată cupa-*kantharos* de import datat în perioada timpurie elenistică (cf. *infra* § I.2.2.6.9). Ar mai trebui semnalată și identificarea de către Ioan Andrieșescu, chiar la baza stratigrafiei sitului (în data de 23 septembrie), a unui „chiup uriaș fărămat”. În orice caz, în ciuda lipsei detaliilor privind contextul arheologic, astfel de mențiuni nu contravin sincronizării *pythoi*-lor locali cu perioada de folosire a fibulelor tracice, o raportare care permite datarea lor în secolele IV-III a. Chr.

Deși apare frecvent pe umerii *pythoi*-lor de factură locală, motivul rozetei imprimate (de exemplu pl. 4/5 sau 9/1a-b) nu este specific exclusiv ornamentației acestei forme, ci se regăsește și pe alte recipiente de dimensiuni mari sau medii realizate la roată⁷⁸. De exemplu, rozete imprimate se regăsesc pe două fragmente de torți ilustrate de Dumitru Tudor. Pasta acestor fragmente (lut „cărmiziu” sau „roșu”) este diferită de cea cenușie închisă a marilor *pythoi* locali. Toarta „de formă plată-arcuită, din lut cărmiziu” (pl. 7/12), precum și toarta „cilindrică din lut roșu” (pl. 7/10), ambele descoperite, potrivit lui Dumitru Tudor⁷⁹, în data de 11 septembrie 1924 (zi în care însă, potrivit jurnalului, săpăturile au fost suspendate), ar putea fi identificate eventual acelor „fragmente La Tène cu roțițe mari și mici imprimate” menționate de către Vladimir Dumitrescu în data de 8 septembrie (de comparat pl. 7/10 cu pl. 4/8). Motivul rozetei imprimate poate să apară asociat unor palmete redată în aceeași tehnică, așa cum o indică ornamentația unui fragment de „amforă ?” sau a altor „două cioburi La Tène” menționate de Vasile Christescu în 17 și respectiv 19 septembrie. O analogie pentru o astfel de asociere de motive este oferită de ornamentația chiupului din mormântul 2 de la Fântânele, mai sus amintit.

Se poate bănuî că printre fragmentele cu rozetă menționate de Vladimir Dumitrescu se va fi aflat și un fragment de umăr de *pythos* local, din pastă de culoare cenușiu-închis, reidentificat recent în subsolul Institutului de Arheologie din București (pl. 9/1a), cu marcajul: „Zimnicea, 8 sept. 1924, suprafața B, casmaua III (efectiv IV)”. Fragmentul provine de la un chiup ornamentat nu numai cu rozete imprimate, ci și cu reliefuri: se poate distinge copita unui cal în relief (pl. 9/1a, anexa 2.3., nr. 1), un detaliu care, înaintea spălării atente a ciobului, putea fi lesne trecut cu vederea de către autorii documentației de șantier. Prin ornamentația sa particulară, acest fragment constituie o

⁷⁷ Măndescu 2010, 356.

⁷⁸ Datarea motivului rozetei imprimate nu poate fi precizată în aceeași măsură ca în cazul *pythoi*-lor de factură locală; cf. Moscalu 1983, 93-*sqq* și Iosifaru 2003.

⁷⁹ Cele două fragmente de torți (Tudor 1967, 74, nr. 146, fig. 8/157 și nr. 148, fig. 8/156) sunt ilustrate și de Moscalu 1983, 416, pl. 69/9-10.

analogie apropiată pentru vestitul *pythos* descoperit la Zimnicea de către Cezar Bolliac (pl. 9/1b)⁸⁰ care era, cu siguranță, cunoscut membrilor colectivului din 1924.

1.2.2.6.5. Un recipient zoomorf

PRINTRE FORMELE ceramice atipice descoperite nu ar mai trebui trecută cu vederea semnalarea de către Vasile Christescu în data de 20 septembrie a unui „fragment de vas La Tène în formă de animal (bot de porc)” indentificat la o adâncime de cca -1,80/-2,20 m. Nu vom ști poate niciodată dacă piesa provine dintr-un strat sau din umplutura unei gropi. Aspectul fragmentului acestui recipient zoomorf rămâne și el incert (în lipsa manuscrisului original al jurnalului lui Vasile Christescu schița piesei rămâne și ea necunoscută), dar, pe baza mențiunii „vas La Tène”, s-ar putea bănuși că recipientul fusese realizat la roată. Vasul menționat nu a fost reidentificat.

Se poate pune întrebarea dacă fragmentul zoomorf nu ar putea proveni de la un *rhylon*, așa cum sunt exemplarele de la Kalofer (okr. Levskigrad, Bulgaria) sau Poiana⁸¹. Trebuie însă precizat că aceste vase nu au fost lucrate la roată. O analogie ipotetică ar putea fi oferită de mânerul cu aspect de mistreț al unui capac de la Cârlomanești⁸². Deocamdată aspectul particular acestei mostre de plastică locală (?) rămâne incert. În orice caz, reprezentările mistrețului sunt frecvente în iconografia La Tène-ului central-european⁸³ și nu este exclus ca ecolul simbolisticii dezvoltate în acele regiuni să se fi resimțit și la Zimnicea. De altfel, posibila receptare a unor influențe central-europene (celtice) în această așezare de la Dunărea inferioară este ilustrată și de câteva fragmente ceramice grafitate descoperite aici.

1.2.2.6.6. Problema ceramicii grafitate „celtice”

CHIAR ÎN CEA dintâi zi de șantier, la o adâncime considerabilă de 1,65 m, Vladimir Dumitrescu semna și schița „un fragment f(oarte) frumos de chiup mare de la buză, cu brâu și striții verticale de forma, de o pastă foarte bine arsă”. Această succintă descriere, dar mai ales schița fragmentului (pl. 3/13), ar putea trimite cu gândul la ceramica grafitată de sorginte central-europeană (celtică), decorată cu striuri verticale realizate cu pieptenul. Valabilitatea unei astfel de identificări s-ar mai susține și în măsura în care, prin expresia „pastă foarte bine arsă”, Vladimir Dumitrescu va fi făcut referire la o pastă de culoare neagră, bogată în particule de grafit.

Pentru identificarea certă a acestui fragment ca mostră de ceramică grafitată nu dispunem de suficiențe temeiuri. Totuși, afirmația lui Vasile Pârvan, potrivit căruia la

⁸⁰ Alexandrescu A. D. 1980, fig. 77/9; Moscalu 1983, 93, 459, pl. 67 ș. a.

⁸¹ Moscalu 1983, 143-144, pl. CIII/7 și 12.

⁸² Babeș 1977, 330, fig. 6/1 a-b.

⁸³ Peters 1975, 225-226, pl. I-II. O statueta-mistreț, similară celor descoperite la Băta (Ungaria) sau Grind/Luncani (Bodó 2006) provine de la Šeinovo, okr. Stara Zagora, Bulgaria (Domaradski 1983, fig. 5-6). Astfel, aria reprezentărilor în bronz ale acestui animal în epocă La Tène, pare să fi cuprins și regiunea Balcanilor, o conjunctură explicabilă în contextul peregrinărilor celtice prin Tracia.

Zimnicea s-ar fi descoperit „minunat profilate vase celtice”⁸⁴ nu putea fi cu totul neîntemeiată. Probabil, fragmentul ceramic schițat la finele zilei de 7 septembrie (pl. 4/7) și decorat cu incizii triunghiulare alternate astfel încât să contureze un traseu în zigzag ar putea proveni tocmai de la un recipient de sorginte sau de inspirație celtică. De altfel (§ I.3.2.3.), câteva fragmente din pastă grafitată au fost descoperite pe „Cetate” în cercetările postbelice (pl. 10/6-7), astfel că descoperirea unor piese similare încă din 1924 este cât se poate de plauzibilă.

I.2.2.6.7. Cupe locale cu decor în relief

ÎN JURNAL REGĂSIM mai multe referiri la descoperirea unor fragmente de cupe „deliene” pe care cercetarea ulterioară avea să le denumească fie (poate mai puțin inspirat) „deliene getice”, fie „boluri cu reliefuri” sau „cupe cu decor în relief”. Din perspectiva cercetării moderne, menționarea acestor fragmente își vădește importanța prin faptul că aceste piese constituie principalii indicatori cronologici ai prezenței umane pe situl „Cetate” la sfârșitul secolului al II-lea a. Chr. și cel puțin în prima jumătate a secolului următor. Precizarea provenienței acestor fragmente ar putea arunca o lumină asupra stratigrafiei sitului.

Nr.	autor	data	poziția în săpătură	descriere
1	ANDRIȘESCU	25.08	tranșea de 2/20 m SV-NE	„un fragment delian”
2	ANDRIȘESCU	26-27.08	supraf. A	„fragmente deliene”
3	DUMITRESCU	25.08	tranșea de 2/20 m SV-NE, casma II (cca -0,40 m)	„un fragment delian cu desenul (pl. 3/2)”
4	DUMITRESCU	26.08	supraf. A, casma. I	„un fragment delian”
5	DUMITRESCU	9.09	supraf. B, casma. IV (cca -1.00m)	„un frumos fragment delian”
6	DUMITRESCU	12.09	S. adiacent I (cca -1.00m)	„fragment (cam 1/3) dintr-un vas delian”
7	CHRISTESCU	17.09	supraf. B și S. adiacent. (-1,80 m)	„două fragmente de cioburi deliene”

Tab. 3

După cum reiese din tabelul 3, patru dintre consemnările descoperirii unor fragmente de cupe cu decor în relief datează din primele două zile ale campaniei: prin urmare, se poate considera că ele provin din partea superioară a stratigrafiei sitului. După toate aparențele, cele două mențiuni ale lui Ioan Andrieșescu fac referire la aceleași fragmente a căror descoperire a fost consemnată și de către Vladimir Dumitrescu. Alte două fragmente au fost identificate la o adâncime mai mare, la cca -1,00/-1,20 m (casma IV/V) și numai un singur fragment provine de la baza stratigrafiei sitului (cca -1,80 m). Nu se poate însă preciza dacă aceste fragmente provin

⁸⁴ Pârvan 1926, 562.

din straturi de cultură sau dacă au făcut (mai probabil) parte din umplutura unor gropi adânci, nesesizate. În absența unor observații contextuale convingătoare, poziția stratigrafică a acestor fragmente de cupele cu decor în relief rămâne incertă.

Descoperirea în 1924 a unor cupe cu decor în relief la Zimnicea a fost semnalată în literatura de specialitate în câteva ocazii, dar date concrete despre aceste piese (descrieri, ilustrații) aveau să fie publicate de-abia în perioada postbelică⁸⁵. La îndemnul lui Ion Nestor, Irina Casan-Franga publica în 1967 un prim studiu sintetic asupra cupele locale cu decor în relief din România. Printre altele, autoarea ilustra mai multe fragmente de cupe cu decor în relief din ceramică și unul din sticlă descoperite la Zimnicea⁸⁶. Din păcate, autoarea a omis să reproducă marcasele de pe piese și, astfel, să precizeze anul sau contextul descoperirii lor.

Nr.	marcajul de pe fragment	Inv. MJT - Alexandria	Casan-Franga 1967	contribuția de față:
1	25.VIII. 1924, șanț SE-NV, casma. III	26026	-	pl. 12/7
2	27.VIII. 1924, supraf. A (și) șanț(urile) adiacente	26022	-	pl. 12/3
3	27.VIII. 1924, supraf. A (și) șanț(urile) adiacente	26025	-	pl. 12/6
4	27.VIII. 1924, supraf. A (și) șanț(urile) adiacente	26024	fig. 13/6	pl. 12/5
5	11.IX. 1924, supraf. B (și) șanț(urile) adiacente	26023	fig. 11/4	pl. 12/4
6	18.IX. 1924, supraf. B (și) șanț(urile) adiacente, -2,20 m	26021	fig. 11/1	pl. 12/2
7	(... ?) 1924, passim	26027-28	fig. 13/9	pl. 12/8

Tab. 4

Cu ocazia unei documentări la MJT-Alexandria, autorul rândurilor de față a identificat fragmente de la șapte cupe cu decor în relief descoperite, potrivit marcajului, în cursul campaniei din 1924 (tab. 4; anexa 2.4.). Dintre acestea, numai patru au mai fost ilustrate prin fotografii în contribuția Irinei Casan-Franga (tabelul 4)⁸⁷. Compararea informațiilor din tabelele 3 și 4 evidențiază că numărul pieselor recoltate și păstrate este egal cu cel al mențiunilor de fragmente de cupe cu decor în relief din jurnalul campaniei din 1924 (un raport de 7/7). Această conjunctură sugerează că, cel puțin în cazul acestei categorii de recipiente, piesele identificate pe teren și consemnate în jurnal au fost recoltate, marcate și conservate în totalitatea lor.

De asemenea, trebuie remarcată și corespondența relativă a perioadelor la care au fost identificate astfel de fragmente de cupe, în ciuda diferențelor de o zi. De exemplu, descoperirea din data de 12.IX. ar putea corespunde piesei al cărui marcaj indică data de 11.IX. La fel, mențiunea din jurnal, din data de 17.IX ar putea corespunde piesei cu

⁸⁵ Pârvan 1926, 562, 590; Dumitrescu 1934, 123.

⁸⁶ Casan-Franga 1967, fig. 6/29, 7, 8, 11 și 13/3, 5-9.

⁸⁷ Casan-Franga 1967, fig. 11/1 și 4, 13/ 6 și 9. Toate celelalte fragmente de cupe cu decor în relief de la Zimnicea, ilustrate de Irina Casan-Franga, provin din săpăturile desfășurate în campaniile 1948 și 1949.

marcajul „18.IX. ...”. Pentru această din urmă identificare pledează și descoperirea la mare adâncime (indicată și în jurnal și pe marcaj). Coroborarea datelor de pe marcajele pieselor cu informațiile conținute în jurnal, chiar și atunci când acestea sunt lacunare, nu își pierde justificarea.

Uneori, datele consemnate în jurnal și cele marcate pe piese nu corespund. Mențiunea lui Vasile Christescu („două fragmente de cioburi deliene”) ar corespunde celor două fragmente care, deși nu se întregesc, prin identitatea lor ornamentală, pot fi considerate ca aparținând aceluiaș recipient (MJT-Alexandria inv. 26027-26028; în pl. 12/8 a fost ilustrat doar fragmentul mai mare și reprezentativ). De asemenea, mențiunea lui Vladimir Dumitrescu privind descoperirea în 12 septembrie a unui „fragment (cam 1/3) dintr-un vas delian” ar corespunde imaginii piesei cu nr. inv. 26021 (descoperită, potrivit marcajului în 18 septembrie, pl. 12/2) și nu celei descoperite potrivit marcajului în „11.IX” (MJT-Alexandria inv. 26023, pl. 12/4).

Foarte probabil, fragmentul inv. 26026 (pl. 12/7) corespunde mențiunii referitoare la descoperirea unui fragment „delian” în „tranșeea” cercetată de Vladimir Dumitrescu. Pentru această identificare pledează nu numai data descoperirii (25 august) sau denumirea secțiunii marcate pe fragment, ci, mai ales, schița realizată de Vladimir Dumitrescu în jurnal (de comparat pl. 3/2 cu 12/7). Iată cât de importantă se dovedește schițarea, încă din timpul săpăturilor, măcar a materialelor mai reprezentative.

Inadvertențele dintre informațiile din jurnal și cele marcate pe piese se datorează probabil inscripționării imprecise, chiar eronate a materialelor. Acest viciu ar fi imputabil membrilor colectivului de șantier, numai în măsura în care am avea certitudinea că ei au asigurat marcarea fragmentelor de cupe. Autorii marcajelor au rămas însă anonimi. Erorile lor derutează și riscă să anuleze tentativele de raportare a materialelor la documentație. Astfel, mecanisme firești ale controlului informației arheologice pot să devină adevărate noduri gordiene ale valorificării materialelor.

Înainte de a încheia evocarea cupelor cu decor în relief descoperite în 1924, mai este necesară o precizare. Nu știm pe baza căror argumente, Vasile Pârvan presupunea existența unui atelier de cupe „deliene” la Zimnicea⁸⁸. În săpăturile din 1949 au fost descoperite fragmentele unui tipar ceramic menit realizării unor cupe cu decor în relief (anexa 3.4., pl. 11/9)⁸⁹. Identificarea acestui tipar certifică valabilitatea ipotezei avansate de Vasile Pârvan. Se poate pune întrebarea, dacă, nu cumva, încă în 1924 vor fi fost identificate, dar trecute cu vederea de autorii jurnalului de șantier, fragmente ale unor tipare. În caz contrar, afirmația lui Vasile Pârvan poate fi considerată ca rod al unei excelente intuiții.

⁸⁸ Pârvan 1926, 209-210: „dacă acest atelier era chiar în Crăsani, cum nimic nu ne împiedecă a admite, ori în cutare centru mai aproape de Dunărea Scordiscilor celti, ca Mănăstirea, ori mai potrivit încă, Zimnicea, lucrul e secundar”.

⁸⁹ Casan-Franga 1967, 15, fig. 5/5. Un alt fragment de tipar inedit descoperit la Zimnicea se află la MJTA-Giurgiu (informații Ion Pătrașcu și Cristian Schuster).

I.2.2.6.8. Amfore șampilate de import

VLADIMIR DUMITRESCU a menționat și a schițat în jurnal șase șampilte amforice. Cinci dintre acestea au fost numerotate. Una dintre ele, și anume cea descoperită în ziua de 26 august, a fost menționată și de către Ioan Andrieșescu. Numărul fragmentelor de amfore șampilate descoperite în 1924 este însă mai mare decât numărul celor menționate în jurnal. În catalogul întocmit de către Dumitru Tudor în 1967, regăsim nouă astfel de piese descoperite la Zimnicea în 1924⁹⁰. Dintre piesele publicate, numai trei par să corespundă descrierilor din jurnalul de șantier, în timp ce alte trei (fragmentele descoperite în 26 august și 3 septembrie) se pare că nu i-au mai parvenit lui Dumitru Tudor. Prin urmare, numărul șampilțelor amforice descoperite în 1924 îl depășește atât pe cel al pieselor menționate și schițate de Vladimir Dumitrescu, dar și pe cel al exemplarelor publicate de Dumitru Tudor. Din păcate, locul de păstrare al amforelor șampilate descoperite în 1924 mi-a rămas necunoscut. Lipsit de posibilitatea verificării originalelor, voi dezbate numai informațiile extrase din jurnalul de șantier și din catalogul lui Dumitru Tudor. Corespondențele dintre cele două surse de informație au fost indicate în tabelul 5.

Jurnalul din 1924			Tudor 1967, 72	
Data	Datele descoperirii	Descrierea din jurnal (Dumitrescu)	Nr./fig.	Datele descoperirii
25.08	Sondaj Dumitrescu, casmaua IV, – 0,75 m	O mănășă de amforă grecească (no. 1) pe care se poate citi bine <ΘΕΥΦΛΑΟΥ> (pl. 3/9)	nr. 133, fig. 7/143	„descoperită la 9 septembrie 1924 în suprafața B, într-un șanț adiacent.”
26.08	suprafața A, casmaua I	fragment de amforă cu inscripția „NHΣ” (Andrieșescu); un fragment din gâtul unei amfore, cu o frântură de șampilă pontică (pl. 3/17)	-	-
26.08	șanț I, casmaua XII, –2,05 m	O mănășă de amforă, cu șampilă (no. 2) prost păstrată (pl. 3/16). (Dumitrescu)	nr. 126 (?), fig. 7/136 (?)	„descoperită în suprafața B, șanțul adiacent, la 11 septembrie 1924”
3.09	șanțul IV (adâncime imprecisă)	o mănășă de amforă îndoită în unghi drept (rhodiană ?) cu o curioasă șampilă (no. 3) (pl. 3/23)	-	-
3.09	suprafața A, casmaua I	fragment de mănășă de amforă grecească, cu șampilă, însă aproape indescifrabilă (no. 4) (pl. 3/25)	nr. 132, fig. 7/142	„suprafața B, șanț adiacent”
4.09	suprafața B, casmaua I (efectiv II), – 0,40 m.	Un gât de amforă grecească, cu inscripție pe două rânduri, însă imprimate de(-)a(-)ndoaselea. Iat-o în mărime naturală (no. 5): (pl. 3/27), adică „ΙΣΤΙΑΙΟΥΕ / ..ΙΑΙΧΙ...”. E desigur pontică.	nr. 135, fig. 7/147	„descoperită la 11 septembrie 1924 în suprafața B, în șanțurile adiacente”

Tab. 5

Foarte probabil, acea mănășă „de amforă îndoită în unghi drept (rhodiană ?) cu o curioasă șampilă” menționată și schițată (pl. 3/23) de către Dumitrescu, corespunde piesei „pe a cărei șampilă se aflau semne ce mi s-au părut cam «cabalistice»”. Din

⁹⁰ Tudor 1967, 72, nr. cat. 126-128, 131-135 și 138.

memoriile aceluiaș arheolog⁹¹ aflăm că fragmentul s-ar fi pierdut în 1927. Pe baza schiței păstrate se poate bănuși că ștampila pierdută era una anepigrafică, realizată probabil pe o amforă locală.

Un alt fragment de amforă ștampilată absent din repertorierea lui Tudor, este și cel cu inscripția pe care Ioan Andrieșescu o reproducea „NHΣ”, dar care din schița lui Dumitrescu reiese că ar fi trebuit citită „...E(?)NHΣ” (pl. 3/17). Ca și piesa anterioară, acest fragment amforic se va fi pierdut în împrejurări similare. Se poate pune întrebarea, dacă inscripția ar trebui completată „[M]ENHΣ”. În acest caz, ea ar putea fi identificată unei ștampile de Heraclea Pontică⁹². Din păcate, chiar dacă s-ar accepta o astfel de întregire, ea nu ne ajută prea mult în determinarea unor indicatori cronologici pentru așezarea de la Zimnicea.

Ștampila amforică descoperită în data de 26 august la casmaua XII în sondajul lui Dumitrescu se aseamănă într-o măsură cu piesa nr. 126 din catalogul lui Dumitru Tudor⁹³ (de comparat pl. 3/16 cu pl. 7/1). În ambele cazuri, o inscripție pe care Dumitrescu o citise „...ΙΩΝ”, iar Tudor o citise și o completase „[ΘΑ]ΣΙΩΝ” (suprapunând un tirs). Totuși, conturul diferit al mărcilor, forma tirsului și lecturarea de către Tudor a unei litere *sub* tirs („...H...”) contravin imaginii piesei schițate de Dumitrescu în jurnal. Pe de altă parte, informația potrivit căreia piesa cu nr. 126 din catalogul lui Dumitru Tudor ar fi fost descoperită în data de 11 septembrie 1924 este incertă: în ziua respectivă, Vladimir Dumitrescu nu a consemnat nici o activitate pe teren (cercetările par să fi fost întrerupte). Prin urmare, ne aflăm în fața unei dileme: schița lui Vladimir Dumitrescu fie a fost realizată schematic și imprecis (în acest caz identitatea ei cu ștampila nr. 126 din catalogul lui Dumitru Tudor ar avea unele șanse să se adeverească), fie ilustrează o altă ștampilă amforică pierdută ulterior și care nu se regăsește printre cele publicate în 1967. Marcajul este însă iarăși eronat.

În schimb, identificarea ștampilei „no. 4”, schițate de către Vladimir Dumitrescu (pl. 3/25) cu piesa nr. 132 din catalogul lui Dumitru Tudor este plauzibilă, dacă luăm în considerare similitudinile legendelor. Inscripția „EB(?)A” – în lectura lui Vladimir Dumitrescu (cu litera „B” redată punctat !) este foarte asemănătoare legendei „Eρα” – în lectura, poate mai atentă, a lui Dumitru Tudor (pl. 7/6). Dacă acceptăm această identificare vizuală, vom constata totuși că datele descoperirii din jurnalul lui Vladimir Dumitrescu și datele reproduse după marcaj de Dumitru Tudor nu coincid: fragmentul cu inscripția „EB(?)A” (în lectura lui Dumitrescu) a fost descoperit „la curățarea pământului din suprafața A”. Indicația lui Dumitru Tudor în privința provenienței fragmentului cu inscripția „Eρα” este diferită: „descoperită în 1924, în suprafața B și într-un șanț adiacent”. Marcajul induce din nou în eroare. În eventualitatea în care s-ar accepta totuși identitatea propusă mai sus, în privința provenienței piesei ar trebui

⁹¹ Dumitrescu 1993, 51.

⁹² Analogii la Gramatopol, Poenaru-Bordea 1969, nr. 834-838 și Conovici, Irimia 1991, nr. 32-36.

⁹³ Tudor 1967, 72, nr. 126, fig. 7/136.

să acordăm mai mult credit mențiunii lui Vladimir Dumitrescu. Aceiași afirmație se poate face și în cazul următoarelor două exemple.

Identificarea mănășii de amforă „no. 1”, descoperită în data de 25 august în sondajul lui Vladimir Dumitrescu la casma IV. (cca -0,75 m) și care prezintă inscripția „ΘΕΥΦΙ/ΛΟΥ” (pl. 3/9) cu piesa cu nr. 133 din catalogul lui Dumitru Tudor (pl. 7/7) nu este lipsită de incertitudini. Potrivit lui Dumitru Tudor, piesa ar fi fost descoperită „la 9 septembrie 1924 în suprafața B, într-un șanț adiacent”. Similaritatea dintre schița lui Vladimir Dumitrescu și reproducerea grafică oferită de Tudor⁹⁴ susține însă identitatea obiectului la care fac referire cei doi. De asemenea, fragmentul schițat (pl. 3/27) și descris ca „gât de amforă grecească, cu inscripție pe două rânduri, însă imprimate de(-)a(-)ndoaselea ... <ΙΣΤΙΑΙΟΥΕ / ..ΙΑΓΧΙ...>”, corespunde aproape sigur fragmentului nr. 135 din repertorierea lui Dumitru Tudor (pl. 7/9). Forma și poziția literelor, și chiar conturul spărturii acestui fragment de amforă de Heraclea Pontică, reprodus de către Vladimir Dumitrescu, corespund schiței publicate de Dumitru Tudor⁹⁵. Și de această dată însă, datele descoperirii, așa cum le consemnează Vladimir Dumitrescu, nu corespund informațiilor lui Dumitru Tudor. Dacă, potrivit jurnalului, piesa ar fi fost descoperită în data de 4 septembrie în suprafața B, la cca -0,40 m adâncime, din mențiunile lui Dumitru Tudor, ea ar fi fost „descoperită la 11 septembrie 1924 în suprafața B, în șanțurile adiacente”.

Prin urmare, majoritatea datelor descoperirii oferite de Dumitru Tudor sunt, foarte probabil, eronate. O dovadă în plus este oferită de mențiunea potrivit căreia fragmentul cu ștampilă cu nr. 128 din repertorierea lui Dumitru Tudor ar fi fost descoperit în data de 4 noiembrie 1924 – dată la care săpătura era sistată, iar membrii colectivului părăsiseră de mai bine de o lună Zimnicea! La ora actuală este mai puțin important dacă toate aceste inadvertențe din catalogul lui Dumitru Tudor ar trebui imputate acestuia sau poate mai degrabă persoanelor care vor fi marcat în mod eronat fragmentele de amforă din 1924. Un lucru este însă cert: valorificarea rezultatelor cercetărilor de la Zimnicea de către înșiși autorii săpăturilor din 1924 ar fi avut consecințe mai faste asupra sorții materialelor. Cel puțin în cazul fragmentelor de amforă, autorii cercetărilor din 1924 ar fi fost cei mai în măsură să alcătuiască o repertoriere mai corectă a materialelor, lipsită de erori în privința datelor de descoperire ale acestor piese. Pentru evitarea confuziilor, procesarea promptă a materialelor ar fi fost de dorit.

Dezbaterea ștampilelor amforice descoperite în campania din 1924 nu poate fi încheiată fără efectuarea câtorva precizări cronologice. Cu toate că, pentru marca thasiană (anexa 2/1, pl. 7/1), analogiile nu sunt foarte concludente datorită conservării ei precare, folosirea lui Σ în indicarea etnonimului sugerează o datare anterioară introducerii lui *sigma* lunar, aproximată fie în jurul anului 275 de către Alexandru

⁹⁴ Tudor 1967, 72, nr. 133, fig. 7/143.

⁹⁵ Tudor 1967, 72, nr. 135, fig. 7/147.

Avram, fie câteva decenii mai devreme, în opinia altor specialiști⁹⁶. Prin urmare, nu ar fi exclus ca estampajul amforic thasian descoperit în 1924 să se dateze în cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea. După cum vom vedea în continuare, această piesă ne oferă unul dintre cele mai timpurii elemente de datare ale locuirii de epocă La Tène pe „Cetatea” de la Zimnicea (pl. 27/2).

O altă șampilă amforică semnificativă sub aspect cronologic este cea sinopeană de la nr. 134 din catalogul lui Dumitru Tudor (anexa 2.1., nr. 7, pl. 7/2). Se poate pune întrebarea dacă inscripția păstrată fragmentar corespunde numerelor 99-101 din repertorierea lui Nicolae Conovici⁹⁷. În acest caz, textul șampilei de Sinope ar trebui completat „[Αστυνομο]υ/ [Πυθόχρησ]του/ [του Απολλω]νιδου/[...]”. Totodată, elementul interpretat de Dumitru Tudor ca „ramură”, ar putea să corespundă unui *aplustru*, simbol specific șampilelor astinomului *Pythochrestos Apollonidou*. Magistratura sa a fost încadrată în grupa a V-a a șampilelor sinopeene (probabil subgrupa V.b, așa cum propune Nicolae Conovici), între anii 257-190 a. Chr. Dacă această identificare este cea valabilă, importul sinopeean de la Zimnicea ar ilustra continuarea locuirii de aici în cea de a doua jumătate a secolului al III-lea a. Chr.

În cazul estampajului sinopeean cu nr. 138 din repertorierea lui Dumitru Tudor (anexa 2.1., nr. 3, pl. 7/8), inscripția pare să se fi păstrat excelent, astfel că lectura propusă este cea corectă. Trebuie însă precizat că simbolul pe care Dumitru Tudor îl percepe ca fiind „un crab de mare sau o insectă”, ar corespunde mai degrabă reprezentării unui cavaler, simbolul specific al astinomului *Leomedon Epidemou*⁹⁸. Potrivit lui Nicolae Conovici, și acest astinom se încadrează în grupa a V-a de șampile sinopeene (mai precis în subgrupa V.c), astfel că fragmentul amintit oferă un bun reper cronologic pentru receptarea unor importuri amforice la Zimnicea în cea de a doua jumătate a secolului al III-lea a. Chr.; datarea propusă inițial de Dumitru Tudor (în secolul I a. Chr.) trebuie deci revizuită⁹⁹. Șampile similare de Sinope sunt semnalate și la Satu Nou, o conjunctură care ar permite presupunerea unui aflux temporar de amfore ale acestui centru atât pe litoralul vest-pontic¹⁰⁰, cât și în interiorul regiunii Dunării Inferioare în cea de a doua jumătate a secolului al III-lea a. Chr.

Din perspectiva cuprinzătoarei repertorii a șampilelor amforice de Rhodos întocmite de Gerald Finkelsztein, mostra de la nr. 127 din catalogul lui Dumitru Tudor (anexa 2.1., nr. 2, pl. 7/3) necesită unele nuanțări. Întregirea inscripției deteriorate este desigur satisfăcătoare („ἐνι [Αρχε]μ / βρό[του] / Δ[αλίου]”), dar rămâne totuși de precizat căruia dintre eponimii cu numele *Archembrotos* (I sau II ?) îi aparține amfora în cauză. Trebuie remarcat faptul că ambii eponimi omonimi aparțin perioadelor târzii V și VI de producție a amforelor de Rhodos (a doua jumătate a secolului al II-lea a. Chr. și

⁹⁶ Avram 1996, 31, nt. 100.

⁹⁷ Conovici, Irinia 1991, 144, tab. 1/ nr. 7; Conovici 1998, pl. XXVI, 370-371 și 375.

⁹⁸ Pentru analogii: Conovici, Irinia 1991, 144 și 151, tab. 1/17, nr. cat. 143; Conovici 1998, 48, nr. 109-115.

⁹⁹ Tudor 1967, 43; Conovici 1998, 40, 50-51.

¹⁰⁰ Conovici, Irinia 1991, 151 (cu bibliografia).

primul deceniu al secolului următor)¹⁰¹. Prin urmare, ștampila nr. 127 oferă un reper cronologic sugestiv pentru receptarea importurilor amforice la Zimnicea într-o fază mult mai recentă decât ne-o indică exemplarele de Thasos sau Sinope, și anume, tocmai la începutul perioadei târzii a epocii La Tène (pl. 27/2).

I.2.2.6.9. *Cupa de tip kantharos*

FOARTE PROBABIL, vasul „grecesc roșu și negru căruia îi lipsesc doar o parte din mânuși de circa 17 cm înălțime” descoperit în ziua de 13 septembrie în suprafața B la -1,35/-1,40 m și schițat de Vladimir Dumitrescu (pl. 4/25), ar trebui identificat tocmai acelui *kantharos* ilustrat ulterior de Vasile Pârvan (anexa 2.2., nr. 1). Identitatea poate fi stabilită pe baza similitudinilor imaginilor (de comparat pl. 4/25 cu pl. 6/12 și pl. 10/4), în ciuda inadvertențelor legate de dimensiuni: potrivit lui Pârvan cupa de tip *kantharos* măsoară 11,8, ceea ce corespunde și realității și nu 17 cm, dimensiune care ar putea rezulta dintr-o posibilă eroare a lui Vladimir Dumitrescu¹⁰². În orice caz, un alt *kantharos* elenistic (atic) cu firnis negru, păstrat aproape integral, nu a mai fost identificat în săpăturile din 1924.

Acest *kantharos* cu firnis negru și cu gâtul supraînălțat corespunde formei A29 din repertoriul mai vechi al lui Homer A. Thompson¹⁰³ și, potrivit cercetărilor mai recente, ar putea fi datat la sfârșitul secolului al III-lea a. Chr.¹⁰⁴. Prin urmare, micul recipient poate fi considerat ca indicator cronologic sincron amforelor sinopeene amintite mai sus. Nu este poate lipsit de importanță nici faptul că recipientul elenistic de tip *kantharos* descoperit în așezare este mai svelt (înălțime 11,8 cm, diametrul buzei 6,2 cm) decât un alt *kantharos* de import (înălțime 7,6 cm, diametrul buzei 7,8 cm) descoperit în mormânul C12M1 din necropola getică de la Zimnicea. Acest exemplar se asociază cu o fibulă tracică și cu o spadă grecească din a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr.¹⁰⁵. Potrivit opiniei lui Homer A. Thompson, de-a lungul epocii elenistice, formele de *kantharoi* devin tot mai svelte odată cu trecerea timpului¹⁰⁶. Astfel, piesa din așezare ar putea fi considerată mai recentă decât cea descoperită în necropolă.

¹⁰¹ Finkielsztejn 2001, 136 și 155, tab. 12.1. Eponimul *Archembrotos* I este plasat la finele subgrupeii Va – cca. 134/133 a. Chr., în timp ce eponimul *Archembrotos* II aparține grupei VI – cca 95 a. Chr. (Avram, Conovici, 2005, 269).

¹⁰² Împotriva identificării propuse ar mai putea fi invocată data inscripționată pe marcajul piesei („Z.20.IX.1920...” !), dar și de această dată putem suspecta o eroare imputabilă autorului anonim al marcajului piesei: în 1920 nu s-au efectuat cercetări arheologice la Zimnicea. Iată că marcarea neglijentă și eronată a materialelor poate compromite grav demersul științific, chiar și peste generații.

¹⁰³ Thompson 1934, 319, fig. 5/A29.

¹⁰⁴ Rotroff 1982, 111. Această formă de *kantharos* elenistic pare să fi cunoscut o largă circulație, așa cum o sugerează reconstituirea grafică a unui exemplar descoperit la Cepari (Zirra 1975, 57, pl. I. B/4). Alte piese similare sunt semnalate la Constanța, Histria și Nuntași (Domăneanțu 1993, 61, n. 7).

¹⁰⁵ Alexandrescu A. D. 1980, 32, 116, fig. 68/6 (*kantharos*), 48/2 (fibula), 60/1 (spada), 54 (pentru datarea spadei). În opinia lui Alexandrescu P. 1976, 123, nr. 66 (cu literatura) și 125, același *kantharos* ar trebui datat mai precis în cel de al treilea sfert al secolului al IV-lea a. Chr.

¹⁰⁶ Thompson 1934, 434.

Autorii documentației din 1924 au mai semnalat și în alte rânduri fragmente de ceramică grecească pictată¹⁰⁷. Din păcate, descrierile sunt prea sumare, iar schițele lipsesc, astfel că aceste mențiuni nu permit reidentificări¹⁰⁸. De asemenea, în depozitele în care mi-am putut desfășura activitatea de documentare a materialelor descoperite la Zimnicea în 1924 (MNA-București și MJT-Alexandria) nu am mai identificat astfel de fragmente. În aceeași situație se află, din păcate, și acel cap de figurină elenistică pe care Vasile Christescu îl atribuia zeiței Tyche. În măsura în care acordăm credit însemnărilor din 1924, o asemenea descoperire ilustrează varietatea importurilor elenistice din așezarea de la Zimnicea.

Importul unor exemplare de ceramică elenistică de lux (pictată) la Zimnicea avea să fie reconfirmat în cursul săpăturilor lui Ion Nestor, prin descoperirea unui „fragment ceramic de fabricație grecească, probabil atic, din specia vaselor pictate cu figuri roșii”¹⁰⁹. Nici acest fragment nu a mai fost ilustrat. Astfel, desenul cupei de tip *kantharos* publicat de Pârvan rămâne singura mostră de ceramică elenistică de la Zimnicea ilustrată corespunzător în literatura de specialitate a secolului al XX-lea.

I.2.2.6.10. Fragmentul de cupă de sticlă cu decor în relief

LA 43 DE ANI după campania condusă de Ioan Andrieșescu, Irina Casan-Franga ilustra un fragment de cupă cu decor în relief din sticlă, despre care se preciza numai că provine de la Zimnicea¹¹⁰. Această piesă (anexa 2.2., nr. 2, fragmentul a, pl. 12/1a) ar putea corespunde acelei însemnări pe care o datorăm lui Vladimir Dumitrescu, referitoare la descoperirea în data de 3 septembrie, în șanțul I, a unui fragment „dintr-un vas de sticlă groasă, ornamentat supt buză”. În acest sens pledează tocmai informația oferită de marcajul de pe fragmentul de cupă din sticlă, potrivit căruia, piesa ar fi fost identificată în data de 3 septembrie, în șanțul adiacent I la o adâncime mică, de numai -0,30 m. Trebuie precizat faptul că din săpăturile lui Ion Nestor provine un alt fragment al unui bol din sticlă doar menționat de Irina Casan-Franga (anexa 2.2., nr. 2, fragmentul b, pl. 12/1b)¹¹¹. Prin identitatea profilului, acesta ar putea proveni de la aceeași cupă fragmentară descoperită în 1924.

Cupa de sticlă din care provin cele două fragmente reprezintă un import elenistic târziu, asupra căruia s-a insistat mai puțin în cercetarea de până acum. Astfel de boluri din sticlă sunt cunoscute în întreaga lume elenistică, dar datarea lor a putut fi mai bine precizată doar pe baza observațiilor stratigrafice de la Tel Anafa în Orientul Apropiat.

¹⁰⁷ De exemplu, în 8 septembrie „fund de vas – sigur grecesc (elenic sau elenistic ?), în două culori: negru și cu dungă roșie” (Dumitrescu); 20 septembrie: „o parte din burtă dintr-un vas grecesc pictat” (Christescu).

¹⁰⁸ Se poate pune întrebarea dacă nu cumva, acel „vas frumos grecesc însă în bucăți” descoperit în data de 5 septembrie și schițat de Vladimir Dumitrescu (pl. 4/1) nu este de fapt o cană medievală cu o toartă. În acest sens pledează deschiderea largă a pântecului și gulerul de sub buză.

¹⁰⁹ Nestor 1949, 119 propune o încadrare a fragmentului respectiv la sfârșitul secolului al V-lea a. Chr. Din păcate, în absența unei ilustrări a piesei respective, afirmația lui Ion Nestor nu poate fi verificată.

¹¹⁰ Casan-Franga 1967, fig. 6/29.

¹¹¹ Casan-Franga 1967, 14 și 18, n. 18.

Astfel de forme au fost datate acolo în perioada 150-75 a. Chr.¹¹². Bolul de sticlă constituie un reper cronologic prețios pentru locuirea de la Zimnicea la sfârșitul secolului al II-lea a. Chr. și începutul celui următor (pl. 27/2).

I.2.2.6.11. Piese de port și de podoabă

ÎN MOD STRANIU, în campania din 1924 a fost descoperită o singură fibulă. Piesa provine din „tranșeea” săpată de Vladimir Dumitrescu, de la o adâncime de aproximativ -0,75 m. Dimensiunile mari, din păcate neprecizate, dar și materialul folosit (fierul), ar putea corespunde unei fibule schemă mijlocie sau târzie La Tène și nu unei fibule tracice¹¹³. Din această perspectivă, fibula lui Vladimir Dumitrescu ar putea constitui un ipotetic element de datare specific perioadei de început a perioadei târzii a La Tène-ului și ar putea fi sincronizată relativ cu cupelor cu decor în relief. Din păcate, piesa nu a mai fost regăsită în depozitele instituțiilor de profil. Prin urmare, ar fi mai prudent să nu o reținem ca indicator cronologic cert.

În jurnal au fost menționate două piese de podoabă din bronz și anume o brățară, descoperită la cca -0,80 m în suprafața B, precum și un inel identificat în șanțul I, probabil la -1,00 m. Din păcate, lipsa oricărei informații legate de context, precum și caracterul cu totul sumar al descrierii, în ciuda schiței din pl. 4/12, zădărnicesc orice precizare de ordin morfologic sau cronologic. Cele două piese nu au mai fost regăsite.

Cu excepția celor două piese de bronz, în paginile de jurnal au mai fost evocate ca piese de podoabă și câteva mărgelile: trei sunt semnalate de Christescu în data de 17 septembrie și o alta în ziua următoare. Ele provin din imediata vecinătate a unui craniu uman și a unui obiect din fier. Se poate pune întrebarea dacă cele patru mărgelile provin din inventarul unui mormânt (probabil de epocă La Tène – în acest sens ar pleda prezența obiectului de fier). În această ipoteză, mărgelile ar trebui atribuite nu așezării, ci necropolei din imediata vecinătate. De altfel, delimitarea precisă dintre aria de locuire și cea funerară de epocă La Tène de la Zimnicea nu a putut fi precizată cu exactitate nici până astăzi.

I.2.2.6.12. Unelte, instrumente, arme

RÂȘNIȚE DE PIATRĂ. Se poate pune întrebarea dacă acel „proiectil de praștie” menționat de Vasile Christescu în data de 18 septembrie, în șanțul III, ca și o altă piesă similară identificată două zile mai târziu, sunt mai degrabă râșnițe manuale. De altfel, Vasile Christescu semnalează chiar identificarea unei însemnate cantități de semințe de în în data de 19 septembrie. Anterior (chiar în prima zi de săpătură), Vladimir

¹¹² Oliver 1977, 85. Datarea bolurilor de sticlă nu diferă de aceea a cupelor cu decor în relief asupra cărora se exprimase anterior Küthmann 1958, 116-119.

¹¹³ Pentru fibulele descoperite pe „Cetate”, dar și în necropolă: Alexandrescu A. D. 1972, 18-19; Alexandrescu A. D. 1976; Alexandrescu A. D. 1980, 50, 96-100, fig. 45-49; Măndescu 2010, 224-228.

Dumitrescu semnalase și „o râșniță mare de piatră (35x18 cm) puțin scobită în formă de albie”, cu alte cuvinte un *catillus*.

În paginile de jurnal au mai fost semnalate pe alocuri fragmente de silex, dar funcțiunile lor multiple într-o așezare de epocă La Tène sunt greu de determinat. Mai trebuie precizat că acea „bucată mare de silex (8x4 cm), dintr-un obiect găurit” schițat în pl. 3/24 ar putea fi un topor din piatră șlefuită, confecționat probabil dintr-o altă rocă decât silexul (!). Datarea lui într-o epocă anterioară celei a fierului este plauzibilă.

CALAPOD. Descoperirea la cca -0,55m a unui „obiect de pământ ars, mic în formă de nicovală” (pl. 4/4) nu este lipsită de însemnătate din perspectiva contribuțiilor ulterioare la cunoașterea meșteșugului olăriei din perioada târzie La Tène la Dunărea de Jos. În măsura în care se acceptă identificarea piesei menționate și schițate în jurnal cu un calapod, instrument specific producției ceramice¹¹⁴, acesta ar putea constitui un posibil indiciu suplimentar al existenței unui atelier de olar în așezarea de la Zimnicea, la începutul perioadei târzii a La Tène-ului.

FUSAIOLE. Numărul fusaiolelor descoperite în săpăturile din 1924 pare să fie ridicat. În paginile de jurnal sunt semnalate peste 26 de fusaiole întregi sau fragmentare (numărul lor însă este imprecis deoarece în data de 13 septembrie Vladimir Dumitrescu menționa „câteva fusaiole”). Alături de acestea mai pot fi adăugate și acea „roțiță de lut” schițată în pl. 3/19, sau „prâsnelul” menționat pe 1 septembrie. Probabil, denumirile diferite folosite pentru aceste din urmă două piese au fost aplicate tocmai pentru a le diferenția de fusaiolele bitronconice. Mai trebuie remarcat și faptul că fusaiolele au fost identificate atât în partea superioară, cât și în partea mijlocie și inferioară a stratigrafiei așezării, cu precizarea că cele mai multe au fost descoperite în zilele de 17-19 septembrie (probabil la baza stratigrafiei).

DIFERITE OBIECTE DIN FIER. În privința celor 16 piese din fier menționate în jurnal, trebuie remarcat caracterul ambiguu al descrierilor, motivat în unele cazuri de starea avansată de degradare a obiectelor. Din acest motiv, cu excepția cuielor (piroane medievale sau târzii La Tène ?), autorii săpăturii au putut identifica puține alte categorii de obiecte din fier: un vârf de săgeată și o lamă de cuțit. Descoperirea în partea superioară a stratigrafiei sitului a unui „instrument chirurgical” sugerează că această piesă ar putea aparține fie epocii medievale, fie La Tène-ului târziu. În general însă, documentația sumară nu permite precizări de ordin morfologic și mai ales cronologic pentru piesele de fier identificate în 1924.

O atenție particulară trebuie să acordăm obiectului din tablă de fier schițat în pl. 4/19. Lung de 7 cm, acesta se aseamănă în bună măsură unor terminații de teacă pentru pumnale curbe (*sica*), încheiate cu buton biconic sau discoidal, pe care le

¹¹⁴ Potrivit lui Babeș 1980, 26-27, aceste de calapoade erau folosite în olărie și nu sunt anterioare secolului al II-lea a. Chr. Potrivit lui Kotigoroško 1995, 55, aceste piese serveau prelucrării a pieilor de animale. Indiferent de funcționalitate, datarea preconizată de Mircea Babeș nu a fost infirmată.

regăsim în diferite inventare funerare ale grupului Padea - Panagjurski Kolonii¹¹⁵. În măsura în care această identificare s-ar dovedi ca justă, piesa schițată de Vladimir Dumitrescu ar putea fi invocată pentru presupunerea unor contacte culturale între locuirea târzie La Tène de la Zimnicea și grupul cultural amintit¹¹⁶.

I.2.2.6.13. Monede

ÎN JURNALUL DE ȘANTIER sunt menționate trei monede, dintre care una a fost cumpărată de la un localnic în data de 27 august, iar celelalte două, ambele emisiuni de la Filip al II-lea, au fost identificate în săpătură în 29 august (probabil în șanțul IV extins din suprafața A) și respectiv în 12 septembrie (în șanțul II).

Pe baza mențiunilor privind iconografia ei – „un cap (pe avers – n.n.) și un călăreț pe revers”, piesa cumpărată de către Ioan Andrieșescu ar putea corespunde uneia dintre acele monede repertoriate de Bucur Mitrea¹¹⁷ pentru care momentul de achiziționare a rămas neprecizat (pentru alte monede este precizată descoperirea sau achiziționarea lor în cursul cercetărilor lui Ion Nestor, în anii 1948-1949): fie nr. 3 (emisiune Filip al II-lea), fie nr. 14-15 (emisiuni Odessos) sau, poate mai degrabă, nr. 19-20 (emisiuni locale). Pentru identificarea monedei cumpărate de Ioan Andrieșescu cu una dintre aceste două din urmă emisiuni locale, ar putea fi invocată absența menționării oricărei legende. Foarte probabil, prezența acestora l-ar fi determinat pe Ioan Andrieșescu să o descifreze și poate să o reproducă în paginile jurnalului său, așa cum avea să facă în cazul monedei descoperite în 29 august.

Asupra contextului de descoperire al celorlalte două monede nu s-a consemnat practic nimic. Trebuie însă remarcat faptul că cele două monede de la Filip al II-lea provin de la adâncimi diferite: dacă prima a apărut la începutul săpării suprafeței A (adâncimea nu a fost indicată în însemnările lui Ioan Andrieșescu, dar se poate presupune că ea nu o depășea pe cea a primei casmale), cea de a doua provine (potrivit însemnărilor lui Vladimir Dumitrescu) de la un nivel de săpare care îl depășise pe cel atins în suprafața B în zilele de 9 și 10 septembrie (probabil de la o adâncime de peste 1 m). Diferența de adâncime, deloc nesemnificativă, la care au fost descoperite cele două monede relativ contemporane ar putea sugera complexitatea stratigrafiei așezării și eventuala ei bulversare cauzată de locuirile succesive și de săparea unor gropi.

Una dintre cele două emisiuni Filip al II-lea menționate în însemnările din 1924, ar putea corespunde *eventual* monedei nr. 3 din repertorierea amintită a lui Bucur

¹¹⁵ Piese similare se regăsesc la Pleven (Popov 1929, 276, nr. 4, fig. 138/2 și 140/1), Tărnavă (Teodosiev, Torbov 1995, fig. 21) sau Koilovci (Lazarova, Paunova 2003, 46-47, fig. 1c) ș. a. Prin dimensiunile sale reduse (numai 8,1 cm lungime), exemplarul de la Pleven constituie poate cea mai apropiată analogie pentru piesa de 7 cm lungime schițată în jurnalul campaniei din 1924.

¹¹⁶ Spănu 2004a, 102, n. 61 (cu literatura mai veche și cu argumente suplimentare). Posibilitatea raportării unor descoperiri din Muntenia la inventarele grupului Padea - Panagjurski Kolonii (Woźniak 1974, 69-70) a fost sugerată de Vulpe A. 1976, 213 și susținută Sirbu, Rustoiu 1999, 79.

¹¹⁷ Mitrea 1965, 249-256.

Mitrea¹¹⁸, singura emisiune de la Filip al II-lea din cele 5 repertoriate, pentru care *nu* se precizează data descoperirii sau achiziționării (pentru celelalte monede se precizează că provin din săpăturile lui Ion Nestor). Cealaltă emisiune Filip al II-lea probabil s-a pierdut sau în orice caz, nu i-a mai parvenit lui Bucur Mitrea.

I.2.2.6.14. Problema materialelor neolitice sau din epoca bronzului

MENȚIUNILE AȘA-NUMITELOR „cioburi neolitice” trebuie plasate în categoria incertitudinilor. De altfel, chiar Vladimir Dumitrescu preciza că acestea sunt fragmente din „pastă primitivă și rău arsă”. Se poate pune întrebarea dacă aceste fragmente sunt totuși materiale ceramice grosiere, lucrate cu mâna, de epocă La Tène. Arderea slabă a pastei nu poate fi considerată ca relevantă pentru încadrarea cronologică certă, cu atât mai mult cu cât, aceste însemnări erau realizate înaintea primelor sinteze asupra ceramicii preistorice de pe teritoriului României¹¹⁹. De altfel, cercetările ulterioare nu au confirmat existența la Zimnicea a unor vestigii anterioare epocii bronzului¹²⁰.

Cu aceeași suspiciune ar putea fi receptată și menționarea unui „fragment de farfurie cu patină neagră, lucioasă, părând a fi din epoca bronzului (?)”, mai ales că în vecinătatea sa ar fi fost identificat „un frunos fragment delian” și „un cuiu de fier de forma «T»”. Se poate pune întrebarea dacă fragmentul respectiv ar fi similar celui provenind de la o strachină Basarabi, descoperit în săpăturile postbelice (*cf. infra* § II.1.4.). În această ipoteză, el ar putea proveni dintr-un mormânt hallstattian deranjat de locuirea La Tène. Desigur, aceasta este însă o simplă presupunere.

Poate numai acel recipient dublu sau „binoclu” semnalat de Ioan Andrieșescu („*Zwillinggefäß*”) la baza stratigrafiei din șanțul I ar putea ilustra o formă întâlnită în perioada târzie a epocii bronzului în regiunile Dunării Inferioare. Posibile analogii sunt oferite de vasele duble descoperite la București-Tei (sit al culturii Tei)¹²¹ sau cele aparținând culturii Žuto Brdo – Gârla Mare¹²². Chiar dacă în necropola din epoca târzie a bronzului de la Zimnicea o astfel de formă nu este atestată, ceramica de aici prezintă o serie de similitudini cu descoperiri din spațiul de nord al Bulgariei, din Muntenia și Oltenia¹²³. În măsura în care acest vas dublu (nu a fost reidentificat) ar aparține într-adevăr epocii târzii a bronzului, se mai poate pune întrebarea dacă el ar proveni dintr-un mormânt deranjat de locuirea de epocă La Tène. În caz contrar, se poate pune întrebarea dacă această piesă reprezintă totuși o creație atipică a ceramicii atât de variate a La Tène-ului getic. Prin urmare, indiciile unei prezențe preistorice anterioare epocii La Tène pe situl „Cetate” de la Zimnicea, așa cum decurg din documentația campaniei din 1924, sunt restrânse numeric și, mai ales, nesigure.

¹¹⁸ Mitrea 1965, 250.

¹¹⁹ Pârvan 1926 și mai ales Nestor 1933.

¹²⁰ Nestor 1949; Nestor 1950. O mostră de ceramică hallstattiană de la Zimnicea descoperită în 1949 este dezbătută în partea a II-a a contribuției de față (§ II.1.1.4.).

¹²¹ Leahu 1966, pl. X/1.

¹²² Șandor Chicideanu 2003, 83-85, pl. 194 D.

¹²³ Alexandrescu A. D. 1973, 80-85; Șandor Chicideanu 2003, 202.

I.2.2.7. Indicii privind structura stratigrafiei sitului

ÎN CIUDA PREOCUPĂRIILOR cu totul modeste pentru deslușirea stratigrafiei sitului, unele însemnări indică totuși caracterul multistratificat al locuirii de epocă La Tène de la Zimnicea. Pentru zona centrală a zonelor cercetate sunt sugestive cele două vetre identificate de Vladimir Dumitrescu la cca -1,00 m adâncime în „tranșeea” a cărei cercetare avea să se continue până la -2,05 m. Prin afirmația „am ajuns prin urmare la nivelul temeliiilor caselor”, Vladimir Dumitrescu semnală de fapt un nivel de călcare intermediar. Atât deasupra acestui nivel cât și mai jos, în stratul inferior, autorul semnală numeroase materiale La Tène. Prin urmare, cel puțin în „tranșeea” cercetată de Vladimir Dumitrescu, ar putea fi presupuse două niveluri de locuire La Tène suprapuse după toate probabilitățile de acele contexte (strat/gropi?) din care vor fi provenit fragmentele ceramice smălțuite medievale.

O situație mai complexă se întrevide în marea suprafață B. Aici, la cca -0,80 m, a fost identificată o primă vatră de mari dimensiuni, schițată în pl. 2/4 și pl. 4/15 (cf. mențiuni din 9 și 10 septembrie), urmată de o alta, identificată la -1,20 m (cf. mențiuni din 16 septembrie). Săpătura a continuat cu încă cca 1,5 m adâncime (până la cca -2,65 m) fără să se mai identifice o altă vatră. Cu toate acestea, un nivel ipotetic de călcare intermediar ar putea fi presupus la -1,80 m, în șanțul adiacent III, unde a fost identificat „un prag de lemn ars de aproximativ 1 m lungime”. În șanțul adiacent I, probabil chiar la baza depunerilor arheologice (cca -2,65 m), Ioan Andrieșescu mai semnală o vatră (sau o podea) care „se întinde în tot largul de 2 m al șanțului” (tabelul 6). Prin urmare, stratigrafia suprafeței B ar putea cuprinde patru niveluri de locuire de epocă La Tène, o configurație care se aseamănă în bună măsură descrierilor și referirilor care aveau să fie ulterior efectuate în săpăturile postbelice (cf. *infra* § I.3.1.3, I.3.2.2. și I.3.3.3.)¹²⁴.

Adâncime	Indicator al unui nivel de călcare în suprafața B și în șanțurile adiacente	Reconstituirea ipotetică a stratigrafiei zonei cercetate în 1924
-	materiale medievale	Nivel medieval
-0,80m	vatră de mari dimensiuni (suprafața B)	Nivel IV La Tène
-1,20 m	vatră (suprafața B)	Nivel III La Tène
-1,80 m	prag de lemn ars în șanțul adiacent III	Nivel II La Tène
-2,65 m	vatră (podea) în șanțul adiacent I	Nivel I La Tène

Tab. 6

Din păcate, datarea fiecăruia dintre aceste niveluri de locuire, prin raportarea indicatorilor cronologici la stratigrafia sitului, ar constitui un demers cu totul riscant. Nivelurile succesive de locuire au fost deranjate de gropi, a căror săpare a determinat anularea poziției primare a indicatorilor cronologici. Situația este cu atât mai ambiguă cu cât, în jurnalul de șantier din 1924 nu a fost menționate indicii ale existenței unor gropi. Probabil, acestea nu au fost observate. În absența oricărei corelări dintre

¹²⁴ Nestor 1949, 119-120; Vulpe R. 1966, 22; Alexandrescu A. D. 1974a, 56-57; Alexandrescu A. D. 1976, 136.

materiale și contexte, precizarea evoluției așezării de epocă La Tène de la Zimnicea nu ar putea fi realizată decât independent de stratigrafie, pe baza ordonării cronologice a materialelor, percepute ca un tot unitar¹²⁵.

1.2.2.8. Sistematizarea elementelor de datare descoperite în 1924

DESCOPERIRILE EFECTUATE în 1924 evidențiază pe „Cetatea” de la Zimnicea vestigiile unei dense locuiri de epocă La Tène, în care s-au desfășurat activități meșteșugărești și comerciale. Trebuie reținută prezența la aproape toate nivelurile de săpare (inclusiv în partea inferioară a stratigrafiei !) atât a importurilor grecești, în special a amforelor, cât și relativa abundență a ceramicii la roată. Astfel, locuirea din zona cercetată de pe „Cetatea” ar trebui datată după momentul în care mărfurile grecești-pontice au început să pătrundă frecvent și consistent în bazinului Dunării Inferioare¹²⁶ și după generalizarea roții olarului în această regiune. Astfel, fie și numai pe baza rezultatelor săpăturilor din 1924, începutul locuirii La Tène de la Zimnicea ar trebui plasat cândva în cursul secolului al IV-lea a. Chr.

Elementele de datare cele mai timpurii descoperite în 1924 și care ar putea fi invocate pentru susținerea începutului locuirii „Cetății” în secolul al IV-lea a. Chr. nu sunt numeroase. În acest sens pot fi invocate emisiunile lui Filip al II-lea (a căror circulație acoperă și secolul următor !) și ștampila amforică thasiană. Totuși, chiar și aceasta ar indica un *terminus post quem* mai degrabă de la sfârșitul secolului al IV-lea a. Chr., astfel că, în mod surprinzător, constituirea și dezvoltarea așezării de la Zimnicea ar putea fi mai bine ancorată cronologic abia la sfârșitul secolului al IV-lea. Astfel, în termeni istorici, începuturile așezării de la Zimnicea ar fi mult mai probabil ulterioare incursiunii lui Alexandru la Dunăre (335 a. Chr.). Desigur, indiciile care ne îndeamnă către o astfel de interpretare sunt extrase exclusiv din rezultatele cercetărilor din 1924 și prin urmare au un caracter incomplet. Vom vedea mai jos dacă cercetările postbelice au oferit sau nu argumente substanțiale pentru susținerea sau respingerea acestei perspective (cf. *infra* § I.3.1.3. și I.3.2.3.).

Pentru continuarea locuirii sitului în secolul al III-lea a. Chr. (inclusiv în a doua sa jumătate) pledează în mod cert ștampilele amforice sinopeene, alături de care mai trebuie menționat și acel *kantharos* cu firnis negru ilustrat de Vasile Pârvan. Nu trebuie uitat însă că acesta nu este singurul import din categoria ceramicii elenistice pictate receptat la Zimnicea. Tot ca elemente de datare mai puțin precise, dar nu mai puțin expresive pentru secolele IV-III a. Chr., trebuie amintite fragmentele de *pythoi* locali care pot fi sincronizați perioadei de folosire a fibulei tracice.

Ștampilele rhodiene, bolul de sticlă și de cupele locale cu decor în relief sunt indicatori cronologici care atestă o locuire a sitului „Cetate” la sfârșitul secolului al II-lea a. Chr. și în secolul următor. Aceleași perioade i-ar putea fi atribuită, eventual, și

¹²⁵ Cf. Babeș 1975, 135. Metoda a fost aplicată și de către Colin 1998 în studiul așezărilor-*oppidum* din Gallia.

¹²⁶ Hänsel 1974, 194; Alexandrescu P. 1976, 125.

acea „fibulă mare de fier” (probabil de schemă La Tène). Din păcate, nici informația cuprinsă în jurnalul din 1924, dar nici informațiile acumulate ulterior despre situl „Cetate” nu oferă indicatori cronologici pentru prima jumătate și pentru mijlocul secolului al II-lea a. Chr. Se poate pune întrebarea dacă fragmentele ceramice de sorginte sau de inspirație celtică (grafitate?), sau acea monedă locală cumpărată de către Ioan Andrieșescu aparțin acestui răstimp sau, mai probabil, ele ar aparține tot perioadei târzii La Tène. Din perspectiva informațiilor restituite, extrase din rezultatele campaniei din 1924, dar și din perspectiva descoperirilor ulterioare de la Zimnicea, este dificil de precizat dacă locuirea pe „Cetate” (a) a continuat neîntrerupt de la sfârșitul secolului al IV-lea până în secolul I a. Chr., sau dacă (b) în acest interval ea a înregistrat întreruperi semnificative (pl. 27/2).

În sfârșit, trebuie subliniată identificarea încă din 1924 a unor fragmente ceramice smălțuite, o caracteristică pe care cercetările ulterioare au indicat-o ca specifică olăriei bizantine târzii și post-bizantine (secolele XIV-XVI) din așezarea medievală de la Zimnicea. Din păcate, până acum, cercearea nu a evidențiat, prin contribuții editate, amploarea locuirii medievale de pe „Cetate” (cf. *infra* § I.3.2.1, pl. 13/2, nr. 4 din legendă), iar majoritatea materialelor medievale descoperite la Zimnicea așteaptă în continuare să fie valorificate.

I.2.2.9. Privire de ansamblu asupra rezultatelor cercetărilor din 1924

VALORIFICAREA REZULTATELOR cercetărilor din 1924 de la Zimnicea de către participanții la campanie ar fi adus lămuriri substanțiale încă de timpuriu în privința unui sit pe cât de puțin cunoscut, tot pe atât de spectaculos. Sarcina valorificării documentației de șantier de acum mai bine de 8 decenii ar fi fost considerabil ușurată, iar rezultatele acestei tentative s-ar fi dovedit cu siguranță mult mai fructuoase, dacă materialele recoltate în 1924 ar fi fost conservate ca un lot unitar, într-o singură instituție, în condiții de inventariere și de conservare adecvate. De asemenea, ar fi fost de dorit ca jurnalul din 1924, împreună cu jurnalele campaniilor de cercetări de mai târziu, să fi fost păstrate într-o singură arhivă, preîntâmpinându-se dispariția lor.

Cu toate acestea, o enumerare de materiale fără precizarea contextelor are numai *aparent* o valoare euristică limitată. În condițiile în care documentația primară a îndelungatelor cercetări postbelice nu a fost valorificată și pare să fie pierdută, publicarea jurnalului de șantier din 1924 constituie o tentativă de suplinire a unora dintre lacunele de informație care caracterizează cunoașterea sitului „Cetate” de la Zimnicea. Informațiile variate oferite de acest jurnal își pot dovedi utilitatea tocmai în eventualitatea continuării cercetărilor de teren pe situl „Cetate” de la Zimnicea, precum și în perspectiva regăsirii și valorificării altor materiale lăsate pradă uitării în cele peste opt decenii care s-au scurs de la săpăturile lui Ioan Andrieșescu și ale colaboratorilor săi mai tineri.

I.3. Cercetările postbelice

O primă variantă a acestui capitol: Spânu 2006b, 193-206.

I.3.1. Cercetările coordonate de Ion Nestor (1948-1949)

I.3.1.1. Caracterizare generală

ÎN CONTEXTUL reorganizării cercetării după principiile și directivele culturale ale regimului instaurat în România după cele de al II-lea Război Mondial, Zimnicea a avut șansa să devină, de această dată la inițiativa lui Ion Nestor, unul dintre puținele „șantiere de concentrare” (așa cum mai era numai cel de la Pălatca, jud. Cluj). În astfel de șantiere destinate cercetării preistorice, era reunit un colectiv numeros de cercetători. Potrivit lui Radu Vulpe, cercetările de la Zimnicea reprezentau în acea perioadă principalul șantier al Muzeului Național de Antichități¹²⁷. Asupra componenței colectivului campaniei din 1948 nu dispunem de date edite explicit. În schimb, cert este că în 1949 colectivul reunea în jurul lui Ion Nestor nu mai puțin de 10 persoane calificate, dintre care unele aveau să devină nume sonore ale cercetării arheologice postbelice, precum Alexandrina D. Alexandrescu, Bucur Mitrea, Ion Barnea, Irina Casan (-Franga), Pamfil Polonic sau Vlad Zirra¹²⁸. În privința modului de coordonare a colaboratorilor săi, Ion Nestor atrăgea atenția asupra priorității „de a adânci inițierea tehnică a colectivului (...), imprimându-se totodată întregii campanii de lucru un ritm harnic, dar calm, fără goană după materiale și după descoperiri senzaționale...”¹²⁹.

În ciuda acestor deziderate, cercetările lui Ion Nestor de la Zimnicea, atât pe „Cetate”, cât și în „Câmpul morților” (pl. 13/1), aveau să se desfășoare pe durata a numai două campanii, respectiv 20 iunie – 10 septembrie 1948 și în lunile de vară (?) ale anului următor, după care aveau să fie întrerupte. Dacă alegerea de către Ion Nestor a unui sit cu vestigii de epocă La Tène, sondat anterior de Ioan Andrieșescu, ar putea fi explicată ca un ecou postbelic al programului de cercetare inițiat anterior de Vasile Pârvan, motivele pentru care proiectul a fost abandonat subit ne rămân astăzi necunoscute.

Rezultatele celor două campanii au beneficiat de rapoarte extrem de succinte care, la ora actuală, oferă date foarte generale (dacă nu chiar prea sumare!) asupra caracteristicilor vestigiilor de pe situl „Cetate”. Din păcate, documentația primară a cercetărilor efectuate de Ion Nestor (planuri, profile, însemnări ș.a.) nu a fost valorificată în rapoarte și astăzi este pierdută, la fel cum însemnările lui Ioan Andrieșescu au fost mult timp uitate. Date suplimentare, detaliate și explicite asupra

¹²⁷ Vulpe R. 1966, 19.

¹²⁸ Nestor 1950, 102.

¹²⁹ Nestor 1949, 116

contextelor și stratigrafiei identificate în secțiunile I-IV în 1948 și VI-VII în 1949 nu mai pot fi întregite, completate sau verificate, decât în eventualitatea fericită a regăsirii documentației întocmite sub coordonarea lui Ion Nestor. Din această perspectivă, rapoartele publicate de Ion Nestor sunt prețioase prin unicitatea lor, dar în același timp, ele trebuie receptate cu precauție, fiind lipsite de o bază documentară consistentă: în cele două rapoarte nu au fost reproduse planuri sau profile ale secțiunilor cercetate, la fel cum nu au fost ilustrate nici măcar materialele mai reprezentative.

Și astfel, istoricul cercetării se repetă. La fel cum Vasile Pârvan prezentase unele rezultate ale cercetărilor lui Ioan Andrieșescu, rămase inedite, la rândul său, un alt cercetător, și anume Radu Vulpe, avea să facă parțial cunoscute rezultatele cercetărilor lui Nestor de pe „Cetate”. La ora actuală este greu de precizat dacă Radu Vulpe participase personal la săpăturile din 1948 (nu este menționat în colectivul din 1949!), sau dacă avusese posibilitatea să consulte documentația pusă la dispoziție de Ion Nestor. Unele precizări surprinzător de amănunțite, cum este de exemplu cea referitoare la al treilea nivel getic, „bogat în cenușe cu reflexe violete”¹³⁰, sugerează o familiarizare intimă a lui Radu Vulpe cu stratigrafia de la Zimnicea. În orice caz, la data redactării broșurii lui Radu Vulpe (anterioară anului 1966), Alexandrina D. Alexandrescu nu reluase încă cercetările pe „Cetate”. Un posibil indiciu în privința participării lui Radu Vulpe la săpăturile din 1948 ar putea fi recunoscut în dedicația autografă a acestuia către Ion Nestor pe pagina de gardă a unui exemplar al broșurii *Așezări getice în Muntenia*, aflat la biblioteca Institutului de Arheologie (donație Ion Nestor): „Lui Ion Nestor, în amintirea colaborării noastre de la Zimnicea”, semnat „Radu Vulpe”.

Broșura lui Radu Vulpe avea caracterul unei lucrări de popularizare, iar publicarea ei a survenit la mai bine de un deceniu și jumătate după apariția succintelor rapoarte tehnice ale lui Ion Nestor, astfel că relevanța ei documentară trebuie percepută cu unele rezerve, datorită absenței documentației tehnice. Cu excepția unei interpretări particulare a modului în care s-a încheiat fiecare dintre fazele de locuire de pe „Cetate”, afirmațiile lui Radu Vulpe nu au contrazis opiniile lui Ion Nestor.

I.3.1.2. Problema fortificațiilor

PRIN STRATEGIA de cercetare a așezării, Ion Nestor a vizat inițial evidențierea presupuselor structuri de fortificație din marginea de nord a sitului, precum și a stratigrafiei depunerilor arheologice de aici¹³¹. Patru din cele cinci secțiuni trasate în 1948 au vizat secționarea denivelării cu aspect de val din zona de nord a sitului. Rezultatele obținute au infirmat existența unor astfel de amenajări, astfel că Ion Nestor afirma categoric faptul că „nu a existat nici un val de apărare pe această latură (latura

¹³⁰ Vulpe R. 1966, 22.

¹³¹ Nestor 1949, 116.

de nord – n.n.) a «Cetății». Toate depunerile arheologice întâlnite în acest sector se datoresc locuirii, și anume unei locuiri foarte intense în colțul de NE al platformei¹³². Se mai adăuga faptul că numeroasele blocuri de piatră, menționate anterior și de Vasile Pârvan, „sunt de pus în legătură cu construcții limitate (încăperi) și nu cu un sistem continuu de val”. Denivelările din teren, interpretate anterior ca val, se dovedeau a fi rezultatul suprapunerii unor niveluri de locuire peste o „dună” naturală¹³³. Această observație avea să fie reconfirmată și de rezultatele cercetărilor din sud-estul sitului în secțiunea VI (1949), unde porțiunea mai ridicată de teren „s’a dovedit a nu fi decât tot o vâlcurire naturală a terenului, la fel cu cea constatată în 1948 pe latura de nord a «Cetății»”¹³⁴. Justețea afirmațiilor lui Ion Nestor a putut fi recent verificată: în profilul de vest al secțiunii J13ac/2005 (pl. 16/1), realizat în partea de nord a sitului (pl. 14) nu au fost identificate structuri ale unei fortificații, ci depunerile rezultate din locuirea îndelungată a sitului. Aici au fost identificate resturi ale unor locuințe sau amenajări dense, dar de dimensiuni modeste (cf. *infra* § II.1.5.).

Resturile de bârne de lemn descoperite în nivelul inferior din secțiunea I erau interpretate de Ion Nestor ca indicii ale unor „construcții puternice de lemn și piatră”, interpretate ca „palate”, „turnuri”, „palate-turnuri” sau „locuințe întărite și ele, ale șefilor de trib”¹³⁵. În schimb, Radu Vulpe menționa în nord-estul așezării „multe resturi de lemn carbonizat, indicând o mare construcție”¹³⁶. Aceste afirmații se întemeiau pe observații ale profilelor secțiunilor înguste deschise în 1948 și nu pe un studiu planimetric. Ecoul evocărilor celor doi autori avea să se amplifice ulterior, determinându-l, de exemplu, pe istoricul de arhitectură Gheorghe Curinschi Vorona să susțină apariția în epocă getică a unei „arhitecturi aulice constând din complexe palatine identificate, unele dintre ele, cu ajutorul (*sic!*) unor tezaure formate din arme de bronz și podoabe de aur la Stâncești, Zimnicea și Albești”¹³⁷. De bună seamă că arheologia nu poate fi înțeleasă de non-arheologi dacă însăși practicanții ei dezvoltă un discurs derutant prin caracterul său echivoc, laconic și abstract.

În ciuda propriilor constatări care infirmau existența unei fortificații, autorul săpăturilor din 1948-1949 concluziona, totuși, că așezarea getică de la Zimnicea ar fi avut „caracterul unui «burg» întărit (s.n.) de proporții restrânse”, al unui loc de refugiu în caz de pericol, sau al unui „«sat» extins – pe aglomerări? – dealungul malului Dunării, în preajma unei cetăți apărate (numai! – n.n.) cu șanțuri”. Trebuie remarcat însă că responsabilul cercetărilor din 1948-1949 nu a oferit argumente consistente în privința caracterului antropic al „șanțurilor” care delimitează „Cetatea”. De altfel,

¹³² Nestor 1949, 118. Informații similare la Vulpe R. 1966, 21 (absența valului), 22 („resturi de locuințe incendiate și refăcute fără întârziere”).

¹³³ Cf. Alexandrescu 2006, 220.

¹³⁴ Nestor 1950, 94.

¹³⁵ Nestor 1949, 118. Afirmațiile lui Ion Nestor erau, probabil, influențate și de ecoul descoperirilor monumentale din Munții Orăștiei (Teodorescu 1930).

¹³⁶ Vulpe R. 1966, 22.

¹³⁷ Curinschi Vorona 1981, 24.

aceste „șanțuri” nu fuseseră cercetate sistematic prin secționare și însuși Ion Nestor recunoștea amploarea eroziunii naturale și antropice („lentă și păgubitoare”) a marginilor abrupte ale sitului¹³⁸. Concluzia cea mai precaută ar fi presupus perceperea ansamblului de locuire preistorică de la Zimnicea ca o așezare amplasată într-un loc ferit de revărsările anuale ale Dunării, pe un colț al terasei înalte de deasupra luncii fluviului. Din păcate, autorul celor două rapoarte pare să fi învăluit o astfel de concluzie mai puțin spectaculoasă într-o suită de speculații sugerând presupuse amenajări sau construcții cu caracter monumental. Afirmările lui Ion Nestor ar părea contradictorii (așezarea nu prezintă val, dar ea ar fi totuși „întărită”!), numai în măsura în care discursul său nu este perceput cu suficientă subtilitate. Infirmarea categorică a existenței unor structuri de fortificație ar fi umbrat rezultatele cercetărilor desfășurate de un numeros colectiv, precum și spectaculozitatea sitului ales spre cercetare¹³⁹.

Radu Vulpe este printre puținii autori care au reținut observația potrivit căreia „nu s-au constatat urme de valuri”. El mai arată însă că „așezarea este întărită printr-un șanț artificial adânc”¹⁴⁰. Ulterior, Radu Vulpe avea să considere că așezarea getică de la Zimnicea este nu mai puțin decât un *oppidum*¹⁴¹, cu toate că literatura antică oferă și alți termeni mai specifici unei așezări de mici dimensiuni (sub 2 ha), lipsite de fortificații – de exemplu, *vicus* (Caesar, *Bell. Gall.* III. 1-2, VI. 43).

Ambiguitățile rapoartelor lui Ion Nestor au avut drept consecință menținerea în istoriografie, pentru mult timp, a impresiei potrivit căreia așezarea de la Zimnicea ar fi fost într-adevăr fortificată. Această apreciere avea să facă o nesperată carieră. Pentru Dumitru Protase, la Zimnicea s-ar afla „cunoscuta așezare întărită cu șanț și val”¹⁴², iar o afirmație similară o regăsim și la Alexandru Vulpe¹⁴³. Pentru Alexandrina D. Alexandrescu așezarea de pe „Cetate” ar fi fost fortificată doar „printr-o vale și printr-un șanț”¹⁴⁴, iar dintr-o hartă publicată de Mircea Babeș¹⁴⁵, reiese că aici ar fi existat un „val vitrificat”. Ideea existenței unor fortificații preistorice la Zimnicea s-a propagat și dincolo de cercul profesional al arheologilor. De exemplu, istoricul de arhitectură Gheorghe Curinschi Vorona arată că „unele dintre așezări, cum sunt Zimnicea sau Stâncești, continuă vechile cetăți hallstattiene de pământ, ale căror fortificații au fost întărite”¹⁴⁶. În cazul Zimnicei, aceste afirmații erau lipsite de orice bază documentară – simple ficțiuni! Cercetările de la Zimnicea nu au evidențiat nici existența unui val corespunzător așezării La Tène și nici vestigii ale unor fortificații mai vechi

¹³⁸ Nestor 1949, 116-117. Cf. Alexandrescu A. D. 1980, 19.

¹³⁹ Exprimarea echivocă, aparent ambiguă a ideilor și convingerilor era una dintre măsurile de precauție curente în literatura acelei vremi. Cf. Boia 1997, 64-68.

¹⁴⁰ Vulpe R. 1966, 21.

¹⁴¹ Vulpe R. 1976, 133; cf. Woźniak 1974, 193, nr. 24a: „oppidum dackiego”.

¹⁴² Protase 1971, 55-56; cf. Crișan 1977, 327 și fig. 9 (la p. 293).

¹⁴³ Vulpe A. *Zimnicea*, 624: „așezarea a fost întărită cu val și șanț”.

¹⁴⁴ Alexandrescu A. D. 1974a, 56; Alexandrescu A. D. 1980, 43.

¹⁴⁵ Babeș 1997, 233, fig. 9.

¹⁴⁶ Curinschi Vorona 1981, 24; cf. Boldișor 2007, 5-7, 16-17.

hallstattiene. De bună seamă că, în absența fortificațiilor, nici tehnicile lor de construire nu puteau fi precizate.

Cititorii rapoartelor lui Ion Nestor ar fi trebuit cel puțin să observe că acesta, precaut, a inclus în majoritatea cazurilor denumirea sitului „Cetate” între ghilimele. Ar mai fi trebuit reținut și un alt aspect. Pentru respingerea ipotezei lui Vasile Pârvan care localiza la Zimnicea acea cetate getică de la nord de Dunăre pustiită de Alexandru cel Mare (Arrian, *Anabasis* I.4.4)¹⁴⁷, Ion Nestor invoca tocmai absența fortificațiilor: „deși s-ar putea argumenta că Zimnicea îndeplinește condițiile cerute de amănuntele relatării antice, nu s-au găsit în secțiunile practicate ruine databile din sec. 4 în. d. Hr. care să justifice concluzia că aici a fost așezarea întărită, distrusă din temelii (și desigur incendiată) de soldații lui Alexandru”¹⁴⁸.

În istoriografia dedicată așezării de la Zimnicea a mai fost trecută cu vederea și remarca lui Ion Nestor privind extinderea locuințelor de epocă târzie La Tène în afara perimetrului „Cetate”¹⁴⁹. Argumentele documentare ale acestei mențiuni nu au fost precizate, iar identificarea unor resturi de locuire La Tène în plin „Câmp al morților” era percepută ca un deziderat al cercetărilor de mai târziu. În cazul confirmării ei, această presupunere ar fi anulat nu numai caracterul funcțional al fictivei fortificații, ci însăși valabilitatea delimitării tradiționale a celor două situri de la Zimnicea, „Cetate” și „Câmpul morților”.

I.3.1.3. Stratigrafia și cronologia „Cetății”

TREI ASPECTE conferă o importanță deosebită contribuțiilor lui Ion Nestor: (a) precizarea generală a stratigrafiei sitului, (b) încadrarea cronologică mai precisă a locuirii de epocă La Tène și (c) semnalarea pentru întâia dată a locuirii medievale de aici. La acestea se mai adaugă și publicarea, în ambele rapoarte preliminare, a primelor planuri generale ale sitului de la Zimnicea, în care erau indicate atât zonele cercetate în 1948-1949, cât și configurația terenului.

Potrivit lui Ion Nestor, stratigrafia sitului „Cetate” cuprindea patru niveluri de locuire de epocă La Tène, suprapuse de vestigiile locuirii medievale¹⁵⁰. Trebuie remarcat faptul că Ion Nestor nu menționează indicii ale unor distrugerii provocate prin incendiu, așa cum aveau să facă ulterior alți autori¹⁵¹. Autorul celor două rapoarte nu a precizat însă dacă cele patru niveluri La Tène și nivelul medieval au fost surprinse în mod identic sau nu în toate secțiunile cercetate. De altfel, în cele două rapoarte nu a fost ilustrat nici un profil. Această conjunctură învâluie în incertitudini afirmațiile lui Ion Nestor referitoare de stratigrafia sitului „Cetate”.

¹⁴⁷ Pârvan 1926, 46 și 133. Ipoteza a fost reluată ulterior de Vulpe R. 1960a, 228, cu toate că „Cetatea” de la Zimnicea se află la cca 1 km de cursul actual al Dunării, deci la o distanță de cinci ori mai mică de cât cea menționată de Arrian (o parasangă = 5500 m).

¹⁴⁸ Nestor 1949, 120-121:

¹⁴⁹ Nestor 1949, 119; cf. Alexandrescu A. D. 1974a, 56.

¹⁵⁰ Pentru descrierea lor: Nestor 1949, 119-120 și Vulpe R. 1966, 22.

¹⁵¹ Vulpe R. 1966, 22, Alexandrescu A. D. 1974a, 56.

Descoperirea la baza stratigrafiei, într-o „depunere nisiopos-loessoidă” a unui „fragment ceramic de fabricație grecească, probabil atică, din specia vaselor pictate cu figuri roșii, datat pe la sfârșitul sec. 5 în. d. Hr.”, oferea un indiciu pentru precizarea cronologiei începutului locuirii de pe „Cetate”¹⁵². Datarea propusă de Ion Nestor pentru fragmentul respectiv nu este însă incontestabilă: fragmentul a rămas până astăzi inedit și, astfel, afirmația lui Ion Nestor nu poate fi controlată.

Importurile elenistice descoperite la Zimnicea în săpăturile din 1948-1949 par să fie însă mai diverse decât acel simplu „fragment ceramic”. În depozitele MNA-București se păstrează un *lekythos* cu firnis roșu care, potrivit marcajului („Z[imnicea 19]48 S[ecțiunea] V, c[aroul] 9, -1,90 m”), a fost descoperit în sudul sitului „Cetate” (pl. 16/3). Astfel de recipiente grecești de import se regăsesc și în morminte, de exemplu la Zimnicea (Z67 C10 M18)¹⁵³ sau la Dobrina (tumulul 23 – mormântul 1) în asociere cu fibule tracice¹⁵⁴. Datarea lor începând cu mijlocul secolului al IV-lea a. Chr. este indicată de o analogie descoperită la Olynth¹⁵⁵. Alte cinci fragmente de *askoi* elenistici din cea de a doua jumătate a secolului al III-lea a. Chr., descoperite în secțiunile IV și VI, aveau să își aștepte peste jumătate de veac valorificarea (anexa 3.2., nr. 2-3 și 4-6)¹⁵⁶. Aceste importuri se constituie în indicatori cronologici prețioși, a căror importanță este însă umbrată de imposibilitatea raportării lor la stratigrafia sitului (cf. *infra* § II.1.5.). Probabil, așa cum sugerează vasul de tip *lekythos* sau ștampila amforică thasiană descoperită în 1924, începuturile locuirii de la Zimnicea ar trebui plasate la finele secolului al IV-lea și nu în secolul al V-lea a. Chr.

Câteva materiale descoperite în campaniile 1948-1949 atestau însă o prezență mai veche pe „Cetate”, anterioară epocii La Tène. Ion Nestor și ulterior Radu Vulpe, menționau suprapunerea și deranjarea de către cel mai vechi nivel de locuire de epocă timpurie La Tène a unor morminte hallstattiene¹⁵⁷. În mod surprinzător, aceste contexte funerare din prima epocă a fierului nu au fost prezentate satisfăcător nici de către Ion Nestor și nici nu au fost cuprinse în studiul dedicat înmormântărilor hallstattiene de la Zimnicea semnat de Alexandrina D. Alexandrescu¹⁵⁸. Documentația acestor înmormântări de pe „Cetate” este și astăzi inedită (cf. *infra* § II.1.).

Pentru datarea nivelului superior de epocă târzie La Tène, Ion Nestor se mulțumea să menționeze identificarea la baza acestuia (în secțiunea VII) a unei monede din perioada autonomiei orașului Odessos, respectiv de la sfârșitul secolului al II-lea a. Chr.¹⁵⁹. Prin urmare, autorul săpăturilor considera că „ultimul strat consistent de

¹⁵² Nestor 1949, 119. Fragmentul, menționat și de Vulpe R. 1966, 22, nu a fost ilustrat.

¹⁵³ Alexandrescu A. D. 1980, 25-26, fig. 72/4-10.

¹⁵⁴ Hänsel 1974, 206-207, fig. 10/15-20. O datare mai târzie, la mijlocul secolului al III-lea a. Chr., o prezintă fragmentele de *askoi* valorificați de către Pătrașcu 2005, 234-236, fig. 1/1-5

¹⁵⁵ Hänsel 1974, 210-211.

¹⁵⁶ Pătrașcu 2005, 133, nr. 2-3 și 6-7, cu literatura aferentă.

¹⁵⁷ Nestor 1949, 119; Vulpe R. 1966, 22: „înainte de înființarea așezării getice, terenul fusese folosit peste tot ca cimitir”.

¹⁵⁸ Alexandrescu A. D. 1978, 115, n. 1.

¹⁵⁹ Nestor 1950, 94-95; cf. Mitrea 1965, 252-253, nr. 13, fig. 1/5.

locuire La Tène de la Zimnicea este anterior epocii Burebista". Astfel, Ion Nestor aproxima perioada de locuire intensă¹⁶⁰ a sitului „Cetate” între sfârșitul secolului al V-lea și prima jumătate a secolului I a. Chr.

Raportul lui Ion Nestor mai menționa și identificarea unor „rare indicii, dar certe, ale unei ușoare locuiri și dintr-o epocă ulterioară, anume din sec. 1 e.n.”, fără să ofere însă alte detalii. Deși sumare, aceste observații infirmău și nu „demonstrau hotărât întreruperea bruscă” a locuirii getice de la Zimnicea în contextul acțiunilor lui Sextus Aelius Catus (Strabo VII. 3. 10), așa cum aveau să considere mai târziu Constantin Daicoviciu¹⁶¹, dar și Radu Vulpe sau chiar Alexandrina D. Alexandrescu¹⁶². Ordonarea recentă a materialelor de la Zimnicea aflate în depozitele MNA-București a condus la identificarea unei piese inedite – o fibulă puternic profilată din bronz (pl. 18/4) care, potrivit marcajului care o însoțește, provine din secțiunea VI/1949, caroul 14, de la adâncimea de -1,33 m. Prin adâncimea la care a fost descoperită, piesa provine cel mai probabil dintr-o groapă. Fibula este asemănătoare exemplarelor tipului Almgren 68, datate în fazele B1b-B1c ale epocii imperiale timpurii (mijlocul și sfârșitul secolului I p. Chr.)¹⁶³ și confirmă în mod satisfăcător considerațiile atât de laconice ale lui Ion Nestor.

Vestigiile unei locuiri medievale au fost identificate atât pe „Cetate” și în împrejurimi și au aparținut unui „mic cătun de bordeie”, datat cu prudență în secolele XIII-XV. Aspectul locuințelor, răspândirea lor în suprafețele cercetate sau materialele care le asigurau datarea nu au fost precizate sau ilustrate. Potrivit unor reprezentanți ai istoriografiei dedicate arheologiei Evului Mediu românesc, prin inițierea de către Ion Nestor a cercetării locuirii medievale la Zimnicea, se puneau „bazele unei metode științifice de cercetare arheologică și în domeniul arheologiei feudale”¹⁶⁴ și se inaugura „începuturile propriu-zise ale cercetărilor arheologice întreprinse în așezările rurale medievale”¹⁶⁵. Debuturile erau deci promițătoare. Deznodământul se lasă însă și astăzi așteptat. Continuatorii programului inițiat de către Ion Nestor nu aveau să valorifice niciodată contextele și materialele medievale descoperite pe „Cetate”.

1.3.1.4. „Predarea ștafetei”

ÎN CIUDA UNEI mai bune sistematizări a informației decât mențiunile disperate ale lui Pârvan, expunerea lui Ion Nestor, fie și completată cu informațiile suplimentare oferite de Radu Vulpe, nu are decât un caracter preliminar și cu totul general. Ea este lipsită de date tehnice sau de ilustrarea materialelor mai reprezentative descoperite.

¹⁶⁰ În privința caracterului intensiv al locuirii trebuie reținută și mențiunea lui Vulpe R. 1966, 23, potrivit căreia „răscolirile și nivelările produse de așezările care s-au succedat, n-au putut lăsa urmele complete ale unui atare plan”. Totuși, planimetria așezării nu fusese deslușită, nu datorită „năvălirilor”, ci datorită metodei inadecvate de cercetare de teren prin intermediul unor șanțuri înguste.

¹⁶¹ Daicoviciu 1960, 290.

¹⁶² Vulpe R. 1960b, 518; Vulpe R. 1960c, 317-318; Alexandrescu A. D. 1974a, 57. Datarea propusă de Nestor a fost, de altfel, respinsă explicit de către Vulpe R. 1966, 23 și Vulpe R. 1976, 133, n. 46.

¹⁶³ Mante 1994, 481.

¹⁶⁴ Zaharia 1967, 9.

¹⁶⁵ Matei 1979, 412.

Nu poate fi trecut cu vederea faptul că în *Getica*, Vasile Pârvan menționase în mod explicit și parțial ilustrase mai multe materiale din așezare (mai ales indicatori cronologici, precum amforele rhodiene, importuri atice sau cupe „deliene”), decât în ambele rapoarte semnate de Ion Nestor¹⁶⁶. Aceste neajunsuri nu se datorează unor neglijențe ale autorului, ci trebuie percepute din perspectiva concepției lui Ion Nestor privitoare la o abordare etapizată a valorificării rezultatelor cercetărilor arheologice: rapoartele generale constituiau preliminarile realizării unor studii particulare cuprinzătoare. De fapt, cele două rapoarte semnate de Ion Nestor anunțau inaugurarea unui program de cercetare aprofundată care avea să dea rezultate concrete (din păcate numai în privința ansamblurilor funerare) de-abia trei decenii mai târziu¹⁶⁷.

La ora actuală, motivele pentru care Ion Nestor nu a continuat cercetările de la Zimnicea rămân obscure. Pe de o parte, putem bănuși că, pe baza rezultatelor celor două campanii, Nestor se putea considera edificat în privința potențialului sitului. Pe de altă parte, reluarea de către Alexandrina D. Alexandrescu în 1966 a cercetărilor de la Zimnicea reprezenta, probabil, rezultatul nemijlocit al sugestiilor și recomandărilor lui Ion Nestor. Astfel, se asigura „predarea ștafetei” între generații și continuitatea demersului științific inițiat anterior. Tot în acest sens, trebuie precizat și faptul că Nestor pusese la dispoziția Irinei Casan-Franga fragmentele de cupe cu decor în relief descoperite pe „Cetate”¹⁶⁸, lui Bucur Mitrea monedele identificate sau achiziționate în cursul celor două campanii¹⁶⁹, lui Dumitru Tudor amforele șampilate de import și alte câteva fragmente cu estampaje anepigrafice¹⁷⁰, iar lui Radu Vulpe îi oferise, după toate aparențele, documentația de șantier și, probabil, îi acordase încuviințarea prezentării stratigrafiei așezării. Contribuțiile tuturor acestor colaboratori și colegi de breaslă aveau să fie publicate în același perioadă (1965-1967) în care Alexandrina D. Alexandrescu relua săpăturile pe „Cetate” și „Câmpul morților” (1966). Acest sincronism sugerează că preocupările pentru așezarea preistorică de la Zimnicea nu se

¹⁶⁶ Cu excepția fragmentului atic cu figuri roșii și a monedei de la Odessos, Nestor 1949, 118 se mulțumea să menționeze laconic descoperirea unor „monete, fibule, ceramică grecească de import și indigenă de calitate superioară”, fără să ofere detalii suplimentare. Vulpe R. 1966, 23 mai menționa în inventarul așezării, „într-o proporție covârșitoare”, a unor fibule tracice de bronz și argint; se poate pune însă întrebarea dacă această referire nu viza de fapt (și) descoperirile din necropolă.

¹⁶⁷ Potrivit lui Nestor 1950, 94 „un mare număr de detalii semnificative vor putea fi comunicate deabia după o prelucrare atentă a materialului recoltat și o raportare minuțioasă a lui la nivelele arheologice constatate”. Dezideratele cercetării de la Zimnicea (cf. Nestor 1950, 94-96) aveau să fie îndeplinite în bună măsură, dar, din păcate, numai pentru materialele din necropole, de către Alexandrina D. Alexandrescu, prin studiile publicate în anii 1970-1980.

¹⁶⁸ Casan-Franga 1967, 16, n. 3 și Vulpe, Gheorghică 1976, 168.

¹⁶⁹ Mitrea 1965, 239-247. Trebuie precizat că dintre cele 33 de monede provenind de la Zimnicea, numai o monedă de la Odessos (nr. 13) a fost identificată în mod cert în urma cercetărilor sistematice pe „Cetate”. Alte monede, provin din cercetările contextelor funerare sau din descoperiri întâmplătoare realizate probabil pe „Cetate” și achiziționate de la localnici.

¹⁷⁰ Tudor 1967, 42, n. 36. Autorul dispunea nu numai de cele șase ștampile amforice provenind din săpăturile lui Ion Nestor (Tudor 1967, 70-73, nr. 125, 129, 130, 136, 137, 139), ci și de cele identificate în 1924 (nouă exemplare), la care probabil făcuse anterior referire și Vasile Pârvan. Informații referitoare la contextul arheologic al acestor importuri nu au fost consemnate.

estompaseră. Prin intermediul colaboratorilor săi mai tineri, Ion Nestor asigura continuarea proiectului de cercetare inițiat în 1948.

Pentru cercetarea sitului „Cetate” de la Zimnicea, semnificative sunt două studii realizate sub influența directă a lui Ion Nestor: cel dedicat fibulelor tracice, semnat de Alexandrina D. Alexandrescu și sinteza Irinei Casan-Franga dedicată cupelor cu decor în relief. În urma cercetărilor de la Zimnicea, Ion Nestor sublinia necesitatea studierii evoluției fibulelor tracice și aprofundarea relațiilor supraregionale „dintre masa geto-dacică de la nord de Dunăre și din podișul ardelean și masa tracică din Peninsula Balcanică”¹⁷¹. Această sugestie a fost urmată un sfert de secol mai târziu de Alexandrina D. Alexandrescu¹⁷². Descoperirea mai multor fibule tracice în mormintele din „Câmpul morților”, dar și a unui exemplar în așezare, precum și a unui fragment de capac cu urma imprimată a unei fibule tracice în secțiunea IV¹⁷³, prilejuiau revizuirea cronologiei acestui tip datat până atunci în mod exagerat de-a lungul întregii perioade La Tène, inclusiv până în faza sa dacică, târzie¹⁷⁴. Fibulele tracice deveneau, pentru prima dată în literatură, una dintre fosilele directoare ale unei epoci anterioare perioadei târzii La Tène. Cu alte cuvinte, tocmai cercetările de la Zimnicea au avut menirea de a trezi interesul științific pentru o epocă prea puțin precizată și individualizată până atunci și anume aceea a La Tène-ului timpuriu „getic” de la Dunărea Inferioară.

Îndrumată de către Ion Nestor¹⁷⁵, Irina Casan-Franga publica, în 1967, mai multe fragmente de cupe locale cu decor în relief din ceramică (cf. anexa 2.4, pl. 12/2, 4, 5 și 8), fragmentul unei cupe hemisferice de sticlă de import (cf. anexa 2.2, nr. 2, pl. 12/1b) și două dintre fragmentele unui tipar pentru mularea cupelor locale (pl. 11/9). Portivită autoarei, aceste materiale proveneau din cele două niveluri superioare ale așezării de la Zimnicea¹⁷⁶. Regăsirea unora dintre aceste materiale în depozitele MJT-Alexandria a prilejuit constatarea că ele au fost descoperite (potrivit marcajelor nespecificate de autoare) nu numai în săpăturile din 1948-1949, ci și în campania din 1924. Prin urmare, raportarea lor la schema stratigrafică a lui Ion Nestor, deși plauzibilă, este de fapt incertă. Prin publicarea acestor cupe, continuarea locuirii de pe „Cetate” în secolul I a. Chr. nu mai putea fi pusă sub semnul întrebării. Astfel, Irina Casan-Franga aducea o contribuție importantă, la precizarea încadrării cronologice a locuirii de pe „Cetate”.

¹⁷¹ Nestor 1950, 100.

¹⁷² Alexandrescu A. D. 1976.

¹⁷³ Alexandrescu A. D. 1976, 134, fig. 2/15.

¹⁷⁴ Nestor 1933, 158-160.

¹⁷⁵ Casan-Franga 1967, 16, nt. 13.

¹⁷⁶ Cele două fragmente de sticlă: Casan-Franga 1967, 14, 18, nt. 18, 17, fig. 6/29; cele 17 fragmente de cupe locale cu decor în relief („deliene getice”): Casan-Franga 1967, fig. 5/5, 7/1-4, 8/1-8; 11/1-4.

1.3.2. Cercetările Alexandrinei D. Alexandrescu (1966-1975)

AMPLELE STUDII dedicate de către Alexandrina D. Alexandrescu necropolelor din „Câmpul morților” (din epoca bronzului, din prima și din cea de a doua epocă a fierului) sunt meritorii, chiar exemplare¹⁷⁷. În schimb, și în mod cu totul surprinzător, rezultatele îndelungatelor cercetări desfășurate pe „Cetate” în perioada 1966-1975 au fost publicate cu extremă parcimonie. Foarte probabil, expresivitatea inventarelor funerare și multiplele lor valențe interpretative, facilitatea identificării, ordonării și clasificării lor, gradul redus de fragmentare a materialelor, relativa abundență a indicatorilor cronologici din morminte contrastau cu dificultățile determinării și înregistrării contextelor și situațiilor stratigrafice sau cu varitatea și gradul accentuat de deteriorare a obiectelor dintr-o așezare multistratificată. Până astăzi, documentația secțiunilor cercetate pe „Cetate” în perioada 1966-1975 nu a putut fi regăsită. Prin urmare, despre majoritatea contextelor și materialelor din săpăturile Alexandrinei D. Alexandrescu de pe „Cetate” nu s-au păstrat decât puține informații consistente. Voi încerca în continuare să deslușesc și să precizez datele care mai pot fi reținute din publicațiile rezultate în urma acestor cercetări.

1.3.2.1. Localizarea secțiunilor cercetate în perioada 1966-1975 pe „Cetate”

PE PARCURSUL UNUI deceniu de campanii arheologice, Alexandrina D. Alexandrescu a deschis 11 noi secțiuni, numerotate în continuarea celor șapte efectuate de Ion Nestor și amplasate în diferite zone ale sitului. Timp îndelungat, cercetarea sitului „Cetate” de la Zimnicea a fost lipsită de un plan explicit care să indice poziția în teren și denumirile tuturor suprafețelor cercetate în perioada 1966-1975. Dacă suprafețele cercetate de Ion Nestor (I-VII) pot fi localizate în planurile publicate în rapoartele sale, nu același lucru se poate afirma despre suprafețele cercetate ulterior. Localizarea acestora pe „Cetate” este vizibilă în planul publicat de Alexandrina D. Alexandrescu în 1980, dar siglele secțiunilor IX-XVIII sunt absente¹⁷⁸. În mod evident, orice nou demers impunea deslușirea acestui aspect, în măsura posibilităților sau a șansei.

Din fericire, în primăvara anului 2001, amabilitatea și promptitudinea Iuliane Barnea au făcut posibilă regăsirea mai multor planșe inedite, realizate pe calc. Acestea zăceau uitate pe un raft din sala Histria a Institutului de Arheologie din București¹⁷⁹. Aceste planșe alcătuiesc planul general, la scara 1/500, al siturilor „Cetate” și „Câmpul morților”, întocmit *probabil* de către Anișoara Sion¹⁸⁰ la o dată rămasă incertă.

¹⁷⁷ Alexandrescu A. D. 1972, Alexandrescu A. D. 1973, Alexandrescu A. D. 1974b, Alexandrescu A. D. 1978, Alexandrescu A. D. 1980 și Alexandrescu A. D. 1983.

¹⁷⁸ Alexandrescu A. D. 1980, 57, fig. 1.

¹⁷⁹ Recunoștința mea se îndreaptă către toți cei care, într-un fel sau altul, au contribuit la salvarea și la deslușirea informațiilor grafice conținute pe planșa inedită reprodusă în pl. 13/2: Iuliana Barnea, Cornelia Stoica, Corneliu Beda, Ion Pătrașcu și George Trohani.

¹⁸⁰ Informație Iuliana Barnea.

În planșa care cuprinde zona „Cetate” (reprodusă aici în pl. 13/2) au fost indicate: (a) curbele de nivel (cu echidistanța de 1 m, măsurate de la o cotă aleasă arbitrar pe oglinda apei râului Pasărea la sud de „Cetate”), (b) unele repere din teren, de exemplu gardul (astăzi dispărut) care împrejmua situl (pl. 13/2, nr. 3 din legendă) și (c) totalitatea secțiunilor cercetate de Ion Nestor și Alexandrina D. Alexandrescu, mai puțin secțiunea XVIII care străbătea zona centrală a „Cetății” de la est la vest. Această secțiune „magistrală” (cca 100 m lungime), identificabilă și astăzi în teren, a fost săpată în anul 1975, potrivit unor informații verbale oferite de Cornelia Stoica și de George Trohani, dar și potrivit marcajelor de pe unele materiale ceramice aflate la Muzeul din Alexandria (pentru localizare ei: pl. 5). Absența secțiunii XVIII din planul regăsit (pl. 13/2) sugerează realizarea acestuia anterior anului 1975 (probabil 1974?). Din motive dificil de precizat, planul nu a fost orientat nord-sud, ci prezintă o deviere de aproximativ 348° către nord-nord-vest (pl. 27/1). Pe lângă secțiuni („S”, numerotate cu cifre romane) în planșa respectivă a mai fost indicată și poziția unor casete („R”, numerotate cu cifre arabe) aflate în partea de est a sitului, de-a lungul potecii care coboară spre sud către luncă. Astăzi, identificarea în teren a acestor mici secțiuni nu mai este posibilă.

Indicarea amplasamentului unor locuințe medievale identificate parțial, sau integral în interiorul secțiunilor cercetate de-a lungul timpului pe „Cetate” și „Câmpul morților”, sugerează că planul general regăsit era destinat, probabil, ilustrării unui studiu dedicat locuirii medievale de la Zimnicea. Din necrologul semnat de Silvia Marinescu-Bîlcu, aflăm cu regret că un astfel de studiu nu a mai fost definitivat de către Alexandrina D. Alexandrescu¹⁸¹.

Foarte probabil, acest plan al „Cetății” a fost realizat pe baza unor relevee topografice efectuate pe teren în cursul campaniilor coordonate de Ion Nestor și de Alexandrina D. Alexandrescu. Aceste relevee (astăzi pierdute) vor fi stat și la baza planului general al zonelor cercetate de la Zimnicea, publicat în 1980. După cum am mai arătat, din păcate, în acest plan edit, secțiunile cercetate pe „Cetate” nu sunt însoțite de sigle. Ele însă figurează în planșele inedite regăsite de Iuliana Barnea. Fie și numai din acest motiv – și anume indicarea poziției în sit a secțiunilor cu siglele aferente, planșa regăsită a sitului „Cetate” își susține importanța și valoarea documentară (pl. 13/2).

După cum reiese din distribuția secțiunilor (pl. 5/1), dacă Ion Nestor își concentrase atenția în nordul și sud-estul „Cetății”, Alexandrina D. Alexandrescu a fost preocupată mai ales de cercetarea zonei mai înalte din nord-estul sitului (S. VIII, XII-XV și XVII), ca și de partea sa centrală (S. XVIII) și mai puțin de extremitățile de nord-vest (S. XVI și XVIa) sau sud-est (S. X și XI). Se poate pune întrebarea dacă nu cumva, secțiunile efectuate de Alexandrina D. Alexandrescu în zona de nord-est a „Cetății” vor fi întretăiat tocmai acele „șanțuri înguste” ale săpăturii lui Ioan Andrieșescu. De

¹⁸¹ Marinescu-Bîlcu 1997, 14.

asemenea, prin modul de amplasare a secțiunilor VIII, XII-XV și XVII, putem bănuși că cercetătoarea bucureșteană ar fi putut sesiza existența unor eventuale structuri de fortificație, ca cele de la Coșofenii din Dos¹⁸² sau ca cele de la Tinosu¹⁸³. Putem însă lesne bănuși că identificarea unor astfel de structuri și-ar fi găsit un ecou larg în contribuțiile Alexandrinei D. Alexandrescu (cf. *infra* § I.3.2.2).

Trebuie remarcat numărul sporit de 17 locuințe medievale identificate pe platoul „Cetății” și totodată, dimensiunile lor mari (4-5 m latura; adâncimea lor rămâne din păcate neprecizată). Totuși, în majoritatea cazurilor, atât în săpăturile din 1948-1949, cât și în săpăturile Alexandrinei D. Alexandrescu, locuințele medievale identificate nu par să fi fost cercetate integral, prin deschiderea unor casete laterale. Excepție fac numai locuințele 45 din R4, 46 din R6 și 40 din R1, dar acestea se situează în afara perimetrului „Cetății”. În general, metoda de săpare adoptată – trasarea de șanțuri înguste adaptate la panta terenului sau, în cazul șanțului XVIII, secționarea întregului sit – sugerează preocuparea precumpănitoare pentru evidențierea stratigrafiei așezării, și, într-o mai mică măsură, dacă nu deloc, pentru dezvelirea și cercetarea exhaustivă a unor construcții sau amenajări, fie ele protoistorice sau medievale.

Ar mai trebui semnalat că în planșa inedită originală a fost hașurată o suprafață întinsă, situată în colțul de nord-est al „Cetății” (pl. 13/2, nr. 2 din legendă) care corespunde în teren, potrivit informațiilor furnizate de Corneliu Beda și observațiilor personale efectuate pe sit, cu o imensă excavație modernă realizată, probabil, în anii 1970 cu mijloace mecanizate. Pământul excavat era destinat unor lucrări de îmbunătățiri funciare. Cu acea ocazie, zona mai înaltă din nord-estul sitului a fost puternic deranjată, parțial distrusă, astfel încât unele dintre secțiunile trasate aici (I, XII și XIV) nici măcar nu mai pot fi reidentificate pe teren. Și din acest motiv, planșa regăsită în 2001 deține o valoare particulară. Totuși, principala ei importanță constă în posibilitatea corelării secțiunilor cu siglele lor, o informație care nu reieșea din publicațiile anterioare.

I.3.2.2. Stratigrafia, evoluția și problema fortificării așezării

ALEXANDRINA D. ALEXANDRESCU prezenta sintetic, într-un scurt articol publicat în 1974, problematica generală a cercetărilor sale de la Zimnicea. Dacă majoritatea considerațiilor vizau ansamblurile funerare, prezentarea așezării getice se întinde pe mai puțin de două pagini (!) și conține singura intervenție edită a autoarei, dedicată stratigrafiei „Cetății”¹⁸⁴. Spre deosebire de schema stratigrafică propusă de Ion Nestor și de Radu Vulpe, compusă din patru niveluri de locuire, Alexandrina D. Alexandrescu distingea cinci niveluri, fiecare dintre ele sigilat de câte un incendiu (denumit și

¹⁸² Zirra et al. 1993; Babeș 1997.

¹⁸³ Vulpe, Dunăreanu-Vulpe 1924.

¹⁸⁴ Alexandrescu A. D. 1974a, 56-58; cf. rezumatul românesc al acestui pasaj la Babeș 2001, 507-508.

„calamitate” sau „cataclism”)¹⁸⁵. Daterea celor cinci niveluri nu este susținută de evocarea vreunui indicator cronologic. Cititorul are surpriza să afle că fiecare incendiu corespunde câte unui eveniment de răsunet care, potrivit surselor literare, ar fi marcat istoria regiunii Dunării de Jos în ultimele patru secole a. Chr.: (1) primul incendiu este legat de trecerea Dunării de către Alexandru cel Mare, (2) cel de al II-lea de conflictul Lysimachos-Dromichaiteis, (3) un al III-lea incendiu ar fi survenit în secolul al II-lea a. Chr. (am putea presupune incursiunea bastarnilor în Balcani?), (4) cel de al IV-lea incendiu era atribuit cu unele rețineri acțiunilor lui Burebista, iar (5) sfârșitul locuirii getice ar fi avut loc odată cu transferarea populației locale la sud de Dunăre la începutul secolului I p. Chr.

Deși autoarea nu o afirmă explicit, putem bănuși că prin „transferarea” de populație se făcea referire la pasajul din Strabo VII. 3. 10 în care este relatată organizarea de Sextus Aelius Catus a strămutării unor comunități nord-dunărene la sud de fluviu¹⁸⁶. După cum arată și Radu Vulpe¹⁸⁷, explicarea încheierii locuirii mai multor așezări din Câmpia Română la începutul secolului I p. Chr. prin acțiunile lui Sextus Aelius Catus, a fost inițial sugerată, „ca o deducție logică”, de către Pârvan¹⁸⁸. Potrivit lui Radu Vulpe, această „deducție logică” – de fapt o ipoteză tentantă – ar fi fost „excelent confirmată de constatările arheologice” efectuate printre altele și la Zimnicea, unde așezarea ar fi încetat „evident, ca rezultat al depopulărilor lui Aelius Catus”. Din păcate, stadiul publicării materialelor descoperite la Zimnicea nu era pe atunci în măsură să infirme, dar nici să susțină o astfel de teorie care, iată, a făcut carieră în scrierile mai multor generații de istorici și arheologi. Descoperirile din campaniile lui Ion Nestor, așa cum este fibula puternic profilată mai sus menționată (pl. 18/4, cf. *supra* § I.3.1.3), nu fuseseră valorificate sau luate în considerare. Publicarea fie și numai a acestei fibule ar fi contravenit ipotezei încetării așezării de pe „Cetate” la „momentul Aelius Catus”.

O tentativă de armonizare a rezultatelor săpăturilor din perioada 1967-1975 cu schema stratigrafică cvadripartită a lui Ion Nestor poate fi întrevăzută într-una din contribuțiile lui Mircea Babeș la cronologia așezărilor târzii La Tène din Dacia. Absența din publicații a indicatorilor cronologici posteriori mijlocului secolului I a. Chr. permitea presupunerea încetării locuirii de la Zimnicea în contextul acțiunilor lui Burebista¹⁸⁹. Implicit, existența celui mai târziu nivel din schema Alexandrinei D. Alexandrescu era negată.

Ideea sigilării *fiecăruia* dintre nivelurile de locuire de la Zimnicea prin incendii fusese lansată în dezbaterile științifice, anterior contribuțiilor Alexandrinei D. Alexandrescu,

¹⁸⁵ Alexandrescu A. D. 1974a, 56-57 și 1976, 136.

¹⁸⁶ Probabil în anii 2-3 p. Chr., potrivit lui Syme 1971, 55.

¹⁸⁷ Vulpe R. 1960c, 318.

¹⁸⁸ Pârvan 1926, 128-130.

¹⁸⁹ Babeș 1975, 136-137; cf. Crișan 1977, 173.

de către Radu Vulpe¹⁹⁰. Corelarea incendiilor cu evenimentele amintite constituie însă contribuția originală a Alexandrinei Alexandrescu și oglindește preocuparea pentru ancorarea în „istoric” a sitului evocat, evitându-se orice argument arheologic. În mod evident, o asemenea interpretare a stratigrafiei era rezultatul însușirii temeinice a informațiilor furnizate de sursele literare, dar și al aplicării lor paradigmatic pe o evidență arheologică prea puțin (dacă nu deloc) documentată și valorificată. Se poate bănuî că perspectiva romantică despre o locuire getică ce renăștea după fiecare dezastru „din propria-i cenușă”¹⁹¹, își regăsește sorginea în împletirea dintre concepția determinismului istoric al obiectului arheologic și paradigma atât de vie în istoriografia românească a continuității și statorniciei populației autohtone¹⁹². Trebuie subliniat că, în cele câteva considerații dedicate de Alexandrina D. Alexandrescu „Cetății” de la Zimnicea, nu este menționat nici măcar un singur element de datare raportat la stratigrafie. Față de concluziile lui Ion Nestor din 1949-1950, contribuțiile Alexandrinei D. Alexandrescu nu au adus modificări semnificative ale schemei stratigrafice, ci doar au adăugat unele nuanțări, prea puțin semnificative și prea sumar argumentate, în privința încadrării cronologice a nivelurilor de locuire.

Amplasarea majorității suprafețelor cercetate în perioada 1966-1974 în zonele înalte din marginea „Cetății” sugerează preocuparea pentru secționarea presupuselor fortificații de epocă La Tène. Rezultatele acestei preocupări nu au fost prezentate explicit și detaliat, astfel că le putem doar bănuî pe baza unora dintre considerațiile Alexandrinei D. Alexandrescu. Potrivit autoarei, așezarea getică de la Zimnicea ar fi fost „fortificată printr-o vale și printr-un șanț”¹⁹³ numai la sfârșitul secolului al IV-lea și la începutul secolului al III-lea a. Chr. Ulterior, „fortificația” ar fi fost abandonată, iar locuirea s-ar fi extins „probabil” și în zona denumită prin tradiție „Câmpul morților”. Această afirmație se corobora remarcii lui Ion Nestor, potrivit căruia la Zimnicea „satul” getic s-ar fi extins în jurul unei cetăți apărate cu șanțuri¹⁹⁴, dar și afirmațiilor lui Cezar Bolliac de la 1872 despre un „orasiu dacu” întins în jurul unei cetăți¹⁹⁵. Tradiția istoriografică era respectată cu strictețe, dar documentația arheologică doveditoare rămânea inedită. Campanii îndelungate de cercetări nu estompaseră încă o viziune romantică transmisă, iată, peste mai multe generații. Autoarea cercetărilor din anii 1966-1975 nu sesiza că o „vale” nu este o fortificație, ci o formă de relief de care comunitățile preistorice au profitat, probabil, pentru a-și instala locuințele într-un loc

¹⁹⁰ Vulpe R. 1966, 22: „incendiile cu care s-au sfârșit *toate* (s.n.) așezările succesive reprezentate de diferite straturi se explică ușor dacă ne gândim că locuințele erau aglomerate și construite din material inflamabil”.

¹⁹¹ Alexandrescu A. D. 1974a, 57 arată explicit despre așezare că „elle renaîtra de ses cendres”.

¹⁹² Boia 1997, 133-144 (mai ales 140: „Cum sursele literare sunt în general epuizate, istoriografia românească a mizat pe arheologie. Problema continuității a devenit astfel aproape o problemă exclusiv arheologică”). Ar mai trebui adăugat însă că tocmai lipsa de metodă în cercetarea arheologică și valorificarea deficitară a materialelor au făcut lesne loc viziunilor profund înrădăcinate în ideologia istorică.

¹⁹³ Alexandrescu A. D. 1974a, 56: „l’agglomération était *fortifiée* (s.n.) d’une vallée et d’une fossé” (!).

¹⁹⁴ Nestor 1949, 119.

¹⁹⁵ Bolliac 1872, 1-2.

ferit, mai greu accesibil. În privința caracterului antropic al șanțului și a momentului săpării lui nu se aduc suficiente argumente. În ultimă instanță, se poate considera că un șanț nu constituie decât o formă de *delimitare* a unei așezări, nicidecum o *fortificație* concretă cu fundații și elevație.

Într-o comunicare publicată *post-mortem*, Alexandrina D. Alexandrescu oferea unele indicii suplimentare pentru recunoașterea unor fortificații pe latura de est a sitului¹⁹⁶. În viziunea autoarei, în primele două faze de locuire La Tène, așezarea de pe „Cetate” ar fi avut aspectul unui „pinten barat” printr-un val și un șanț. Ulterior, nivelurile ulterioare de locuire ar fi acoperit și depășit valul. Prin urmare, potrivit autoarei, așezarea ar fi fost „fortificată” doar în fazele ei inițiale de existență. Menționarea explicită a valului constituia însă o noutate.

În mod straniu, „valul” și „șanțul” ar fi fost identificate cert și consistent numai în secțiunea VIII și în profilul de nord al secțiunii XVIII. La numai câțiva metri spre nord, în secțiunea XVII, existența „valului” „*se poate doar presupune (s.n.)*”! La numai câțiva metri spre sud, în secțiunea XVIII, valul „s-a putut observa destul de bine ... mai ales în profilul nordic, în cel sudic, observațiile fiind mai dificile”. Aceste afirmații nu pot fi substituite unei documentații tehnice. Despre rezultatele săpăturilor din secțiunile VI, XII, XIII, XIV și XV nu aflăm nimic, deși autoarea era convinsă că „valul” a apărut pe „întreaga latură estică a așezării”. Aceste opinii contraveneau însă mențiunilor lui Ion Nestor care, în secțiunea VI, nu identificase fortificații, ci suprapunerea depunerilor arheologice peste denivelările naturale ale terenului¹⁹⁷.

Potrivit autoarei, acest „val”, identificat numai punctual (!) în secțiunea VIII, ar fi alcătuit „din fâșii de pământ galben bățut intercalate de fâșii de pământ amestecat”, ar avea o lățime de 6 m și o înălțime de 2 m și ar fi fost similar unei „temelii olbiene”. Un șanț cu lățimea de circa 0,50 m ar fi asigurat fundația unei ipotetice palisade. Evocarea „temeliei olbiene” ca atestare a unor fortificații la Zimnicea este însă suspectă. La Histria, „temeliile olbiene” – o alternanță de straturi „de lut și cenușă” – au servit consolidării terenului pe care s-au ridicat simple colibe sau pereți ai unor locuințe¹⁹⁸, nicidecum fortificații. Din această perspectivă, la Zimnicea poate fi presupusă cel mult o amenajare a terenului. Despre paramente de piatră, prisme de pământ ars sau nears, șenaje de bârne, urme de stâlpi, eventuale piroane sau orice elemente specifice suprastructurii unei fortificații „barbare” (similare eventual unui *murrus gallicus*), nu se menționează nimic. „Șanțul” de apărare nu a putut fi urmărit decât în extremitatea estică a secțiunii XVIII, dar și aici, numai în parte, datorită deranjamentelor moderne. Cercetările din anii 2000-2001 au relevat că tocmai această zonă a fost perturbată de săpătura din 1924 (pl. 5/2) care, nici ele nu au evidențiat certe construcții defensive.

Inițiativa lui George Trohani de a publica comunicarea inedită a Alexandrinei D. Alexandrescu este lăudabilă. Totuși, textul nu contribuie în mod consistent la

¹⁹⁶ Alexandrescu A. D. 2006, 220.

¹⁹⁷ Nestor 1950, 94 (*cf. supra* p. 50).

¹⁹⁸ Condurachi, Dimitriu 1954, 214-216, fig. 77.

susținerea existenței unei fortificații La Tène și nu suplinește absența unor descrieri tehnice detaliate și a unor relevee convingătoare. În absența lor, acuratețea cu care autoarea săpăturilor din anii 1966-1975 a perceput stratigrafia și relațiile contextuale poate fi pusă sub semnul întrebării. Nu orice amenajare cu lentile de pământ de culori diferite este o fortificație! De asemenea, nu orice *delimitare* a unei așezări trebuie omologată ca fortificație. Ipotetic, am putea suspecta că zona mai înaltă din nord-estul sitului, denumită de Alexandrina D. Alexandrescu „acropolă”, ar suprapune, eventual, un tumul preexistent așezării sau o dună naturală. Să recunoaștem, deci, că existența pe „Cetate” a unui sistem defensiv de epocă La Tène își așteaptă încă demonstrația.

I.3.2.3. Materiale ceramice și indicatori cronologici

DINTR-UNELE CONSIDERAȚII disparate, publicate separat (nu în contribuția din 1974), se poate deduce faptul că succesoarea lui Ion Nestor acordase o atenție deosebită repartiției stratigrafice a formelor ceramice, în vederea evidențierii evoluției și transformărilor repertoriului morfologic de-a lungul celor patru secole de existență a așezării getice. Implicată în valorificarea sistematică și publicarea contextelor funerare de epocă La Tène de la Zimnicea, Alexandrina D. Alexandrescu a semnalat existența unor paralelisme între stratigrafia așezării și mormintele târzii cu fibule de schemă timpurie și mijlocie La Tène: pentru formele ceramice provenind din inventarele acestor morminte erau invocate analogii cu piese asemănătoare din nivelul IV al așezării¹⁹⁹. Aceste analogii nu au fost însă ilustrate.

Potrivit autoarei, materialele identificate în nivelul IV ar reflecta aceiași „modificare a trăsăturilor la unele forme de vase vechi, iar pe de altă parte apariția unor forme noi care nu pot fi socotite dezvoltări ale unor forme locale” observată în cazul ceramicii din necropolă²⁰⁰. Totodată, diminuarea înmormântărilor și sărăcirea inventarului contextelor funerare din secolul al II-lea a. Chr. și de la începutul secolului următor ar corespunde în mod surprinzător, tocmai presupusei faze de dezvoltare maximă a așezării de la Zimnicea²⁰¹. Din păcate, așa cum necropola „se întinde pe un spațiu foarte mare care nu a fost delimitat”²⁰², nici pentru locuirea din perioada târzie La Tène nu dispunem de indiciile concrete ale extinderii ei dincolo de „valea” și „șanțul” care delimitează „Cetatea”.

Singura formă ceramică la care face o referire explicită Alexandrina D. Alexandrescu este oala cu brâu, despre care se afirmă că se regăsește atât în morminte din secolul al III-lea a. Chr., cât și în nivelul superior (IV) din așezare²⁰³. Această observație pasageră și, din păcate, prea puțin convingătoare, contravenea datării mai târzii, în secolele II-I a. Chr. a nivelului superior din așezare. De altfel, această datare era susținută de

¹⁹⁹ Alexandrescu A. D. 1972, 17; Alexandrescu A. D. 1974a, 63.

²⁰⁰ Alexandrescu A. D. 1972, 17.

²⁰¹ Alexandrescu A. D. 1974a, 62.

²⁰² Alexandrescu A. D. 1972, 19

²⁰³ Alexandrescu A. D. 1980, 45.

materiale menționate sau chiar publicate sistematic încă de pe atunci (cupe cu decor în relief, amfore ștampilate rhodiene, monede de Odessos ș.a.). Nici de această dată, afirmația nu a fost susținută prin ilustrarea unor materiale din așezare.

Pentru anumite forme de vase din câteva morminte de la Zimnicea²⁰⁴, Alexandrina D. Alexandrescu identifica analogii apropiate în ceramica celtică intra-carpatică și central-europeană. Descoperirea unor piese similare în nivelul al IV-lea (târziu) din așezare a fost de asemenea evocată²⁰⁵. Și acestea au rămas inedite. Potrivit lui Vlad Zirra, fragmente de recipiente în formă de *situla* din pastă grafitată (*Situlagefäße aus Graphitton*) ar fi fost identificate în „faza târzie a celui dintâi strat” (stratul inferior) a cărui datare (rămasă neargumntată) ar fi cuprins aproximativ intervalul 250-150 a. Chr.²⁰⁶. Se poate considera însă că, între cele două afirmații contradictorii (Alexandrescu *vs.* Zirra), o mai mare credibilitate ar trebui acordată celei avansate de autoarea săpăturilor de la Zimnicea. Pentru ilustrare, trebuie însă reținută însă minusculea schiță a unui fragment cu striții verticale oferită de Vlad Zirra²⁰⁷. De altfel, mostre de ceramică grafitată sunt atestate în mai multe descoperiri din perioada târzie La Tène în regiunea Dunării de Jos²⁰⁸. Mențiunile Alexandrinei D. Alexandrescu și Vlad Zirra și posibilitatea identificării pe „Cetate”, încă din 1924, a unor recipiente cu striuri verticale din pastă grafitată (*cf. supra* I.2.2.6.6.) sunt confrimate de două fragmente regăsite în depozitele MNA-București (pl. 10/6-7). Ele provin din secțiunile VI și VII-1 cercetate în zona de sud-est a sitului în 1949. Dintre acestea, cel puțin unul (pl. 10/7) a fost descoperit la mică adâncime (-0,20 m), ceea ce *ar putea* (!) corespunde tocmai nivelului târziu din așezarea La Tène. În lipsa oricăror date contextuale o astfel de raportare stratigrafică rămâne însă incertă.

Urmând unul dintre îndemnurile mai vechi al lui Ion Nestor²⁰⁹, Alexandrina D. Alexandrescu publica în 1976 un articol dedicat fibulelor tracice descoperite la Zimnicea. În mod surprinzător, autoarea a ilustrat o *singură* fibulă tracică din așezare, restul exemplarelor evocate provenind din contexte funerare. Potrivit mențiunilor Alexandrinei D. Alexandrescu, fibula respectivă a fost descoperită în campania din 1968, în secțiunea XIV, în umplutura unei gropi a cărei apartenență la nivelurile I sau II

²⁰⁴ Alexandrescu A. D. 1972, 17-18, 1974, 62-63, fig. 8. Alexandrescu A. D. 1980, 49 atrage atenția asupra unui recipient din inventarul mormântului C10M68 (fig. 17/11) care ar reprezenta o imitație a formei oalelor celtice grafitate și ornamentate cu striuri verticale.

²⁰⁵ Alexandrescu A. D. 1974, 56-57 (v. și rezumatul românesc al acestei contribuții de limbă franceză pe care îl datorăm lui Babeș 2001, 507-508); *cf.* Moscalu 1983, 192-193, Crișan 1977, 22 și 26.

²⁰⁶ Zirra 1971a, 226; Zirra 1971b, 546, n. 67. Afirmațiile lui Vlad Zirra se întemeiau pe o informație oferită verbal (!) de Alexandrina D. Alexandrescu.

²⁰⁷ Zirra 1971a, fig. 23/74.

²⁰⁸ Tinosu (Vulpe, Dunăreanu-Vulpe 1924, 193-193, fig. 31), Turnu Severin-Schela Cladovei (Woźniak 1974, 127-128), Satu Nou (informație N. Conovici), Orbeasca (Moscalu, Beda 1979, 365); *cf.* Rustoiu 1993, 131-142. Pentru ceramica grafitată din Europa Centrală: Kappel 1969, Waldhauser 1992 ș. a.

²⁰⁹ Nestor 1950, 100.

ale așezării nu a putut fi elucidată²¹⁰. În același studiu, Alexandrina D. Alexandrescu ilustra prin desen și un fragment de capac care păstra urma imprimpată în pasta moale a unei fibule tracice și care fusese descoperit în campania 1948 în nivelul al III-lea de locuire La Tène (încadrat în secolul al III-lea a. Chr.)²¹¹. Acesta este singurul fragment ceramic descoperit pe „Cetate” în perioada 1948-1975 și ilustrat în literatura de specialitate de către autorii săpăturilor postbelice. Totuși, menționarea celor două descoperiri prezintă o importanță deosebită. Prin poziția lor stratigrafică, aceste piese indică posibila sincronizare a celor trei niveluri inferioare (I-III) ale stratigrafiei de la Zimnicea cu perioada folosirii fibulelor tracice (secolele III-IV a. Chr.).

Câteva referiri la materialele descoperite pe „Cetate” de către Alexandrina D. Alexandrescu le regăsim în contribuțiile unor autori din anii 1970-1980. O scurtă referire a ceramicii de la Zimnicea o datorăm și lui Emil Moscalu care arăta că „nivelele I, II și III ale cetății de la Zimnicea aparțin aspectului Canlia, iar nivelul IV și mormintele cele mai târzii ale necropolei aparțin unei faze de tranziție între aspectul Canlia și cultura Sarmizegetusa (...). Aici, ceramica fazei a III-a a La Tène-ului getodacic aparține numai în prima jumătate a sec. II î.e.n. și unul din elementele specifice ale acestei faze este cătuia”²¹². Astfel, din afirmația lui Emil Moscalu se poate deduce posibila prezență în așezare a unei (unor?) cățui. Această precizare constituia o noutate. Foarte probabil, Emil Moscalu beneficiase de informații verbale oferite de responsabilii cercetărilor de la Zimnicea și, poate, examinase personal unele materiale descoperite.

În mod straniu, Alexandrina D. Alexandrescu nu a făcut nici o referire la prezența la Zimnicea a cupelor cu decor în relief. Totuși, față de cele 17 fragmente de cupe locale cu decor în relief de la Zimnicea, ilustrate și comentate în 1967²¹³, Alexandru Vulpe și Marieta Gheorghiu menționau în 1976 fie 37, fie 50 de astfel de piese descoperite pe „Cetate”²¹⁴. Probabil, cei doi autori erau la curent cu materialele inedite ale cercetărilor Alexandrinei D. Alexandrescu. În absența oricărei referiri la condițiile de descoperire ale acestor materiale, afirmațiile oscilante ale celor doi autori trebuie acceptate cu reținere.

Pe baza unor surse neprecizate (probabil informații verbale oferite de Ion Nestor sau Alexandrina D. Alexandrescu), Mircea Babeș menționa descoperirea în așezarea de la Zimnicea a unor (unei?) fibule de schemă mijlocie La Tène și a unor (unei?) fibule cu

²¹⁰ Alexandrescu A. D. 1976, 133, 136. La p. 134, în fig. 2/13 (nu în text !) se indică anul și secțiunea în care a fost descoperită fibula (S. XIV/1968). Recent, Măndescu 2010, 219, nr. 1-6 a mai identificat încă șase fibule tracice fragmentare provenind din așezare (toate descoperite după anul 1971).

²¹¹ Alexandrescu A. D. 1976, 134, fig. 2/15, 135-136: „un fragment de couvercle orné de l'impression d'une fibule de ce genre, mis au jour dans le troisième horizon de l'habitat développé après le deuxième cataclysme qui détruit complètement le site vers les années 300”. Fragmentul ceramic mai fusese anterior ilustrat prin fotografie de către Vulpe R. 1966, fig. 7 (dreapta).

²¹² Moscalu 1983, 192-193. Până acum, datarea cea mai timpurie a unor cățui (la începutul secolului al II-lea a. Chr.) este indicată de două contexte de la Schela Cladovei: Boroneanț, Davidescu 1968.

²¹³ Casan-Franga 1967, 19 și fig. 7, 8, 11 și 13/3, 5-9.

²¹⁴ Vulpe, Gheorghiu 1976: 37 de fragmente la p. 178, fig. 3, 50 de fragmente la p. 179.

portagrafa cadru²¹⁵. Aceste forme erau enumerate alături de alți indicatori cronologici cunoscuți din literatura mai veche (cupe cu decor în relief, amfore rhodiene, monede ș.a.), specifici orizontului I al așezărilor de epocă târzie La Tène (prima jumătate a secolului I a. Chr.). Foarte probabil, informațiile lui Mircea Babeș făceau referire la fibule inedite similare celor ilustrate în pl. 18/1-2 din contribuția de față, sau poate tocmai la aceste exemplare, pe atunci inedite. Fibula puternic profilată din pl. 18/4 care contravenea presupusei abandonări a așezării în urma acțiunilor lui Burebista sau Aelius Catus (?) îi era din păcate necunoscută cercetătorului bucureștean.

Importanța tuturor acestor materiale (oale cu brâu, cățui, fibule tracice și La Tène, cupe cu decor în relief ș.a.) nu a fost exploatată satisfăcător în lămurirea cronologiei nivelurilor așezării de la Zimnicea. Practic, Alexandrina D. Alexandrescu nu a reușit să valorifice rezultatele propriilor săpături. I-au lipsit concepția unei metodologii de valorificare și sistematizare a informației, susținerea instituțională (a fost pensionată intempestiv în 1980)²¹⁶, precum și sprijinul unui colectiv statornic și cooperant. Complexitatea stratigrafiei evidențiate într-un număr sporit de secțiuni și imensa cantitatea de materiale recoltate au depășit capacitatea de sintetizare a unui singur cercetător. De bună seamă, problematica unui sit plurivalent, cum este „Cetatea” de la Zimnicea, nu putea fi tranșată prin afirmații diseminate în câteva contribuții cu o tematică variată. Astfel, rezultatele unui deceniu de cercetări pe „Cetate” au avut un ecou cu totul estompat în literatura de specialitate.

1.3.2.4. Întreruperea cercetărilor de la Zimnicea

SISTAREA CERCETĂRILOR de la Zimnicea în 1975, urmată de retragerea din viața științifică a Alexandrinei D. Alexandrescu (1980) au survenit într-un context nefast pentru tradiția științifică și arheologică românească. Perioada care a urmat a fost marcată de dispariția unor personalități de marcă, formate în perioada interbelică, așa cum a fost Ion Nestor, dar și de deprecierea progresivă a politicii culturale promovate de regimul totalitar românesc. În condițiile diminuării susținerii financiare a cercetării, dar, mai ales, în contextul înghețării mecanismelor de promovare profesională în anii 1980-1989, continuatorii proiectelor de cercetare inițiate de Ion Nestor nu au mai avut posibilitatea de a-și forma la rândul lor succesori științifici. Preocuparea pentru armonizarea interesului mai multor specialiști în colective de cercetare concentrate asupra unor obiective bine determinate s-a estompat. Cercetarea arheologică s-a atomizat. În această conjunctură, nu numai că cercetările de teren de la Zimnicea au fost abandonate, dar și materialele și informațiile dobândite în atâtea campanii de săpături nu au mai fost prelucrate și valorificate. Pentru un sfert de secol, vestigiile și materialele de la Zimnicea aveau să fie lăsate pradă uitării.

²¹⁵ Babeș 1975, 137.

²¹⁶ Marinescu-Bîlcu 1997, 13.

1.3.3. Concluzii privind literatura postbelică dedicată „Cetății”

O SINTETIZARE a stadiului actual de publicare a rezultatelor cercetărilor postbelice desfășurate pe „Cetate” nu s-ar putea încheia fără precizarea unora dintre lacunele și dilemele care se văd în literatura dedicată acestui sit. Nu intenționez să lezez în vreun fel memoria sau prestigiul înaintașilor. Consider că un astfel de demers este necesar mai ales pentru deslușirea datelor cunoscute față de cele rămase necunoscute și pentru determinarea priorităților și scopurilor cercetărilor viitoare.

1.3.3.1. Delimitarea arbitrară a locuirii La Tène și absența fortificațiilor

ÎN STUDIILE dedicate ansamblurilor funerare din afara „Cetății” nu a fost precizat dacă eventuale contexte de locuire La Tène se continuă pe „Câmpul morților”, acolo unde se situează o bună parte dintre secțiunile trasate de Ion Nestor și Alexandrina D. Alexandrescu (suprafețele C3, C13, C15, C17, pl. 13-sus). De asemenea, cu excepția sondajului din C5, între „Cetate” și via în care a fost identificată necropola din epoca bronzului timpuriu (suprafața C18, pl. 13-sus)²¹⁷ nu s-au efectuat cercetări. Pentru o posibilă continuare sau nu a locuirii La Tène în această porțiune de teren nu dispunem la ora actuală de nici un indiciu. Totodată, cele câteva contexte funerare descoperite pe „Cetate” și contextele de locuire identificate în „Câmpul morților”, de-abia menționate, nu au fost niciodată prezentate sistematic în literatură. Astfel, însăși departajarea tradițională a terenului aflat la vest de Zimnicea în ariile „Cetate” și „Câmpul morților” ar trebui percepută cu rezerve (cf. *infra* § II.1.5.). Amploarea extinderii locuirii din cea de a doua epocă a fierului dincolo de perimetrul denumit prin tradiție „Cetate” ar trebui considerată prioritară în oportunitatea inițierii unor cercetări viitoare.

Deși morfologia terenului pare să fi sugerat mereu localnicilor, dar și arheologilor, existența unor întărituri, așezarea de epocă La Tène de pe „Cetate” nu pare să fi fost prevăzută cu fortificații concrete, zidite din piatră fasonată sau nu, clădite din cărămizi (fie ele arse, fie ele crude, după cum consideră fiecare dintre părțile implicate în disputa consacrată incintei de la Coțofenii din Dos²¹⁸). Nici resturi ale unor șenaje de lemn masiv sau aglomerări de bolovani legați cu pământ crud, așa cum se întâmplă în cazul fortificațiilor de tip *muris gallicus*²¹⁹, și nici indicii ale unui „val vitrificat”²²⁰ nu au fost niciodată prezentate explicit în publicații. În stadiul actual, cercetarea nu dispune de *detaliile tehnice ale unor sisteme constructive cu caracter defensiv* de pe „Cetate”.

De asemenea, lipsesc și argumente satisfăcătoare pentru susținerea caracterului antropic și preistoric (!) al denivelărilor din teren interpretate ca „șanțuri”. Mult mai probabil, acestea sunt ravene sau fâgașe constituite sub acțiunea factorilor de eroziune naturală (poate și antropică, dar medievală sau modernă ?) exercitați asupra solului

²¹⁷ Alexandrescu A. D. 1974b.

²¹⁸ Zirra et al. 1993 și opiniile contrare ale lui Babeș 1997.

²¹⁹ Endert 1987; Meylan, *Muris Gallicus*.

²²⁰ Pentru explicarea noțiunii: Babeș 1997, 230-231, n. 85.

local de *loess* al terasei înalte aflate deasupra luncii Dunării²²¹. În schimb, s-au oferit unele indicii sumare în privința extinderii locuirii de epocă La Tène și dincolo de așa-numitele „șanțuri”. Considerarea așezării getice de la Zimnicea ca „fortificată natural” – expresie eufemistică, înzestrată chiar cu un oarecare iz poetic, pe cât de încetățenită în literatura arheologică românească, pe atât de confuză –, are darul de a disimula absența unei documentații convingătoare.

1.3.3.2. Construcții, locuințe, amenajări și metodele de cercetare aplicate

PUBLICAȚIILE MAI VECHI nu au lămurit caracteristicile acelor construcții sau amenajări din lemn și piatră, de dimensiuni mari (neprecizate, dar care îl determinau pe Ion Nestor să vorbească despre „turnuri” sau „palate”), ale căror resturi au fost identificate în secțiunile I și II. Este însă puțin probabil că aceste „palate” sau „turnuri” vor fi fost surprinse integral în cele două secțiuni înguste de 2 m. Potrivit indicațiilor furnizate în literatură de către Vasile Pârvan și Ion Nestor, pentru ridicarea amenajărilor identificate în interiorul așezării de epocă La Tène, s-au folosit bârne de lemn, bolovani pentru fundații și eventual stuf (chirpiciul sau vălătucii nu sunt menționați!). Prezența unor lespezi în nivelurile de locuire La Tène fusese observată și de către Vladimir Dumitrescu și Ioan Andrieșescu (*cf. supra* § 1.2.2.5.2), dar problema originii lor nu a fost niciodată dezbătută. Foarte probabil, aceste roci nu sunt locale. Cariere de piatră sunt absente în Câmpia Burnazului sau pe terasele malului de nord al Dunării, constituite din *loess* aluvionar. Se poate pune întrebarea dacă aceste pietre au fost extrase dintr-o carieră de pe malul sudic, stâncos al Dunării.

Pasager, Alexandrina D. Alexandrescu menționa folosirea țiglelor pentru acoperișurile unor locuințe încadrate într-o perioadă anterioară lui Burebista²²². În stadiul actual al cercetării, aceste țigle ar fi singurele cunoscute în Dacia preromană la o dată atât de timpurie. Din acest motiv evocarea lor este suspectă. Se poate pune întrebarea dacă țiglele respective ar proveni de la construcții medievale care suprapun și deranjează nivelurile de locuire La Tène de pe „Cetate”.

Cu excepția săpăturilor din sud-estu sitului (pl. 13/2, secțiunile VI, VI.1, VII, VII.1), dezvelirea unor mari suprafețe, preconizată inițial de Ion Nestor²²³, a rămas un simplu deziderat. Totalitatea suprafețelor cercetate în anii 1960-1970 au avut aspectul unor șanțuri înguste (pl. 13/2). Privind retrospectiv, metoda săpăturii în suprafață, mai

²²¹ O situație similară o regăsim la Sprâncenata (Preda 1986, 30-31, 19, fig. 6). Aici, „în partea de est (...) s-a creat o viroagă naturală ... Aceasta a fost adâncită de locuitorii așezării, transformând-o în șanț de apărare. Pământul rezultat din săparea șanțului a fost depus pe marginea dinspre interior a acestuia...”. Profilele publicate de Constantin Preda ilustrează existența unor terasări, nicidecum a unui sistem de fortificații. Foarte probabil, așezarea de la Sprâncenata a fost de fapt lipsită de fortificații. „Valul” de la Popești este datat în bronzul târziu (Palincaș 1996, 281-284) sau, cel puțin, este anterior culturii Basarabi (Vulpe A. 1965b, 106). Nici așezarea de la Cărlomănești nu a fost prevăzută cu fortificații (Babeș 1975, 125). Astfel, problema sistemelor defensive din sudul Daciei în epocă târzie La Tène se conturează ca inconsistentă.

²²² Alexandrescu A. D. 1974a, 56.

²²³ Nestor 1949, 118.

adecvată pentru cercetarea unei așezări multistratificate, a fost practic aplicată numai de către Ioan Andrieșescu (pl. 5, nr. 1). Trasarea și săparea unui număr sporit de secțiuni înguste de către Alexandrina D. Alexandrescu trădează interesul exclusiv și excesiv pentru evidențierea succesiunii stratigrafice și, în cazul secțiunilor XII-XV din nord-estul „Cetății”, a elevațiilor presupuselor structuri de fortificație. Traseul acestor presupuse fortificații și menirea straturilor de pământ bătut observate în profilul secțiunii VIII și interpretate ca val defensiv s-ar fi putut elucida numai prin cercetarea unor suprafețe largi, așa cum intenționase Ioan Andrieșescu. Numai cercetarea unor suprafețe întinse ar fi permis identificarea unor locuințe cu eventuale anexe și dependențe. Șansele surprinderii integrale a unor locuințe în secțiuni largi de 2-3 m sunt cu restrânse, chiar nule. Identificarea parțială a locuințelor medievale (pl. 13/2) este pilduitoare în acest sens.

I.3.3.3. Dilemele stratigrafiei și ale evoluției așezării La Tène

ÎN CIUDA MODULUI disparat de prezentare în literatura de specialitate a informațiilor despre situl „Cetate”, la ora actuală, pe baza datelor publicate, se poate totuși contura o imagine generală a caracteristicilor acestui sit. Stratigrafia, extrem de complexă, poate să măsoare, pe alocuri, până la 4 m adâncime. Rezultatele publicate ale cercetărilor de până acum au evidențiat pe „Cetate” vestigii din trei epoci distincte și anume: (a) morminte hallstattiene (*cf. infra* § II.1.) deranjate de (b) o locuire intensă, continuată probabil pe întreaga durată a epocii La Tène; la rândul ei, aceasta a fost suprapusă de (c) o locuire medievală cu caracter rural din secolele al XIV-lea și al XVI-lea (pl. 27/2). Spre deosebire de vestigiile locuirii getice evocate totuși în literatura de specialitate, despre locuințele medievale pe „Cetate”, singura informație concretă este atestarea existenței lor²²⁴. Soarta locuințelor medievale a fost similară celei a necropolei medievale de la Zimnicea, menționată pasager de către Ion Nestor și apoi uitată²²⁵.

Stratigrafia așezării de epocă La Tène a fost interpretată istoricizant de către Alexandrina D. Alexandrescu, dar descrisă mai tehnic și mai detaliat de către Ion Nestor și Radu Vulpe. În schema propusă de Ion Nestor, stratigrafia „Cetății” cuprinde patru niveluri de locuire, dintre care cele trei inferioare conțin elemente de datare din secolele IV-III a. Chr. și anume: ceramică grecească (atică) de lux, amfore ștampilate, o fibulă tracică și un fragment de capac cu impresiunea unei astfel de fibule în pasta moale. Nivelului superior (IV) îi pot fi atribuite acele categorii materiale care în cercetarea actuală sunt considerate ca indicatori cronologici ai perioadei târzii La Tène la Dunărea Inferioară (sfârșitul secolului al II-lea și secolul I a. Chr.): cupe locale cu decor în relief, o cățuie sau emisiunea autonomă a cetății Odessos de la sfârșitul secolului al II-lea a. Chr. Pe lângă acești indicatori mai trebuie semnalate și câteva

²²⁴ Alexandrina D. Alexandrescu ar fi preconizat un studiu asupra ceramicii medievale de la Zimnicea (Zaharia 1967, 159-160, n. 215; *cf.* Marinescu-Bîlcu 1997, 13-14). Mențiuni ale unor astfel de materiale: Zaharia 1967, fig. 60/1, 3, 5 și Constantinescu 1972, 52, n. 56, 70, 79, n. 84, 92-93, n. 93, 98, n. 107.

²²⁵ Nestor 1949, 125.

fibule de schemă târzie La Tène descoperite încă din 1949, mult timp inedite, dar reidentificate recent în depozitele MNA-București (pl. 18/1-3, anexa 3.5., nr. 12-14). Analogiile dintre piesele ceramice din mormintele cu fibule tracice sau de schemă La Tène și cele identificate în așezare au fost invocate, dar niciodată prezentate sistematic și detaliat sau ilustrate. Raportul de 3/1 dintre numărul nivelurilor de locuire mai vechi (secolele IV-III a. Chr.) și mai noi (secolele II ? - I a. Chr. - I p. Chr.) din schema propusă de Ion Nestor, pare să corespundă raportului dintre numeroasele contexte funerare getice timpurii și cele câteva morminte încadrate în perioada târzie a La Tène-ului²²⁶. Valabilitatea menționării pasagere de către Ion Nestor a unor obscure materiale databile în secolul I p. Chr. este confirmată de fibula puternic profilată din pl. 18/4 (anexa 3.5. nr. 15). Acestor materiale le-ar putea corespunde în necropolă singurul context funerar de la răspântia dintre ere care conține arcul și piciorul unei fibule linguriță²²⁷. Totuși, în stadiul actual al cercetării, sincronizarea dintre fazele de locuire din așezare și cele de înmormântare din necropolă poate fi considerată incertă, datorită absenței unui suport documentar consistent al descoperirilor de pe „Cetate”.

Până la o verificare a valabilității identificării „catastrofelor” care ar fi sigilat fiecare dintre nivelurile așezării, trebuie ținut cont de faptul că Ion Nestor nu a efectuat nici cea mai mică aluzie în privința unor distrugerii provocate prin incendiu, fie datorită unei anumite prudențe în afirmații, fie din motivul unei reale evidențe contrarii. Din păcate, cercetarea nu dispune de o imagine concludentă și mai ales *concretă* asupra stratigrafiei documentate de Ion Nestor și Alexandrina D. Alexandrescu, în lipsa unor relevee editate ale profilelor din secțiunile cercetate. La ora actuală nu se poate preciza dacă identificarea celor patru, respectiv cinci niveluri ale stratigrafiei „Cetății” se întemeiază pe observații similare realizate în toate cele 18 secțiuni sau numai într-unele dintre acestea, considerate mai reprezentative.

Imposibilitatea reconstituirii repartiției stratigrafice a elementelor de datare importante îngreunează substanțial o eventuală aprofundare a stadiului informațional actual. Corelarea dintre succesiunea stratigrafică și lanțul evenimentelor majore ale unei istorii de cinci veacuri la Dunărea de Jos, așa cum o propunea Alexandrina D. Alexandrescu, este lipsită de credibilitate. Studiarea succesiunii și deslușirea dinamicii depunerilor care alcătuiesc stratigrafia sitului „Cetate” rămân deziderate ale cercetărilor viitoare.

1.3.3.4. Spectrul restrâns de materiale evocate și documentate

DINTRE MATERIALELE care vor fi fost recoltate din așezarea de epocă La Tène de-a lungul mai multor campanii (1924, 1948-1949, 1966-1975), nu au fost prezentate în literatura de specialitate în mod sistematic (ilustrate și descrise) decât neașteptat de puține piese ceramice. Strădania publicării lor selective o datorăm lui Vasile Pârvan,

²²⁶ Alexandrescu A. D. 1972, 15-17 și Babeș 1988, 8, n. 15.

²²⁷ Alexandrescu A. D. 1972, 19, 26, pl. VI, 3; Alexandrescu A. D. 1980, 26, 121, fig. 76/16.

Irinei Casan-Franga sau lui Dumitru Tudor, dar nu autorilor direcți ai cercetărilor de teren. În literatura postbelică, nu au fost evocați indicatori cronologici relevanți din punct de vedere numeric pentru susținerea unei continuități neîntrerupte de locuire pe „Cetatea” de la Zimnicea din secolul al IV-lea a. Chr. până în secolul I p. Chr., la fel cum posibile discontinuități de locuire nu pot fi nici ele temeinic argumentate.

Spre deosebire de importuri, produsele ceramice locale descoperite pe „Cetate” nu au fost deloc prelucrate sau valorificate. Caracterul multistratificat al sitului ar fi putut permite studierea repartiției pe niveluri a diferitelor forme ceramice. Pe bună dreptate, Alexandru Vulpe afirma recent despre „Cetatea” de la Zimnicea că „masiva depunere arheologică, numeroasele urme de locuințe și *cantitatea mare* (s.n.) de material ceramic sunt elemente ce conferă importanță acestei așezări...”²²⁸. Această „mare cantitate” de materiale ceramice este însă inedită, iar raportarea ei la stratigrafie sau la diferitele contexte este, foarte probabil, compromisă.

În contribuțiile autorilor cercetărilor postbelice de pe „Cetate” nu au fost evocate explicit decât două piese de metal expresive pentru cronologia așezării La Tène, și anume, o fibulă tracică (anexa 3.5. nr. 3) și o monedă emisă la Odessos. Să recunoaștem că publicarea acestor două obiecte, reprezintă surprinzător de puțin, în raport cu amploarea săpăturilor desfășurate pe „Cetate”²²⁹, precum și cu diversitatea și cantitatea remarcabilă a materialelor din înmormântările din „Câmpul morților” sincrone așezării. Prin contrast cu singura monedă identificată prin săpături sistematice, numărul semnificativ de descoperiri numismatice fortuite realizate „la Cetate”²³⁰ ar putea sugera că norocul le surâde arareori arheologilor. De fapt, într-un sit accesibil oricui (*cf. infra* § III.1.), săpăturile clandestine sau descoperirile fortuite se vădesc și la Zimnicea mai fructuoase decât valorificările sistematice. Numărul restrâns de obiecte metalice publicate de autorii săpăturilor postbelice nu reflectă neapărat un ansamblu de locuire sărac ci, mai probabil, constituie expresia directă a dezinteresului pentru valorificarea și publicarea exhaustivă a materialelor descoperite.

În condițiile în care documentația arheologică primară a săpăturilor postbelice a dispărut odată cu autorii ei, reinițirea unor cercetări pe „Cetatea” de la Zimnicea este văduvită de numeroase date tehnice concrete ale vechilor săpături. În absența unor informații consistente despre contextele arheologice identificate, valorificarea materialelor recoltate de-a lungul timpului pe „Cetatea” de la Zimnicea și păstrate în instituții de profil din mai multe localități (MJT-Alexandria, MJTA-Giurgiu, MNIR-București și MNA-București) se vădește a fi o întreprindere anevoioasă și cu

²²⁸ Vulpe A. 2001, 481.

²²⁹ Mitrea 1965, 241-242 atrăgea atenția asupra raportului disproporționat dintre suprafața sitului și suprafețele cercetate de către Ion Nestor: doar „o mică fracție”. Astăzi, când resursele financiare rezervate arheologiei sunt incomparabil mai mici decât cele din 1948-1949, amploarea suprafețelor cercetate pe atunci este mai degrabă impresionantă.

²³⁰ Majoritatea monedelor descoperite pe „Cetate” de-a lungul timpului provin din descoperiri fortuite. Pe lângă monedele publicate de Mitrea 1965, 249-256, nr. 5, 6, 8, 12, 14, 16-18 (micul tezaur de tetradrahme thasiene), 19-22 și 28-29 (monede din secolul al XIV-lea) mai trebuie adăugat și un lot de șase drahme dyrrhachiene și trei denari republicani recuperat din comerțul de antichități (Popescu A. 1994).

perspective puțin fructuoase pentru cercetare: materialelor păstrate nu li se poate restitui proveniența contextuală. Regăsirea și publicarea integrală a documentației realizate în campaniile 1948-1949 și 1966-1975 ar putea furniza date prețioase pentru întregirea imaginii rezultatelor cercetărilor mai vechi de pe situl „Cetate” de la Zimnicea. Valorificarea documentațiilor postbelice, în eventualitatea regăsirii lor, va constitui cea dintâi și cea mai importantă etapă a oricăror cercetări viitoare care ar viza studierea vestigiilor arheologice de pe „Cetate”.

PARTEA A II-A. STUDII ARHEOLOGICE ȘI ICONOGRAFICE

II.1. Un mormânt cu fibulă Glasinac și începuturile așezării preistorice de pe „Cetate”

O primă variantă a acestui studiu: Spânu 2009, 277-292.

II.1.1. Istoricul descoperirii și precizarea contextului

ÎN RAPORTUL SĂU din 1950, Ion Nestor menționa descoperirea sub ultimul nivel de locuire La Tène („getic”) de pe „Cetatea” de la Zimnicea a unui mormânt de înhumatie cu craniul orientat către sud. Mormântul conținea „un obiect caracteristic din prima epocă a fierului”, dar nu i se preciza identitatea²³¹. Informația lui Nestor se corobora cu unele dintre observațiile sale anterioare²³² și avea să îl determine, mai târziu, pe Radu Vulpe să afirme că „înainte de înființarea așezării getice, terenul fusese folosit peste tot ca cimitir”²³³.

În 1953, Mircea Petrescu-Dîmbovița menționa descoperirea la Zimnicea în 1949 a unei fibule de tip Glasinac cu placa portagrafei de formă triunghiulară, păstrată în colecțiile MNA-București²³⁴. Aveau să mai treacă încă trei decenii până când piesa amintită de Mircea Petrescu-Dîmbovița avea să fie ilustrată de Tiberiu Bader²³⁵. De această dată, Tiberiu Bader beneficia de informații suplimentare din partea Alexandrinei D. Alexandrescu: fibula, descoperită în 1949, ar fi fost identificată pe umărul drept al unui înhumat, iar din inventarul funerar ar mai fi făcut parte și o daltă. Nimic din informațiile editate legate de fibula Glasinac de la Zimnicea nu lasă să se întrevadă însă descoperirea ei în perimetrul sitului denumit „Cetate”. Elementul comun mențiunii lui Ion Nestor și informației lui Tiberiu Bader îl constituie precizarea anului descoperirii, când au fost cercetate atât secțiunile VI, VI.1, VII și VII.1. de pe „Cetate”, cât și suprafețele C.3 – C.7 de pe „Câmpul morților” (fig. 15 și 20)²³⁶.

Din fericire, fibula menționată de Mircea Petrescu-Dîmbovița în 1953 și ilustrată de Tiberiu Bader în 1983 a fost reidentificată de către autorul acestor rânduri în depozitele MNA-București în februarie 2006 (de comparat pl. 15/1-2). Biletul care însoțea fibula prezenta notația „Z49 VI/M 2” – deci: Zimnicea, campania 1949, secțiunea VI,

²³¹ Nestor 1950, 94.

²³² Nestor 1949, 119.

²³³ Vulpe R. 1966, 22; Alexandrescu A. D. 1978, 115, n. 1.

²³⁴ Petrescu-Dîmbovița 1953, 203, n. 23. Cf. Preda 1961, 211, n. 4.

²³⁵ Bader 1983, 80, nr. 177, pl. 27/177.

²³⁶ Nestor 1950, 99 („planul săpăturilor arheologice”).

mormântul 2. Prin urmare, fibula provine de pe „Cetate”: doar aici s-a săpat o secțiune cu indicativul „VI”! Ea aparține mormântului descris sumar de Tiberiu Bader și ar putea corespunde celui „obiect caracteristic” hallstattian menționat laconic de către Ion Nestor. Din păcate, marcajul nu indică nici poziția precisă a mormântului în secțiunea VI (o secțiune de 45 m lungime, orientată aproximativ E-V) și nici adâncimea descoperirii. Se poate presupune însă că, sub consistenta succesiune niveluri de locuire de epocă La Tène de pe „Cetate”, suprapusă, la rândul ei, de o locuire medievală (secolele XIV-XVI)²³⁷, Ion Nestor identificase în 1949 cel puțin două morminte din prima epocă a fierului.

Despre cel dintâi mormânt nu se știe nimic. Numai regăsirea documentației, deocamdată pierdute, a cercetărilor din 1949 ar putea elucida caracterul acestuia. În schimb, mormântul nr. 2 este o înhumăție cu craniul către sud, cu o fibulă Glasinac pe umărul drept și cu o daltă, probabil pierdută, a cărei poziție în context nu mai poate fi precizată (v. propunerea de reconstituire ipotetică a planului mormântului în pl. 15/3). Se poate presupune însă că celălalt mormânt („nr. 1”) a fost descoperit într-una din secțiunile din sud-estul sitului „Cetate” (VI, VI.1, VII și VII.1.), singurele cercetate aici în campania 1949 (pl. 14).

Materialul osteologic al mormântului „nr. 2” nu a mai putut fi regăsit în depozitele MNA-București și, probabil, zace uitat într-una dintre instituțiile de profil din țară²³⁸. Din acest motiv, nu se pot efectua precizări asupra vârstei, genului și a altor particularități fiziologice ale defunctului din mormântul „Z49 VI/M 2”. Dacă acceptăm constatarea potrivit căreia perechile de fibule Glasinac ar corespunde înmormântărilor feminine²³⁹, prezența unei singure fibule în mormântul de la Zimnicea ar putea sugera aici o identitate masculină.

Prin ritul funerar al înhumării și prin ritualul orientării înmormântării, cu craniul la sud, mormântul nr. 2 de pe „Cetate” ilustrează o bună analogie pentru alte înmormântări hallstattiene din suprafața C18 de la Zimnicea publicate de Alexandrina D. Alexandrescu²⁴⁰. Pe baza orientării cu craniul către sud a mormântului de înhumăție din C1, se poate pune întrebarea dacă și acesta nu aparținea, de fapt, primei epoci a fierului și nu secolelor IV-III a. Chr., așa cum sugera autorul săpăturii²⁴¹. De altfel, cu excepția unui ac de fibulă, mormântul respectiv este lipsit de inventar. Nici mormântul de înhumăție cu craniul la sud ușor chircit din C2 nu este cert datat în La Tène²⁴² și ar putea aparține unei epoci anterioare. Cana grosieră fără toartă din inventar, rămasă

²³⁷ Descrierea stratigrafiei sitului „Cetate” la Nestor 1949, 119-120 și Vulpe R. 1966, 22.

²³⁸ Potrivit lui Nestor 1949, 125, determinările antropologice ale scheletelor din necropola medievală (sec. XIV-XV) de la Zimnicea urmau să fie realizate la Institutul de Anatomie al Facultății de Medicină din București. Nici până astăzi determinările anunțate nu au fost definitivite și publicate. Probabil, scheletele mormintelor hallstattiene au avut o soartă asemănătoare cu cea a resturilor umane din necropola medievală.

²³⁹ Metzner-Nebelsick 2004, 283-284; cf. Popović, Vukmanović 1998.

²⁴⁰ Alexandrescu A. D. 1978, 115-117.

²⁴¹ Nestor 1949, 123.

²⁴² Nestor 1949, 124.

inedită, nu oferă o garanție a datării propuse de Ion Nestor. De altfel, Ion Nestor avea să revină asupra datării mormintelor de înhumatie cu craniul la sud din C1 și C2, poate tocmai ca urmare a descoperirii mormântului cu fibulă Glasinac din secțiunea VI²⁴³.

Toate aceste remarci au menirea de a sugera că practicile funerare hallstattiene de la Zimnicea nu s-au concentrat exclusiv în zona C18 de pe „Câmpul morților”, aflată la cca 400 m nord de „Cetate” (pl. 17/1). La ora actuală, ne rămân necunoscute motivele pentru care Alexandrina D. Alexandrescu nu a inclus în contribuția ei despre înmormântările hallstattiene de la Zimnicea cele câteva morminte de înhumatie de pe „Cetate” sau din suprafețele C.1 și C.2 din „Câmpul morților”, identificate de Ion Nestor în campaniile 1948-1949²⁴⁴. Fie, datele publicate de către profesor păreau suficiente fostei sale studente, fie, aceasta din urmă pierduse documentația vechilor săpături în momentul redactării studiului din 1978. Informațiile pe care cercetătoarea bucureșteană le furnizase însă lui Tiberiu Bader în preajma anului 1983 sugerează însă că ea dispunea de o serie de informații inedite, dar detaliate, despre înmormântările hallstattiene identificate în campaniile 1948-1949. Este însă greu de precizat dacă aceste informații decurgeau din amintirile Alexandrinei D. Alexandrescu legate de perioada colaborării ei cu Ion Nestor sau dacă ea dispunea încă în anii '70 ai secolului XX de documentația de șantier a primelor campanii postbelice de la Zimnicea.

II.1.2. Câteva observații asupra fibulei Glasinac

FIBULA GLASINAC din mormântul de la Zimnicea (pl. 15.1-2) a fost realizată din fier, prezintă două resorturi și o portagrafă a cărei formă generală este triunghiulară. Lungimea piesei (măsurată de-a lungul acului) este de 7,1 cm, iar distanța dintre curbura maximă a arcului și ac este de 4,8 cm. Bucla resortului aflat în continuarea portagrafei a fost înfășurată în jurul unui nit de fier, în timp ce bucla resortului opus, mai mare, este liberă. Arcul este mai îngroșat în partea sa mediană și pare să fi prezentat în vechime mai multe striții transversale, astăzi abia perceptibile. Partea inferioară a portagrafei și vârful acului sunt deteriorate. Oxidarea s-a dezvoltat în jurul miezului de fier al corpului fibulei și a determinat îngroșarea sa pe alocuri. După descoperire, s-a tentat stoparea procesului de degradare a fibulei prin aplicarea unei pelicule transparente care împiedică astăzi fisurarea corpului de fier.

Mircea Petrescu-Dîmbovița și Tiberiu Bader au interpretat diferit forma plăcii portagrafei fibulei de la Zimnicea. Dacă pentru cel dintâi placa portagrafei este triunghiulară, pentru cel din urmă, aceasta este trapezoidală (mai precis, în formă de clepsidră). În orice caz, portagrafa fibulei noastre nu are forma unui scut beotic (Glasinac II), ci este triunghiulară, astfel că poate fi încadrată variantei Glasinac I.

Observarea atentă a desenului oferit de Tiberiu Bader (pl. 15.2) ne îngăduie să bănuim că acesta este realizat după o fotografie. În acest sens pledează absența

²⁴³ Nestor 1950, 94.

²⁴⁴ Alexandrescu A. D. 1978, 115, n. 1.

secțiunilor, de altfel indicate în mod consecvent de către autor în cazul majorității exemplarelor ilustrate în prestigioasa sa repertoriere. Probabil, din diferite motive care nu mai pot fi astăzi precizate, Tiberiu Bader nu a avut posibilitatea să documenteze personal (prin desen) fibula de la Zimnicea, ci a beneficiat de o singură fotografie a piesei.

II.1.3. Probleme ale datării mormântului cu fibulă Glasinac

FIBULE DE TIP Glasinac se regăsesc, nu de puține ori, în descoperiri din bazinul Dunării Inferioare din prima epocă a fierului²⁴⁵. Astfel de piese de port au fost identificate uneori în așezări, de exemplul la Alexandria – „La Vii”²⁴⁶ sau Tariverdi²⁴⁷, rar din depozite (la Dridu)²⁴⁸, dar destinația lor pare să fi fost mai frecvent cea funerară. Fibule Glasinac se regăsesc fie în morminte de incinerare amenajate sub mici tumuli la Ferigile, Beli Izvor, Sofronievo, Kameno Pole, Altimir, Dobrina (tumuli VIII și XII) sau Ravna și probabil la Celic-Dere²⁴⁹, fie în morminte de înhumare, cum este cazul la Zimnicea, dar și la Balta Verde („La Blahnița”), Ostrovul Mare sau Stoicani.

Indiferent care ar fi încadrarea ei culturală²⁵⁰, necropola de la Stoicani reprezintă, probabil, unul dintre ansamblurile funerare cele mai timpurii din bazinul Dunării Inferioare în care a fost identificate exemplare ale fibulelor Glasinac²⁵¹. Aici, defuncții au fost înhumați și depuși în poziție ușor chircită, cu craniul orientat spre sud – o modalitate de depunere a defunctului care ar putea aminti tradiții funerare mai vechi, păstrate din epoca târzie a bronzului²⁵². Totodată, relativa sărăcie a inventarelor funerare de la Stoicani corespunde practicilor de organizare a inventarelor funerare specifice perioadei timpurii a primei epoci a fierului²⁵³, chiar dacă această necropolă a fost sincronizată începuturilor perioadei hallstattiene mijlocii²⁵⁴.

²⁴⁵ Bader 1983, pl. 48; Gergova 1987; Bouzek 2005, 37, fig. 19, 20.

²⁴⁶ Preda 1959; Preda 1961, 211, fig. 2/1; Mirea, Pătrașcu 2006, 19-20.

²⁴⁷ Condurachi 1957, 80-81, fig. 61/1.

²⁴⁸ Enăchiuc 1995, 294, fig. 7/8.

²⁴⁹ Vulpe A. 1967, 69-70 (Ferigile); Nikolov 1965, 163-165, fig. 1-2 (Beli Izvor); 167-168, fig. 6b (Sofronievo); 170, fig. 10a (Kameno Pole); 171-172, fig. 13b (Altimir); Mirčev 1965 (Dobrina); Simion 2000, 71 (Celic Dere – posibile morminte de incinerare).

²⁵⁰ László 2001, 324. Morintz 1987, 66 atribuie necropola culturii Babadag, Hänsel 1976, László 1980, 185-187 și László 1989 o consideră ca aparținând unui grup cultural aparte (Stoicani-Cozia), iar Vulpe A. 1986, Vulpe A. 2008, 270, n. 10 sau Brujako 2004 o pun în legătură cu descoperiri nord-pontice.

²⁵¹ Petrescu-Dîmbovița 1953, 185, m.55/c, 193, fig. 12/10. O prezență timpurie la Dunărea de Jos a fibulei Glasinac este indicată și de depozitul de la Dridu (Enăchiuc 1987 și Enăchiuc 1995, 294, fig. 7/8).

²⁵² László 1976, 91, 93; Moscalu 1976, 85; Morintz 1987, 68; Vulpe A. 2008, 269-271.

²⁵³ Organizarea unor inventare funerare relativ sărace și repartizarea bunurilor de prestigiu metalice în depozite cu caracter non-funerar ca manifestări specifice începuturilor epocii fierului au fost relevate de cercetarea central- și vest-europeană din ultimele decenii (Bradley 1988; Hansen 1991, Hansen 1992, Hansen 1994, 368-370, Hansen 1995; Huth 1997; Wells 1998 ș. a.). Recent, ideea complementarității repartizării bunurilor de prestigiu în domeniile funerare și depozițional în prima epocă a fierului de la Dunărea de Jos a fost evocată de Vulpe A. 2008.

²⁵⁴ Necropola de la Stoicani a fost considerată fie anterioară, fie contemporană începuturilor epocii Basarabi: Vulpe A. 1965b, 119, 123; 1970, 163, n. 176; László 1976, 89, n. 11, 98, n. 74; László 1980, 185; László 2001, 324; Brujako 2004. Unele nuanțări sugestive la Morintz 1987, 66-67.

Pe baza elementelor de rit și ritual menționate de Tiberiu Bader, mormântul cu fibulă Glasinac, ca și celelalte înmormântări hallstattiene din „Câmpul morților” de la Zimnicea ar putea fi sincronizate ipotetic unui posibil orizont funerar caracterizat de înhumarea cu craniul orientat către sud, un ritual comun și necropolei de la Stoicani, dar și altor câtorva înmormântări precum cele de la Coșereni²⁵⁵ sau Șviștov²⁵⁶. Potrivit Alexandrinei D. Alexandrescu, ritualul depunerii defuncțiilor cu craniul către sud, practicat și în cazul înmormântărilor hallstattiene din zona C18 ar fi specific unei perioade anterioare culturii Basarabi²⁵⁷. Aceiași autoare atrăgea atenția și asupra relativei sărăcii a inventarelor funerare hallstattiene de la Zimnicea, o caracteristică pe care o considera sincronă apariției ceramicii canelate la Dunărea Inferioară²⁵⁸.

Depunerea atât în mormântul de la Zimnicea, cât și într-un mormânt de la Insula Banului a câte unei „dălți”²⁵⁹, ar putea indica o similitudine rituală și o posibilă contemporaneitate relativă a celor două descoperiri. Și această posibilă analogie ar putea pleda pentru o datare mai timpurie a mormântului de la Zimnicea, și anume în perioada de început a primei epoci a fierului.

Cu toate acestea, analogiile fibulei Glasinac ar permite o sincronizare a mormântului de la Zimnicea cu necropolele cu morminte de înhumare amenajate sub mantalele de piatră ale unor mici tumuli, așa cum sunt cele de la Balta Verde, Gogoșu-faza I, Basarabi sau din alte situri din nord-vestul Bulgariei²⁶⁰. O analogie formală foarte apropiată pentru piesa din mormântul de la Zimnicea este oferită de fibula din inventarul mormântului 1, movila XII de la Balta Verde²⁶¹. Astfel, posibilitatea sincronizării mormântului de la Zimnicea cu înmormântările de la Balta Verde, contemporane ceramicii de tip Basarabi, nu poate fi nici ea exclusă. Din păcate, în momentul de față, nu se mai poate preciza dacă mormântul de la Zimnicea a beneficiat sau nu de o amenajare tumulară, tocmai datorită dezvoltării deasupra acestuia a așezării de epocă La Tène.

Fibulele Glasinac se mai regăsesc și într-unele contexte care, pe baza unei ceramicii deosebite de cea de tip Basarabi, au fost datate în perioada târzie a primei epoci a fierului (așa-numita fază finală Ferigile III)²⁶². În acest sens este poate sugestivă prezența fibulelor Glasinac în contextele de la Alexandria – „La Vii” și, probabil, Budureasca²⁶³. Din păcate, contextul de la Budureasca nu este suficient de bine precizat în literatură. În schimb, asocierea a trei fibule Glasinac de bronz cu ceramică la roată în

²⁵⁵ Necropola hallstattiană de la Coșereni cu defuncții depuși în poziție chircită a fost doar semnalată în urma unor săpături de salvare (Popescu D. 1964, 554); mormintele de aici nu au fost publicate sistematic.

²⁵⁶ Dimitrov et al. 1967, 82-*sqq.*

²⁵⁷ Alexandrescu A. D. 1978, 124 ; cf. Morintz 1987, 61; Vulpe A. 1995, 395-396 ș. a.

²⁵⁸ Alexandrescu A. D. 1978, 123-124.

²⁵⁹ Hänsel 1976, pl. 67/9.

²⁶⁰ Gergova 1987, 13-16.

²⁶¹ Berciu, Comșa 1956, 342, fig. 69/1 și 386, fig. 126/6.

²⁶² Vulpe A. 1967, 87; Vulpe A. 1970, 131, 145, n. 97; Vulpe A. 1977, 89; Vulpe A. 2001, 337-338.

²⁶³ Măndescu 2005, 34-35, fig. 2/1.

două contexte de la Alexandria - „La Vii” a fost recent afirmată categoric²⁶⁴, dar, din păcate, și materialele de aici așteaptă în continuare să fie ilustrate și publicate exhaustiv. Dacă această asociere este veridică, descoperirea de la Alexandria - „La Vii” ar putea oferi reperul cronologic relativ cel mai târziu ale perioadei de folosire a fibulelor Glasinac la Dunărea Inferioară, indiferent dacă îl plasăm în secolul al V-lea a. Chr.²⁶⁵ sau, poate mai probabil, mai devreme, în secolul al VI-lea a. Chr., așa cum voi sugera mai jos.

O fibulă Glasinac cu portagrafa triunghiulară a fost identificată și în mormântul din tumulul 40 de la Ferigile, considerat ca unul dintre mormintele târzii ale necropolei²⁶⁶. Argumentele pe baza cărora unele dintre mormintele de la Ferigile, inclusiv tumulul 40, s-ar data în prima jumătate a secolului al IV-lea a. Chr. (!) se rezumă în ultimă instanță la declararea formelor ceramice din aceste inventare ca imitații lucrate de mână după forme ale ceramicii lucrate la roată²⁶⁷. Această interpretare își așteaptă și astăzi demonstrația, iar relativitatea valabilității ei pentru cronologie a fost de altfel recunoscută²⁶⁸. Nici măcar una dintre formele ceramice de la Ferigile nu prezintă inelul de poză, a cărui realizare ar certifica imitarea cu mâna a unor forme lucrate la roată. Trebuie precizat că la Ferigile lipsesc, nu numai ceramica locală lucrată la roată sau importuri grecești, dar și fibulele tracice atât de caracteristice descoperirilor din secolele IV-III a. Chr. de la Dunărea de Jos²⁶⁹.

Apariția la Dunărea Inferioară a celor mai vechi recipiente ceramice lucrate la roată²⁷⁰ a fost corelată cu instalarea pe țărmurile pontice a coloniilor grecești²⁷¹. Ea a fost considerată ca ulterioară sfârșitului culturilor perioadei mijlocii a primei epoci a fierului din sudul României²⁷². Generalizarea tehnicii ceramicii la roată în regiunile Dunării Inferioare este însă și mai târzie și, probabil, nu ar putea fi datată înaintea mijlocului secolului al IV-lea a. Chr.²⁷³. Cercetările viitoare vor trebui să precizeze momentul cronologic particular în care, la Dunărea Inferioară, lucrarea la roată a ceramicii a devenit comparabilă sub aspect cantitativ cu producția locală de mână. Se poate considera însă că sfârșitul perioadei de folosire a fibulelor Glasinac la Dunărea

²⁶⁴ Mirea, Pătrașcu 2005, 19. Trebuie remarcat faptul că asocierea fibulelor Glasinac cu ceramică la roată nu a fost explicit afirmată de autorul săpăturilor, Preda 1961, 210-211; cf. Crișan 1978, 144.

²⁶⁵ Preda 1961, 212; Crișan 1978, 147 ș. a.

²⁶⁶ Vulpe A. 1967, 87; Vulpe A. 1977, 96, fig. 4 (grupa combinatorică nr. 5).

²⁶⁷ Vulpe A. 1967, 87; Vulpe A. 1977, 89.

²⁶⁸ Vulpe A. 1977, 89.

²⁶⁹ Hänsel 1974, 210-211.

²⁷⁰ De exemplu cana la roată de la Gogoșu: Berciu, Comșa 1956, 417, fig. 140-141/6.

²⁷¹ Moscalu 1983, 92-93; Smirnova 1993, 108-110.

²⁷² Alexandrescu, Morintz 1999, 14-16 (cu literatura a mai veche). Hadrian Daicoviciu a formulat opinia potrivit căreia ceramica la roată de la Alexandria și Zimnicea ar ilustra o enclavă sud-tracică (Iliri și Daci 1972, 67; cf. Crișan 1977, 35). Această ipoteză nu permite explicarea satisfăcătoare a începuturilor intensificării producției ceramicii la roată în sudul României.

²⁷³ Hänsel 1974, 194.

de Jos ar putea fi plasat anterior „momentului” generalizării roții olarului în producția locală de ceramică²⁷⁴.

Dacă unele asocieri ale fibulelor Glasinac cu fragmente ceramice lucrate la roată au fost semnalate în literatură, ele nu pot implica însă contemporaneitatea nici măcar relativă a fibulelor Glasinac cu fibulele tracice. De altfel, asocierea dintre cele două forme de fibule nu a fost până acum atestată în mod cert²⁷⁵, la fel cum nici asocieri ale fibulelor Glasinac cu importuri grecești din secolele V-III a. Chr. nu au fost încă documentate²⁷⁶. Absența importurilor grecești și a fibulelor tracice în mormintele de la Ferigile sau în contextele de la Alexandria, ne obligă să plasăm aceste descoperiri mai devreme decât începuturile perioadei de folosire a fibulelor tracice, deci, înaintea secolului al IV-lea a. Chr. În orice caz, fibulele Glasinac nu au mai fost folosite în perioada în care, la Dunărea de Jos, s-a generalizat ceramica la roată, s-a răspândit fibula tracică și când importurile grecești s-au distribuit în cantități importante, probabil sub înrăurirea expansiunii macedonene și a diadohilor, dincolo de regiunile învecinate coloniilor pontice. Probabil, în regiunile Dunării Inferioare, cezura dintre perioada de folosire a fibulelor Glasinac și cea a folosirii fibulelor tracice ar trebui plasată în cursul secolului al V-lea a. Chr.

Posibila sincronizare a perioadei de folosire a fibulei Glasinac cu faza târzie a necropolei de la Ferigile și cu descoperirile de la Alexandria - „La Vii”, nu implică o datare a mormântului de la Zimnicea la sfârșitul primei epoci a fierului. Foarte probabil, tocmai deosebiri de rit funerar - înhumăție în cazul mormântului de la Zimnicea și exclusiv incinerăție la Ferigile - ar putea constitui și expresia unei posibile distincții cronologice. De altfel, conturarea unui orizont de înhumăție anterior înmormântărilor de la Ferigile a mai fost susținută în literatură²⁷⁷. Probabil, mormântul cu fibulă Glasinac de la Zimnicea este anterior descoperirilor târzii de la Ferigile sau celor amintite de la Alexandria - „La Vii” și ar putea corespunde acelor înmormântări plane de epocă mijlocie hallstattiană care „apar în mod izolat și în restul arie Basarabi”, în afara zonei de sud-vest a Olteniei, unde se concentrează principalele necropole ale acestei culturi²⁷⁸. După cum vom vedea în continuare, o prezență umană de epocă Basarabi pe situl „Cetate” de la Zimnicea este susținută și de un alt indiciu expresiv.

²⁷⁴ Vulpe A. 1977, 89.

²⁷⁵ Măndescu 2010, 356 atrage atenția asupra caracterului incert al inventarelor de la Pravenci și Hotnica.

²⁷⁶ Fibule Glasinac se asociază pe litoralul vest-pontic, de exemplu la Tariverdi (Condurachi 1957, 80-81, fig. 61/1) și Dobrina (Hänsel 1974, 210-211, 207, fig. 10/15-23, Lang 1980, 231) cu materiale grecești din secolul al VI-lea a. Chr.

²⁷⁷ Un orizont de înhumăție, ilustrat de înmormântările de la Gogoșu-faza I ar precede, potrivit lui Vulpe A. 1970, 150, orizontul de incinerăție Ferigile. Asupra semnificației diferenței de rit: Vulpe A. 1970, 163 și Vulpe A. 2008, 271.

²⁷⁸ Vulpe A., *Basarabi*, 162.

II.1.4. Un fragment de strachină Basarabi descoperit pe „Cetate”

FIBULA DIN MORMÂNTUL 2 nu este singurul obiect de epocă hallstattiană mijlocie de pe „Cetatea” de la Zimnicea. În 1965, Alexandru Vulpe ilustra un fragment considerat ca tipic pentru ceramica Basarabi, cu precizarea că el provine de la Zimnicea, fără alte date referitoare la locul descoperirii²⁷⁹. Fragmentul ceramic a fost și el reidentificat în depozitele MNA-București. Acesta este singurul fragment ceramic Basarabi regăsit în cele 40 de lăzi care conțin materiale ceramice de la Zimnicea și care se află în depozitele MNA-București (în marea lor majoritate ceramică locală din secolele IV-III a. Chr.).

Fragmentul (pl. 15/4) provine de la o strachină cu buza cu fațetări în torsadă, decorat cu triunghiuri hașurate și incrustate cu o pastă de culoare deschisă. Resturile acestei paste se pot încă observa cu ochiul liber. Imediat sub buză a fost decroșat un motiv zigzagat. Zonele decroșate au fost și ele umplute inițial cu o pastă albă. Potrivit marcajului piesei, „Z49 SVIIL” (Zimnicea, campania 1949, secțiunea VII), fragmentul ceramic a fost descoperit tot în sudul sitului „Cetate”, deci nu departe de secțiunea (S.VI) în care este atestată înmormântarea cu fibulă Glasinac (pl. 14).

Fațetarea fragmentului nostru este similară celei a unor străchini cu buza invazată de la Ferigile (tipul de străchini I.A.2, tumulii 40 și 74/m.1, în care au fost identificate și fibule cu două resorturi laterale și portagrafă triunghiulară)²⁸⁰ sau la Remetea-Pogonici²⁸¹. Potrivit lui Alexandru Vulpe, astfel de străchini sunt specifice nu numai ariei Bârsești-Ferigile, ci și unor descoperiri din afara acestei arii²⁸². Pe de altă parte, incrustația cu pastă albă a unor motive triunghiulare și zigzagate decroșate din pasta neagră își regăsește analogii, de exemplu, la Balta Verde în inventarul tumulului XX²⁸³.

În lipsa oricărei documentații, putem doar presupune că fragmentul ar proveni dintr-un context fie de locuire, fie funerar, din perioada culturii Basarabi, probabil distrus de locuirea La Tène. Deși reprezintă deocamdată o apariție insolită, fragmentul Basarabi de la Zimnicea oferă un indiciu suplimentar, alături de înmormântarea cu fibulă Glasinac, pentru atestarea unei prezențe umane certe pe situl „Cetate” în perioada mijlocie a primei epoci a fierului.

II.1.5. Mormântul hallstattian și începuturile așezării La Tène

PENTRU DEMERSUL de față nu consider că ar fi de prisos evocarea succintă a indicatorilor cronologici ai începuturilor așezării getice de la Zimnicea. Această precizare este cu atât mai justificată cu cât, potrivit afirmațiilor din literatura mai veche²⁸⁴, locuirea „getică” a suprapus înmormântări hallstattiene. Din păcate, pierderea documentației secțiunilor din sud-estul sitului (S. V din 1948 și S. VI-VII și VII-1 din

²⁷⁹ Vulpe A. 1965b, fig. 4/9.

²⁸⁰ Vulpe A. 1967, 38, pl. I/3 (8), 13 (4).

²⁸¹ Stratan 1961, 168, fig. 5/5.

²⁸² Vulpe A. 1967, 39.

²⁸³ Berciu, Comșa 1956, 375, fig. 108-109.

²⁸⁴ Nestor 1949, 119; 1950, 94; Vulpe R. 1966, 22; Alexandrescu A. D. 1978, 115, n. 1.

1949) impune recursul la cele câteva indicii sugestive, dar indirecte, de care dispune cercetarea la ora actuală pentru aproximarea începuturilor locuirii La Tène de pe „Cetate”.

Reperul cronologic oferit de Ion Nestor pentru începuturile așezării getice de pe „Cetate”, și anume, descoperirea în nivelul inferior a unui fragment atic din secolul al V-lea a. Chr., este mai degrabă ambiguu²⁸⁵. Cele mai timpurii elemente de datare identificate printre materialele recoltate în campania 1924 (când s-au investigat cele mai mari suprafețe deschise până acum pe „Cetate”, pl. 14), nu sunt anterioare sfârșitului secolului al IV-lea a. Chr.²⁸⁶.

De asemenea, la baza stratigrafiei din secțiunea XIV/1968 din nord-estul așezării La Tène de pe „Cetate” (pentru localizare pl. 14), Alexandrina D. Alexandrescu semnală identificarea unei fibule tracice²⁸⁷ (pl. 16/4). Din păcate, contextul din care provenea această fibulă a rămas inedit, dar cercetările mai recente au oferit posibilitatea verificării raportării fibulelor tracice la stratigrafia așezării de pe „Cetate”.

În nivelul cel mai vechi de locuire din așezarea de pe „Cetate”, în secțiunea din arealul J13 (carourile a și c)²⁸⁸, au fost identificate în campania 2005 o mare cantitate de ceramică locală lucrată de mână, dar și numeroase fragmente la roată, fragmente de amfore grecești, precum și o fibulă tracică de bronz cu arcul aplatizat (pl. 16/2). Fibula, de mici dimensiuni (2,85 cm lungime), descoperită în vecinătatea profilului de W al secțiunii, provine din contextul 276 – o lentilă de sol nisipos brun-cenușie care formează partea superioară a umpluturii gropii unei locuințe (contextul 282) adâncite în humusul preistoric (contextul 145) și în solul steril din punct de vedere arheologic al sitului „Cetate” (pl. 16/1). Această piesă aparține unei variante care, potrivit unor opinii recente²⁸⁹, reprezintă o datare târzie în cadrul perioadei de folosire a fibulei tracice, în prima jumătate a secolului al III-lea a. Chr.

Totuși, ar fi dificil de acceptat că amenajarea acelor morminte din „Câmpul morților” care conțin variante „mai timpurii” ale fibulei tracice ar fi fost anterioară începutului așezării. Poziția stratigrafică a fibulei din contextul 276 plasează începuturile locuirii în zona de nord a așezării getice de la Zimnicea înaintea perioadei de folosire a acestei variante târzii a fibulei tracice, probabil, în cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr. Cercetările viitoare vor trebui să lămurească dacă această constatare este valabilă și pentru zonele de sud-est ale sitului, unde se localizează înmormântarea cu fibulă Glasinac. Și tot cercetările viitoare vor putea să precizeze dacă variantele cu arcul aplatizat ale fibulei tracice sunt exclusiv târzii.

Informațiile de care dispunem în momentul de față pentru datarea începuturilor așezării La Tène de la Zimnicea sunt sumare și disperate. Totuși, contextele evocate

²⁸⁵ Nestor 1949, 119. Fragmentul, menționat și de Vulpe R. 1966, 22, nu a fost niciodată ilustrat în literatură, astfel că încadrarea sa cronologică nu poate fi verificată.

²⁸⁶ Cf. *supra* § I.2.2.9, § I.3.1.3. și § I.3.2.3. (Spânu 2005, 165-166; Spânu 2006b, 211-*sqq.*).

²⁸⁷ Alexandrescu A. D. 1976, 136, fig. 2/13.

²⁸⁸ Cercetări și documentație realizate de autorul acestor rânduri (2003-2005) ca responsabil de sector.

²⁸⁹ Măndescu 2000, 82-91; Măndescu 2010, 355 (tipul III 4).

mai sus sugerează o datare a începuturilor locuirii La Tène de pe situl „Cetate” în plină epocă de folosire a fibulei tracice, probabil în cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr. O asemenea datare nu contravine, ci se armonizează satisfăcător semnificației instalării unei locuiri dense într-un perimetru care anterior avusese o destinație funerară. Cu alte cuvinte, tradiția înmormântărilor hallstattiene fusese demult uitată, iar posibilele semne de mormânt se năruiseră, în momentul constituirii așezării La Tène pe situl „Cetate” de la Zimnicea.

Dacă analogiile morfologice ale fibulei pledează pentru o încadrare a mormântului în perioada Basarabi, ritul funerar (înhumatie cu craniul la sud) sugerează o sincronizare a acestei descoperiri cu celelalte înmormântări hallstattiene de la Zimnicea, anterioare culturii Basarabi. Dacă am accepta o datare a mormântului cu fibulă Glasinac de pe „Cetate” mai târzie decât cea a celor 13 morminte hallstattiene din C.18 (pl. 17/1), ritul funerar comun ar sugera, în acest caz, o continuitate a tradiției funerare locale care a supraviețuit momentului constituirii și răspândirii ceramicii Basarabi.

Existența unor înmormântări din perioada mijlocie hallstattiană, sub nivelurile de locuire La Tène de la Zimnicea, aruncă o umbră de îndoială asupra împărțirii tradiționale a perimetrului cu vestigii arheologice de aici în două ansambluri cu funcțiuni distincte: „Cetatea” – o așezare preistorică aflată a la marginea tereasei Dunării și „Câmpul morților” sau „Câmpul de urne” – zonele cu destinație funerară din jurul așezării. Această departajare, pe care o datorăm lui Cezar Bolliac²⁹⁰, a făcut o îndelungată carieră în istoriografia românească²⁹¹, poate tocmai datorită aparentei ei verosimilități: imaginea unei așezări înconjurată de necropole se aseamnă în mod satisfăcător cu departajarea, specifică Antichității clasice, dintre spațiul locuit (intravilan) și cel extravilan, cu destinație funerară. În stadiul actual al cercetării, această departajare pare să fie valabilă numai în cazul nivelurilor timpurii din așezarea de epocă La Tène. În fazele mai târzii, locuirea s-a extins, probabil, dincolo de „Cetate”²⁹². În cazul primei epoci a fierului, înmormântărilor de pe „Cetate” le corespund cele câteva urme de locuire în C.5, menționate de Ion Nestor în plin „Câmp al morților”²⁹³ (pl. 17/1).

După cum am arătat mai sus, instalarea unei locuiri intense peste o zonă care anterior avusese o destinație funerară are o semnificație particulară pentru înțelegerea vestigiilor preistorice de la Zimnicea. Ea indică nu numai un anumit *hiatus* cronologic între înmormântările din perioada fibulei Glasinac și așezarea La Tène (getică) de pe „Cetate”, ci și o întrerupere a memoriei culturale colective²⁹⁴. Revenirea unor comunități umane pe terasa înaltă a Dunării de la Zimnicea în secolul al IV-lea a. Chr.

²⁹⁰ Bolliac 1874.

²⁹¹ Tocilescu 1880, 552; Pârvan 1926, 629; Nestor 1949, 121; Protase 1971, 55-56; Alexandrescu A. D. 1974a, 57; Alexandrescu A. D. 1980, 43; Vulpe A. *Zimnicea*; Curinschi Vorona 1981, 24 ș. a.

²⁹² Nestor 1949, 119; Alexandrescu A. D. 1974a, 56. De remarcat și semnalarea de către Ion Andrieșescu (22 septembrie 1924) a unui mormânt de incineratie sub nivelurile de locuire La Tène (*cf. supra* § I.2.2.5.3).

²⁹³ Nestor 1950, 100.

²⁹⁴ Assmann 2007; Brather 2004, 112-116.

aducea cu sine și o schimbare radicală a ritului funerar: dacă purtătorii fibulei Glasinac au practicat înhumarea cu craniul către sud, purtătorii fibulei tracice de la Zimnicea aveau să recurgă cu predilecție la incinerare²⁹⁵. Inversarea relației spațiale dintre perimetrele de locuire și cel funerar din perioada hallstattiană mijlocie și din La Tène-ul timpuriu, amplasarea locuințelor getice peste mormintele mai vechi și schimbarea ritului de înmormântare, toate acestea oglindesc o profundă discontinuitate culturală și un hiatus al prezenței umane la Zimnicea în perioada târzie a primei epoci a fierului.

II.2. Reprezentări antropomorfe pe câteva cupe cu decor în relief de la Zimnicea. Contribuții la studiul iconografiei și mitologiei Daciei preromane

O primă variantă a acestui studiu : Spânu 2006a, 297-322.

SITUATĂ ÎN PUNCTUL cel mai sudic atins de Dunăre pe întreg cursul ei, așezarea La Tène de la Zimnicea a constituit un posibil „capăt de pod” cultural al Traciei și pandantul unei ipotetice așezări preromane sud-dunărene peste care s-au suprapus orașul roman Novae și ulterior Șviștov-ul medieval și modern. Vestigiile pre- și protoistorice de la Zimnicea se află practic în centrul bazinului principal al Dunării Inferioare, mărginit la nord de Carpații Meridionali și la sud de Masivul Stara Planina, la o răscruce între principalele două axe de circulație ale acestui spațiu (pl. 23/1, nr. 7 din hartă). O astfel de amplasare, într-un spațiu al interferențelor și contactelor culturale ar putea explica diversitatea vestigiilor arheologice descoperite la Zimnicea – unul dintre cele mai importante situri ale pre- și protoistoriei de la Dunărea Inferioară.

Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Zimnicea era deja renumită pentru descoperirea, probabil într-un mormânt, a unui spectaculos *pythos* local ornamentat cu rozete imprimate și călăreți redați în relief (pl. 9/1b). Vreme îndelungată, acești călăreți au constituit singurele reprezentări antropomorfe cunoscute, aparținând vestigiilor de epocă La Tène de aici²⁹⁶. Cu excepția reprezentării unei unei posibile palme umane miniaturale în relief (pl. 12/4)²⁹⁷, fragmentele de cupe cu decor în relief de la Zimnicea

²⁹⁵ Alexandrescu A. D. 1980, 42. Mormintele publicate de Alexandrescu 1980 indică un raportul incinerări-inhumați de 166/4. La acestea trebuie adăugate „mormântul-cuptor” (mențiune Nestor 1950, 98) și mormintele de incinerare descoperite recent (2007-2009) în „Câmpul morților”, cu ocazia unor săpături de salvare (informații Mircea Babeș și Dragoș Măndescu).

²⁹⁶ Datarea acestui *pythos* în perioada târzie a La Tène-ului (Dumitrescu 1968, 58-59, fig. 43, Nemeti 2000, 116 și 125) este eronată. Cf. *supra* § 2.2.7.4.

²⁹⁷ Casan-Franga 1967, 27, fig. 11/4; MJT-Alexandria, inv. 26023.

publicate până în prezent²⁹⁸ nu înfățișează reprezentări antropomorfe care să rivalizeze cu materialele descoperite mai demult în așezarea getică de la Popești²⁹⁹.

Cercetările arheologice recente, inițiate de către Mircea Babeș³⁰⁰, precum și unele tentative de revalorificare a materialelor din vechile săpături au prilejuit identificarea câtorva fragmente de cupe cu spectaculoase reprezentări umane în relief. Scenele de pe aceste fragmente (pl. 19-20) sunt în măsură să arunce o lumină nouă și particulară asupra iconografiei perioadei târzii a La Tène-ului din regiunea Dunării Inferioare. Interferențele culturale favorizate de amplasarea Zimnicei într-o poziție geografică propice puteau oferi premisele constituirii mediu spiritual sincretic, reflectat de astfel de reprezentări iconografice originale.

II.2.1. Fragmentele cu reprezentări antropomorfe

FRAGMENTUL I (pl. 19/1 și pl. 21/1 - stg) descoperit în campania 1975, în S. XVIII, caroul 8, adâncime -1,35 m (pentru localizare pl. 18/sus); context necunoscut; loc de conservare: MJT-Alexandria, neinventariat. Fragmentul corespunde aproximativ unei optimi din partea mijlocie și superioară a unei cupe hemisferice din pastă ocru-roz (Munsell 5YR 8/4)³⁰¹. Diametrul la umăr reconstituit: 13,2 cm. Deasupra scenei cu reprezentări antropomorfe, la nivelul umărului cupei, friză cu ornament zigzagat în relief. Buză fațetată, ușor răsfrântă. Umărul, gâtul și buza puternic netezite. Registrul ornamental înfățișază reprezentarea parțială a doi cavaleri cu scuturi ovale, în alergare spre stânga; se păstrează numai partea anterioară a cavalerului din stânga (brațul cu scut, crupa și coada calului) și partea posterioară a celui de al II-lea cal, bustul, capul și brațul cu scut al celui de al II-lea cavaler. Deasupra spațiului dintre cavaleri: o proeminență conică cu striuri radiale.

FRAGMENTUL II (pl. 19/2) descoperit în campania 2001, în suprafața G.17 (extindere spre sud a secțiunii S.XVIII/1975), caroul 28, adâncime -1,90/2,20 m, probabil în pământul prăbușit din malul secțiunii S. XVIII/1975 (pentru localizare pl. 18/sus); loc de conservare: MJT-Alexandria, neinventariat; inv. de șantier 0235. Fragmentul corespunde aproximativ unei optimi din partea mijlocie și superioară a unei cupe hemisferice din pastă ocru-roșcat (Munsell 5YR7/6). Diametrul la umăr reconstituit: 13,4 cm. Deasupra scenei cu reprezentări antropomorfe, la nivelul umărului cupei, friză cu ornament zigzagat în relief. Buză fațetată, ușor răsfrântă păstrată numai pe cca 1 cm. Umărul, gâtul și buza puternic netezite. Registrul ornamental înfățișază un personaj feminin (picioarele lipsesc) și palma stilizată și supradimensionată a unui al doilea personaj (feminin?) amplasat în stânga primului. Veșmântul (*chiton*?) cu aspect trapeziodal, strâns la mijloc printr-un brâu. Spre dreapta, personajul feminin pare să

²⁹⁸ Pârvan 1926, 562, 590; Dumitrescu 1934, 123; Casan-Franga 1967, 19 și fig. 7, 8, 11 și 13/3, 5-9; Vulpe, Gheorghiuță 1976, 179, nr. 37.

²⁹⁹ Vulpe A. 1965a, 342-344, fig. 1-2; Vulpe, Gheorghiuță 1976, 186-187, nr. 141, 193, pl. 10/7-8, 16/1-2.

³⁰⁰ Babeș et al. 2001; Babeș et al. 2002; Babeș et al. 2003b; Babeș et al. 2004; Babeș et al. 2005.

³⁰¹ Pentru determinarea culorilor am folosit scala Munsell Soil Color, New Windsor 2000.

susține un obiect alungit, poate partea inferioară a unui *rhyton*. În spațiul aflat deasupra celor două personaje, trei proeminențe conice cu striuri radiale. O altă proeminență similară, la dreapta capului personajului feminin.

FRAGMENTUL III (pl. 19/3 și 25/2-stg) descoperit în campania 2003, în suprafața F14c, adâncime -0,50 m, în strat de nivelare modernă (pentru localizare pl. 18/sus); loc de conservare: MJT-Alexandria, neinventariat; inv. de șantier 0607. Fragment din partea inferioară a unei cupe hemisferice din pastă ocru-roz (Munsell 5YR 8/4). Se păstrează cca 1/3 (diam. 4,4 cm) din circumferința medalionului inferior și unul dintre cei patru (?) lobi din interiorul acesteia. În partea inferioară păstrată a registrul ornamental se disting trei perechi de picioare orientate spre dreapta și două proeminențe conice cu striuri radiale. Deasupra perechii centrale de picioare s-a păstrat colțul unui veșmânt (rochie/*chiton*?) posibil feminin.

FRAGMENTUL IV (pl. 20, 25/1-dr. și 25/2-dr., 26) descoperit în campania 2003, în suprafața I12h, adâncime -0,30/-0,35 m, la baza unui strat de nivelare modernă, la cca 2 m ESE de colțul SE al secțiunii II/1948; cioburile care alcătuiesc fragmentul nr. IV au fost recoltate de pe o suprafață de cca 0,5 mp (pentru localizare: pl. 18/sus); loc de conservare: MNA-București, neinventariat, inv. de șantier 0659. Fragmentul corespunde aproximativ unei jumătăți dintr-o cupă din pastă cenușie cu miez cenușiu (Munsell 5Y 5/1-4/1PB) și suprafețele exterioră și interioră de culoare neagră (Munsell 5Y 3/1). Fragmentul a fost reconstituit prin asamblarea a 19 cioduri³⁰². Se păstrează cca 1/6 din buză, între 2/5 și 1/2 din umăr și din registrul ornamental, iar medalionul inferior cu ornament quadrilobat se păstrează în proporție de cca 5/6. Diametrul la buză: 15,4 cm; diametru la umăr: 13,6 cm. Registrul ornamental prezintă doi cavaleri înaintând spre stânga, încadrați de două personaje feminine care întind către ei câte un *rhyton*. Primul personaj feminin (în stânga) susține în mâna dreaptă un element circular reliefat care ar putea fi interpretat ca o mică pateră, fială sau ca un alt posibil recipient înclinat cu gura către privitor. Mâna dreaptă a celui ce al doilea personaj feminin lipsește. Sub copitele primului cavaler (cel din stânga), posibilă reprezentare a unui șarpe. Primul cavaler, cu capul și bustul lipsă, susține la spate un scut oval cu umbo marcat; cel de al doilea cu brațele ridicate susține un scut similar și o spadă. În partea păstrată a registrului ornamental se mai regăsesc și 10 proeminențe conice cu striuri radiale similare celor de pe fragmentele anterioare.

II.2.2. Problema contextului și a datării

CONTEXTUL ARHEOLOGIC al celor patru fragmente este din păcate inexpressiv. Cercetările mai vechi desfășurate pe situl Cetate de la Zimnicea³⁰³, prea puțin valorificate, nu au putut evidenția caracteristicile locuirii de epocă târzie La Tène de aici. Singurele indicii ale unei prezențe umane pe situl „Cetate” în perioada târzie La

³⁰² Asamblarea celor 19 cioburi ale fragmentului IV o datorăm restauratoarei Cristinei Georgescu.

³⁰³ Nestor 1949, 1950; Vulpe R. 1966, 21-22; Alexandrescu A. D. 1974a, 56-58.

Tène au fost tocmai cele câteva fragmente de cupe locale cu decor în relief, precum și de un fragment de cupă hemisferică din sticlă de import, menționate și ilustrate în literatura mai veche (pl. 12). Cercetările mai recente, desfășurate în zona centrală a sitului, au evidențiat gradul extrem de accentuat al degradării amenajărilor din perioada târzie La Tène, afectate de numeroase intervenții medievale și moderne. Din aceste motive, surprinderea structurilor de locuire specifice unei așezări de epocă târzie La Tène de la Zimnicea s-ar dovedi dificilă, dacă nu chiar imposibilă. Cu toate acestea, vechea ipoteză avansată de Pârvan, potrivit căreia la Zimnicea s-ar fi aflat un centru de producție locală a cupelor cu decor în relief³⁰⁴, este confirmată de fragmentele de tipar descoperite în săpăturile postbelice (pl. 11/9)³⁰⁵.

Datarea cupelor elenistice cu decor în relief originale acoperă aproape întreaga epocă elenistică (a doua jumătate a secolului al III-lea – secolul I a. Chr.)³⁰⁶. Totuși, adoptarea de către ceramiștii din regiunea Dunării Inferioare a tehnologiei mulării cupelor s-a realizat abia în cursul secolului al II-lea a. Chr. (probabil la mijlocul său) și a fost continuată până către sfârșitul secolului următor³⁰⁷. Asocierile unor cupe-*mastós* – variantele în argint ale cupelor hemisferice din lut – cu fibule cu noduri de schemă mijlocie La Tène în tezaurul de la Lupu³⁰⁸ sau cu o drahmă târzie de Dyrhachium în tezaurul de la Sâncrăieni³⁰⁹ ar putea furniza indicii indirecte pentru sincronizarea cupelor locale cu decor în relief de la Zimnicea cu acele tipuri de fibulele de schemă mijlocie La Tène, databile însă în La Tène-ul târziu.

În stadiul actual al cercetării, numai elemente de datare externe sitului „Cetate” de la Zimnicea permit precizarea încadrării cronologice a fragmentelor de cupe cu decor în relief de aici în perioada cuprinsă între cea de a doua jumătate a secolului al II-lea și mijlocul secolului I a. Chr. Totuși, indicii pentru datarea locuirii târzii La Tène de pe „Cetate” nu sunt oferite exclusiv de cupele cu decor în relief. Câteva fibule inedite (pl. 18/1-4, anexa 3.5), descoperite în anii 1948-1949 au fost reidentificate recent în depozitele Institutului de Arheologie. Prin datările lor specifice, aceste fibule atestă continuarea locuirii sitului „Cetate” (cel puțin în colțul lui de sud-est, pl. 18) nu numai în secolul I a. Chr., ci și până cel puțin la mijlocul secolului următor.

Fibula de schemă „pseudo-mijlocie” La Tène din bronz (pl. 18/3) aparține unei familii de forme din care fac parte unele fibulele descoperite în mlaștinile de la Szárazd și Regöly sau în mai multe *oppida* pannonice³¹⁰, precum și exemplarele tipului Almgren 65, răspândite în întreaga Europă Centrală. Caracteristicile lor comune sunt de ordin tehnologic și, totodată, estetic. Aceste fibule moștenesc de la tipurile mijlocii La Tène aparența recurbarii și fixării piciorului pe arc, precum și proeminențele ornamentale.

³⁰⁴ Pârvan 1926, 209-210.

³⁰⁵ Casan-Franga 1967, 15, fig. 5/5.

³⁰⁶ Küthmann 1958, 116-119; Rotroff 1982, 2, 107-112; Hausmann 1996, 104-107; Künzl S. 2002, 27-29.

³⁰⁷ Casan-Franga 1967, 32; Vulpe, Gheorghiu 1976, 177; Conovici 1978, 166; Babeș 1979, 12-13; Irimia 2006, 69-70.

³⁰⁸ Goldhelm 1994, 180-181, nr. 61; Glodariu, Moga 1994; 1997, 590; Spănu 2002, 90-92, fig. 9-13.

³⁰⁹ Popescu D. 1957; Popescu D. 1958.

³¹⁰ Hampel 1891, 280-282; Szabó 1999, 116.

Ambele particularități sunt însă rezultatul turnării în matrițe de lut³¹¹. Mai precis, piciorul și arcul sunt turnate împreună de la bun început. Tehnica turnării acestor fibule s-a răspândit în regiunile central-europene la mijlocul perioadei târzii a La Tène-ului (trecerea de la faza D1 la faza D2)³¹². Ca și tehnica mulării în tipare a cupelor cu decor în relief, tehnica turnării fibulelor în matrițe permitea realizarea unor mici producții de serie, specifice meșteșugurilor specializate din perioada așezărilor de tip *oppidum*. Din această perspectivă, atât cupele cu decor în relief, cât și fibula de la Zimnicea ar putea fi considerate ca produse specifice ale unor medii meșteșugărești și ale unor structuri social-economice similare, foarte probabil contemporane. Totuși, în stadiul actual al cercetării, fibula ilustrată în pl. 18/3 este lipsită de analogii în restul Daciei Preromane, iar pentru producerea ei la Zimnicea nu dispunem de nici un argument concret. Astfel, prezența fibulei de schemă pseudo-mijlocie La Tène pe „Cetate” ar putea fi explicată prin presupunerea unor contacte supraregionale stabilite la mijlocul secolului I a. Chr. între comunitatea de aici și centre producătoare aflate fie la sud de Dunăre, fie, mai probabil, în regiunea panonică.

Fibula puternic profilată de bronz din pl. 18/4 poate fi încadrată tipului Almgren 68 pe baza perforațiilor din placa portagrafei. În regiunile central-europene, exemplarele acestui tip se datează la mijlocul și sfârșitul secolului I p. Chr.³¹³ Această fibulă reprezintă, deocamdată, cel mai târziu indicator al unei prezențe umane preromane pe situl „Cetate”, în plină epocă imperială. Descoperirea ei la Zimnicea impune o interpretare mai prudentă a efectelor depopulărilor atribuite de sursele antice (Strabo VII 3. 10.; CIL XIV 3068) comandanților romani pe malul stâng al Dunării în epocă imperială timpurie.

Fibula sveltă de schemă mijlocie La Tène (pl. 18/1) și fibula de schemă târzie La Tène cu portagrafa cadru (pl. 18/2), ambele din fier, se încadrează și ele în intervalul delimitat de celelalte exemplare de bronz³¹⁴. Spectrul fibulelor de la Zimnicea din secolele I a. Chr. și I p. Chr. este deocamdată restrâns. Totuși, el sugerează că producția de cupe cu decor în relief de la Zimnicea a acoperit doar o anumită secvență cronologică, nu și cea mai târzie, din perioada de locuire preromană de pe „Cetate”.

II.2.3. Propunere de reconstituire a scenei originale

TEHNICA DE MODELARE a cupelor cu decor în relief, fie ele produse grecești originale, fie ele replici locale este deja binecunoscută în literatură³¹⁵. Folosirea unui tipar instalat pe roata olarului, în interiorul căruia erau mulate părțile inferioară și mijlocie ale cupelor hemisferice (de exemplu pl. 11/9), permitea realizarea unei

³¹¹ De exemplu: Darnay 1906, 420, fig. 11 (matriță de lut de la Szalacska în Ungaria); Torbov, Antonov 2000, 22, fig. 1 (fragment de tipar bivalv din bronz descoperit în nord-vestul Bulgariei).

³¹² Maute 2000, 56; Demetz 2004, 27-33.

³¹³ Tejral 1977, 333-339; Maute 1994, 481.

³¹⁴ Pentru analogii și datarea celor două forme: Rustoiu 1997, 33, 97 (tip 2) și respectiv 39, 99 (tip 6).

³¹⁵ Courby 1922, 327-328; Thompson 1934, 452; Singer et al. 1958, 269; Rotroff 1982, 4-5.

producții de serie. Poate tocmai din acest motiv, tehnologia relativ simplă de modelare și ornamentare a cupelor cu decor în relief a fost preluată pe scară largă în regiunile sudice ale Daciei preromane.

Culoarea diferită a pastei celor patru fragmente sugerează că acestea provin de la piese distincte. Aceste diferențe, în special culoarea cenușiu-neagră a fragmentului IV, față de nuanțele de ocru-orange ale celorlalte trei fragmente sunt de bună seamă rezultatul folosirii unor tehnici diferite de ardere a ceramicii. Totuși, o serie de detalii ornamentale, în special unele accidente de modelare (pl. 21), sugerează că cel puțin trei dintre fragmentele prezentate mai sus, și anume I, III și IV, provin de la cupe care au fost mulate în același negativ. Prin similitudinile detaliilor ornamentale, fragmentul I corespunde zonei centrale a fragmentului IV (pl. 21/1), iar fragmentul III prezintă o serie de accidente de modelare similare celor din regiunea inferioară a fragmentului IV (pl. 21/2). Mai precis, ornamentul quadrilobat păstrat aproape în întregime pe fragmentul IV se regăsește parțial și în zona păstrată a medalionului fragmentului III. Aceste constatări implică posibilitatea reconstituirii a mai mult de jumătate din scena inițială (pl. 22/1).

Combinarea fragmentelor I, III și IV permite completarea unor detalii prețioase pentru precizarea mesajului iconografic al scenei inițiale. Astfel, fragmentul I atestă legătura primului cavaler cu scutul din spatele acestuia și permite completarea traseului cozii primului dintre cai. De asemenea, combinarea elementelor redade pe fragmentele III și IV sugerează faptul că în continuarea celui de al II-lea personaj feminin, spre dreapta au mai fost redade în scena inițială încă cel puțin două personaje feminine, foarte probabil similare.

Pentru fragmentul II nu dispunem de elemente suficiente pentru a-l corela cu celelalte fragmente și pentru a-l atribui unei cupe mulate în mod cert în același negativ. Totuși, cu excepția mâinilor, modul de redare al personajului feminin de pe fragmentul II este întru totul similar modului de reprezentare al celor de pe fragmentul IV (v. mai jos prezentarea caracteristicilor comune). De asemenea, înălțimea frizei cu ornament în zigzag de pe umărul fragmentului II este similară celei de pe fragmentele I și IV (1,1 cm). Diferențele morfologice dintre profilele buzelor fragmentelor sau grosimea peretelui cupelor sunt nerelevante, tocmai datorită tehnicii de modelare folosite. Din această perspectivă, se poate pune întrebarea dacă fragmentul II ar putea proveni de la o cupă mulată și ea în același negativ cu celelalte trei fragmente. În această ipoteză, scena formată din fragmentele I, III și IV ar putea fi completată și cu elementele fragmentului II. Astfel reconstituită (pl. 22/1), friza cuprindea cel puțin patru personaje feminine (dintre care cel puțin trei grupate), precum și un grup de doi cavaleri. Din păcate, pentru cca. o treime din cupă nu dispunem de nici un fel de indicii pentru a presupune completarea frizei originale.

II.2.4. Elementele compoziționale ale scenei reconstituite

PERSONAJELE FEMININE. O serie de caracteristici ale reprezentărilor feminine de pe fragmentele II, III și IV sunt comune. Raportul între înălțimea capului și înălțimea întregului corp, este constant și anume de 1/3. Capul personajelor feminine prezintă mereu un contur piriform inversat, înconjurat în partea superioară de mici striuri radiale sugerând fie o aureolă fie o coroană. Torsul și vestimentația sunt sugerate printr-o singură formă în relief, care prezintă un contur de clepsidră (două trapeze cu bazele mici comune). Ochii și sânii sunt redați prin mici cilindri în relief; care corespundea unor impresiuni în negativ realizate cu ajutorul unui vârf bont. În toate cazurile, brâul personajelor feminine, redat printr-un mic volum reliefat, se continuă în jos printr-una sau două prelungiri ușor reliefate. Deși capul și torsul personajelor feminine sunt redade frontal, în mod constant tălpile picioarelor sunt orientate în mod constant către dreapta, în sens opus celui de înaintare al celor doi cavaleri. Modul de reprezentarea a recipientelor de tip rhyton susținute de trei dintre personajele feminine pare să fie similar atât pe fragmentul IV cât și (din păcate parțial) pe fragmentul II. Toate aceste caracteristici comune indică faptul că indiferent dacă atribuim toate cele patru fragmente unor cupe mulate în același negativ sau nu, în orice caz, ele au fost cel mai probabil realizate de același meșter.

Diferențele dintre personajele feminine sunt minime, dar totuși grăitoare, deoarece ele dețin o motivație iconografică. Spre deosebire de primul personaj feminin (de pe fragmentul IV) care susține în mâna dreaptă o fială sau pateră, iar în stânga un *rhyton*, personajele feminine parțial păstrate de pe fragmentul II par să se țină de mână. Din acest motiv, se poate mai lesne presupune că primul personaj feminin de pe fragmentul IV, aflat în întâmpinarea cavalerilor nu a fost integrat într-un grup, așa cum se întâmplă cu celelalte personaje feminine, aflate în spatele cavalerilor. Trebuie subliniat că ideea de grup de personaje feminine este indicată nu numai de fragmentul III (prin alăturarea a trei perechi de picioare ale unor personaje feminine), ci poate într-o măsură și mai explicită de reprezentările fragmentului II, prin înlănțuirea mâinilor a două personaje feminine.

CAVALERII. Cavalerii sunt redați extrem de schematic. Proporția dintre înălțimea capului și cea a corpului (cca 1/6) este mai apropiată de canonul clasic decât în cazul reprezentărilor feminine. Ambii cavaleri ridică deasupra capului câte un scut oval cu un umbo marcat în mod explicit printr-o proeminență quasi-hemisferică. Cu mâna opusă scutului, cel dintâi cavaler pare să susțină căpăstrul. Cel de al doilea cavaler ridică o spadă al cărui mâner pare să prezinte două antene, un element specific câtorva spade descoperite în morminte celtice din regiunile Dunării Inferioare³¹⁶. Pintenii au fost redați în mod explicit în cazul primului cavaler și probabil și în cazul celui de al

³¹⁶ Astfel de spade apar în morminte celtice din Ungaria: Szabó, Petres 1992, nr. cat. 10, 14, 59, 73, pl. 12, 15, 42, 60, 76; Kull 1997, 340. Reprezentarea unei spade cu antene la mâner poate fi recunoscută și în scena de pe un *skyphos* (?) cu decor în relief de la Răcățau (Căpitanu 1987, 72-74, 92-93, fig. 1a-b).

doilea. Dacă forma spadei amintește de exemplare central-europene din perioada mijlocie a La Tène-ului, redarea pintenilor ar putea fi pusă în legătură cu apariția obiceiului depunerii de pinteți în inventarele funerare din perioada târzie a La Tène-ului de la Dunărea Inferioară³¹⁷. Din această perspectivă, reprezentările de la Zimnicea se înscriu printre cele mai timpurii ilustrări ale unor pinteți din iconografia regiunilor interioare și de nord ale Europei, alături de falera ovală de la Surcea sau de vestitul cazan de la Gundestrup³¹⁸. De asemenea, mai trebuie remarcată redarea unor elemente de harnașament și anume a căpăstrului, a hamurilor de pe pieptul și crupa cailor, precum și a șei sugerate prin mici volume reliefate plasate în fața și în spatele cavalerilor.

PROEMINENȚELE CONICE. În spațiile dintre personajele antropomorfe se regăsesc mai multe proeminențe conice cu striuri radiale cu diametru bazei de cca 1,4 cm, realizate cu ajutorul unui poanson imprimat în pasta negativului. Numai pe fragmentul nr. II, una dintre proeminențele aflate în partea superioară a frizei prezintă un diametru mai mic (0,9 cm). Această particularitate este însă rezultatul unei imprimări puțin adânci a poansonului în negativ. Majoritatea proeminențelor prezintă la bază un mic brâu circular de 0,1-0,15 cm grosime. Câteva proeminențe, și anume cele aflate sub primul rhyton și cel aflat sub cel de al doilea personaj feminin, nu prezintă un astfel de brâu. Adăugarea sau nu a brâului a fost probabil determinată de poziția în friză a proeminenței: brâul este absent tocmai la proeminențele aflate în zonele cu o concentrare mai mare a elementelor compoziționale. Din punct de vedere compozițional, aceste proeminențe au menirea de a delimita grupurile de personaje. Absența unor astfel de proeminențe în spațiul dintre cei doi cavaleri subliniază asocierea lor într-o perechie.

REPREZENTĂRILE DE RHYTA. Legătura dintre personajele feminine și perechia de cavaleri este sugerată prin gestul întinderii unor *rhyta*. Reprezentările de *rhyta* au fost supradimensionate față de personajele scenei și au fost realizate probabil prin imprimarea în negativ a unui singur poanson. Poate nu este întâmplător faptul că cele două *rhyta* reprezentate pe fragmentul IV încadrează aproximativ o treime din scena circulară, iar axele lor mediane, percepute ca raze ale hemisferei cupei formează o deschidere de 120° una față de alta (pl. 22/2). De asemenea, trebuie remarcat faptul că bisectoarea acestui unghi îi separă pe cei doi cavaleri și intersectează cea de a doua dintre cele trei proeminențe conice striate aflate deasupra lor.

Prin urmare, se poate bănui faptul că elementele care asigură legătura iconografică dintre grupurile de personaje feminine și masculine, și anume reprezentările de *rhyta*,

³¹⁷ Baitinger H. 2004, 354-*sqq.* La Dunărea de Jos, contextele cele mai timpurii cu pinteți aparțin grupului Padea - Panagjurski Kolonii (Woźniak 1974, 116-117; Woźniak 1975, 181; Spănu 2004a, 84-*sqq.*).

³¹⁸ Surcea: Fettich 1953, 128-129, pl. XVI; Spănu 2004a, 120; Gundestrup: Hachmann 1990, 784. În plastica târzie La Tène din regiunile dunărene, pinteții devin motive iconografice distincte reproduse pe cupe cu decor în relief de la Crășani (Conovici 1978, 166, fig. 1/8, 7/4, nr. 6), București-Dămăroaia (Turcu 1976, 202, nr. 161, pl. 10/7) sau Popești (Vulpe, Gheorghiu 1976, 191, pl. 3/2, nr. 78). Această recurență sugerează semnificația simbolică deosebită acordată acestor accesorii de călărie în epoca preromană.

au fost plasate în mod deliberat pe o schemă geometrică radială prestabilită. Ea era menită să împartă friza inițială în trei sectoare egale. Ordonarea personajelor și a celorlalte elemente compoziționale (proeminențe conice, *rhyta*) după o schemă geometrică regulată ar putea sugera unitatea mesajului mitologic conținut de friză.

II.2.5. Enigmaticul fond mitologic. Comentarii iconografice

POSSIBILITATEA CA scena de la Zimnicea să dețină o semnificație mitologică este cât se poate de plauzibilă. Cel puțin în cazul personajelor feminine, elementele radiale din jurul capetelor lor, sugestii ale unor aureole sau diademe, ar putea fi percepute ca aluzii la identitatea lor divină. De altfel, reprezentările antropomorfe de pe cupele elenistice cu decor în relief se integrează de cele mai multe ori într-o tematică inspirată din tradiția mitologică greacă sau din tragedia greacă³¹⁹.

Deslușirea semnificației scenei de la Zimnicea este cu atât mai importantă, cu cât, prin proporțiile non-clasice ale reprezentărilor umane și prin stângăcia redării detaliilor anatomice sau vestimentare, acestea trădează o manieră locală de reprezentare antropomorfă. Fie și numai din această perspectivă, ne putem aștepta ca scena de la Zimnicea să illustreze fie o mitologie locală, fie interpretarea locală a unor elemente mitologice de sorginte elenistică. Pentru înțelegerea conținutului mitologic al scenei de la Zimnicea am considerat oportună determinarea a trei teme principale, cu analogii în iconografia clasică, dar și locală, și anume: (1) tema întâmpinării cavalerului de către un personaj feminin cu *rhyton*; (2) tema perechii de cavaleri; (3) tema divinităților feminine colective. După cum voi arăta mai jos, combinarea în scena reconstituită a acestor trei teme ar putea reflecta un fond mitologic unitar.

II.2.5.1. Semnificația iconografică a *rhyton*-ului și tema Adventului

ALĂTURI DE FIALĂ, *rhyton*-ul a fost considerat ca cea mai elegantă formă de recipient destinat libațiilor rituale și ceremoniale³²⁰. Receptarea *rhyton*-ului în regiunile Dunării Inferioare pare să fi fost prin intermediată de orfevreria greacă care putea filtra influențele orientale din Imperiul Ahemenid³²¹. Prestigiul de care s-a bucurat această formă de recipient este indicat nu numai de numărul ridicat al pieselor din metal prețios (comparativ cu relativa raritate a replicilor locale ceramice³²²), dar mai ales de integrarea lor în inventarele funerare fastuoase sau în tezaurele nord-tracice timpurii

³¹⁹ Courby 1922, 281-297, fig. 48-60; Rotroff 1982, 19-25.

³²⁰ O sinteză despre vasele de tip *rhyton*: Svoboda 1956; cf. Tudor 1976, 273-274; Kull 1997, 378 ș. a.

³²¹ Strong 1966, 86-87; Berciu 1969, 158-159; Krauß 1993 combate opinia lui Ludwig Pauli potrivit căruia, răspândirea vaselor de tip *rhyton* ar fi fost mediată de sciți. Origina ideii unui recipient zoomorf ar putea sălășlui în credințele primitive legate de dobândirea virtuților vânatului prin consumarea sângelui acestuia. Astfel, *rhyton*-ul ar putea simboliza comuniunea dintre vânător și victima sa; cf. Kull 1997, 382.

³²² Crișan 1969, 194. Exemple (unele nesigure) de recipiente ceramice locale în formă de *rhyton*: Crișan 1966, 337-338; Crișan 1969, 194, 201; Moscalu 1983, 143-144; I Daci 1997, 332-333 (Piscu Crăsani).

(Borovo, Duvanlij – Bașova Mogila, Panagjuriște ș.a.)³²³. Parafrazând o sugestie a Brigittei Kull, potrivit căreia descoperirile de *rhyta* ar putea fi percepute ca indicatori arheologici ai unor locuri de cult, reprezentările de *rhyta* ar putea fi interpretate ca indicatori iconografici ai caracterului divin al personajelor cu acestea care apar asociate³²⁴.

În orice caz, imaginea *rhyton*-ului ca motiv iconografic reprezentativ pare să fi fost consacrată încă de la începutul secolului al IV-lea în lumea tracică³²⁵. Dacă unele reprezentări de *rhyta* se regăsesc în scene de banchet ilustrate pe recipiente de lux de factură grecească, precum cele de la Bobovo și Poroina, în alte cazuri, astfel de reprezentări se regăsesc pe produse ale orfervrieriei locale-barbare, de exemplu pe cnemida nr. 1 de la Agighiol, pe obrăzarul (*paragnathidion*) „coifului” de la Băiceni sau pe inelele de la Brezovo și Gložene³²⁶. Dacă în reliefurile grecești sau orientale, *rhyton*-ul apare în scene înfățișând banchetul pe *cliné* (banchet culcat)³²⁷, într-unele scene ale orfervrieriei nord-tracice, personajele executând o libație cu *rhyton* sunt așezate pe *sellae* (la Agighiol, Băiceni sau Poroina – banchet așezat). O altă categorie tematică de scene în care regăsim reprezentarea de *rhyta* este formată de scenele de pe inelele sigilare din descoperirile de la Brezovo și Gložene. De această dată, *rhyton*-ul este fie deținut de un personaj călare (Gložene), fie oferit de către un personaj feminin unui cavaler (Brezovo). Această din urmă reprezentare prezintă un interes deosebit pentru deslușirea posibilelor semnificații iconografice ale cupelor de la Zimnicea.

Cu toate că datarea mai precisă a descoperirii de la Brezovo ar putea să pară anevoioasă³²⁸, inventarul de la aici se încadrează în grupa descoperirilor fastuoase din regiunile centrale și de nord ale Traciei care prezintă numeroase analogii cu inventarele „scitice” din spațiul nord-pontic³²⁹. Astfel de analogii, dar și fialele de la Brezovo, indică posibilitatea datării acestei descoperiri în secolul al IV-lea, probabil în prima lui jumătate³³⁰.

În ciuda schematismului ei extern, imaginea de pe inelul de la Brezovo poate fi interpretată ca o scenă de *întâmpinare*. Această temă apare și în alte manifestări cu caracter monumental ale artei din Tracia la începutul celei de a doua epoci a fierului. În fresca lunetei de nord a camerei funerare de la Sveštari regăsim un personaj feminin

³²³ Marazov 1978.

³²⁴ Kull 1997, 378.

³²⁵ Jurukova 1992, 51-51, fig. 15.

³²⁶ Borovo: Gold der Thraker 1979, 147, fig. 292; Poroina: Berciu 1969a, 153-160, fig. 106-110; Goldhelm 1994, 169, fig. 51; cnemida nr. 1 de la Agighiol: Berciu 1969b, pl. 113; coiful de la Băiceni: Petrescu-Dîmbovița, Dinu 1975, fig. 4; Brezovo: Filov 1934, 24, nr. 1, fig. 1; L'or des Cavaliers Thraces 1987, 173, nr. 258; Gložene: Venedikov, Gerasimov 1973, 375, nr. 208; L'or des Cavaliers Thraces 1987, 191, nr. 302.

³²⁷ Krauße 1993, 189-*sqq.*

³²⁸ Alexandrescu P. 1999, 207, n. 19.

³²⁹ Hüttel 1978, 150-163 (cu o sinteză a mai vechilor dezbateri: 150-151).

³³⁰ Hüttel 1978, 153-154. În regiunile nord-tracice fialele de argint de factură greacă par să pătrundă în aceeași perioadă în care era folosită și fibula tracică. În acest sens pledează și asocierile din inventarul mormântului C2M10 de la Zimnicea (Alexandrescu A. D. 1980, 20).

care îl întâmpină pe cavaler, întinzându-i o cunună cu lauri³³¹. În ambele cazuri, sosirea cavalerului (care ar putea fi asimilată temei *Adventus* din iconografia romană³³²) din subînțeleasa peregrinare este marcată printr-un gest ritual de întâmpinare, prin care îi este consacrată iconografic eroizarea³³³. Obiectele dedicate cavalerului pot fi diferite (cavalerului fie i se oferă un *ryhton*, fie i se așază o cunună cu lauri spre a-i umbri fruntea) semnificația gestului este similară³³⁴. Chiar dacă religia tracică „populară” cuprindea o „masă amorfă de nenumărați eroi locali”³³⁵, miturile lor prezentau probabil o structură comună sau, în orice caz, înrudită, iar transpunerea lor iconografică influențată direct de limbajul și viziunea artei grecești putea îmbrăca forme variate și totuși asemănătoare.

Astfel, se poate lesne presupune că aceste scene de la Brezovo sau Sveštari înfățișau una dintre etapele procesului de eroizare a cavalerului³³⁶, pe larg ilustrată în succesiunea de imagini emblematice de pe aplicile de la Letnica³³⁷. Preocuparea pentru sintetizarea și simbolizarea unei întregi narațiuni prin căutarea și ilustrarea celui mai caracteristic moment al hagiografiei³³⁸ ar putea sta la origina constituirii temei iconografice a „întâmpinării”, așa cum apare ea ilustrată la scară monumentală în fresca amintită de la Sveštari. Din suita de scene de la Letnica, ilustrarea explicită a temei „întâmpinării” este însă absentă. Totuși, se poate bănui faptul că reprezentările „libației equestre” (cavaler cu fială pe aplica de Letnica, cavaler cu *ryhton* pe placa inelului de aur de la Gložene), fac o referire *implicită*, printr-o reprezentare extrem de concisă, tocmai la momentul „întâmpinării”. Se poate presupune că eroul încălecat a primit deja recipientul ceremonial, iar reprezentarea explicită a personajului feminin nu mai era indispensabilă.

Din această perspectivă, scenele de pe inelele de la Brezovo și Gložene sau de pe aplica amintită de la Letnica ar putea fi percepute ca variante iconografice simplificate ale aceleiași teme a *Advent*-ului care, printr-o valorizare iconografică excepțională,

³³¹ Fol et al. 1986, 110, fig. 72. Semnificativ este însă și faptul că din suita personajului feminin care îl încununează pe cavaler fac parte mai multe personaje feminine (oficiante?) care par să aducă mai multe obiecte printre care și o cană. Prin urmare, ideea libației ca element al eroizării nu este absentă nici în fresca de la Sveštari (cf. Kull 1997, 393-395, cu literatura).

³³² Cressedi, *Adventus*; Künzl E. 1988, 79, 106, 129. Trebuie subliniat faptul că termenul de *adventus* nu se folosește însă numai în cazul intrării triumfale a împăratului în Roma, ci și în cazul reprezentărilor iconografice ale întâmpinării unor membrii ai ordinului equestru.

³³³ Conjugarea semnificației iconografice a *ryhton*-ului și a încununării este sugerată și de asocierea celor două atribute în arta romană, în vederea sublinierii apoteozei persoanei imperiale. Un exemplu este oferit de scena superioară de pe *Gemma Augustea*, în care personajele care confirmă caracterul divin al împăratului dețin atât o *cornucopia* (o reinterpretare și o transformare iconografică romană a *ryhton*-ului), cât și o cunună (Hesberg 1978, 982-983, fig. 45).

³³⁴ Reîntoarcerea dintr-o îndelungată peregrinare este celebrată ritual prin libații și sacrificii; un exemplu celebru îl regăsim în parabola fiului risipitor din Evanghelia după Luca 15, 22-23.

³³⁵ Alexandrescu P. 1999, 279.

³³⁶ Strong 1915, 69-70.

³³⁷ Ideea ilustrării pe plăcile de la Letnica a unei „hagiografii” a fost dezvoltată de către Alexandrescu P. 1999, 226 și 275-279. Venedikov 1979, 4 recunoaște în reprezentările de pe aplicile de la Letnica, Lukovit, Lovec, sau pe inelul de la Brezovo, cele mai vechi manifestări ale mitologiei Cavalerului Trac.

³³⁸ Alexandrescu P. 1999, 279.

simboliza de fapt eroizarea cavalerului. În orice caz, reprezentările de la Brezovo sau Gložene disting *rhyton*-ul ca atribut iconografic principal al personajelor implicate într-unul dintre episoadele cele mai reprezentative, chiar emblematice, ale mitologiei eroizării din perioada timpurie a La Tène-ului tracic.

Această semnificație iconografică particulară a reprezentărilor de *rhyta* pare să fi supraviețuit până în epocă romană, tocmai în regiunile tracice. Nu de puține ori, pe reliefuri dedicate Cavalerului Trac din epocă romană se regăsesc atât tema „întâmpinării” marcată prin gestul oferirii unui recipient pentru libații³³⁹, cât și tema cavalerului cu *rhyton*³⁴⁰. Tot în acest sens, dar poate chiar mai sugestive sunt însă cunoscutele reliefuri de la Razgrad, a căror atribuire iconografică (fie în favoarea cultului Cavalerului Trac, fie în favoarea Cavalerilor Danubieni, însă în varianta cu un singur cavaler) a fost îndelung disputată³⁴¹. Majoritatea autorilor care au dezbătut cu precădere problemele legate de cultul Cavalerului Trac au recunoscut în aceste reliefuri, nu numai ascendența unor prototipuri iconografice greco-anatoliene³⁴², ci și expresia unui posibil fond mitologic local anterior cuceririi romane³⁴³. Totuși, continuitatea iconografică dintre reprezentările timpurii ale eroilor cavaleri din aria nord-tracică și cele din epocă imperială ar părea să fie dacă nu ruptă³⁴⁴, cel puțin fragilizată în perioada târzie a epocii La Tène, mult timp suspectată de a fi fost dominată de aniconism³⁴⁵.

Reprezentarea de *rhyta* în reliefurile unor cupe cu decor în relief de producție locală sugerează că, în ciuda schimbării morfologiei recipientelor ceremoniale pentru libații³⁴⁶, în perioada târzie a La Tène-ului semnificația simbolică și valoarea iconografică a motivului *rhyton*-ului, ca atribut ilustrat într-o scenă de întâmpinare a rămas intactă³⁴⁷. Pe cupa de la Zimnicea, gestul prin care fiecare dintre divinitățile feminine întinde câte un *rhyton* către cavaleri articulează grupurile de personaje reprezentate și conferă consistență mitologică asocierii lor în aceeași scenă. Pe de altă parte, supraviețuirea temei întâmpinării în iconografia din Dacia perioadei târzii a La

³³⁹ Kazarow 1938, 6, 34, nr. 108 (Belčevo); 163, nr. 955, fig. 463 (Topčii, okr. Razgrad) ș. a.

³⁴⁰ Kazarow 1938, 12, 101, nr. 518, fig. 265; Hamparțumian 1979, 14, cat. nr. 51, 116, 121; Tudor 1969, nr. 3, 9, 16, 29, 45, 47, 174 ș. a. Tema cavalerului cu *rhyton* se regăsește și pe unele monede epocă elenistică târzie sau de epocă imperială ale cetăților vest-pontice (Odessos: Pick, Regling 1910, nr. 2200-2208; Tomis, Histria: Kazarow 1938, 12).

³⁴¹ Tudor 1976, 39 și 94.

³⁴² Will 1955, 355; Alexandrescu Vianu 1980, 355-*sqq.*

³⁴³ Kazarow 1938, 11, Venedikov 1979, 4 ș. a.

³⁴⁴ Alexandrescu P. 1999, 279.

³⁴⁵ Pârvan 1926, 638-639, Kazarow 1938, 3, Tudor 1976, 171-172 ș. a.

³⁴⁶ În Dacia perioadei târzii La Tène, *rhyton*-ul dispare din repertoriul recipientelor de lux realizate din metal prețios și apare rareori în repertoriul ceramicii locale (Crișan 1966, 337, Crișan 1969, 194, n. 555-557, cu literatura mai veche, fig. 106/1-5, pl. 188/4). Interpretarea unor protome zoomorfe descoperite în așezările de la Poiana, Cetățeni sau Sighișoara ca extremități ale unor *rhyta* este incertă.

³⁴⁷ Posibile reprezentări de *rhyta* pe cupe cu decor în relief au fost propuse și în cazul unor fragmente de la Popești (Casan-Franga 1967, 26, fig. 13/4, Vulpe, Gheorghiu 1976, 182, nr. 2, pl. 4/5). Reprezentările de la Zimnicea certifică valabilitatea unei astfel de interpretări.

Tène-ului este ilustrată elocvent de scena de pe o pintaderă de lut descoperită în așezarea de la Răcățau (fig. 27/2)³⁴⁸.

Amplificarea complexității tematică a scenei de pe cupa de la Zimnicea prin multiplicarea personajelor implicate, conturează un mesaj mitologic diferit de cel conținut în iconografia eroului-cavaler din epocă tracică timpurie. Identitatea de motive și chiar identitatea tematică nu implică identitatea fondului mitologic exprimat. Deși în scena de pe fragmentul nr. IV am putea recunoaște o dublare a temei întâmpinării, o astfel de interpretare ar sugera mai degrabă o transformare fundamentală a mitului eroului-cavaler, prin multiplicarea (fie și numai dublarea) rolurilor și personajelor³⁴⁹.

Orientarea spre stânga a ambilor cavaleri ar contrazice însă interpretarea scenei de pe fragmentul IV ca o dublă întâmpinare și ar sublinia ideea unei singure întâmpinări a ambilor eroi, de către divinitatea feminină aflată în fața lor. Totuși, nu ar trebui pierdut din vedere nici gestul prin care și cel de al doilea personaj feminin de pe fragmentul IV întinde un *rhyton* către cavaleri, dar după cum sugerează propunerea de reconstituire a scenei inițiale, această al doilea personaj feminin ar putea să se integreze unui grup de astfel de divinități. Prin urmare, corelarea întregii scene reconstituite de la Zimnicea cu mai vechea mitologie locală a eroizării cavalerului este deci complicată prin reprezentarea a două grupe de divinități colective absente în iconografia tracică timpurie, așa cum ni se dezvăluie ea în stadiul actual al cunoștințelor noastre. De această dată, perechiile de cavaleri este întâmpinată de triada feminină. Deși gesturile de oferire a unor *rhyta* ar putea simboliza eroizarea sau chiar apoteoza (în orice caz, trecerea dintr-o ipostază inferioară într-una superioară), personajele implicate într-un astfel de proces sunt multiplicat și deci diferite din punct de vedere mitologic.

II.2.5.2. Tema perechii de cavaleri și răspândirea iconografiei Dioscurilor

VIAȚA RELIGIOASĂ a epocii elenistice, caracterizată de o deosebită creativitate sincretică, a cunoscut înflorirea a numeroase culte misterice practicate în cadrul unor comunități, asociații sau confrerii închise, în interiorul cărora se desfășurau diferite ritualuri inițiatice. Preocuparea pentru salvarea sufletului și pentru apoteoza *post-mortem* a membrilor acestor asociații religioase a implicat valorizarea divinităților soterice și ocrotitoare³⁵⁰. Printre numeroasele culte misterice dezvoltate în epocă elenistică, cultul Dioscurilor și cel al Cabirilor și-au constituit mitologia în jurul ideii unei perechi de divinități masculine asociate unei divinități feminine identificată ipotetic și după caz cu Cybele, Demeter sau Hecate³⁵¹. Afinitatea mitologică dintre

³⁴⁸ Căpitanu 1994, 126-128, 140, fig. 8.

³⁴⁹ Asupra multiplicării personajelor în cazul reliefurilor Cavalerilor Danubieni: Tudor 1976, 162.

³⁵⁰ Schneider 1969, 800-*sqq.*

³⁵¹ Chapouthier 1935, 156; Aricescu 1971, 341.

aceste două culte a constituit probabil principala cauză a confundării lor sincretice³⁵². Pe de altă parte, în condițiile aceluiași sincretism elenistic, cele două culte au suferit unele transformări, pe măsura răspândirii lor în diferitele regiuni ale *oecumenei* grecești.

Începând cu secolul al III-lea a. Chr., cultele Cabirilor și Dioscurilor încep să fie atestate în mod consistent în coloniile vest-pontice, iar reprezentările divinităților centrale ale acestor culte s-au bucurat de o deosebită prețuire. De exemplu, la Histria, Cabirilor din Samothrake li se dedică un templu³⁵³; la Tomis, Dioscurii sunt venerați ca întemeietori ai cetății³⁵⁴, iar imaginea lor devine însăși emblema oficială a orașului, reprezentată pe monede, inscripții și ponduri de plumb³⁵⁵. Deși interpretarea celor două capete imberbe *tête-bêche* de pe monedele Histriei de la sfârșitul secolului al V-lea a. Chr. și în secolul următor ca imagine a Dioscurilor este controversată, totuși, nu trebuie pierdut din vedere faptul că tocmai în această perioadă emisiunile coloniei milesiene cunosc circulația cea mai intensă în regiunea Dunării Inferioare³⁵⁶. Răspândirea acestor monede ar putea indica propagarea încă dintr-o perioadă timpurie a temei iconografice a unei perechi de divinități masculine. Pe de altă parte, cultul Zeilor din Samothrake pare să se fi răspândit cel puțin în regiunile sud-tracice încă din secolul al III-lea a. Chr.³⁵⁷ și, tot în acea vreme, iconografia Dioscurilor a fost preluată și în emisiunile de factură greacă ale regilor sciți din sudul Dobrogei, Charaspes și Ailios și continuată până la sfârșitul secolului al II-lea a. Chr. în timpul regelui Akrosas³⁵⁸.

Prestigiul de care par să se fi bucurat Dioscurii în regiunile vest-pontice nu este însă un caz izolat. La finele secolului al III-lea a. Chr. și în cursul secolului următor, Roma a adoptat masiv în iconografia monetară republicană imaginea celor doi zei cavaleri³⁵⁹. Ca și la Tomis, Castor și Polydeukes (Pollux) au fost asimilați la Roma cu întemeietorii cetății (Romulus și Remus) și au fost venerați ca protectori ai poporului roman. În aceeași epocă, imaginea Dioscurilor era adoptată și pe emisiuni din Siria seleucidă, Fenicia și chiar Bactria³⁶⁰. Ideea unei perechi de divinități-cavaleri nu a fost împărtășită exclusiv de lumea greco-romană. O mitologie similară celei a Dioscurilor este atestată literar atât la celții occidentali (Diodor IV. 56), cât și la unele neamuri

³⁵² Chapouthier 1935, 181; Hemberg 1950, 215-216. Stoian 1966, 356 evocă manifestarea unui sincretism complex între cultele Cabirilor, Dioscurilor și Cavalerului Trac în coloniile vest-pontice.

³⁵³ Pippidi 1969, 55.

³⁵⁴ Stoian 1966, 353. Poate nu este întâmplător faptul că epitetul „*ctistai*” (întemeietori), acordat și Dioscurilor, a fost utilizat de Strabo VII. 3. 3. pentru desemnarea unei întregi categorii de anahoreți din mediul trac, respectați mai ales pentru celibatul lor.

³⁵⁵ Pick, Regling 1910, 602-603.

³⁵⁶ Preda 1998, 51-53, 167-169; Poenaru-Bordea 2001, 10-11; Poenaru-Bordea 2004, 40-41, 70, harta 6. În ciuda opiniilor contrare, reprezentarea *en tête-bêche* a celor două figuri imberbe de pe monedele histriene ar putea fi pusă în legătură cu rotirea pe bolta cerească a celor două constelații care poartă numele Dioscurilor.

³⁵⁷ Dimitrov 1957, 181-193; Pippidi 1969, 56, nt. 76.

³⁵⁸ Preda 1998, 123-124. Opinia avansată de I. Mladenova și acceptată de Tudor 1976, 162-163, potrivit căreia reprezentările Dioscurilor nu ar fi depășit zonele de civilizație greacă ar trebui privită cu suspiciune.

³⁵⁹ Crawford 1974, 719-720; Hannestad 1986, 21, fig. 6; Böhm 1997, 72-77.

³⁶⁰ Plant 1979, 72, nr. 1128-1130. Head et al. 1911, 839, fig. 369; Böhm 1997, 73-77.

germanice (Tacitus, *Germ.* 43). Prin urmare, putem bănuî că mediile „barbare” din regiunea Dunării Inferioare nu puteau rămâne insensibile la răspândirea atât de amplă a unor culte similare sau cel puțin a unei teme mitologice atât de răspândite.

Totuși, dacă monetăria barbară de tradiție macedoneană de pe teritoriul Daciei preromane consacrase în iconografia locală tema eroului cavaler, reprezentările unor *perechi de cavaleri* nu au fost încă atestate numismatic prin emisiuni locale³⁶¹. Un indiciu al apariției mai timpurii a ideii de pereche formată din două personaje masculine este totuși ilustrată de așa-numitele emisiuni „cu cap ianiform” din estul Olteniei. Reprezentarea contraafrontată a celor două capete și redarea explicită a bărbilor contrastează însă cu reprezentările imberbilor Dioscuri. În ciuda controverselor privind datarea acestor monede³⁶², acestea ar putea sugera posibila absorbire în imaginarul local a temei mitologice a unei perechi de personaje masculine. Totuși, perechea de cavaleri nu apare în iconografia numismatică locală din secolul al II-lea a. Chr.

Afluxul de denari republicani de la începutul secolului I a. Chr. a determinat abandonarea emiterii monedei locale de tradiție macedoneană. Acest fenomen numismatic, excepțional prin amploarea lui³⁶³, a prilejuit pătrunderea în Transilvania și la Dunărea de Jos a unor emisiuni republicane cu diferite divinități feminine (Luna, Victoria, Roma) pe avers și, pe revers, cu imaginea Dioscurilor³⁶⁴. Probabil, denarii au constituit principalul mobil al propagării iconografiei Dioscurilor în Dacia.

Sub aspect mitologic, asocierea Dioscurilor cu Luna nu era întâmplătoare. În iconografia elenistică și romană, transcendența apoteotică a fost exprimată frecvent prin asocierea personajelor divinizate cu reprezentări personificate sau nu ale corpurilor cerești. Cu alte cuvinte, apoteoza a fost reprezentată ca o integrare printre eternele astre³⁶⁵. Această concepție era reflectată convingător tocmai de mitologia lui Castor și Pollux, asimilați cu cele două constelații (*Gemeni a și β*) care le poartă numele (Euripides, *Helena* 140; Eratosthenes, *Katasterismoi* 10; Plinius, *Nat. Hist.* II. 101). Nu întâmplător, în mitologia romană, Romulus, asimilat lui Castor, ar fi fost cel dintâi muritor a cărui apoteoză a fost întruchipată de înrudirea sufletului cu stelele³⁶⁶.

Unul dintre elementele particulare ale mitologiei Dioscurilor îl constituie tocmai ambivalența caracterului lor, atât chtonian cât și celest: simbolizați de șerpi în ipostaza chtoniană, Dioscurii se identificau unor astre vizibile în hemisfera nordică numai jumătate de an. Tranziția periodică de la ipostaza chtoniană la cea celestă putea fi

³⁶¹ Nu am regăsit astfel de reprezentări nici la Preda 1973 și nici la Jurukova 1992.

³⁶² Preda 1973, 142-149 și Preda 1998, 167-170 datează emisiunile locale „cu cap ianiform” în secolul al II-lea a. Chr.; o opinie diferită la Gramatopol 1997, 71-75 care le datează încă din secolul al IV-lea a. Chr. (cf. Goldhelm 1994, 170, nr. 53.2).

³⁶³ Poenaru-Bordea, Cojocărescu 1984, 71-72; Chițescu 1981, 20-21; Lockyear 1997, 95.

³⁶⁴ Denari cu reprezentarea Dioscurilor se regăsesc de exemplu în tezaurul de la Șeica Mică (Floca 1956, 20, pl. I/5, 6, 11, 12). Receptarea iconografiei romane a Dioscurilor în Dacia pretraianică este indicată poate mai convingător de una dintre ștanțele monetare de la Tilișca folosite probabil pentru emiterea locală de denari (Lupu 1989, 91, pl. 20/2). Asupra problematicei emiterii de denari republicani în Dacia: Poenaru-Bordea 1974, 226, n. 27 (cu literatura mai veche); Crawford 1980, 52; Chițescu 1981, 7.

³⁶⁵ Pippidi 1969, 137, n. 12 (cu literatura mai veche).

³⁶⁶ Pippidi 1969, 151-*sqq*; cf. Ovidius, *Fast.* II. 496.

echivalată cu o apoteoză reînnoită anual. De aici și posibilul caracter orfic al cultului Dioscurilor.

În iconografia denarilor, dar și a altor emisiuni elenistice, legătura mitologică dintre Dioscuri și astre a fost indicată prin reprezentarea câte unei stele deasupra capetelor celor doi zei³⁶⁷. Uneori, de exemplu pe denari emiși în anii 194-190 a. Chr.³⁶⁸, deasupra capetelor Dioscurilor au fost reprezentate trei corpuri cerești: două simboluri stelare încadrează imaginea simplificată a cornului lunar, simbol al triadei antropomorfe care îi asocia pe Dioscuri unei divinități feminine. Reversul acestor denari sugerează, prin urmare, apoteoza Dioscurilor prin asocierea imaginii lor antropomorfe cu imaginea lor divinizată, ca astre aflate în compania celui mai reprezentativ corp celest nocturn, Luna. Pentru demersul de față, ar mai trebui semnalată ca semnificativă și asocierea imaginii Dioscurilor cu cea a unui *rhyton*, a cărui formă în iconografia elenistică târzie și romană este asociată cornului abundenței (*Cornucopia*)³⁶⁹.

Dacă acceptăm caracterul propagandistic al iconografiei monetare³⁷⁰, precum și semnificațiile mitologice complexe ale acesteia, se poate pune întrebarea dacă aflulul de denari republicani a prilejuit familiarizarea mediilor locale cu temele ilustrate pe noile monede de import. Sincronismul relativ dintre, deocamdată, cele mai vechi reprezentări locale ale temei perechii de cavaleri de pe cupele de la Zimnicea și perioada în care primele loturi de denari republicani au pătruns în Dacia la începutul secolului I a.Chr. nu este, poate, deloc întâmplător.

II.2.5.3. Scena de la Zimnicea din perspectiva iconografiei Dioscurilor

CA ȘI ÎN ICONOGRAFIA și mitologia Dioscurilor, pe cupa de la Zimnicea regăsim asocierea dintre doi cavaleri, aparent imberbi, o divinitate feminină și motivele *rhyton*-ului și al șarpelui. Cele câteva diferențe de detaliu notabile sunt absența bonetelor ascuțite specifice Dioscurilor și armamentul ofensiv diferit. Dacă în reprezentările greco-romane, Dioscurii sunt înarmați cu lănci, la Zimnicea, cel puțin unul dintre cavaleri ridică o spadă care, prin detaliile redată, ar putea fi identificată ca o spadă de epocă mijlocie La Tène cu antene la mâner. Astfel de diferențe, relativ secundare, ar putea ilustra însă tocmai adaptarea reprezentării iconografice la limbajul simbolic local.

În ceea ce privește stelele, nu este poate întâmplător faptul că deasupra cavalerilor de pe cupa de la Zimnicea au fost redată la distanțe egale trei proeminențe conice cu striuri radiale, o conjunctură ar putea să amintească de cele trei corpuri cerești redată deasupra Dioscurilor pe unii dintre denarii republicani amintiți. Astfel, interpretarea proeminențelor conice cu striuri radiale ca simboluri stelare asociate cavalerilor nu ar

³⁶⁷ Denari republicani: Crawford 1974, nr. 44/5, 68/1 etc.; emisiuni tomitane: Pick, Regling 1910, 602-603, nr. 2461-2463 ș. a.

³⁶⁸ Crawford 1974, 212, nr. 137/1.

³⁶⁹ Crawford 1974, 223, nr. 157/1 ș. a. Un exemplu de denari cu o astfel de iconografie importați în Dacia (în tezaurul de la Șeica Mică): Floca 1956, 20, pl. I/5.

³⁷⁰ Künzl E. 1988, 122.

constitui, poate, o ipoteză eronată. În această interpretare, semnificația plasării unor simboluri stelare deasupra capetelor cavalerilor ar corespunde modului de redare a ideii de apoteoză din iconografia elenistică și romană.

Prin analogie cu reprezentările temei *Advent*-ului din iconografia tracică timpurie, gestul oferirii *rhyton*-ului, un motiv care apare integrat și în versiunea iconografică romană a Dioscurilor, ar putea exprima aceiași idee a apoteozei celor doi cavaleri, ca și asocierea lor cu posibilele reprezentări stelare. Relația geometrică dintre proeminențele stelare și reprezentările de *rhyton* din scena de la Zimnicea ar putea sublinia încă odată complementaritatea semnificației acestor motive.

Elementul prezent în scena de la Zimnicea, dar care contrastează însă cu iconografia Dioscurilor este reprezentat de către cea de a doua divinitate feminină aflată în urma perechii de cavaleri, indiferent dacă aceasta face sau nu parte dintr-un grup de trei personaje feminine, așa cum sugerează totuși, propunerea de reconstituire. De altfel, Dumitru Tudor atrăgea atenția asupra absenței unui astfel de personaj însoțitor în întreaga iconografie a Dioscurilor³⁷¹. În schimb, ilustrarea unor astfel de personaje în anturajul perechii de cavaleri este specifică reliefurilor Cavalerilor Danubieni, și ar putea fi explicată ca o posibilă contaminare cu iconografia Cavalerului Trac.

II.2.5.4. Problema originilor cultului Cavalerilor Danubieni

OPINIA POTRIVIT căreia substratul mitologic al cultelor Cavalerului Trac și al Cavalerilor Danubieni s-ar fi constituit în regiunile Dunării Inferioare înaintea epocii imperiale, a fost presupusă cu mai multe decenii în urmă³⁷². Dacă pentru constituirea modelelor iconografice ale reprezentărilor Cavalerilor Danubieni s-a propus derivarea lor directă din reprezentările Dioscurilor³⁷³, absența unor analogii iconografice concludente, anterioare epocii imperiale, a suspendat problema originilor cultului și mitologiei Cavalerilor Danubieni în domeniul ipotezelor.

O serie de elemente iconografice suplimentare, caracteristice scenei de la Zimnicea își pot regăsi surprinzătoare și, în același timp, complexe corespundețe în iconografia reliefurilor dedicate Cavalerilor Danubieni din epocă imperială. Triada Danubiană ilustrată de reliefurile clasa B de monumente (potrivit clasificării lui Tudor) prezintă doi cavaleri afrontați, despărțiți de o divinitate feminină³⁷⁴. În ciuda acestei simetrii compoziționale, pe care o putem datora limbajului și rigorilor artei greco-romane și care diferă de modul de reprezentare al cavalerilor de la Zimnicea (orientați spre stânga), asocierea de personaje mitologice este într-un totuși asemănătoare.

Pe de altă parte, la Zimnicea lipsește, ce e drept, unul dintre elementele definitorii ale reliefurilor Cavalerilor Danubieni din clasa B, și anume dușmanul prăbușit sub copitele cailor. Cu toate acestea, amplasarea șarpelui sub copitele cailor, în locul

³⁷¹ Tudor 1976, 168.

³⁷² Will 1955, 355; Tudor 1976, 39.

³⁷³ Tudor 1976, 163.

³⁷⁴ Tudor 1976, 111-117.

dușmanilor prăbușiți din reliefurilor Cavalerilor Danubieni din clasa B, deși nu este extem de frecventă, pare să corespundă tocmai unora dintre cele mai vechi reprezentări ale acestui tip iconografic din epocă romană³⁷⁵.

Asocierea între o perechie de cavaleri și o triplă reprezentare a unui principiu feminin (de tipul *Dea triformis*) pe care o putem presupune la Zimnicea, dar și pe falerele tezaurului de la Lupu, o regăsim uneori și pe unele reliefuri ale Cavalerilor Danubieni. Un exemplu sugestiv este oferit de asocierea dintre Cavaleri și reprezentarea unei *Hecate triformis* pe o gemă de epocă imperială³⁷⁶. Alte exemple sunt ilustrate de redarea pe unele reliefuri, deasupra cavalerilor și a enigmaticei zeițe centrale, a unui grup de trei personaje întruchipând fie luna în cele trei faze ale sale, fie soarele în cele două ipostaze (*Crepusculul* și *Amurgul*) încadrând o reprezentare a Selenei³⁷⁷. Unele reprezentări personificate ale corpurilor cerești³⁷⁸ prezintă mai multe raze sugerate în jurul capului aproape în același fel ca și în cazul personajelor feminine din scena de la Zimnicea.

Frecvența deloc modestă a asocierii simbolurilor astrale cu perechia de Cavaleri Danubieni, la care se adaugă uneori, sub impactul sincretismului roman reprezentarea lui Mithras-Apollon, sugerează că mesajul reliefurilor dedicate Cavalerilor Danubieni întrunea complexitatea unei cosmogonii. Am putea oare extrapola o astfel de interpretare și în cazul scenei de la Zimnicea? Din această perspectivă, ipoteza interpretării proeminențelor conice cu striuri radiale de pe cupa de la Zimnicea ca simboluri ale corpurilor celeste este iarăși atractivă. Posibilitatea existenței în gândirea religioasă preromană de la Dunărea Inferioară și din Transilvania a unei concepții cosmogonice particulare nu poate fi exclusă. Trebuie să recunoaștem însă că în stadiul actual, documentele literare sunt încă prea puțin relevante în acest sens și numai interpretările iconografice pot aduce unele sugestii suplimentare.

Toate aceste analogii dintre reprezentările de la Zimnicea și reliefurile Cavalerilor Danubieni sugerează posibilitatea ca fiolul mitologiei care a stat la baza cultului acestora din urmă să aibă un ascendent preroman. Un principiu juridic latin ne avertizează: „*Testis unus, testis nullus*”. Este oare scena de la Zimnicea singura manifestare iconografică a unei mitologii locale preromane care să poată fi pusă în legătură cu reliefurile Cavalerilor Danubieni ?

II.2.5.5. Analogiile cu falerele de la Lupu și semnificația lor

ÎN STADIUL ACTUAL al cercetării iconografiei preromane din Dacia și de la Dunărea Inferioară, tema perechii de cavaleri ar putea fi recunoscută numai pe cele două falere din tezaurul de la Lupu cu reprezentările unor personaje călare, înarmate cu scut (pl. 24/4-5). De această dată, ideea de pereche ar putea fi susținută cu condiția acceptării

³⁷⁵ Tudor 1976, 164, nr. 35, 66, 72, 197.

³⁷⁶ Tudor 1969, nr. 194.

³⁷⁷ Tudor 1969, nr. 176, dar și nr. 43, 48, 83, 120, 125, 126.

³⁷⁸ Tudor 1969, nr. 48, 57, 83, 120, 125, 126, 137 ș. a.

unei relații iconografice între imaginile reprezentate pe falere diferite. Cel puțin în cazul reprezentărilor cu personaje feminine (pl. 24/1-3), legătura iconografică dintre scene pare să fie asigurată prin repetarea anumitor atribute pe falere diferite³⁷⁹. Totodată, o posibilă legătură dintre o divinitate feminină și un cavaler este sugerată de asocierea unor obiecte decorate cu reprezentările lor, în tezaurele de la Galiče și Jakimovo din nordul Bulgariei (fig. 27/5 și 6). Aceste reprezentări sunt însă mai puțin relevante pentru demersul de față, datorită absenței dublului cavalerilor sau a triplării divinităților feminine. Totuși, prin datarea celor două tezaure în secolul I a. Chr.³⁸⁰, aceste reprezentări sunt în măsură să indice contemporanietatea relativă dintre cele două formule mitologice și totodată iconografice: *zeiță - cavaler* și respectiv *zeițe - cavaleri*.

Analogiile dintre reprezentările de la Zimnicea și cele de la Lupu ar putea argumenta favorabil alternativa perceperii conjugate a conținutului iconografic al falerelor din tezaurul transilvan. În primul rând, cele două descoperiri – cupa de la Zimnicea și tezaurul de la Lupu sunt relativ contemporane și în acest sens pledează prezența în inventarul tezaurului transilvănean a unei cupe de tip *mastós* de argint – corespondentul în metal prețios al cupelor cu decor în relief din ceramică. Atât la Zimnicea cât și la Lupu regăsim asocierea a cel puțin trei personaje feminine cu două reprezentări de cavaleri, la care se adaugă și reprezentarea cel puțin a unui șarpe (unul la Zimnicea, dar doi la Lupu, pl. 24/6-7). Cu alte cuvinte, motivele iconografice sunt comune celor două descoperiri, indiferent dacă asocierea lor este percepută în cadrul unei singure scene (la Zimnicea) sau dacă ea este acceptată ca asociere între falere distincte pe care este înfățișat câte un singur personaj (la Lupu).

Ca și la Zimnicea, pe falerele de la Lupu, cei doi cavaleri aleargă spre stânga și susțin câte un scut oval cu un umbo explicit reliefat. Elementele de harnașament indicate pe pieptul și crupa calului sunt de asemenea similare în cele două reprezentări. Diferă numai poziția scuturilor, ridicate deasupra umerilor la Zimnicea, coborâte la Lupu, precum și redarea, tot la Zimnicea, a cel puțin a unei spade; pe falerele de la Lupu redarea armelor ofensive a fost omisă. Se poate pune totuși întrebarea dacă nu cumva aceste diferențe ar putea fi explicate însă prin intenția orfevrului de la Lupu de a adapta elementele compoziționale la spațiul circular al falerelor. În orice caz, la Lupu, ideea de perechie de cavaleri pare să fie explicit exprimată prin redarea quasi-identică a cavalerilor de pe cele două falere.

Ridicarea brațului drept de către fiecare dintre cavalerii redați pe falezile de la Lupu, probabil într-un gest de salutare sau ovație, ar putea fi asemănat ridicării brațelor înarmate deasupra umerilor în scena de la Zimnicea. Nu vom fi poate niciodată în măsură să putem întregi lacunele din scena de la Zimnicea, dar trebuie remarcat faptul că spațiul liber aflat deasupra celui dintâi cavaler, între capul său, scut

³⁷⁹ Spănu 2002, 123-124, fig. 29.

³⁸⁰ Falerele de la Galiče ilustrează un stilul grafic circum-pontic datat în secolele II-I a. Chr. (Fettich 1953, 134-144; Mordvinceva 2001, 37-38). Tezaurul III de la Jakimovo (Milčev 1973) conține importuri republicane târzii (o strecurătoare și o *situla*) și poate fi datat în secolul I a. Chr.

și proeminența conică este prea mic pentru a permite redarea unei spade, similare celei ținute de către perechia sa. Poate, ca și în cazul imaginilor de la Lupu, cel dintâi cavaler de la Zimnicea, va fi ridicat numai brațul în semn de salutare a divinității feminine care îl întâmpină. Prin urmare, nu ar trebui să pierdem din vedere posibilitatea comparării și poate chiar a determinării unor similitudini între gesturile cavalerilor de la Zimnicea și de la Lupu.

Din perspectiva posibilităților corelării reprezentărilor de la Zimnicea cu mitologia Dioscurilor, precum și în virtutea similitudinilor iconografice cu scenele de la Lupu, s-ar putea pune întrebarea dacă nu cumva cele două falere din tezaurul transilvan înfățișând câte un vultur care devorează un șarpe nu ar putea fi interpretate ca reprezentări simbolice ale transcendenței de la ipostaza chthoniană la cea celestă, pe scurt ale apoteozei Dioscurilor. Dublarea imaginilor pledează consistent în acest sens.

Sincronizarea relativă dintre scenele de la Lupu și Zimnicea, precum și analogiile iconografice menționate sugerează posibilitatea ca mesajul mitologic conținut de falerele de la Lupu, percepute unitar și cel conținut de scena de pe cupa de la Zimnicea să se identifice. Scena de la Zimnicea este în măsură nu numai să confirme că în iconografia Daciei preromane reprezentarea la Lupu a unei perechi de cavaleri nu constituie un caz izolat, ci sugerează și posibilitatea unei legături iconografice între aceștia și divinitățile feminine.

În repertoriul iconografic al Daciei preromane sunt cunoscute două reprezentări de la Răcătău, în care un singur cavaler este întâmpinat de către un singur personaj. Numai scena de pe pintadera de lut (fig. 27/2) s-a păstrat integral. Din păcate, modul extrem de sumar de redare al personajelor împiedică efectuarea unor precizări privind genul sau atributele lor. Starea fragmentară a așa-numitului *kantharos* cu decor în relief de la Răcătău³⁸¹ periclitează reconstituirea precisă a scenei și totodată deslușirea mesajului ei iconografic. În ciuda ambiguității celor două scene, ele au fost considerate ca manifestări ale aceluși cult care avea să determine ulterior apariția iconografiei Cavalerului Trac³⁸². O interpretare similară a fost propusă și pentru reprezentarea de pe falera ovală de la Surcea (fig. 27/3). Totuși, prezența vulturului, deasupra capului (sau a coifului?)³⁸³ personajului călare face problematică o circumscriere tematică directă a acestei scene în contextul iconografiei de epocă romană a Cavalerului Trac³⁸⁴. Numai placa de la Polovragi a fost considerată, dar în mod eronat³⁸⁵, ca singura

³⁸¹ Căpitanu 1987, 72-74, 92-94, fig. 1a-d; MJ-Bacău, inv. 8079. Forma inițială care ar putea fi reconstituită pe baza fragmentelor păstrate ar corespunde însă unui *skyphos*: indicii ale unui picior înalt sunt absente (observații personale, iulie 2001).

³⁸² Kazarow 1938, 6-8. Sirbu, Florea 2000, 105-*sqq.*; Nemeti 2000, 120-*sqq.*

³⁸³ Rusu 1971, 285 *vs.* Hachmann 1990, 768.

³⁸⁴ Cf. Fettich 1953, 134-144; Kull 1997, 319-320.

³⁸⁵ Marinescu 1977, 30-31, fig. 8-9. Deși placa provine din perimetrul unei fortificații târzii La Tène (?), datarea ei mai târzie, în plină epocă imperială a fost convingător argumentată de Nicolae, Teodor 2009.

posibilă manifestare preromană a iconografiei Cavalerilor Danubieni în varianta cu un singur cavaler³⁸⁶.

Într-un astfel de context iconografic preroman nu foarte bogat și obscur în privința posibilităților deslușirii semnificațiilor mitologice, reprezentările de la Zimnicea și Lupu își vădesc excepționala lor relevanță. Scena de la Zimnicea și, prin implicațiile ei iconografice, și falerele de la Lupu, atestă existența în Dacia preromană a unei mitologii în care *dublarea* personajelor masculine și *triplarea* celor feminine au constituit trăsăturile caracteristice.

II.2.5.6. Divinități colective feminine în Dacia preromană

TRIPLICITATEA REPREZINTĂ o idee întâlnită frecvent în mitologiile străvechi, dar și moderne, poate tocmai datorită faptului că cifra trei reprezintă o valoare minimă prin care se poate exprima o mulțime³⁸⁷. Asumarea ideii triplicității în mediul nord-tracic este sugerată de prezența unor *kernoi* cu trei recipiente în diferite descoperiri din perioada timpurie a La Tène-ului³⁸⁸, printre care și în mormântul deja amintit, din necropola getică de la Zimnicea³⁸⁹. Totuși, cel puțin în stadiul actual al cercetării, în repertoriile arheologice și în iconografia tracică timpurie, exprimarea antropomorfă a ideii triplicității nu pare să fie consistent atestată.

Câteva descoperiri din Dacia perioadei târzii a La Tène-ului ilustrează apariția în iconografia locală a unei teme noi, înfățișând un grup de trei personaje feminine alăturate sau aflate într-o anumită legătură unele cu celelalte. În stadiul actual al cercetării, această temă este ilustrată în mod convingător pe două paftale de fier plcate cu foaie de bronz de la Popești (fig. 27/4) și Cârломănești³⁹⁰, poate fi recunoscută în cazul celor trei falere cu reprezentări feminine de la Lupu³⁹¹ (pl. 24/1-3) și ar putea fi întrevăzută și pe două fragmente de cupe cu decor în relief de la Popești³⁹². Recunoașterea unei triade feminine a fost propusă ipotetic și în cazul binecunoscutei plăci de argint aurit de la Săliște³⁹³. Problema centrală a acestor reprezentări o constituie deslușirea caracterului și atributelor acestor triade de divinități feminine. În acest sens, dezbateră a două exemple este sugestivă.

EXEMPLUL 1. Pe unul dintre fragmentele de la Popești (pl. 25) se pot observa trei personaje feminine întregi, dar și palma dreaptă supradimensionată și coada coafurii

³⁸⁶ Clasa A de reliefuri, în clasificarea lui Tudor 1976, 94, 110.

³⁸⁷ Maier 2004, 381-*sqq.*

³⁸⁸ Kull 1997, 356-361, fig. 76.

³⁸⁹ Alexandrescu A. D. 1980, 20, Z48C2M10-d.

³⁹⁰ Paftaua de la Popești: Vulpe R. 1957, 241, fig. 23; Babeș 1983, 200, fig. 2.1. Paftaua de la Cârломănești, doar menționată de către Babeș et al. 2003a, 81, a fost prezentată detaliat în comunicarea Despinei Măgureanu, „O pafta de centură cu decor antropomorf descoperită la Cârломănești”, a XXXVI-a Sesiune Anuală de Comunicări a Muzeului Județean Argeș (Pitești), 28 octombrie 2005. După mai bine de un deceniu de la descoperire, publicarea piesei se lasă mult așteptată. Ambele paftale aparțin tipului 1 din clasificarea propusă de Babeș 1983, 196-221.

³⁹¹ Spănu 2002, 123-124.

³⁹² Vulpe A. 1965a, 342-344, fig. 1-2.

³⁹³ Spănu 2010, 16-19, fig. 8.

unui al patrulea personaj feminin. După cum remarcă pe bună dreptate Alexandru Vulpe³⁹⁴, în scena inițială au fost probabil redată nouă personaje feminine, separate însă trei câte trei prin rozete. Un astfel de artificiu plastic pe care îl regăsim și pe cupa de la Zimnicea, unde proeminențele conice încadrează grupele de personaje, subliniându-le coeziunea. Asemeni reprezentărilor de *rhyta* de pe cupele de la Zimnicea (pl. 22/2), rozetele de pe cupa de la Popești se situează la aproximativ 120° una față de cealaltă (pl. 25). Prin umrare, în ambele cazuri, decorul pare să fi fost organizat după același principiu al tripartiției. Această constatare confirmă ipoteza lui Alexandru Vulpe și permite reconstituirea scenei inițiale de la Popești ca o asociere de trei triade feminine. De altfel, dividerea zonei ornamentate a cupelor hemisferice cu decor în relief în trei sau multipli de trei sectoare egale constituia o soluție curentă poate tocmai datorită facilității rezolvării ei geometrice cu ajutorul unui simplu compas. Pilduitoare în acest sens este și posibilitatea de reconstituire a registrului ornamental al tiparului pentru mularea unor cupe cu decor în relief descoperit tot la Zimnicea (pl. 11/9).

Pe lângă acest aspect, interpretarea de către Alexandru Vulpe a mișcărilor personajelor ca dans ritual ar putea îngădui identificarea pe cupa de la Popești a unor divinități colective de tipul Muze/Grații/*Charites*. Atât propunerea de reconstituire a scenei de pe cupa de la Popești (pl. 25), cât și semnificația ei iconografică ar putea fi susținute de o surprinzătoare analogie. Pe friza centrală a unei cupe cu decor în relief elenistice de proveniență necunoscută, păstrată în Colecția Preistorică de Stat (*Prähistorische Staatssammlung*) din München, sunt reprezentate nouă dansatoare care înconjoară vasul³⁹⁵. Foarte probabil, scena de pe cupa de la Popești a fost inspirată de o astfel de reprezentare elenistică. Această analogie ar putea sugera receptarea în mediile barbare de la Dunărea Inferioară a unor scheme iconografice de sorginte elenistică târzie și adaptarea lor facilă la fondul mitologic local.

Extrapolarea acestei interpretări asupra tuturor celorlalte reprezentări de divinități feminine colective din Dacia preromană ar fi însă exagerată. Pe paftalele de la Popești (fig. 27/4) și Cărlomănești, sau pe falerele de la Lupu, nu se asociază mai mult de trei personaje (divinități) feminine, iar acestea au fost reprezentate într-o poziție fronatală statică și au o vădită expresie hieratică. Vestimentația acestor personaje feminine a fost sugerată printr-o formă trapezoidală, lipsită de organicitatea pliurilor unui *chiton* pe care îl putem recunoaște, totuși, în cazul cupei de la Popești. Spre deosebire de reprezentările de pe cupa de la Popești, pe falerele de la Lupu, pe paftaua de la Popești, dar și pe cupele de la Zimnicea, personajele feminine prezintă o aureolare a capului redată prin sugerea unor raze. Toate aceste reprezentări, cu un caracter hieratic elocvent, reflectă, cu o „barbară” și naivă sinceritate, multitudinea enigmaticelor semnificații ale mitologiei locale.

³⁹⁴ Vulpe A. 1965a, 343-344.

³⁹⁵ Garbsch 1982, 27, nr. cat. 1, fig. 1.

EXEMPLUL 2. Față de toate exemplele amintite, falerele din tezaurul de la Lupu se disting printr-o complexitate iconografică particulară. Pe de o parte, unele attribute comune (de la o faleră la alta) sugerează legătura iconografică dintre cele trei reprezentări feminine, pe de altă parte, combinațiile de attribute, precum și gesturile, conferă un caracter particular fiecăreia dintre cele trei reprezentări de divinități feminine. Această conjunctură sugerează că la Lupu reprezentările feminine fie ilustrează o divinitate de tipul *Dea triformis* (aceiași identitate înfățișată în 3 persoane), fie un grup de trei divinități distincte, dar asociate, de tipul *Moirai/Parcae/Tria Fata*. Corespondențele mitologice cu panteonul greco-roman sunt însă complicate și prin reprezentarea în cazul uneia dintre divinitățile feminine a atributelor de protecție a animalelor (*potnia theron*). Prin analogie cu attributele Hecatei, această conjunctură ne îndrumă iarăși către ideea unei *Dea triformis*³⁹⁶.

Două dintre personajele feminine de pe falerele *i* și *j* de la Lupu susțin cu mâna dreaptă un element a cărui formă ar putea aminti de cea a unui *rhyton* supradimensionat³⁹⁷. O astfel de interpretare și-ar putea găsi o întemeiată justificare tocmai prin analogia cu reprezentările de la Zimnicea. Din această perspectivă, se poate considera că falerele cu personaje feminine împreună cu cele cu cavaleri (pl. 24/1-5) formau o unitate tematică similară celei pe care o putem recunoaște pe cupa de la Zimnicea. Cu alte cuvinte, reprezentările de *rhyta* articulează simbolic grupurile de divinități într-o compoziție unitară și subliniază legătura mitologică particulară dintre perechea de cavaleri și triada feminină.

Prin caracterul ei nefragmentat, scena de la Zimnicea permite deslușirea relației dintre aceste două grupuri. Dacă finalitatea destinului celor doi cavaleri este apoteoza, ilustrată prin gestul întâmpinării lor de către divinitatea feminină singulară, îndepărtarea cavalerilor de grupul de divinități feminine ar putea simboliza origina destinului lor. Posibila triadă feminină ar putea întruchipa plecarea cavalerilor, așa cum divinitatea feminină singulară tutelează deznodământul peregrinării și marchează întâmpinarea lor (*Adventul*). În această interpretare, redarea unor *rhyta* ca attribute ale grupului de divinități feminine și gestul prin care cel puțin una dintre acestea întinde recipientul către cavaleri ar putea sugera predestinarea apoteozei lor. Probabil, divinitățile feminine dețin attribute similare celor ale Moirelor din mitologia greacă.

Privită în ansamblu, problema caracterului unor divinități feminine colective din iconografia Daciei preromane ni se dezvăluie ca a fi difuză. O astfel de constatare ne apropie însă de un alt model al mitologiei grecești (comun însă și unor mitologii non-grecești), și anume, de cel al nimfelor. În gândirea mitologică greacă, nimfele reprezintă un concept mai degrabă elastic: attributele și funcțiunile lor specifice variază de la un caz la altul, iar plasarea lor în cadrul spectrului mortal-imortal se vedește extern de delicată. Uneori, nimfele sunt percepute ca semi-divinități, alteori, însă, ele nu pot fi

³⁹⁶ Spănu 2002, 124-125; cf. Kull 1997, 356.

³⁹⁷ Sugestie Mircea Babeș, 17 martie 2006; cf. Glodariu, Moga 1997, 587.

deosebite de divinitățile majore³⁹⁸. Paralela dintre divinitățile colective feminine din Dacia preromană și mitologica clasică este susținută și de unele indicii aparținând epocii romane. În sanctuare de epocă provincială din mediul trac, în care au fost identificate dedicații adresate Nimfelor³⁹⁹, descoperirea unor emisiuni macedonene și a unor denari republicani a permis presupunerea folosirii îndelungate a acestor locuri de cult, încă în perioada anterioară cuceririi romane⁴⁰⁰.

Pentru demersul de față, unul dintre reliefurile descoperite în *nymphaion*-ul de la Ognjanovo/Burdapa prezintă o importanță deosebită. Dedicția către Dioscuri de pe un relief al Cavalerului Trac, descoperită tocmai într-un sanctuar al Nimfelor⁴⁰¹ indică posibilitatea asocierii cultelor tuturor acestor divinități colective feminine și masculine. Descoperirea în acest *nymphaion* a unui spectru de monede de la Lysimachos la Caesar⁴⁰² indică vechimea practicilor votive din antica Burdapa. De asemenea, în Dacia epocii provinciale, fracvența dedicațiilor adresate Nimfelor sugerează amploarea de care s-au bucurat cultele adresate lor⁴⁰³. Una dintre inscripțiile pe plăci de aur din sanctuarul consacrat Nimfelor de la Geoagiu („NYMF/IS DECE/BALUS LU/CI(I) POSUIT”) îl indică pe unul dintre dedicanți ca posibil etnic local⁴⁰⁴.

De altfel, epoca târzie La Tène a fost martora apariției unor mituri legate de triade feminine și în regiunile celtice ale Europei Centrale și de Vest. Acest fond mitologic este ilustrat de dedicațiile și reprezentările celor trei *Matres/Matrones* celto-romane din Renania, Gallia sau Britannia⁴⁰⁵ și poate fi regăsit, mai mult sau mai puțin alterat, în tradițiile medievale irlandeze și britonice (de exemplu, miturile celor trei *Macha* sau ale celor trei *Morrígn* – *Morrígan*, *Badb*, *Nemain*)⁴⁰⁶. Prin urmare, triadele feminine au cunoscut o răspândire largă la răspântia dintre ere, nu numai în mediile elenizate, ci și în regiuni îndepărtate de spațiul mediteranean. În aceste condiții, reprezentările de la Popești, Cârlo-mănești, Lupu sau Zimnicea (pentru localizare pl. 23/1) pot fi percepute ca expresie iconografică o includerii unor divinități feminine colective în fondul mitologic preroman local. Printr-un fenomen sincretic, dificil de descifrat, aceste divinități colective feminine puteau fi asociate unor personaje mitologice masculine cu atribute specifice eroilor ecvestrii, ale căror reprezentări iarăși le regăsim în iconografia Daciei preromane.

³⁹⁸ Sourvinou-Inwood 2005, 104; Nemeti 2004, 112; cf. Bordenache 1969, 51-52 (comentariul la relief nr. 84): „Nimfe con accezione funeraria ?”.

³⁹⁹ IGB III, 1, 1338, 1339, 1349, 1351-1353 ș. a.; Alexandrescu Vianu 1980, 362; Oppermann 2006, 296-299.

⁴⁰⁰ De exemplu, în sanctuarul de la Plovdiv, de unde provine și un relief cu reprezentarea Nimfelor, au fost identificate monede de la Filip al II-lea și Alexandru cel Mare (Detev 1959, 80, fig. 100/1).

⁴⁰¹ Oppermann 2006, 193, nr. cat. 560.

⁴⁰² Gočeva 1991, 76.

⁴⁰³ Bărbulescu 1985, 132-133; Nemeti 1999, 136-144; Nemeti 2004, 120, n. 63.

⁴⁰⁴ Goldhelm 1994, 217-219, nr. 87.3-5; Rusu-Pescaru, Alicu 2000, 67-73; Petolescu 2005, 146-147, nr. 321-325.

⁴⁰⁵ Schmidt 1987; Petrikovits 1987; Green 1991, 104-107; Green 1995, 107-111; Olmsted 1994, 287-296; Birkhan 1997, 542-545; Maier 2004.

⁴⁰⁶ Green 1995, 41-42, 71.

II.2.6. Concluzii: importanța scenei de la Zimnicea

PRODUȚIA LOCALĂ a cupelor cu decor în relief sugerează marea receptivitate în preluarea tehnicilor ceramice, dar și a unui larg repertoriu motivistic de sorginte elenistică de către olarii din Dacia preromană. Foarte probabil, mediile locale erau sensibile și la multiple influențe în plan religios și mitologic, în condițiile în care, în regiunile nord-balcanice, asistăm la diversificarea deosebită a importurilor de obiecte de lux și de tehnologie.

Reprezentările de la Zimnicea, departe de a fi lipsite de originalitate, sunt totuși susceptibile de a ilustra, măcar în parte, adaptarea locală, în perioada de început a La Tène-ului târziu, a unor elemente mitologice care în lumea greco-romană erau deja consacrate. Tema perechii de cavaleri putea fi corelată cu mitologia și iconografia Dioscurilor, iar tema triadei feminine ar putea la rândul ei să fie inspirată de diferitele divinități feminine colective din mitologia greacă și romană, de tipul Moirelor sau Nimfelor. Cu alte cuvinte, fenomenul de aculturație locală la modelele oferite de civilizația greco-romană a interferat și în sfera mitologicului. Scenele cu reprezentări antropomorfe de pe cupele cu decor în relief sau de pe plăcile de pafta din așezările târzii La Tène, ca și cele de pe falerele tezaurelor, par să susțină această interferență.

Pentru iconografia epocii preromane din Dacia și de la Dunărea Inferioară, scena ilustrată pe fragmentele de cupe cu decor în relief de la Zimnicea se vădește a fi de o excepțională importanță. Noutatea ei constă în atestarea iconografică a asocierii perechii de cavaleri cu divinități feminine colective. Semnificația mitologică particulară a acestei asocieri rămâne desigur enigmatică, nu însă și singulară. Astfel, din perspectiva scenei de la Zimnicea, semnificația iconografică a reprezentărilor de pe falerele de la Lupu ar trebui percepută unitar sau cel puțin ar trebui conjugată. În stadiul actual al cercetării, scena de la Zimnicea și implicit falerele de la Lupu ar putea fi interpretate ca cele mai timpurii manifestări iconografice locale ale acelor elemente mitologice care, ulterior, în epocă imperială, aveau să contribuie la constituirea cultului Cavalerilor Danubieni.

PARTEA A III-A. SITUL „CETATE” ASTĂZI ȘI MĂINE

III.1. Degradarea sitului „Cetate” de la Zimnicea

O variantă restrânsă a acestei contribuții: Spânu 2006c.

ARHEOLOGI RENUMIȚI, precum Ion Nestor, Vladimir Dumitrescu, Bucur Mitrea și, nu în ultimul rând, Alexandrina D. Alexandrescu au atras atenția de-a lungul întregului secol XX asupra proceselor de eroziune antropică și naturală care afectează neîncetat situl „Cetate” de la Zimnicea. În literatura de specialitate, situl s-a făcut renumit prin spectaculoasele sale vestigii preistorice și medievale⁴⁰⁷. Din păcate, demersurile arheologilor pe lângă autoritățile locale nu au putut determina până acum adoptarea unor măsuri coerente pentru protejarea străvechilor vestigii de la Zimnicea.

Care sunt însă principalii factori de eroziune ai „Cetății” de la Zimnicea?

În timpul Războiului de Independență și în Primul Război Mondial, pe situl care domină lunca Dunării, au fost amplasate câteva tranșee. Acestea au fost săpate la limita de sud a „Cetății”, nu sunt de dimensiuni mari și, prin urmare, ele nu au afectat grav depunerile arheologice. De altfel, amenajările militare defensive din 1916 s-au dovedit efemere în fața armatelor generalului Mackensen care a trecut Dunărea nu departe de „Cetate”⁴⁰⁸.

În diferite perioade, pe suprafața sitului „Cetate” a fost practică cultivarea intensivă a bumbacului⁴⁰⁹ sau a pepenilor⁴¹⁰. Cu toate că situl „Cetate” a fost declarat rezervație arheologică, nimic nu împiedică animalele localnicilor să pască nestingherite printre secțiunile arheologice mai vechi și mai noi. Gardul care înconjură situl în anii 1970 (pl. 5/7) a dispărut fără urmă, iar amplasarea unui nou pare să fie mai degrabă inutilă: în câteva săptămâni ar dispărea și acesta. Aceste conjuncturi nu constituie însă pericolele cele mai grave care contribuie la erodarea permanentă a „Cetății”.

Deși se află la o distanță de cca 2 km de cursul fluviului, situl a avut mai mult de suferit în urma lucrărilor de îndiguire a cursului Dunării în anii 1965-1966. Cu această ocazie, autoritățile locale au dispus efectuarea unor excavări pentru procurarea de pământ în nordul și nord-nord-estul sitului. Astfel, zona mai înaltă de aici a fost separată în două perimetre distincte (pl. 13/2, nr. 2 din legendă, pl. 30/3). Contexte

⁴⁰⁷ Nestor 1949, 117; Mitrea 1965, 251, nr. 5; Alexandrescu A. D. 1980, 19.

⁴⁰⁸ Kirițescu 1922, 401-406; Vulcănescu 1991, 39. Una dintre aceste tranșee este evocată de Vladimir Dumitrescu în însemnările din 25 august 1924 (cf. anexa 1.2.)

⁴⁰⁹ Mitrea 1965, 253, nr. 18

⁴¹⁰ Informații oferite de localnicii Stelian Ine, Doru Lazăr, Nicolae Ologeanu și Marian Simion (2000-2005).

preistorice și medievale au fost astfel sistematic și iremediabil distruse. Numai intervențiile prompte a anticarului și arheologului Corneliu Beda⁴¹¹, susținut probabil și de Alexandrina D. Alexandrescu, au determinat stoparea degradării sitului și reluarea săpăturilor la Zimnicea (1966). După cum reiese și din harta realizată în jurul anului 1974 (pl. 13/2), excavația din 1966 pare să fi avut o amploare considerabilă. La ora actuală, secțiunea I, trasată și cercetată de Ion Nestor în 1948, nu mai poate fi nici măcar recunoscută pe teren (pl. 27/1). Întregul teren din jurul ei a fost îndepărtat. Amploarea acestei distrugerii a putut fi constată și cu ocazia cercetării suprafeței J13 în cursul campaniei din anul 2003: excavarea a compromis toate depunerile arheologice și s-a adâncit până în solul steril din punct de vedere arheologic.

Seismul din 4 martie 1977 a afectat numeroase locuințe din Zimnicea. Cantități mari de moloz au fost evacuate în râvena de est care, astfel, a fost parțial colmatată⁴¹². Foarte probabil, cu acest prilej, au fost parțial astupate și suprafețele cercetate în 1924. Cercetările efectuate în 2000-2001 au relevat caracterul recent al acestei umpluturi (pl. 5/2) în care s-au regăsit fragmente de sticlă, de cărămidă și sârmă ghimpată.

Un factor de eroziune mai puțin grav, dar totuși activ, îl constituie amenajarea unui poligon de tir în folosința trupelor locale de poliție și grăniceri, chiar la baza malului de sud-vest al „Cetății”⁴¹³. Valul rectiliniu de pământ situat sub malul de sud-vest al „Cetății”, surprins în releveul topografic din 2001 reprodus în pl. 14 și pl. 18, dar absent în releveul mai vechi (pl. 5/1 și pl. 14), reprezintă una dintre amenajările acestui poligon. Locașurile de tragere au fost amenajate în luncă, dar tirul s-a executat în direcția malului „Cetății”. Șocul provocat de absorbirea tirului armelor de foc în malul de *loess* al sitului contribuie, într-o măsură numai aparent insesizabilă, la erodarea acestuia.

Nevoia de acces a mijloacelor agricole mecanizate pe terenurile cultivabile din preajma sitului a determinat lărgirea drumului care coboară prin râvena de nord, de la nivelul Câmpiei Burnazului (în preajma sitului „Cetate” aproximativ 40-42 m altitudine), la nivelul luncii Dunării (cca 23-24 m altitudine). Potrivit relatărilor localnicilor, la mijlocul secolului al XX-lea drumul prin râvena de nord ar fi permis accesul unui singur car, într-un singur sens, în timp ce la ora actuală, accesul concomitent, în ambele sensuri, al marilor mașini agricole moderne este mai mult decât lesnicios. Lărgirea râvenei de nord (astăzi între 7 și 10 m) este deci de origine modernă. Pentru preîntâmpinarea eroziunii malurilor râvenei de nord, localnicii ar fi plantat cu trei decenii în urmă șiruri de salcâmi, dar aceștia au alunecat în mare parte în ruscă.

Râvena de est, străbătută de o potecă ce coboară în Lunca Dunării și vizibilă în schița lui Ioan Andrieșescu din 1924 (pl. 2/1) nu este nici ea recentă. Geomorfologia acestei râvene a fost puternic modificată în urma erodării malurilor marii săpături din 1924 care, ca și secțiunile de mai târziu, a rămas neastupată. În mod ironic, unul dintre

⁴¹¹ Corneliu Beda salvase câteva piese de posibilă proveniență funerară (Alexandrescu A. D. 1980, 41-42).

⁴¹² Informații Nicolae Ologeanu (august 2004).

⁴¹³ Exercițiile de tir au impus sistarea temporară a săpăturilor arheologice în cursul campaniilor 2001-2002.

factorii cei mai activi de erodare a sitului „Cetate” îl constituie tocmai numeroasele secțiuni arheologice lăsate deschise. De exemplu, secțiunea „magistrală” XVIII a avut la săpare, în 1975, o lățime de 2 m. Un sfert de secol mai târziu, prin prăbușirea malurilor ei, se crease o nouă „ravenă” cu deschiderea maximă de 5-6 m !

Faleza abruptă, lipsită de vegetație, precum și malurile ravenelor de nord și est ale sitului „Cetate” au oferit întotdeauna condiții favorabile excavării de *loess*-ului fin folosit de localnici la construcția și întreținerea pereților locuințelor lor. Astfel de gropi, săpate oblic sau lateral la baza malului adânc, pot atinge dimensiuni considerabile (3-4 m deschidere, 1-2 m profunzime) și provoacă în cele din urmă prăbușirea bogatelor depuneri arheologice aflate mai sus. Decizia primăriei locale de a extinde terenul intravilan până în vecinătatea „Cetății”, nu afectează situl în mod direct (pl. 26), dar are totuși menirea de a-l expune indirect factorilor antropici de degradare accelerată și ireversibilă. Noile case sunt clădite prin metode tradiționale, din pământ crud. Iar acest pământ este extras tocmai de la baza terasei pe care s-au instalat comunitățile preistorice. Rămâne doar ca legea gravitației să-și manifeste, implacabil, puterea.

Suprapunerea releveului topografic realizat în 2001 peste releveul realizat în 1974 (pl. 27/1) este în măsură să evidențieze principalele zone ale sitului „Cetate” afectate de eroziune: (a) malul dinspre ravena de nord și (b) malul de sud-vest dinspre lunca Dunării. Zona cea mai afectată este însă colțul de nord-vest al sitului, acolo unde cele două maluri (de nord și de sud-vest) se întâlnesc. La ora actuală, amplasarea pe teren a secțiunii XVI nu mai poate fi recunoscută: întreaga terasă din această parte a sitului s-a prăbușit în ultimele decenii. Afirmția potrivit căreia, la Zimnicea, „șanțurile dispar” nu este un eufemism.

Desigur, viața intensă a urbilor noastre contemporane nu poate fi împiedecată să-și urmeze cursul firesc de dezvoltare și de modernizare. Totuși, lipsa de interes pentru moștenirea culturală a epocilor mai mult sau mai puțin îndepărtate contravine aspirațiilor noastre pentru o lume a respectului pentru civilizație.

III.2. Potențial și perspective ale cercetării sitului „Cetate”

Acest capitol reunește considerații prezentate în comunicările: *Resuscitarea unui sit – Zimnicea* susținută în cadrul colocviului Arheologie-Restaureare-Arhitectură, București, 7 aprilie 2006 și *Zimnicea – materiale inedite sau uitate* susținută în cadrul colocviului „Dava”, organizat de Muzeul de Istorie din Buzău, 27 aprilie 2007.

CONTRIBUȚIILE CUPRINSE în acest volum evidențiază potențialul arheologic spectaculos și deosebit al sitului „Cetate” de la Zimnicea. Cercetările îndelungate desfășurate aici în secolul trecut au fost considerabil îngreunate de numeroase dificultăți și s-au soldat cu rezultate publicistice extrem de sumare. Mai mulți factori au

contribuit la această stare de fapt: (1) dimensiunile sporite ale sitului și complexitatea stratigrafiei lui; (2) distrugerile și degradările provocate de diferitele intervenții moderne („îmbunătățirile” funciare, dar și săpăturile arheologice mai vechi, abandonate, neastupate); (3) cantitatea considerabilă și diversitatea materialelor arheologice; (4) lipsa de continuitate în cercetarea de teren și în valorificarea materialelor. La acestea mai trebuie adăugate și unele interpretări tendențioase, lipsite de bază documentară, care au fost perpetuate fără spirit critic și s-au transformat treptat în stereotipuri istoriografice.

III.2.1. Partea luminoasă a lunii sau ce știm despre „Cetate”...

DENUMIREA TRADIȚIONALĂ a sitului a fost inspirată cel mai probabil de aspectul terenului. Elemente ale unei incinte fortificate, deși au fost frecvent presupuse, nu au putut fi nici identificate, nici documentate. Din această perspectivă, termenul de „Cetate” ni se dezvăluie ca impropriu pentru desemnarea caracterului locuirilor de epocă La Tène și medievală. Datarea ravenelor care delimitează situl la nord și est este incertă: ele puteau fi săpate nu numai în vreme La Tène, ci și ulterior. De altfel, caracterul antropic sau natural al formării lor rămâne de demonstrat. Dihotomia tradițională dintre zona funerară „Câmpul morților” și zona locuită pe „Cetate” se conturează ca verosimilă doar în cazul epocii timpurii La Tène, nu și în cazul vestigiilor hallstattiene (pl. 17/1-2). În perioada târzie La Tène, numărul înmormântărilor este foarte modest⁴¹⁴. Unele afirmații din literatură sugerează, din păcate fără o susținere documentară convingătoare, extinderea locuirii târzii La Tène dincolo de ravene⁴¹⁵. O delimitare precisă a zonelor de locuire din diferitele epoci, independent de configurația aparentă a terenului, nu a fost încă realizată. Îndeplinirea unui astfel de demers este astăzi zădărnicită de extinderea terenului intravilan până în vecinătatea de est a „Cetății” (pl. 26/2).

Dimensiunile sitului trebuie apreciate nu doar în funcție de suprafața de aproximativ 1,5 ha a „Cetății”. Trebuie ținut cont în special de grosimea depunerilor arheologice care variază între 1/1,5 m adâncime (în zonele periferice ale sitului) și peste 4 m adâncime în zonele sale centrale. Complexitatea stratigrafiei nu este determinată doar de grosimea depunerilor, ci mai ales de dinamica suprapunerii lor (pl. 5/2 și 16/1).

Un prim orizont ilustrat de înhumările hallstattiene a fost suprapus de o locuire de epocă La Tène ale cărui începuturi ar putea fi plasate după mijlocul secolului al IV-lea a. Chr. Locuirea La Tène a durat (cu sau fără întreruperi ?) până în secolul I p. Chr. (pl. 27/2). Această încadrare generală a locuirii de epocă La Tène este susținută în special de spectrul de fibule. Acesta reunește: fibule tracice (pl. 16/2), fibule de schemă timpurie, mijlocie și târzie La Tène (pl. 18/1-3), precum și o fibulă puternic profilată

⁴¹⁴ Alexandrescu A. D. 1972, 15-17; Babeș 1988, 8, n. 15.

⁴¹⁵ Alexandrescu A. D. 1974a, 56.

din perioada imperială timpurie (pl. 18/4). Același interval cronologic pentru locuirea de pe „Cetate” este indicat și de formele ceramice cu relevanță cronologică. Pentru secolele IV-III a. Chr. sunt expresive importurile grecești (amfore – pl. 7, un *kantharos* – pl. 6/12 și pl. 10/4, un *lekythos* – pl. 16/3, *askoi*⁴¹⁶) sau *pythoi*-i locali (pl. 9/1). Pentru locuirea din secolele II-I a. Chr., reprezentative rămân doar cupele cu decor în relief (pl. 12 și pl. 19-20). Starigrafia La Tène a fost suprapusă și puternic deranjată de o locuire medievală din secolele al XIV-lea – al XVI-lea (pl. 27/2), cu locuințe de mari dimensiuni, până la 7-8 m lungime și chiar 2 m adâncime (pl. 14) datate prin monede și ceramică smălțuită bizantină/postbizantină (pl. 8/1-2).

După cum reiese din propunerile de reconstituire schematică a secvențelor stratigrafice alcătuite de Dragoș Măndescu⁴¹⁷ pentru diferitele zone cercetate ale sitului „Cetate”, acestea nu se prezintă la fel în diferitele zone ale sitului. Depunerile cele mai dense aparțin epocii timpurii La Tène. Locuirea târzie La Tène este certă în zonele centrale și de sud ale sitului, dar este incertă în nordul sitului. Cercetările din această parte a sitului (2003-2005, pl. 16/1) nu au furnizat nici un indicator de datare din secolele I a. Chr. – I p. Chr. Este însă dificil de precizat dacă această conjunctură a fost sau nu influențată de eroziune. De altfel, caracterul neomogen al locuirii La Tène este indicat și de distribuția diferită a indicatorilor cronologici timpurii și târzii⁴¹⁸ în planul sitului (pl. 28). Fibule tracice nu au fost descoperite în sudul sau centrul sitului, ci se concentrează în nord și nord-est. Cupe cu decor în relief sau fibule de schemă mijlocie și târzie La Tène apar în centrul și în sud-estul sitului. Astfel, se poate constata că stratigrafia orizontală a sitului o contrazice pe cea verticală (!), o conjunctură care aruncă o umbră de îndoială asupra caracterului general valabil al tuturor viziunilor stratigrafice exprimate în literatură.

III.2.2. Un indicator plurivalent: spectrul de fibule

DINAMICA PREZENȚEI umane în sit, de-a lungul epocii fierului, ar putea fi întrevăzută în evaluarea spectrului de fibule cu o morfologie recognoscibilă⁴¹⁹. Această abordare poate fi tentată de-abia în urma introducerii în literatura de specialitate din ultimul deceniu a (probabil) majorității fibulelor descoperite de-a lungul timpului pe „Cetate” (tabelul 7; cf. anexa 3.5.). Ironia sorții face ca săpăturile sistematice efectuate pe „Cetate” de-a lungul a 19 campanii (1924, 1948-1949, 1966-1975, 2000-2005) să fi furnizat ... 19 fibule: în medie câte o fibulă în fiecare campanie (!). Între timp, fibula de fier descoperită în 1924 s-a pierdut.

⁴¹⁶ Pătrașcu 2005.

⁴¹⁷ Măndescu 2010, 222, fig. 36.

⁴¹⁸ Aceste observații urmează o sugestie a lui Dragoș Măndescu (august 2004).

⁴¹⁹ Propunerile lui Măndescu 2010, 227 de reconstituire a schemei fibulelor nr. 10 (posibilă schemă timpurie La Tène) și nr. 11 (posibilă schemă mijlocie La Tène) din anexa 3.5. sunt pertinente și plauzibile, dar nu pe deplin certe. Nu am inclus în evaluare fibula descoperită în 1924, apoi pierdută (cf. *supra* § I.2.2.6.11), datorită morfologiei ei necunoscute.

<i>Categorie :</i>	<i>Nr. exemplare:</i>	
Fibula Glasinac (pl. 15/1)	1	■
Fibule tracice (pl. 16/2, 4-9)	7	■◆◆◆◆□
Fibule de schemă timpurie La Tène (pl. 16/10)	1	◆
Fibule de schemă mijlocie La Tène (pl. 16/13, 18/1 și 5)	4	◆□□□
Fibule de schemă târzie sau pseudo-mijlocie La Tène (pl. 18/2-3)	2	◆◆
Fibule La Tène cu schemă incertă (pl. 16/11-12)	2	◆◆
Fibule de epocă imperială timpurie (Almgren 68, pl. 18/4)	1	◆
Total :	18	

Legendă: fibule descoperite: ■ - în anii 1949 și 1968 și publicate în anii 1970-1980, ◆ - în perioada 1948-1975 și publicate recent (2006-2010), □ - în anii 2000-2005 și publicate recent (2005-2010).

Tab. 7

Numărul de fibule descoperite este, deci, restrâns și reflectă caracterul mai degrabă modest al unei așezări pe care, foarte probabil, numai modernitatea și-a imaginat-o ca pe o ... „cetate”. Desigur, eventuale noi săpături ar putea modifica această statistică. Potrivit aproximării lui Dragoș Măndescu⁴²⁰, săpăturile de până acum au acoperit cca. 15% din suprafața sitului. Printr-un calcul simplu am putea deduce că cercetarea întregului sit ar putea conduce la descoperirea unui total de cca. 127 de fibule. Pentru descoperirea lor, ar mai fi necesare încă 108 noi campanii, dar în condițiile de finanțare de altădată. Să nu uităm însă că arheologul nu caută numai fibule și, mai ales, că situl a furnizat cantități impresionante de ceramică, nici astăzi procesată satisfăcător.

Dintre fibulele de pe „Cetate”, doar pentru trei dispunem de o raportare certă la contexte mai bine definite (anexa 3.5. nr. 2 și 16-17, pl. 16/2 și 13-14). Ironia sorții face ca tocmai fibula de schemă mijlocie La Tène, cu morfologia cea mai expresivă (anexa 3.5. nr. 18, pl. 18/5), să fi fost descoperită în poziție secundară, în umplutura unei locuințe medievale. Contextele din care provin fibulele tracice fragmentare (pl. 16/4-9), singura fibulă de schemă timpurie La Tène (cf. anexa 3.5., nr. 9; pl. 16/10) sau alte câteva fibule preromane (cf. anexa 3.5., nr. 10-15; pl. 16/11-12 și pl. 18/1-4) rămân necunoscute. Ne putem aștepta ca unele dintre aceste fibule să nu fi fost identificate în poziție primară. Dinamica materialelor dintr-o așezare bulversată de multe gropi protoistorice sau medievale nu trebuie subestimată. Prin urmare, descoperirile cu fibule de pe „Cetate” nu aduc un aport substanțial în dezbaterile cronologiei regionale. Dimpotrivă, pentru lămurirea evoluției locuirii din așezarea „getică” suntem nevoiți să recurgem la argumente cronologice externe sitului.

Fibulele descoperite pe „Cetate” acoperă un interval cronologic de peste jumătate de mileniu, din Hallstattul mijlociu până în epocă imperială timpurie. Fibula Glasinac aparține însă unui orizont funerar care precede cu mult începuturile așezării din cea de a doua epocă a fierului (cf. *supra* § II.1.3 și II.1.5.). Spectrul de fibule corespunzătoare locuirii La Tène ilustrează un raport relativ echilibrat dintre numărul de fibulele databile secolele IV-III a. Chr. (opt exemplare: 7 fibule tracice și o fibulă de schemă timpurie La Tène) și numărul celor databile în secolele II (?) / I a. Chr. – I p.

⁴²⁰ Măndescu 2010, vol. 2/catalog (publicat doar în variantă digitală), 173, nr. 697.

Chr. (9 exemplare, dintre care 8 sunt fibule de schemă mijlocie și târzie La Tène și una este o fibulă de epocă imperială timpurie). Această ordonare cronologică generală suportă însă amendamente și precizări, necesare înțelegerii dinamicii locuirii de pe „Cetate”.

În așezarea de pe „Cetate” nu au fost încă identificate exemplare similare fibulei cu două resorturi bilaterale funcționale din mormântul C10M97, până acum un unicat în regiunea Dunării Inferioare⁴²¹. Pe baza acestei piese a fost postulată existența fibulelor „de tip hibrid”⁴²². Acestea ar ilustra tranziția de la fibula tracică la fibulele La Tène. De fapt, asocierile din mormântul C10M97 (fibulei cu două resorturi i se alătură două fibule tracice) indică numai contemporaneitatea relativă dintre fibulele cu resort lateral (tracice) și apariția la Dunărea de Jos a *ideii* de resort bilateral. Foarte probabil, tranziția dintre cele două categorii de fibule s-a petrecut mai degrabă brusc și nu treptat, fapt sugerat de raritatea asocierilor. Pentru lămurirea acestei dinamici, stratigrafia de pe „Cetate” este însă prea puțin expresivă.

Pe baza asocierilor cu ceramică greacă, sau, la Bunești, cu drahme histriene, fibulele tracice pot fi datate în secolul al IV-lea a. Chr. și, parțial, în prima jumătate a secolului următor⁴²³. Sincronizarea fibulelor tracice cu faza La Tène B2 din cronologia central-europeană este sugerată de asocierile cu fibule „celtice” la Fântânele și Sborianovo⁴²⁴. În aceiași vreme poate fi încadrată și fibula cu două resorturi din mormântul C10M97⁴²⁵. Numai decorul canelat al uneia dintre fibulele tracice de la Bunești ar putea fi inspirat din ornamentația fibulelor Dux – fosila directoare a fazei La Tène B1 din Europa centrală (cca. 400-320 a. Chr.)⁴²⁶. Absența asocierii fibulelor tracice cu fibule din fazele La Tène C1 și C2 indică ieșirea din modă a celor dintâi în cea de a doua jumătate a secolului al III-lea a. Chr.⁴²⁷. Prin urmare, o sincronizare a fibulelor tracice cu fazele B1 și mai ales B2 din cronologia central-europeană se conturează cu tot mai multă claritate în cercetare⁴²⁸. În aceiași vreme trebuie plasată și singura fibulă de schemă timpurie La Tène descoperită pe „Cetate” (pl. 16/10).

Dintre fibulele de schemă mijlocie La Tène de pe „Cetate” de la Zimnicea unele s-au păstrat fragmentar, astfel că încadrarea lor cronologică pe baza unor analogii ni se dezvăluie imprecisă. Exemplarele mai bine păstrate (pl. 18/1 și 5) se încadrează însă în

⁴²¹ Această piesă ar putea ilustra contacte cu regiunile occidentale ale Peninsulei Balcanice, mai precis cu grupa culturală lapodă, unde putem regăsi mai multe analogii (de exemplu, în necropola de la Prozor: Drechsler-Bižić 1973, 19-20, pl. 27-28) și unde puternica tradiție locală a fibulelor Glasinac (cu două resorturi laterale) s-a îngemănat cu ideea resortului bilateral, specific fibulelor La Tène.

⁴²² Alexandrescu A. D. 1980, 50. Măndescu 2010, 357-362; Zirra 2011, 9; pentru critica noțiunii: Spănu 2013.

⁴²³ Măndescu 2010, 353-355, fig. 68a-c; Bazarciuc 1981, 566, nr. 32, fig. 4/5.

⁴²⁴ Rustoiu 2008, 26, fig. 2/25-26; Féher 1934, 111-112, fig. 97/1-2, 4; cf. Măndescu 2010, 356.

⁴²⁵ Realizarea acestei fibule putea fi inspirată de fibulele de schemă timpurie La Tène cu pseudoresort la picior. Acestea au cunoscut o largă răspândire (Peschel 1972, 3-19, tipurile A1-A2), inclusiv la Dunărea de Jos, de exemplu la Zimnicea în mormântul C10M55.

⁴²⁶ Maute 1994, 460-465. Cf. Spănu 2013, 151-152.

⁴²⁷ O piniile potrivit cărora fibulele cu resort lateral și picior ridicat ar fi rămas în uz și în secolul al II-lea a. Chr. (Berciu 1943, 304; Alexandrescu A. D. 1980, 50, Mihăilescu-Bîrliaba 1990, 71-72 ș.a.) sunt lipsite de argumente convingătoare (cf. Zirra 2000, 47; Măndescu 2010, 95, nt. 388).

⁴²⁸ Vasić 2000; Rustoiu 2011.

perioada târzie La Tène. Prin analogie cu fibulele de schemă mijlocie La Tène, cu resort bilateral larg (peste 12 spire), cu o proeminență biconică pe picior și cu arc frânt în unghi drept de la Altimir⁴²⁹, fibula nr. 18 din anexa 3.5. (pl. 18/5) poate fi sincronizată paftalelor târzii La Tène din prima jumătate a secolului I a. Chr.⁴³⁰. Fibula de schemă mijlocie La Tène din anexa 3.5./nr. 12 (pl. 18/1) poate fi comparată fibulei de la Conțești⁴³¹. Asocierea acestora cu o drăhmă de Dyrrhachium impune însă o datare mai târzie (la începutul secolului I a.Chr.) decât cea a fibulelor similare de tip Mötschwil, specifice fazei La Tène C2 din Europa Centrală⁴³². Practic, nu putem data forme certe (!) de fibule în intervalul 250-100 a. Chr.

Repertoriul de fibule de pe „Cetate” acoperă cea de a doua epocă a fierului în mod neuniform. Spectrul de fibule nu reflectă, deci, o prezență constantă în intensitate de-a lungul celei de a doua epocii a fierului. Foarte probabil, în perioada care a urmat abandonării fibulelor tracice (probabil după mijlocul secolului al III-lea a. Chr.) și până la apariția cupelor cu decor în relief și a fibulelor târzii La Tène (sfârșitul secolului al II-lea – prima jumătate a secolului I a.Chr.), locuirea de pe „Cetate” s-a diminuat, fie nu o putem desluși, în lipsa unor indicatori cronologici consistenți. Posibile abandonări, fie și numai temporare, ale sitului, deși plauzibile, nu poate fi nici demonstrate, nici infirmate pe baza spectrului de fibule.

III.2.3. Partea întunecată a lunii sau ce nu știm despre „Cetate”

DIN VECHILE și noile cercetări desfășurate pe „Cetate” au rezultat: o documentație incompletă și un volum impresionant de materiale, în cea mai mare parte ceramice. O primă dilemă o constituie recuperarea integrală a vechii documentații. Dincolo de acest deziderat, problema raportării la contexte a nenumăratelor materiale recoltate rămâne însă deschisă.

Trebuie semnalat că marcajele vechilor săpături (exemple în anexele 2 și 3) nu conțin indicative ale unor contexte – un indiciu că lectura stratigrafică de altădată nu a fost făcută cu acuitate. Rareori se menționează proveniența unor materiale din umplutura unor gropi sau „din strat”. Stratigrafia de mai mulți metri adâncime a așezării La Tène nu se compune, așa cum reiese și din pl. 5/2 și 16/1, numai din niveluri și gropi, ci dintr-o sumedenie de lentile de pământ, podele, dărâmături, nivelări, umpluturi sau depuneri ș.a. pe care cercetarea modernă le percepe ca „unități stratigrafice”. Fără determinarea identității lor arheologice particulare, fără precizarea relațiilor stratigrafice dintre aceste unități și fără raportarea materialelor la o matrice astfel determinată, documentația își pierde esențialul valorii ei euristice, iar cercetarea unei așezări multistratificate este izolată pe tărâmul steril al dezbaterilor teoretice.

⁴²⁹ Nikolov 1972, 65, fig. 12/sus-dr.; cf. Nikolov 1965, 182, fig. 22/v: o altă analogie la Pavolče.

⁴³⁰ Babeș 1983.

⁴³¹ Vulpe, Popescu 1976, 219, fig. 7.

⁴³² Rustoiu 1997, 35.

Reconstituirea corespondenței stratigrafice a obiectelor doar după indicarea adâncimilor ar constitui o eroare metodologică, deoarece s-ar face abstracție de dinamica specifică unei așezări multistratificate. Săparea unor gropi în straturile anterioare poate determina alăturări accidentale ale unor piese cu cronologie diferită: într-o așezare multistratificată umpluturile gropilor riscă să nu constituie complexe închise. Raportarea la stratigrafie a pieselor trebuie stabilită pe baza observațiilor atente din teren și a apartenenței la contexte a materialelor. Valoarea euristică a marcajelor pălește în absența precizării relațiilor stratigrafice. În aceste condiții, continuitatea sau discontinuitatea de locuire de pe „Cetate” nu pot fi presupuse decât ipotetic (pl. 27/2) și rămân sarcini ale cercetărilor viitoare.

Perceperea înmormântărilor La Tène de la Zimnicea ca oglindă a evoluției așezării de pe „Cetate” ar fi riscantă, dacă nu eronată, din cel puțin două motive: (1) aria destinată înmormântărilor La Tène nu a putut fi până acum precizată, ci numai aproximată, astfel că „necropola” nu poate fi considerată ca exhaustiv cercetată; (2) practicile funerare de la Dunarea Inferioară nu au evoluat uniform de-a lungul întregii perioade La Tène. La Zimnicea, frecvența mare a înmormântărilor timpurii La Tène contrastează cu raritatea celor din faza târzie, când folosirea așezării este totuși bine documentată prin cupe cu decor în relief, fibule ș.a. După cum a reieșit și din evaluarea spectrului de fibule, cercetările de până acum nu au putut elucida în mod satisfăcător dacă fazele de locuire de epocă La Tène s-au succedat nemijlocit sau dacă ele au fost alternate de eventuale intervale de abandonare a sitului (pl. 27/2). Astfel, evoluția așezării La Tène de pe „Cetate” rămâne învăluită încă de numeroase incertitudini pe care afirmațiile din contribuțiile lui Ion Nestor, Radu Vulpe sau Alexandrina D. Alexandrescu nu au fost în măsură să le spulbere.

Trebuie remarcată tentativa lui Dragoș Măndescu⁴³³ de reconstituire schematică a diferitelor *viziuni* (Ioan Andrieșescu, Ion Nestor, Alexandrina D. Alexandrescu) ale stratigrafiei de la Zimnicea. Tentativa este utilă, binevenită și laudabilă, dar sterilă. Ea este tot ceea ce se mai poate *reconstitui* după 13 campanii de săpături (1924, 1948-1949, 1966-1975). Se relevă, astfel, incapacitatea mai multor generații de arheologi de a valorifica grafic și ... monografic rezultatele săpăturilor într-un sit multistratificat, în ciuda finanțării consistente și a reunirii unor colective sporite de specialiști. Primele reproduceri ale unor relevee stratigrafice de la Zimnicea le datorăm unor contribuții recente⁴³⁴. Aceste relevee nu compensează însă lipsa valorificării exhaustive a contextelor și materialelor descoperite mai demult.

Nici alte eforturi recente nu au avut consecințe satisfăcătoare. Prin rezumarea (!) unui fragment din jurnalul lui Vladimir Dumitrescu și prin reproducerea unei comunicări inedite a Alexandrinei D. Alexandrescu, George Trohani încerca să introducă în literatură, fără orice dezbateri critice, argumente în favoarea existenței

⁴³³ Măndescu 2010, 221, fig. 35.

⁴³⁴ Spânu 2005, 137, pl. 5 (pl. 5/2 în lucrarea de față); Pătrașcu 2007, *pass.*; Spânu 2009, 293, fig. 5 (pl. 16/1 în lucrarea de față).

unor fortificații La Tène la Zimnicea⁴³⁵. Tentativa nu se armoniza nici cu observațiile mai vechi (cf. *supra* § I.3.1.2. și § I.3.2.2.), nici cu rezultatele săpăturilor din anii 2000-2005 (cf. *supra* § II.1.5.). În condițiile în care o bună parte a istoriografiei a afirmat cu o obstinație neabătută existența unor fortificații La Tène la Zimnicea (cf. *supra* § I.3.1.2.), se poate pune sub semnul întrebării însăși menirea unor săpături care se încăpățânează să fie inexpresive în această privință sau chiar să evidențieze contrariul.

Rezultatele săpăturilor începute în anul 2000 și întrerupte în anul 2005 s-au concretizat în câteva rapoarte preliminare anuale⁴³⁶. Unele materiale de pe „Cetate” au continuat să fie valorificate sau dezbătute independent și disparat de către membrii mai tineri ai fostului colectiv⁴³⁷, dar proiectul în sine a fost abandonat datorită finanțării precare și pensionării responsabilului de șantier. Istoria pare să se repete. Amintind un vers al lui Ovidiu, *Tristia* V. 7. 60 – „*non hominis culpa sed ista loci*” –, să nu reținem, totuși, o imagine negativă a promotorilor atâtor cercetări. Să remarcăm însă zădărnicia eforturilor colective, gestionate fără suficientă prevedere și tenacitate, fără o metodologie, fără o infrastructură și fără o logistică adecvate.

III.2.4. Deziderate, stringențe, posibilități ...

DIMENSIUNILE DEPURERILOR arheologice de pe „Cetate” ar permite compararea complexității stratigrafiei de aici cu aceea a *tell*-urilor eneolitice. Implicit, metodele de cercetare de teren, ca și cele de prelucrare și de valorificare a materialelor ar fi trebuit armonizate metodologiilor de cercetare a *tell*-urilor. De-a lungul secolului XX, cercetări în suprafață a întreprins numai Ioan Andrieșescu. Ion Nestor și Alexandrina D. Alexandrescu au efectuat nu mai puțin de 18 secțiuni înguste de 2-3 metri lățime. Metoda de cercetare aplicată de cei din urmă nu a permis nici cercetarea integrală a unor locuințe (fie de epocă La Tène, fie de epocă medievală), nici deslușirea relației spațiale dintre ele.

Se poate considera că trei sunt condițiile prealabile, dar *sine qua non*, pentru valorificarea monografică a unui proiect de cercetare arheologică a unui sit de genul „Cetății” de la Zimnicea: (1) asigurarea unei finanțări consistente pe o perioadă de 5-10 ani; (2) organizarea unui colectiv cu un personal cu calificări pluridisciplinare și menținerea coeziunii lui pe toată durata desfășurării a proiectului; (3) sincronizarea ritmului de recoltare cu cel al prelucrării și documentării materialelor și contextelor. Practic, materialele trebuie documentate integral, imediat după descoperire, înaintea depozitării lor în diferitele instituții de profil. Un exemplu de proiect pentru care au fost îndeplinite toate aceste condiții este oferit de săpăturile în *tell*-ul eneolitic de la Pietrele (responsabili Svend Hansen și Alexandru Vulpe)⁴³⁸. Abia după ce condițiile

⁴³⁵ Trohani 2006.

⁴³⁶ Babeș et al. 2001; Babeș et al. 2002; Babeș et al. 2003b; Babeș et al. 2004; Babeș et al. 2005; Babeș et al. 2006.

⁴³⁷ Pătrașcu 2005, Măndescu 2010, 216-229, la care se adaugă și contribuțiile reunite în volumul de față.

⁴³⁸ Hansen et al. 2008; Toderas et al. 2009 cu literatura mai veche.

amintite ar fi îndeplinite, cercetarea de teren încheiată și materialele integral documentate, urmează etapa definitivărilor și desăvârșirilor: monografia trebuie scrisă.

Foarte probabil, Ion Nestor și Alexandrina D. Alexandrescu au beneficiat de o finanțare consistentă, indicată (a) de numărul secțiunilor cercetate, (b) de numărul sporit de colaboratori ai celui dintâi și (c) de perioada îndelungată de cercetare (1966-1975) în cazul celei din urmă. Finanțarea săpăturilor lui Ioan Andrieșescu a fost, probabil, mai modestă, dar suprafața cercetată a fost extrem de mare. Demararea cercetării unui sit cum este „Cetatea” de la Zimnicea, cu un număr restrâns de arheologi, așa cum s-a întâmplat în cazul campaniei din 1924 este improprie și neproductivă, atât din perspectiva complexității arheologice a sitului, cât și din perspectiva prelucrării materialelor și a stringențelor pluridisciplinare. Riscul este, în ultimă instanță, tocmai cel evocat de Vladimir Dumitrescu: „... și așa, am rămas singur pe șantier, cu probleme și materiale cu totul noi pentru mine”⁴³⁹. De bună seamă că problemele complexe ale unui sit precum „Cetatea” de la Zimnicea nu pot fi soluționate adecvat și satisfăcător de către arheologul solitar, în condiții de finanțare precară.

Indiferent de posibilitățile de finanțare a săpăturilor și de modalitățile de organizare a colectivelor, toate eforturile depuse pe teren de-a lungul timpului nu au fost urmate de o fructificare publicistică satisfăcătoare. Prelucrarea sistematică și cuprinzătoare (dacă nu integrală) a materialelor și a contextelor descoperite nu au mai fost asumate de către promotorii cercetării, colectivele și-au pierdut coeziunea și implicarea în valorificarea conjugată a descoperirilor. Cantitatea considerabilă de materiale recoltate, combinată cu dezinteresul pentru organizarea sistematică a laborioasei ei prelucrări sunt principalii factori care au determinat eșecul valorificării publicistice (monografice) a rezultatelor vechilor cercetări de pe „Cetate”. În contribuțiile de până acum nu au fost prezentate în mod detaliat structura și inventarul complet ale măcar *unei* locuințe preistorice sau medievale, la fel cum nici mormintele hallstattiene de pe „Cetate” nu au fost publicate sistematic. Eșecurile trecutului conțin reperele depășirii lor în viitor. Aceste repere trebuie însă deslușite și asumate, altfel riscăm să le repetăm.

Orice inițiativă științifică viitoare legată de vestigiile de pe „Cetatea” de la Zimnicea ar trebui mai întâi să înceapă cu regăsirea, prelucrarea și valorificarea critică a documentației săpăturilor postbelice și cu gestionarea, cu precădere, a materialelor descoperite pe atunci. Fără această abordare, demararea unor noi săpături arheologice pe „Cetate” s-ar asemana cu un nou salt în neant. Sarcina valorificării materialelor din săpăturie mai vechi de pe „Cetate”, numai parțial tentată în cazul descoperirilor din 1924 (*cf. supra* § I.2.2.1-9), este îngreunată la ora actuală de multe inconveniente. Materialele arheologice au fost păstrate în instituții de profil diferite din mai multe orașe: MNA-București, MNIR-București, MJT-Alexandria și MJTA-Giurgiu. Volumul considerabil al materialelor recoltate de pe „Cetate” de-a lungul timpului nu trebuie

⁴³⁹ Dumitrescu 1993, 51.

subapreciat. Numai în depozitele MNA-București, am reidentificat și ordonat preliminar (februarie 2006) 40 de cutii cu materiale ceramice inedite din vechile săpături de pe „Cetate” (campania 1924: 5 cutii; campaniile 1948-1949: 16 cutii; campaniile 1966-1975: 13 cutii; campanii neprecizate/marcaje ilizibile: 4 cutii). Aceste materiale constituie obiectul unor dezbateri viitoare.

Ordonarea materialelor de la MNA-București și documentarea altora în depozitele MJT-Alexandria mi-au prilejuit constatarea stării avansate de degradare a vechilor ambalaje, a etichetelor și a marcajelor multora dintre obiectele. Dintre materialele de la MNA-București, aproximativ 10% au marcajele iremediabil deteriorate. În astfel de cazuri, determinarea provenienței lor este compromisă. Absența documentației campaniilor din 1948-1949 și 1966-1975 prejudiciază, deocamdată, orice tentativă de valorificare satisfăcătoare a materialelor. Viitorul însă poate ascunde multe surprize, dar chiar dacă documentația vechilor săpături ar fi recuperată integral, raportarea materialelor la secvențele stratigrafice identificate se va dovedi extrem de problematică, dacă nu imposibilă, din motivele mai sus arătate.

Situl de la Zimnicea mai prezintă și un alt dezavantaj pentru cercetarea arheologică românească. Situată pe terasa înaltă de deasupra luncii Dunării, într-o zonă de convergență culturală în diferite epoci preistorice, „Cetatea” se află la cca 1 km depărtare de o graniță modernă (pl. 1). De altfel, Zimnicea este cea mai sudică localitate a României. Orice tentativă de plasare într-un context regional a descoperirilor arheologice de aici este complicată de necesitatea investigării descoperirilor edite sau nu, realizate în situri aflate și pe malul sudic al fluviului, pe teritoriul de astăzi al Bulgariei. Dificultățile care decurg din această conjunctură (regim diferit al patrimoniului, literatură într-o limbă diferită ș.a.) nu sunt insurmontabile, dar nu trebuie minimalizate. Ele vădesc necesitatea coordonării cercetării arheologice nu numai la nivel individual, instituțional sau național, ci la nivel internațional, cu condiția, numai aparent idealistă, a emancipării profesionalismului de factorii administrativi, ideologici și politici.

Se poate lesne presupune că centrul urban roman de la Novae sau Švištov-ul medieval au exercitat o influență majoră asupra comunităților rurale de pe malul de nord al Dunării⁴⁴⁰. Foarte probabil, astfel de relații ar putea fi deslușite și în pre- și protoistorie. Se poate presupune că un grup conducător preistoric care a dominat Dunărea Inferioară, ar fi preferat să-și instaleze centrul rezidențial pe malul sudic, mult mai înalt și stâncos al fluviului și nu pe terasa de *loess* instabil, de origine eoliană, a malului de la nord. Din această perspectivă, așezarea La Tène de la Zimnicea nu putea reprezenta decât un cap de pod sau un satelit al presupusului centru sud-dunărean. Identificarea lui este însă problematică, datorită dezvoltării urbane romane, medievale

⁴⁴⁰ Pe când Zimnicea era, probabil, doar un cătun medieval, din păcate prea puțin evidențiat de cercetările arheologice se până acum, peste Dunăre, în târgul de la Švištov, Matei Basarab ctitoria o biserică cu hramul Sfinții Apostoli, păstrată și astăzi (Giurescu 1942, 390-391).

și moderne. În orice caz, plasarea vestigiilor preistorice de la Zimnicea într-un context micro-regional, impune un parteneriat cu instituțiile de profil din Bulgaria.

Prin contribuțiile din volumul de față am încercat să schițez o imagine generală și totodată sintetică a problematicii arheologice a sitului „Cetate”. În ciuda impedimentelor pe care cercetarea le-a întâmpinat și le va întâmpina în continuare, trebuie reținute multiplele valențe interpretative oferite de materialele și contextele descoperite aici. Expresivitatea lor permite aprofundarea unor teme precum: (a) evoluția tehnologiei și morfologiei ceramicii preistorice locale (de exemplu momentele și procesele apariției și generalizării ceramicii la roată); (b) precizarea fazelor de intensificare sau diminuare a contactelor supraregionale ale comunităților locale prin studierea intensității fluxului importurilor elenistice și romane; (c) transformările practicilor funerare preistorice în regiunea Dunării de Jos; (d) deslușirea mitologiei locale preromane prin intermediul iconografiei; (e) precizarea intervalelor de discontinuitate sau continuitate culturală în bazinul Dunării Inferioare. Iată tot atâtea perspective de cercetare pentru care descoperirile de pe „Cetatea” de la Zimnicea merită să ne rețină atenția în continuare.

ARCHAEOLOGICAL AND ICONOGRAPHIC CONTRIBUTIONS TO THE RESEARCH OF THE ZIMNICEA-“CETATE” SITE: SUMMARY

Argument

THIS volume gathers the contributions of the author to the volume of research, conducted in various respects, on the vestiges of the “Cetate” site at Zimnicea (Teleorman county, south Romania). The various papers were published at random in a number of specialised periodicals, some of them in the provinces (see page 9, note 1). The collected edition of the texts has been the occasion for revising and harmonizing them into a whole. The present initiative is aimed as a support and a starting point for further research and publication.

Part I. Contributions to the History of the Research on the “Cetate” Site

I.1. Research Preceding the First World War

Firts published in: Spănu 2006b, 191.

THOUGH the on-site explorations initiated by Cezar Bolliac at the beginning of the 1870s were methodologically nil, they allowed him to identify two distinct categories of prehistorical units to the west of the modern locality of Zimnicea: some remains of dwellings situated at the “Cetate” point, and some funeral units at the “Cămpul morților” (“The Field of the Dead”) point (see plate 1/2). The Romantic fascination with tombs was destined to overshadow the interest for the prehistorical dwelling place unearthed at Zimnicea.

I.2. The 1924 Campaign at Zimnicea. Retrieved Information

First published in: Spănu 2005.

INFORMATION about the first systematic excavations done by Ioan Andrieșescu on the “Cetate” site at Zimnicea in 1924 remained scant in the literature for a long time. There were just a few ceramic material publications in Vasile Pârvan’s *Getica* (plate 6).

The notes in the excavation-log of the year 1924 were made by Vladimir Dumitrescu (for 14 out of the total number of days), Ioan Andrieşescu (for 10 days) and Vasile Christescu (for 4 days). The notations of the former and the last log-writers, both being students still at the time, reflect a preoccupation for the detailed description of the vestiges and materials unearthed. By contrast, the contribution of their professor, Ioan Andrieşescu, proved inconsistent and deficient in precision (plate 2/3). The sketches drawn in journals have been reproduced in plate 2/1, 3 and in plates 3-4.

Two surfaces were initially researched at Zimnicea in 1924. The first one was not very large (2/20 m), its excavation was supervised by Vladimir Dumitrescu, but it has never been possible to locate it. The second surface "A" (see plate 5/1.1.) has been approximately identified thanks to the information contained in the excavation-log and our own personal observation of the site during the campaign of 2001 (plate 5/2). It was a 20/40 m surface which had been only exhaustively researched in its north-eastern quarter, being named "surface B" (10/20 m). This was the only place where the excavations reached down to the archaeologically sterile soil-level. The highest zones at the margin of the "Cetate" flatland, which were suspected of hiding vestiges of fortification works, had been excavated by four trenches adjacent to the surface B with north, north-west and north-east orientations. None of these four trenches, of probably 2/16 m, yielded any indications about a fortification system.

The 1924 research led, however, to the identification of some contexts and materials dated to the second Iron Age. They belonged to a settlement with crafting and commercial functions. Fragments of Hellenistic amphorae of diverse other origins were found at the foot of the prehistorical stratigraphy of the settlement. They allowed dating the beginnings of this settlement to the second half of the 4th century B.C. The settlement of the second Iron Age disturbed some Bronze Age contexts, but their presence can be inferred from some specific materials, for example a "binocular" vase (the German "Zwillinggefäß"), with analogues in the Žuto Brdo – Gârla Mare and Tei cultures. The continuity of the La Tène settlement in (at least the second half of) the 3rd century B.C. is also indicated by the findings of some stamped amphorae of Sinope, of a Hellenistic *kantharos* and of some *pythoi* fragments locally produced on the potter's wheel and made of dark grey paste. Later research was indicative of these large recipients' synchronism with the Thracian fibulae dated as late as the middle of the 3rd century B.C. There exist a stamped Rhodos amphora, fragments of a hemispherical cup made of glass, and fragments of some locally produced ceramic cups with a relief decoration which function as chronological markers for datings to the end of the 2nd century B.C. and even to the first half of the following century (late La Tène period). Some fragments of varnished pottery associated with a medieval settlement of the 14th - 16th centuries (plate 8) were also found in the 1924 campaign.

Had the authors of the 1924 excavations published and turned to account the documentation and materials from Zimnicea, many of the uncertainties associated with the vestiges in the area would have been dispelled. Some of the unknown materials,

which were collected in the inter-war campaign, have been illustrated in the text presented here (plates 8-11). But their stratigraphical position and their correspondence with the various contexts described in the excavation-log remain uncertain.

1.3. The State of the Information about the “Cetate” Site at Zimnicea in the Post-War Period

First published in: Spânu 2006b, 193-206.

THE OUTPUT of the research conducted on the “Cetate” site in the post-war period was introduced in the literature in a remarkably skimpy manner. Of the material finds traceable to the years 1948-1949 (from Ion Nestor’s excavations) and to 1966-1975 (from Alexandrina D. Alexandrescu’s excavations), extremely few pottery items have found their ways into publications ; we have Irina Casan-Franga and Dumitru Tudor to thank (for the cups with relief decoration see plate 12, and for the stamped amphorae see plate 7, respectively), rather than being able to turn for information to the coordinators of the research teams in question.

The data published so far indicates three chronological horizons for the settlement of the “Cetate” site: (a) remains from burials of the first Iron Age, which became overlaid by (b) an intensive settlement which covered (with or without interruptions ?) the entire span of the Second Iron Age; (c) a rural mediaeval settlement of the 14th - 16th centuries, which disturbed the previous archaeological deposits. The stratigraphy of the site seems extremely complex, reaching, in places, as far down as over 4 m in depth. In the stratigraphy of the La Tène settlements, the authors of the post-war excavations identified four, and/or five distinct levels. The technical surveys of the stratigraphy have never been published. We have, nevertheless, consistent descriptions of the stratigraphy made by Ion Nestor and Radu Vulpe. Being under the influence of a historicist vision, Alexandrina D. Alexandrescu assigned the limits of each level to a major historical event in the history of the Lower Danube region.

The morphology of the terrain has always suggested to present-day inhabitants and to archaeologists the existence of fortification works here. This impression had an outstanding career in the literature. The fortification-work structure has never been technically or systematically presented, however, for the bare reason that the fortifications on the “Cetate” site have never been found ! The uneven portions of ground on site, to the north and east, which have been interpreted as a La Tène Age vallum have never yielded any anthropic indications. According to some mentions in Ion Nestor’s excavation reports and to some observations of more recent campaigns (see plate 16/1), these zones of uneven ground are the result of settlement layers overlying naturally uneven ground. The ravines interpreted as ditches are in all likelihood the result of natural erosion processes and of modern anthropic erosion of the Danube loess terraces.

Post-war research led to the identification of wooden and stone structures and facilities, whose large-scale dimensions have, unfortunately, not been specified. Their uncertain vestiges have only been identified in the sections I and II of the site's northern parts (plate 5/1). One legitimate question is whether or not the "towers" and "palaces" evoked might correspond, as is quite probable, to the mediaeval settlement plan. As regards the other 18 sections researched in the post-war period, there have not been identified and mentioned more than mere remains of modest dwellings (huts) of the La Tène period. Wood trusses and reeds were used for their construction, stone being employed only occasionally for footings. Raw earth (adobe) was also used for erecting the structures, but there is hardly any substantial reference to this in all the literature dedicated to the site.

The three lower layers of the stratigraphy proposed by Ion Nestor might be due to a settlement of 4th - 3rd centuries B.C. This would account for the presence of Greek luxury pottery, the stamped amphorae fragments, or the Thracyan fibulae etc. It is possible to attribute to the upper layer the material that current research interprets as characterised by chronological markers specific to the middle of the 2nd century and the 1st century B.C. : local imitations of Megarian cups (plate 12) and a number of fibulae of the middle and late La Tène scheme (plate 18/1-3). The fibula Almgren 68 (plate 18/4) proves the continuation of this dwelling in the 1st century A.D. But the authors of the post-war excavations have never referred to these valuable chronological markers.

Mention should be made of the fact that the limits of the La Tène settlement (the late La Tène settlement, especially) have never been sufficiently specified. This settlement seems to have extended to the surrounding funeral areas. Consequently, the traditional, and artificial, distinction between a settlement and a strictly funeral zone, should be endorsed only with reservations.

Despite the fact that the archaeological research has extended over such a long period of time, current research does not benefit from a concrete image of the stratigraphy and range of the La Tène settlement at Zimnicea. In the absence of old documentation, the expressive dating material can only be hypothetically correlated with the stratigraphical succession proposed in the literature. In the current state of research, it is not possible to endorse with certainty the uninterrupted continuity of the dwelling on the "Cetate" site from the 4th century B.C. to the 1st century A.D. Neither can the potential dwelling discontinuities be adequately demonstrated.

Part II. Archaeological and Iconographic Studies

II.1. A Hallstatt Grave with One Glasinac Fibula and the Beginnings of the Early La Tène Dwelling at Zimnicea

First published in: Spânu 2009.

THE 1949 excavations allowed identifying a Hallstatt epoch burial grave with one Glasinac fibula in its inventory (plate 15/1 and 3). The grave was only mentioned in the literature, and its location in the overall site layout remained unknown for a long time. The information on the tag that presented the item, available in the deposits of the National Museum of Antiquities in Bucharest, allows identifying the approximate location below the La Tène dwelling levels of the grave in the south-eastern corner of the “Cetate” site (plate 14). The information gleaned from older and more recent research permits approximately dating the beginning of this dwelling to the second half of the 4th century B.C. (plate 16/1-2).

The presence of Middle Hallstatt burials under the early La Tène dwelling levels casts doubt over the traditional division of the area with archaeological vestiges at Zimnicea. As early as the 19th century, the area to the west of Zimnicea was arbitrarily divided into two units with distinct functions: “Cetate” – a pre-historical settlement situated on the margin of the Danube terrace, and “Câmpul morților” – namely an area with funeral functions surrounding the dwelling-zone. This division is probably valid only for the early La Tène period (plate 17/2). During the Hallstatt period, the spatial relations of the burial and the dwelling contexts seems to have been reversed (plate 17/1). The establishment of intense dwelling over the funeral contexts indicates not only a chronological hiatus between the burials of the Glasinac fibula period and the La Tène dwelling-zone on the “Cetate” hill, but also an interruption in the collective cultural memory.

II.2. Antropomorphic Representations on Cups with Decorative Reliefs Found at Zimnicea. Contributions to the Iconography and Mythology of Pre-Roman Dacia

First published in: Spânu 2006a.

THE RESEARCH coordinated by Mircea Babeș at Zimnicea between 2000 and 2005 (plate 18-the top), and the processing of some material from older excavations has led to the identification of some fragments of cups with decorative reliefs featuring spectacular anthropomorphical representations (plates 19-20). These fragments shed new light in particular ways on the iconography of the late La Tène period in the

Lower Danube region. There were cultural interferences favoured by the location of Zimnicea in a propitious geographical position that could serve as premises for constituting here a syncretic spiritual milieu, reflected, in all likelihood, by original iconographic representations of this kind.

In the late La Tène period, contacts of the north-Balkan regions with the Hellenistic and republican Roman world materialized not only as imports of luxury products but also as imports of technology. The locally produced cups with relief decorations indicate an intense propensity of local craftsmen's milieux towards receiving and adopting a richly varied repertoire of motifs and themes of Hellenistic origin in addition to new ceramic work techniques. This makes us wonder whether the local milieux might not also have been open to certain iconographic and mythological influences.

Far from being devoid of originality, the Zimnicea representations (plate 22), are in a position to illustrate, albeit just partially, the possibility of local adaptations in the late La Tène period of certain mythological elements already acknowledged in the Greek and Roman world. The idea of the rider-pairs could be correlated with the mythology and iconography of the Dioscuri, and the idea of a feminine triad might, in its turn, be inspired by various female collective divinities of Greek or Roman mythology, for example the Moirai or Nymph types. Neither should we dismiss a potential central and West-European influence of mythology that inspired the Celtic and Roman Matron iconography. The iconographic proof about the existence, in pre-Roman Dacia, of some mythical feminine triads comes in the form of some anthropomorphic representations on the cups with relief decorations, or on the buckle tablets found in Dacian settlements (at Popești, Cărlomănești), or inscribed on the phalerae of the Lupu hoard (plates 23-24).

The scene illustrated on the fragments of cups with relief decoration found at Zimnicea (plate 22) proves exceptionally important for the iconography of the pre-Roman age in Dacia and the Lower Danube region. The novel element it contributes is the fact that it attests the iconographic association of the pair of riders with the feminine collective divinities. The particular mythological significance of this association remains enigmatic, without being singular, too. In the light of the Zimnicea scene, the iconographic significance of the representations on the Lupu phalerae (plate 24) should be decoded by association. In the current state of research, the scene at Zimnicea and the phalerae at Lupu could be interpreted as the earliest manifestations in local iconography of those mythological elements destined to contribute later, in the imperial age, to setting up the Danubian Riders cult.

Part III. The “Cetate” Site Today and Tomorrow

III.1. The Dilapidation of the “Cetate” Perimeter

First published in: Spânu 2006c.

THERE are several erosion factors which contribute to the dilapidation of the “Cetate” site at Zimnicea. During the war of 1877-1878 and the First World War, a considerable number of trenches were dug on the “Cetate”. Intense cultures of cotton and watermelons were planted at the surface on the “Cetate” site; next, after the Second World War, an agrarian machinery lot was stationed here. The need to permit the access of mechanized agrarian machinery to the tillable lands of the Danube floodplain also led to operations for enlarging the road descending through the northern ravine from the level of the Burnaz Plain (circ. 40-42 m altitude) to the level of the Danube flood-plain (circ. 23-24 m altitude). In the 1950s and 1970s, the local authorities stipulated that excavations should be made for putting up dikes along the Danube (plate 27/1.4.). It was now that the higher zone to the north and north-east of the site was separated into two distinct perimeters. After the strong earthquake of March the 4th 1977, large quantities of debris resulting from the houses that had fallen down in Zimnicea were abandoned in the eastern ravine, which became partially blocked. Yet another erosion factor, less damaging, but active enough for being taken into consideration, is the fact that a drilling zone for shooting was set up here, right at the foot of the south-eastern slope of the “Cetate” for the use of the local police and of frontier wardens. The site is protected at present and declared a *non edificandi* zone. The Decision (issued in 2000) of the local Mayor’s Office for extending the built-up area into the “Cetate” neighbourhood (plate 26) makes it liable to slow but irreversible deterioration by supplementary anthropic factors, although not directly affecting the site.

III. 2. Potential and Perspectives for the Research of the „Cetate” Site

THE CONTRIBUTIONS included in this volume make manifest the spectacular, uncommon archaeological potential of the “Cetate” site. Part I of the present volume demonstrates the extremely scant publication of the excavation work and on-site research in the area in the previous century. The difficulties encountered on the “Cetate” site derived from various factors: (1) the dimensions of the site and the complexity of the stratigraphy; (2) the destructions and deteriorations caused by various modern interventions; (3) the considerable amount and the diversity of the archaeological material on the site; (4) the discontinuous character of the on-site research.

The complexity of the “Cetate” stratigraphy is comparable to that of the eneolithic tells. Implicitly, the methods of on-site research, handling and publishing of the material should have been conceived in accordance with the methodologies for researching the tells. During the twentieth century, only Ioan Andrieşescu did large surface research here (40/20 m), while Ion Nestor and Alexandrina Alexandrescu dug 18 narrow trenches, two or three metres wide.

There are three *sine qua non* conditions for setting up and organizing work here so as to make possible a monographical account via an archaeological research project adequate for a site as complex as “Cetate” is: (1) securing massive funding for a period of 5 to 10 years; (2) organizing a numerically large team, consisting of personnel with pluri-disciplinary qualifications, and maintaining its cohesion throughout the period of the project development; (3) the synchronization of the rhythms for gathering, handling/curing and publication of the materials. One example of a project that has met all these conditions is that of the excavations of the eneolithic tell at Pietrele (with Svend Hansen and Alexandru Vulpe in charge).

The task of turning to account the material from the older “Cetate” excavations is made even more difficult by the following factors: (1) the materials are preserved in different specialized institutions of different cities (Bucharest, Alexandria, Giurgiu); (2) the state of preservation of the materials differs, some of them being satisfactorily preserved, others being in a precarious condition, the same being applicable to their packing, tagging and markers, some of which are worn out; (3) the absence of a single archive to document the older excavations.

Despite the major impediments that the research has encountered and is still likely to come up against in future, some of the contributions in the present volume demonstrate the exceptional character and potential for multiple interpretations of certain materials unearthed in the “Cetate” perimeter. Their promising interpretations can significantly contribute to achieving more in depth research of some regional, and supra-regional, pre-, and proto-historical research problems encountered, for example: (a) the evolution of the technology and morphology of the prehistorical morphology in local pottery (for instance the beginnings and generalization of using the potter’s wheel); (b) the specification of the phases recorded in the intensification or diminution of the supra-regional contacts of the local communities by the study of imported material; (c) the transformation of the pre-historical burial practices in the Lower Danube region; (d) advancing in the understanding of the local pre-Roman mythology through the iconographical study; (e) specifying the intervals of cultural continuity or discontinuity in the Lower Danube basin etc. This is the totality of research perspectives opened by the findings at “Cetate” – Zimnicea which claim our entire, central attention.

Translated by Ioana Zirra

ANEXE

1. Textul restituit al jurnalului campaniei din 1924

1.1. Însemnările lui Ioan Andrieșescu din 25-29 august

„Luni 25 august. Se începe în lipsa mea prin curățirea laturii de nord a cetății și apoi prin trasarea unei tranșei de 2/20 (m) direcția SV-NE. Asupra datelor a luat note d. VI. Dumitrescu: 2 mânuși de amforă cu ștampilă, un fragment delian, cioburi La Tène, neolitice și grecești provinciale, proeminențe-butoni și late, brăușoare, ornament val (pastă bună – n.A.), silixuri puține, o jumătate de fusaiolă, chirpici, pietre multe, unele vizibil tăiate de o formă geometrică neregulată, mânuși răsucite, fragmente de chiupuri, unul cu buza ornamentată, o bucată de râșniță și un vâscior întreg (grecesc – n.A.), două vetre.

Marți 26 august și miercuri 27 august. Trasez pe latura de nord o suprafață de 20/40 în partea plănă a laturei de nord de la care ne apropiem în evantai de presupusul zid al cetății prin partea interioară. Aspectul grecesc – un fragment de amforă cu inscripția „NHΣ”⁴⁴¹, fragmente deliene, o toartă orizontală răsucită, un fragment cu proeminență orizontală.

Miercuri (27 august). Aceleași mărunțișuri. Cumpărat o monedă: un cap (pe avers – n.n.) și un călăreț pe revers.

Joi 28 aug. sărbătoare.

Vineri 29 august. O monedă de la Filip. Se sapă în șanțurile de pătrundere la zid până la venirea vagonetelor pentru procurarea cărora s-a lucrat miercuri cu primarul Petre Ilisec și directorul fabricii «Firul»⁴⁴². Cioburi cu ornament în val (factură bună – n.A.)”.

1.2. Însemnările lui Vladimir Dumitrescu din 25 august – 15 septembrie

„25 August 1924. După curățirea laturii de nord (tot valul și subvalul până aproape de centrul cetății – n.D.) se trasează un tranșeu de 20 m x 2 m, direcția SV-NE, pe supt valul de nord al cetății, începând din latura de SV a cetății, imediat lângă tranșea săpată în timpul războiului pe muchea malului. Suprafața destinată săpării e bine curățată de iarbă, etc.

Casmaua I. Adâncimea aproximativă 20 cm. Pământ afânat și moale. Cioburi și pietre multe, mari și mici. Pe alocuri bucăți de chirpicu. Un cui dubios. Pasta cioburilor e aproape totdeauna bună și are urme de roată. Fragmente de pastă proastă locală mai puține (un brăușor – n.D.). Majoritatea cioburilor sunt cenușii sau roșietice La Tène, grecești și imitații grecești. Fragmente de amforă, câteva mânuși. Alte fragmente de pastă roșie subțire, cu șanțuri paralel-adâncite. Pe un fragment un val îngrijit făcut. Un fragment La Tène mare, cu linii incizate paralel. O frumoasă mănuse turtită, de forma (pl. 3/1). Alt fragment, de pastă groasă La Tène pare a fi fost un obiect de o formă curioasă și de o întrebuintare greu determinabilă.

Casmaua II. Adâncimea aproximativă 40-45 cm. Cioburi multe. Pietre mari și mici în special multe în jumătatea sud-vestică a șanțului și în blocuri mai mari. Cioburile de aceeași factură și în aceeași proporție ca la casmaua I. Un fragment delian cu desenul (pl. 3/2). Mânuși late și turtite de aceeași factură ca și cea desenată la casmaua precedentă (v. pl. 3/1). Un vâscior de formă (pl. 3/3) al cărui gât lipsește: e din pastă roșie, subțire, dar e prost păstrat. Alt vas, de forma unei cupe larg deschise (pl. 3/4), cu buza păstrată numai pe ¼ din întregimea circumferinței, cu desene pe

⁴⁴¹ Fragmentul este din nou menționat și schițat în jurnalul lui Dumitrescu în ziua de 26 august (pl. 3/17).

⁴⁴² Evacuarea pământului cu un „vagonet-platformă” este amintită și de Dumitrescu 1993, 52.

partea interioară și pe sub buze de forma aceasta (pl. 3/5). Un instrument chirurgical de forma (pl. 3/6). O toartă răsucită. O gresie de ascuțit, circa 18 cm lungime și 3 cm grosime și lățime. Un fragment de amforă, altul de strachină La Tène. O țească de craniu omenesc.

Casmaua III. Adâncimea aproximativă 60 cm. Piatră tot așa de multă ca și până acum. Cioburile ceva mai puține și de toate cele trei facturi. Proeminențe mari-lunguiețe. Mănuși de diferite forme, în genere La Tène. Una lungă (16 cm) de amforă. O buză de vas cu mâner frumos de forma (pl. 3/7), găurit la mijloc. O proeminență-buton cu o cruce incizată (pl. 3/8).

Casmaua IV. Adâncimea aproximativă 75 cm. Pământul puțin tare și pe alocuri pietre tot mai multe și tot mai mari. Cioburi mai puține, totuși în număr foarte mare. O mănășcă de amforă grecească (no. 1) pe care se poate citi bine <ΘΕΥΦΙΛΟΥ> (pl. 3/9). Alte multe fragmente de amfore. Cioburile de pastă proastă locală sunt în număr superior celorlalte. Multe proeminențe-butoni, unele mari. Buze de farfurii și de vâscioare. O fibulă mare de fier. La 2 m de capătul de SV se desprinde o vatră.

Casmaua V. Adâncimea aprox. 95-100 cm. Pământ puțin mai tare. Pietre mai puține și mai mici. Cioburi ca și la casmaua precedentă. Un fund de amforă colosală. Mănuși multe de amforă și de vase La Tène. Cioburi La Tène multe. Multe proeminențe-butoni. Brăuri à la Sultana. Un fragment de cuțit de silex lucrat. La 2 m de capătul de SV, vatra ia o formă mai precisă de 50x75 cm (pământ ars aproape pietrificat – n.D.). La mijlocul tranșei se desprinde o nouă vatră. Am ajuns prin urmare la nivelul temeliiilor caselor.

Casmaua VI. Adâncime aproximativă 125 cm. Pământul aproape pretutindeni e mai tare. Pietre destul de multe și mai mici. Cioburi mai puține: cele mai multe din pastă proastă locală (brăuri, proeminențe-buton, proeminențe lunguiețe, fragmente de chiupuri mari – n.D.) și unele La Tène. O toartă răsucită, mică. un fragment dela buză are la 2 cm supt buză un brâu bine lucrat și la 3-4 cm mai jos o proeminență lunguiață cu trei colți (pl. 3/10). Fragmente dintr-o ulcică din pastă subțire, roșie și în lăuntru neagră, cu ornamentare liniară. Are însă la buză urme de smalt, ceea ce mă face să cred că e nouă. Fragmente de amforă și de farfurii. O râșniță mare de piatră (35x18 cm) puțin scobită în formă de albie, un silex. Vatra de cărămidă de la metrul 8 dinspre capătul de SV al șanțului e de formă aprox. rotundă 50x50 cm.

Casmaua VII. Adâncime aprox. 145 cm. Pământul e tot mai tare. Pietrele iar sunt multe și mari. Dărâmarea celor 2 vetre nu aduce nimic. Cioburi nu prea multe, cam tot atât de numeroase ca la casmaua precedentă. Stratul⁴⁴³ e acum aproximativ cu totul local – primitiv. Brăuri multe, proeminențe de toate felurile, pastă primitivă și rău arsă. Un vâscior aproape întreg, cu o singură toartă de forma (pl. 3/11) de pastă locală. Cioburi La Tène puține. De asemenea, cele grecești sau locale cu influență grecească. Un fragment de buză are ormanetarea următoare (pl. 3/12) (val și linii incizate – n.D.). Un fragment de farfurie cu patină roșiatică și de o pastă mult mai fină decât a celor de factură locală – primitivă. Ici-colo chirpicii. O toartă răsucită și puțin găurită la același nivel cu buza.

Casmaua VIII. Adâncime aprox. 165 cm. Pământul e la fel ca la casmaua precedentă. Pietre mai multe și mai mari ca la casm(aua) preced(entă). Cioburi însă f(oarte) puține, aproape toate de pastă primitivă și f(oarte) puține La Tène. Brăuri, proeminențe lungi și butoni. Un fragment f(oarte) frumos de chiup mare de la buză, cu brâu și striții verticale de forma (pl. 3/13), de o pastă foarte bine arsă. Ici și colo chirpicii. Un nucleu de silex și un cuiu de fier.

26 August 1924. Casmaua IX. Adâncime aproximativă 175-180 cm. Pământul galben, destul de afânat. Cioburi mai puține și amestecate (primitive, La Tène și chiar grecești: o mănășcă de amforă). Proeminențe în f(ormă) de bouton. O toartă dublă «cocoșată» (pl. 3/14). Chirpicu mai mult, în special în jumătatea dinspre NE a tranșei.

Casmaua X. Adâncimea tranșei 175-180 cm. Pământul afânat și galben spre SV și negru și mai tare spre NE. Pietre mai deloc. Cele găsite, f(oarte) mici. Chirpicu puțin ca și la casmaua precedentă. Cioburi f(oarte) puține, tot amestecate, neolitice și La Tène. Mănuși primitive și un brâu à la Sultana; proeminențe tracice. O buză mare de chiup uriaș de pastă f(oarte) bună La Tène, cu buza triplă și crestată (pl. 3/15). ½ dintr-o fusaiolă.

⁴⁴³ A se citi: *materialul din strat*.

Casmaua XI. La SV adâncimea finală la 205 cm. În jumătatea dinspre NE (190 cm) lucrul va continua. Pământul la fel ca și la casmaua precedentă. Pietre mai puține. La mijlocul tranșei câteva mari. Una regulat tăiată de dimensiuni 28x18x18 cm face sigur parte dintr-un zid (orientat) SE-NV ce va fi trecut pe aci, aproximativ paralel cu malul cetății, înspre Dunăre, deoarece în acest loc s-au mai găsit multe pietre, între cari unele mari și tăiate regulat. Chirpiciu pe ici pe colo. Cioburi puține tot amestecate, însă predominând cele neolitice (din) pastă primitivă și rău arsă. În partea NE a tranșei se mai sapă Casmaua XII pentru aducerea la același nivel a întregii tranșee, adică 205 cm. Cioburi f(oarte) puține, în genere primitive. Câteva pietre mici. Un silex mare, lucrat. O mănășă de amforă, cu ștampilă (no. 2) prost păstrată (pl. 3/16). Săpătura încetează în acest șanț, fiind peste tot pământ galben, tare și neproductiv.

Suprafața A. Se începe curățirea terenului pe o suprafață de 40x20 m, la nord de tranșeea precedentă, la colțul spre SE al valului, având aceeași direcție (SV-NE – n.D.). La această curățire, un fragment din gâtul unei amfore, cu o frântură de ștampilă pontică (pl. 3/17).

La Casmaua I. Cioburi puține și mici. Un fragment delian, alte(le) grecești, La Tène și proeminențe-butoni. Un vârf de săgeată de fier (pl. 3/18). Alt fragment de obiect de fier.

(În zilele de 27-31 august Dumitrescu nu a efectuat însemnări – n.n.)

1 septembrie 1924. Curățirea pământului din suprafața A și trasarea celor 4 șanțuri spre valul de nord și spre cel de E al cetății. Un percutor de silex, găurit într-o parte. O roțiță de lut de forma (pl. 3/19).

2 septembrie 1924. Continuăm curățirea pământului de pe suprafața A și se sapă pentru adâncirea șanțurilor până la același nivel cu al suprafeței. În șanțul nr. I o mănășă mare de pastă proastă, locală, rotundă și cocoșată, având pe cocoase ornamentarea următoare (pl. 3/20). În șanțul IV cioburi multe primitive (proeminențe-butoni și tracice – n. D.) și «La Tène»: o buză évasée. Tot în șanțul I un obiect de fier, de forma (pl. 3/21) (satâr ?, cosor ? – n.D.). În șanțul IV, la adâncimea aprox. 1.40 cm– 150 cm (*sic*⁴⁴⁴), un burghiu f(oarte) ruginit, ceea ce probează că sigur e vechiu. Tot în acest șanț spre capătul lui NE, câteva pietroae. Idem, un mic obiect de silex, întreg și bine păstrat.

3 septembrie 1924. Se sapă cele 4 șanțuri adiacente suprafeței A, chiar supt nivelul suprafeței. În șanțul I: pietre mari, cari dau de gândit la zid. Dar deocamdată sunt răzlețe. Tot aci, un ciob primitiv cu ornamentul (pl. 3/22) în relief, dedesuptul unui brâu à la Sultana. Apoi o roțiță de lut. În șanțul IV, cioburi mai multe, primitive (brăuri și proeminențe cap-de-om ca la Sultana – n.D.). Intre ele o mănășă de amforă îndoită în unghi drept (rhodiană ? – n.D.) cu o curioasă ștampilă (no. 3) (pl. 3/23)⁴⁴⁵. Mai la adânc(ime,) aprox(imativ la) 80 cm, un vas-ghiveci ca la Crăsani, dar ceva mai mare cu toarte-proeminențe, fărâmat, dar reconstituibil. La adâncimea de aprox 1,20 m spre mijlocul șanțului, mult pământ ars și pietriș amenstecat. Deci urme de locuințe. Tot pe aci, pietre destul de mari și cioburi numeroase. În șanțul I câteva pietre mari și cioburi; unele buze évasée. Un fragment de vas găurit supt buză, probabil *vas-à-étuer*⁴⁴⁶. O mănășă de chiup uriaș și un mic fragment patinat. O bucată mare de silex (8x4 cm), dintr-un obiect găurit (topor ? – n.D.) de forma (pl. 3/24). O bucată de sticlă, dintr-un vas de sticlă groasă, ornamentat supt buză. La curățirea pământului din suprafața A, un fragment de mănășă de amforă grecească, cu ștampilă, însă aproape indescifrabilă (no. 4) (pl. 3/25). În șanțul IV o toartă răsucită și o alta ornamentată cu șanțuri de forma (pl. 3/26).

4 septembrie 1924. Se trasează în colțul de NE al suprafeței A o suprafață mai mică de 20x10 m pe care o vom numi suprafața B. Consecutiv cu adâncirea șanțurilor se sapă și această suprafață.

Suprafața B. Casmaua I (efectiv casmaua II). Adâncimea dela nivelul real aprox. 40 cm. Un gât de amforă grecească, cu inscripție pe două rânduri, însă imprimate deandoselea (*sic*). Iat-o în mărime naturală (no. 5): (pl. 3/27), adică „ΙΣΤΙΑΙΟΥΕ / ..ΙΑΓΧΙ...”. E desigur pontică.

⁴⁴⁴ Probabil cca 0,14-0,15 m adâncime. Burghiul ar putea fi medieval.

⁴⁴⁵ Probabil, piesa este cea pierdută în 1927 și descrisă de Dumitrescu 1993, 51: „... printre obiectele descoperite în primele zile a fost și o mănășă de amforă grecească pe a cărei ștampilă se aflau semne ce ni s-au părut cam «cabalistice» ...”.

⁴⁴⁶ Probabil o strecurătoare.

O monetă de bronz pe care însă nu se poate desluși nimic, fiind f(oarte) ruginită. O fusaiolă de pământ ars. Un cuiu de fier ruginit și un obiect de fier de forma (pl. 3/28). Cioburi primitive, La Tène și grecești, dar nu prea numeroase. Câteva fragmente de amforă. Câteva silexuri. În șanțul IV cioburi multe primitive La Tène și grecești. Un vâscior ciudat 6x3 cm, dintr-o pastă care parcă ar fi sgură. În șanțul I deasemenea cioburi multe de cele 3 facturi. În șanțul III piatră multă și urme de ziduri care însă – dacă se vor păstra – nu se vor putea vedea bine decât la casmaua următoare. Adâncimea ultimă la 4 sept: suprafața B: 30-40 cm. Șanțul I : lângă suprafață (A) 60-65 cm, la capăt 70 cm. Șanțul II și III lângă supraf. (A) 50 cm, la capăt 55 cm. Șanțul IV: lângă supraf. 85 cm la capăt 155 cm.

5 septembrie 1924. Se continuă cu curățirea pământului din suprafața B. Cioburi puține. O fusaiolă, o bucată mare de silex lucrat și un vas frumos grecesc însă în bucăți (care se pot reconstitui – n.D.) de forma (pl. 4/1) cu o singură toartă.

6 septembrie 1924. Suprafața B. Casmaua II (efectiv III – n.D.). Adâncime aprox. 55 cm sub iarbă. Cioburi destul de numeroase grecești și La Tène. Unele chiar mai vechi, primitive (brăuri à la Sultana – n.D.); Schnurkeramik. Fragmente de amforă, atât funduri, cât și buze și mânuși, ornament în valuri, foarte regulat lucrate (pl. 4/2). Proeminențe-butoni și tracice. Buze de farfurii. Un fragment de pastă La Tène cu o rotiță imprimată (pl. 4/3). Silexuri. Chiar bucăți mari (10x10 cm) de cremene din care poate se vor fi tăiat sau aveau a fi tăiate obiecte⁴⁴⁷. Un obiect de pământ ars, mic în formă de nicovală (pl. 4/4). Un fragment f(oarte) curios semănând a fund de amforă, dar care sigur nu e așa ceva. Pasta e grecească. O buză găurită. Un fragment de vas local de forma aceasta (pl. 4/5). Mânuși locale de influență grecească, pornind chiar de pe buza vaselor. Câteva buze évasées. Un fragment cu un brâu frumos răsucit și având o parte dintr-un brâu în formă de cerc (pl. 4/6). Câteva pietre, chiar multe, mari și mici. Pe latura S-vestică se desprind în colțul sudic câteva pietre care par a fi o bucată dintr-un zid. Ele reapar pe aceeași linie în colțul vestic. Două fragmente cu butoni ascuțiți, dar așezați pe din lăuntru, ambele bune, de pastă La Tène. Un fragment de vas – poate grecesc – mult ornamentat; toate ornamentele (sunt) incizate de forma: (pl. 4/7).

(În data de 7 septembrie nu s-au efectuat însemări – n.n.)

8 septembrie 1924. Suprafața B – casmaua III (efectiv a IV-a – n.D.). Adâncime aprox. 65-70 cm sub iarbă. Cioburi mai multe ca la casmaua precedentă, primitive, La Tène și grecești. Brăuri, uneori duble și alte ori în cerc pe burta vasului, proeminențe lunguețe (tracice – n.D.) și în butoni. Ulcele mici, aproape întregi; un ciob cu striatiuni. Fragmente La Tène cu rotițe mari și mici imprimate, altele de influență grecească ca desenul din josul paginii precedente (v. pl. 4/5), dar având și valuri. Pe un fragment de o grosime neobișnuită care pare mai curând fragment de țiglă decât vas, două valuri regulat trasate. Mânuși turtite (plate) sigur La Tène. O mânășă locală (?) cu ștampila în flori de forma aceasta (no. 6): (pl. 4/8). Fragmente de chiupuri uriașe. O fusaiolă; o farfurie mică de c(ca). 6 cm diametru. Un fragment de vas în formă de pâlnie cu buza răsfrântă în jos și cu gâtul ornamentat. E de forma aceasta (pl. 4/9). Multe funduri și fragmente de mânuși și de bucăți de amforă. Un fragment – fund de vas – sigur grecesc (elenic sau elenistic ?), în două culori: negru și cu dungă roșie. Fragmente locale din pastă primitivă, proastă, nearsă, cu butoni-proeminențe și cu mai multe brăuri dintre care unul drept, iar celelalte aduse în formă de spirală (pl. 4/10). Buze de vase: una poate évasée. Alta de farfurie lată cu o toartă ornamentală triplă (pl. 4/11). Chirpiciu destul de mult. Pietre f(oarte) multe și mari. Ici colo se desprind forme pătrate sau dreptunghiulare care poate sunt camere. Să fie oare numai dărâmături ? La casmaua următoare ne vom lămuri. Un cui de fier îndoit.

Casmaua IV (efectiv V – n.D.). Adâncime aprox(imativ) 80 cm. Cioburi locale proaste și La Tène și cioburi grecești. O fusaiolă. Fragment cu valuri.

9 septembrie 1924. Casmaua IV (efectiv V – n.D.) - urmare. Cioburi aproape tot așa de numeroase ca la casmaua precedentă și ca și cele găsite aseară la începutul săpării acestei casmale. Funduri și burți de amfore grecești, fragmente de brăuri, unele ovale; proeminențe-buton multe și câteva tracice. Toarte orizontale – răsucite. Fragmente de farfurii mari. O brățară de bronz de forma alăturată (pl. 4/12), probabil puțin ruptă. Un vas de pastă locală nearsă, aproape întreg, cu

⁴⁴⁷ Probabil la nuclee de silex.

o toartă mare cu un șanț în mijloc de forma aceasta (pl. 4/13). Un vâscior-jucărie (sau de cult ? – n.D.), mic cât un degetar (pl. 4/14). Pietre foarte multe. Sunt sigur dărâmături de ziduri de clădiri. În special sunt mai multe spre partea sud-vestică a săpăturii. În colțul vestic, puțin spre nord, urme de cărbune între pietre. Un prag de lemn pe jumătate ars, așezat în direcția sud-nord, circa 50 x 8 cm. Mai spre sud un stâlp de lemn ars. La mijlocul suprafeței, o vatră mare se desprinde în săpătură (pl. 4/15 – schiță a săpăturii). Încă o fusaiolă. Toarte orizontale – răsucite. Un fragment dela buză de forma (pl. 4/16). S-a fotografiat *in situ* pragul de lemn carbonizat. Măine se va fotografia dinspre nord-est spre sud-vest întreaga suprafață cu pietrele toate *in situ*.

Casmaua IV (efectiv V – n.D.). Adâncime aprox. 97-100 cm. Cioburi ceva mai puține decât la casmaua precedentă de pastă proastă locală, altele La Tène și altele grecești. Proeminențe tracice și în butoni; brăuri, buze évasées. Farfurii și fragmente de amforă. Un fragment de farfurie cu patină neagră, lucioasă, părând a fi din epoca bronzului (?). Un frumos fragment delian. Un cuiu de fier de forma „T”.

10 septembrie 1924. Cioburile se înmulțesc azi, așa că grămada (de obiecte – n.n.) din această cazma întrece pe cea de la casmaua precedentă. Aceleași forme și facturi notate aseară. În special multe proeminențe-buton și mai ales buze de farfurii cu profilul acesta (pl. 4/17). O jumătate de fusaiolă. În regiunea unde s-a găsit și pragul și parul de lemn carbonizat se găsește mult cărbune și se pare că se va mai desprinde forma unui par. S-a fotografiat *in situ* colțul de VVNord (vest-nord-vest – n.n.) al suprafeței pentru a se vedea pietrele. Deoarece pietrele sunt numai urme de dărâmături fără forme regulate, ele sunt scoase și aruncate afară pentru a se putea săpa regulat pe toată suprafața. Un vâscior mic puțin rupt, 4x6 cm (pl. 4/18). O mănășă triplă turtită. Un obiect de fier de forma aceasta (pl. 4/19) găurit la mijloc, turtit și având jos un fel de buton, iar sus găuri rotunde (?). Pământul e în unele locuri f(oarte) tare, în altele afânat sau umed și moale. În special ușor de săpat spre sud și mai tare mai ales prin mijloc și către nord. Iarăși buze de farfurii (pl. 4/20). Un obiect de fier, gros și lat cam de ½ cm de forma unui Σ grecesc, dar poate rupt. Între pari, prag și cărbunii de lângă malul nordic, urme de vatră: aci a fost sigur o locuință arsă.

(În data de 11 septembrie nu s-au efectuat însemnări – n.n.)

12 septembrie 1924. Adâncirea șanțurilor I, II și III pentru a se ajunge la nivelul suprafeței B. Șanțul IV e de mult (timp) la acest nivel. Cioburi destule, de toate cele 3 felurile. Fragmente de amfore și de vase cu buza évasée. O mănășă cu ștampilă deliană înflorită de forma (pl. 4/21) (no. 7) în șanțul II. Tot în șanțul II (a fost identificată) o monedă de la Filip al Macedoniei (desigur al II-lea – n.D.), ceva mai rău păstrată decât cea găsită în șanțul IV, dar identică⁴⁴⁸. În șanțul I un gât de amforă mică cu două mănăși, frânte însă. Brăuri à la Sultana, bine lucrate. Proeminențe, farfurii, etc, ca și până acum. În șanțul I un vas întreg înalt de vreo 15 cm: local de influență grecească (pl. 4/22). Tot aci un inel de bronz. *Idem*, câteva discuri aproape rotunde de lut, dintre care unele perforate aproape de margine (căpăcele ?). Un fragment de strecurătoare. Funduri de amforă. Rotiță de pământ, găurită și altele două negăurite și mai prost lucrate. Multe buze évasées. Mulți butoni-proeminențe neregulate. Fragmente grecești și de imitație grecească. Fragment (cam 1/3) dintr-un vas delian. Pe un fragment o palmetă imprimată. Un silex lucrat. Toarte răsucite, verticale. Multe varietăți de buze de farfurii. Ornament în valuri pe vase de pastă grecească, ceea ce datează, cred, vechimea acestui ornament. Un fragment dela buza vasului de pastă primitivă cu un mâner (?) reliefat în formă de potcoavă. Paralel cu adâncirea șanțurilor s-a mai săpat și o casma pe întreaga suprafață B. Adâncimea ultimă în această zi e de 115 – 120 cm în suprafață, în timp ce șanțurile nu sunt toate la aceeași adâncime.

13 septembrie 1924. Se începe lucrul prin adâncirea șanțurilor. Apoi, după curățirea pământului din suprafața B se sapă aci încă o casma, ajungându-se la adâncimea de 135-140 cm. Câteva fusaiole, câteva rotițe. Acelaș inventar ca și până acum. Un obiect de fier, poate un cosor, de 25 cm lungime în linie dreaptă de forma (pl. 4/23). Un fragment de capac plat și subțire găurit în mai multe locuri (pl. 4/24). Un vas grecesc roșu și negru căruia îi lipsesc doar o parte din mănăși de circa 17 cm înălțime găsit în suprafața B (pl. 4/25). Un frag(ment) mare cu proeminență mică, pastă primitivă dar bine lucrat. Un fund de vas La Tène ars la un loc cu proeminență,

⁴⁴⁸ Moneda despre care Vladimir Dumitrescu afirmă că ar fi fost descoperită anterior în șanțul IV este tocmai moneda menționată de Ion Andrieșescu în data de 28 august.

factură neolitică (pl. 4/26). Am ales pe ziua de azi o serie de profiluri locale, factură neolitice proeminente și altele, factură La Tène.

(În data de 14 septembrie nu s-au efectuat însemnări – n.n.)

15 septembrie 1924. Același aspect anterior atât pe suprafață cât și în șanțurile mai adânci. Același inventar fără lucruri excepționale. Principalul e de a ajunge la pământul galben, pentru a adânci apoi șanțurile înconjurând zidăria care apare des și chiar în formă de lipitură îngrijită, dar inferioară Crăsanilor în ceea ce privește tencuiala și fețuiala. Altfel casele au fost îngrijit lucrate în scheletul lor de nuiele și pari”.

1.3. Însemnările lui Ioan Andrieșescu din 15-17 septembrie

(15 septembrie - în continuarea însemnărilor lui V. Dumitrescu din ziua respectivă – n.n.)

„Un fund de amforă arsă tare în șanțul I în pământul galben. Săpătura șanțului e sub nivelul suprafeței la 2 m. Între lucrurile suprafeței, o râșniță aproape tipică. O fusaiolă îngrijit lucrată. Două funduri de amfore mari de forme altele decât obicinuitele vârfuri. Un fragment de capac (?) are un ornament liniar zig-zag și întipărituri. O altă toată orizontală. Încă un fund de amforă comună. Se repetă marginile de vase de pastă La Tène, una cu toată orizontală răsucită și gura mică (pl. 4/27). Deasemeni, fragmente cu ornamentație cu adâncituri în rozetă. Un fragment de urnă funerară cu brâu – factură primitiv neolitică. Curioase sunt fragmentele cu urme de *Malerei*⁴⁴⁹ de o factură și o tehnică a culorii care se potrivește cu vremea. De insistat la locul potrivit. Un alt frag(ment) cu toată orizontală atipic pentru La Tène-ul nostru (pl. 4/28). În direcția vetrei mari cu urme de pari, o altă urmă de par (v. mai sus către șanțul I) *in situ* frag(ment) de urnă bună, două oase, cenușe și cărbune. Încă o fusaiolă, adâncimea ca. 1,20 (m).

16 septembrie 1924. Sub 1.20 (m) – aspectul nu se schimbă. Vatră cu multă cenușă în direcția șanțului II și III. Un vas întreg cu manșon și proeminente, torți răsucite și orizontale La Tène. Fragmente cu proeminente. O râșniță întreagă, ca și cea de (i)eri, dar mai mică. Alt vas întreg în forma unei cănițe înalte. Un prâsnel⁴⁵⁰. În pământul galben jumătate de vas (cu) aspect și factură «de bronz».

17 septembrie 1924. (A) rămas V. C(h)ristescu până sâmbătă seara. Notițele la el”.

1.4. Însemnările lui Vasile Christescu din 17-20 septembrie

„Note asupra săpăturilor în suprafața B și șanțurile adiacente în intervalul de timp miercuri 17 sept(embrie) – sâmbătă 20 sept(embrie) 1924, inclusiv.

17-IX. Am măsurat adâncimea suprafeței B în malul nordic și am găsit-o de 1,80 m. Am continuat cu aruncarea pământului din suprafața B și șanțurile adiacente (casma de ieri făcută sub direcția D-lui Andrieșescu – n.C.). În pământ am găsit: două fragmente de cioburi deliene⁴⁵¹; fragmente de vase locale și grecești. O jumătate de vas având și fund de forma (schiță⁴⁵²) (poate fi reconstituit – n.C.). Fragment dintr-un obiect rotund de pământ ars (jucărie – n.C.) cum s-au mai găsit. Fragmente locale cu brâu, unul de forma aceasta (schiță). Cioburi La Tène: formă *évasé*; o fusaiolă, un fragment de vas (amforă ? – n.C.) cu ștampilă deliană – rozetă și palemtă; buze de vas, mânuși de amforă, funduri de vas; un os ce pare a fi lucrat.

După aruncarea pământului am început o nouă casma. În șanțul I s-a găsit o oală de pământ cu o parte din buză ruptă, având ca ornament (un) brâu cu proeminență. Se poate reconstitui (schiță). În suprafața B s-a găsit un alt fragment, cu pasta f(oarte) bună, gălbuie, plin de cenușe, de forma aceasta (schiță) (se poate reconstitui – n.C.). Trei fusaiole, precum și un fragment dintr-una

⁴⁴⁹ Pictură – în lb. germ. în original.

⁴⁵⁰ Probabil o fusaiolă.

⁴⁵¹ La o asemenea adâncime (-1,80 m), fragmente ale unor cupe cu decor în relief ar fi putut proveni mai probabil din umplutura unor gropi (care din păcate nu au fost observate) decât din strat.

⁴⁵² În absența manuscrisului original al lui Christescu (reprodus după copia dactilografiată de Alexandrina D. Alexandrescu), piesele schițate nu au putut fi reproduse, dar am păstrat însă indicațiile „schiță” inserată de Alexandrina D. Alexandrescu.

mare (schiță). O bucată de metal (fier – n.C.) găsită la pământ galben (între șanțul II și III). Tot în pământul săpat la această casma am găsit trei mărgelile de diferite mărimi, una minusculă.

În suprafață, între șanțurile II și III am găsit cenușe pe o porțiune de vreun metru. S-au mai găsit două funduri de amforă, un fragment mare (de) burtă de amforă, mănuși de amforă fără șampilă, diferite alte mănuși imitație (de la fragmente de vase La Tène – n.C.); fragmente de ceramică locală cu proeminențe sau cu brâu și proeminențe, cioburi grecești – (și) La Tène, chirpici, un fragment (de) strecurătoare, o buză de chiup imens (grosimea aprox. 10 cm), mănuși de vase, o toartă răsucită; buze de vase locale și La Tène. Un fragment La Tène cu incizarea de forma alăturată (schiță). Un minuscul vas, cu toarta ruptă, semănând cu o lulea. Are forma aceasta (schiță). O toartă răsucită cu buză. Un ciob de pastă locală cu brâu în formă de șarpe (schiță). Un fragment (de) buză (de) vas grecesc cu *raignures* (schiță). Un fragment (de) vas grecesc negru, de forma aceasta (schiță). Mai multe toarte răsucite, mănuși de amfore, bucăți de amforă, funduri de vase.

18 sept. Am continuat cu aruncarea pământului din suprafața B și șanțurile adiacente. În șanțul III am găsit un cap de figurină helenistic al zeiței Tyche. Tot acolo s-a găsit și un proiectil de praștie (susține dl. Pârvan – n.C.)⁴⁵³. Șanțul III avea adâncimea de 1,50 m. Aci s-au mai găsit o mănușă de amforă fără șampilă, cioburi locale. În suprafața B s-au mai găsit trei fusaiole și un buton de forma (schiță). S-a continuat cu adâncirea șanțului I (adâncimea în acest moment = 1,65 m – n.C.). S-a găsit o mărgea albastră cu o dungă albă la mijloc (de agat? – n.C.) de forma (schiță) (de circa 2 cm lungime – n.C.), un buton de forma (schiță) și un fragment de vas de pastă La Tène (se poate reconstitui – n.C.) de forma aceasta (schiță).

În șanțul II (la nivel ca suprafața B = 1,80 – 1,90 m – n.C.) s-a găsit o fusaiolă. Cioburi la fel ca în celelalte șanțuri și ca în suprafață. Am curățat suprafața B de pământ în așteptarea d-lui Pârvan. Se continuă adâncirea șanțurilor. În șanțul III s-a găsit o bucată de metal, pare să fi fost o lamă de cuțit. S-a continuat cu adâncirea șanțurilor I și III. La (șanțul) I s-a ajuns la adâncimea 1,70 m, iar la (șanțul) III la 1,95 m. S-au găsit buze de vase La Tène, fragmente locale (butoni și brâu), toate răsucite de felul celor găsite până acum, mănuși de amforă fără șampilă. În șanțul I s-a mai găsit o mărgea și o țească de om cu maxilar (par a fi de copil – n.C.), în același loc unde s-au mai găsit cele două mărgelile, o bucată de metal (oarte) oxidat.

S-a mai dat o casma la suprafață (adâncimea în acest moment 1,90 – 1,95 m – n.C.). S-au găsit fragmente de buze de amforă (pastă La Tène – n.C.), o jumătate (de) fusaiolă, un fund de amforă, o mănușă de amforă, mari fragmente de amforă și vase La Tène. Unul din acestea are un frumos brâu (schiță). O toartă răsucită ca cele găsite până acum, o proeminență cu brâu de forma (schiță), proeminențe simple, funduri și cioburi găsite ca până acum.

19 sept. Se continuă cu adâncirea suprafeței (casmauă începută ieri – n.C.). În dreptul șanțului IV la vreo 4 m depărtare s-a găsit sămânță de in (cam două lopeți – n.C.). Asemenea s-au mai găsit un fund de amforă, fragmente de amforă de pastă grecească (roșie) și La Tène. Buze de vase La Tène, unul având o parte din burtă astfel că s-ar putea reconstitui (schiță). Butoni cu brâu, o toartă lipită, proeminențe cu brâu. În șanțul I s-au mai găsit două fusaiole. Atât în suprafață cât și în șanțurile săpate abundentă de cioburi La Tène. Adâncimea suprafeței B, malul nordic = 2,20 m ; idem a șanțului I = 1,95; idem III = 1,80 m. În șanțul III săpându-se la adâncimea de 2 m s-au găsit pe lângă cioburi La Tène și locale și un vas local, în formă de ghiveci, cu o parte din buză lipsă, se poate reconstitui (schiță). Un altul mai mic de aceeași formă. În pământul din suprafață s-a găsit o buză de vas La Tène cu ornament în zig-zag (schiță). Mănuși de amforă de vase La Tène, buze de vase, burți de amforă La Tène, proeminențe, funduri, fragmente locale cu brâu și proeminențe. Tot în suprafață s-a mai găsit un fragment La Tène de forma aceasta (schiță), are mânușa turtită. În șanțul III spre fund cu direcția S-N s-a găsit un prag de lemn ars de aproximativ 1 m lungime. S-au găsit și chirpici. S-au mai găsit două cioburi La Tène, unul având imprimată o roată (se vede un sfert din alta – n.C.) (schiță), iar altul având un ornament în formă de frunză (schiță) se vede jumătate. Un alt ciob de pastă locală (neolitică – n.C.), cu buză, are ornamentul următor (schiță). O jumătate (de) fusaiolă, un fund de amforă, un fragment vas local (buză cu coadă – n.C.) (schiță).

⁴⁵³ Cf. Dumitrescu 1993, 52 care semnalează vizita lui Vasile Pârvan la Zimnicea în perioada în care documentarea săpăturii era asigurată de Vasile Christescu.

Proeminențe cu brâu simple, mănuși de diferite mărimi și forme, buze la gel (?); unele proeminențe sunt crestate. Un ciob local cu brâu în formă de șarpe, astfel (schiță). În pământul din suprafață s-a găsit un vâscior de pământ de circa 2 cm mărime de forma aceasta (schiță).

20 sept. Măsurând adâncimea suprafeței B cât și a șanțurilor I, II și III, am găsit-o la toate de 2,20 m. Malul sudic al suprafeței B are adâncimea de 1,80 m. S-a început o nouă casma. Între șanțul II și III (aproape de șanțul III – n.C.) s-au găsit vase întregi sau reconstituibile, unul foarte mic (10 cm aprox. – n.C.) local de forma (schiță). Altul de dimensiuni mari, pastă grosolană, cu o singură mănușă ruptă, are forma (schiță). Alt vas din aceeași fabricație locală, cu aceeași pastă are forma unui borcan. Într-o parte se vede locul mănușii. În partea opusă mănușii, înspre buză care e mai ridicată aci, are găurele, ca la strecurătoare. E cam astfel (schiță). S-au mai găsit și alte fragmente de vase locale, buze de vase locale și La Tène, o fusaiolă, un proiectil de praștie, o buză dublă, mănuși de amforă și de vase La Tène, două funduri de amforă, fragmente de burtă de amforă grecească și La Tène, proeminențe (cu) brâu și butoni cu brâu în ghirlandă, funduri etc. Un fragment de vas La Tène în formă de animal (schiță) (bot de porc – n.C.). Două mănuși de vase La Tène de mărimi diferite, orizontale, o bucată mică de silex roșcat, o proeminență dantelată cu gaură la mijloc, pe buza orizontală La Tène. Fragmente de vas cu brâu, în formă de șarpe, cum s-au găsit și ieri. Un altul are ornamentul următor (schiță). S-au mai găsit două fragmente dintr-o buză de amforă (se întregesc una pe alta – n.C.), cu câte un capăt al mănușilor; un os subțire lucrat, un fund cu o parte din burtă dintr-un vas grecesc pictat”.

(În data de 21 septembrie nu s-au efectuat însemnări – n.n.)

1.5. Însemnările lui Ioan Andrieșescu din 22-25 septembrie

„22 sept. 1924. Pământul galben apărut aproape peste tot, afară de laturea de sud, mai puțin. În șanțul I un *Zwillinggefäß*⁴⁵⁴ aproape întreg. Adâncimea 2,65 (m). În apropiere un vas primitiv, jumătatea de la fund. În jur cenușă. În șanțul I mai sus, indicii de mormânt: urnă cu proeminențe (frag. – n. A.) și un frag(ment) – acesta (este) La Tène. Un frag(ment) dintre cele mai caracteristice p(entru) Cetatea de la Zimnicea, cu marginea cu o altă margine trasată – are iarăși un ornament în val – punct de pornire pentru cronologia acestor ornamente. În șanțul IV un fund de amforă. În șanțul I în fund, masă de pământ ars, chirpicu. Distanța de la suprafață între metrul 8 și 10 (m). Distanța în adâncime de la fața în jos 2 m (pl. 4/29). Chirpicul e ars până la roșu. Chirpicul e în masă, deci bănuiala de zid se întărește. Zid de lipitură ars. În masa de chirpici se găsesc și pietre. Urmele de chirpici arată (că) trestia (este) mult întrebuințată. Dincolo de metrul 12, chirpicul slăbește însă se găsesc urme de lemn ars. Un singur ciob în toată masa (de chirpicu – n.A.) – al doilea –, dedesupt iarăși pământ ars. Chirpicul arată și urme de lemne mai groase. Cenușă. Nici o casă de un spațiu așa de mic nu poate da așa de mult *Lehmwurf*⁴⁵⁵. Dedesupt se mai întâlnesc cioburi. Sunt și bucăți de *Lehmbewurf* mari cari (cu) greu pot proveni de la case. Grosimea masei de chirpici e de trei casmale. În orice caz, trebuie lărgit locul pentru identificare.

23 sept. 1924. S’a ajuns la pământul galben cu un număr minim de rămășițe. Se dărmă ce s-a lăsat, fie vetre, fie masă de piatră. În direcția șanțului I, cam la 2 m un chiup uriaș fărâmat. În regiunea frag(mentului) și a urmelor de pari – o mănușă cu ștampilă. Astăzi (am) luat fotografiile din toate părțile. Dinspre interior, așa însă ca să se vadă vasul, mai ales cel mare și înspre Dunăre, păduștile Bujorescul⁴⁵⁶ și Chiorghineanu. De asemenea, o vedere generală a cetății, văzută din direcția Gară – regiune de movile ce se văd și de pe drumul Zimnicea-Fântânele. În șanțul I, «vatra» se întinde în tot largul de 2 m al șanțului. Chirpici – bucată de pământ ars care s-a lipit de o bucată de lemn lat lucrat. În șanțul IV nimic decât pământ galben (la) adâncimea de 2 m 25 (cm). Cioburi se găsesc deasemenea. Dacă a fost casă, a fost una de dimensiuni neobicinuite. Un frag(ment) mare are toarta orizontală nerăsucită, dar de aceeași înfățișare. Se recunosc urmele de carbune (și) cenușă. Chirpici ars grozav.

(În data de 24 septembrie nu s-au efectuat însemnări – n.n.)

⁴⁵⁴ Vas dublu sau vas „binoclu” – în germ. în original.

⁴⁵⁵ prăbușire de chirpici – în germ. în original.

⁴⁵⁶ Cf. Kirițescu 1922, 402-403.

Duminică 25 sept. Fuserăm din nou pe linia Fântânele-Suhaia-Lisa-Vânători. Măgura uriașă de la Vânători. Un singur ciob, aspect La Tène. La confluența Călmățuiului cu Suhaia, aproape de confluență și lângă drumul Lisa-Călmățui, altă movilă mică. Mai multe (movile – n.n.) mici în toată regiunea”.

2. Materiale descoperite în campania din 1924

În anexa 2 au fost reunite materiale descoperite în 1924, publicate în literatura mai veche sau care au fost reidentificate în depozitele MJT-Alexandria și MNA-București în perioada elaborării contribuțiilor din volumul de față.

2.1. Amfore șampilate de import

1. Amforă de Thasos, „...ΣΙΟΝ/(tirs)/...H...”. Pl. 7/1. Lit.: Tudor 1967, 72, nr. 126, fig. 7/136.
2. Amforă de Rhodos, „ΕΠΙ...Μ/ΒΡ.../Δ...”. Pl. 7/3. Lit.: Tudor 1967, 72, nr. 127, fig. 7/137.
3. Amforă de Rhodos, „...ΟΤΙ/...CΟΥ”. Pl. 7/4. Lit.: Tudor 1967, 73, nr. 128, fig. 7/138.
4. Amforă de Cos, „...ΔΑΙΟΥ” pe toartă bifidă. Pl. 7/5. Lit.: Tudor 1967, 73, nr. 131, fig. 7/141.
5. Origină necunoscută, „ΕΡΑ”. Pl. 7/6. Lit.: Tudor 1967, 73, nr. 132, fig. 7/142.
6. Amforă (Rhodos ?), „ΘΕΥΦΙ/ΛΟΥ”. Pl. 7/7. Lit.: Tudor 1967, 73, nr. 133, fig. 7/143.
7. Amforă de Sinope (?), „...Υ.../...ΤΟΥ/...ΝΙΑΟΥ” (ramură). Pl. 7/2. Lit.: Tudor 1967, 73, nr. 134, fig. 7/144.
8. Amforă de Heraclea Pontică, „ΠΙΛΧΙΠ.../ΙΣΤΙΑΙΟΥΣ”. Pl. 7/9. Lit.: Tudor 1967, 73, nr. 135, fig. 7/147.
9. Amforă de Sinope, „ΑΣΤΙΝΟΜΟΥ/ ΛΕΩΜΕΔΟΝΤΟΣ/ ΤΟΥ ΕΠΙΔΗΜΟΥ/ ΜΕΝΩΝ” (cavaler). Pl. 7/8. Lit.: Tudor 1967, 73, nr. 138, fig. 7/148.
10. Toartă de amforă cu șampilă anepigrafică. Pl. 7/11. Lit.: Tudor 1967, 74, nr. 142, 8/152 stg.

2.2. Recipiente de lux elenistice

1. *Kantharos* cu firnis negru (lipsesc torțile); înălț. 11,8 cm; marcaj: „Zimnicea 20.IX.1920 (sic), supraf. B și șanț. adiacent.”. Pl. 6/12, pl. 10/4. Lit.: Pârvan 1926, 595, fig. 459. MJT-Alexandria, nr. inv. 25514.
2. Cupă fragmentară de sticlă cu decor în relief; fragmentul a: înălț. 5,4 cm; marcaj: „Zimnicea 3.IX.1924, S.I, -0,30/-1,00 m”; fragmentul b: înălț. 3,6 cm; marcaj: „Zim. 1949, S.VII, 6 E/-0,92 m”; diam. reconstituit al buzei 10,9 cm. Pl. 12/1 a-b. Lit.: Casan-Franga 1967, 14, 18, n. 18, fig. 6/29. MJT-Alexandria, a - inv. 26020, b - inv. I 1553.

2.3. Fragmente ceramice La Tène („getice”) comune

1. Fragment de *pythos* (?) cu buza triplu profilată. Pl. 6/1. Lit.: Pârvan 1926, 576, fig. 414 stg.;
2. Buză rășfrântă spre exterior. Pl. 6/2. Lit.: Pârvan 1926, 576, fig. 414 centru;
3. Buză îngroșată, cu umăr pronunțat. Pl. 6/3. Lit.: Pârvan 1926, 576, fig. 414 dr.;
4. Cană scundă. Pl. 6/4. Lit.: Pârvan 1926, 579, fig. 419;
5. Cană înaltă. Pl. 6/5. Lit.: Pârvan 1926, 583, fig. 435;
6. Buză de strachină cu toartă răsucită. Pl. 6/6. Lit.: Pârvan 1926, 557, fig. 444 sus;
7. Buză de strachină cu apucătoare perforată. Pl. 6/7. Lit.: Pârvan 1926, 557, fig. 444 centru-stg.;
8. Fragment de buză de capac la roată. Pl. 6/8. Lit.: Pârvan 1926, 557, fig. 444 centru-dr.;
9. Buză oblică de strachină. Pl. 6/9. Lit.: Pârvan 1926, 557, fig. 444 jos-stg.;

10. Fragment de strachină-castron cu toartă orizontală. Pl. 7/10. Lit.: Pârvan 1926, 557, fig. 444 jos-centru; pastă cenușiu-închis/negru, exteriorul și interiorul puternic netezit; MJT-Alexandria (neinventariat); marcaj: „Zimnicea 20.09.1924, suprafața B și ș. adiacente, ad. -2,20m”.
11. Fragment de strachină-castron. Pl. 6/11. Lit.: Pârvan 1926, 557, fig. 444 jos-dr.;
12. Toartă de amforă (locală?) cu ștampilă anepigrafică. Pl. 3/23. Lit.: Dumitrescu 1993, 52;
13. Toartă (de *pythos* ? local) cu rozete imprimate. Pl. 7/12. Lit.: Tudor 1967, 74, nr. 146, 8/157; Moscalu 1983, 416, pl. 79/9;
14. Toartă (de *pythos* ? local) cu rozetă și palmetă imprimate. Pl. 7/10. Lit.: Tudor 1967, 74, nr. 148, 8/156; Moscalu 1983, 416, pl. 79/10;
15. Fragment de umăr al unui *pythos* local lucrat la roată, cu brâu reliefat ornamentat cu rozetă imprimată, deasupra căruia se distinge copita unui cal în relief; exterior lustruit cenușiu închis; interior cenușiu – nuanță medie; înălț. fragmentului păstrat 8.2 cm; diam. reconstituit la nivelul muchiei superioare a brăului reliefat cca 22 cm; marcaj: „Zimnicea, suprafața B, casmaua III (efectiv IV) – 8 sept. 1924”; MNA-București (neinventariat). Pl. 9/1.
16. Cană-strecurătorare, lucrată cu mâna; toarta lipsă; în zona opusă rupturii tortii, buza ușor înălțată prevăzută cu patru rânduri a câte 7-8 perforații; exterior brun-cenușiu; interior cenușiu; înălț. 11 cm; diam. max. 13 cm; marcaj: „Zimnicea, 20.IX.1924, supr. B, șanț. adiacent, adân. medie -2,20 m”; MNA-București inv.nr. I 465. Pl. 9/2.
17. Fragment de ceașcă sau cană (?) lucrată cu mâna; se păstrează doar un sector al recipientului, de la buză până la fund; toartă lipsă; pastă brun-roșcat-deschis; interior și exterior slab netezit; înălț. 13,3 cm; diam. reconstituit al buzei cca 13 cm; marcaj: „Zimnicea, supraf. B și ș. adiac., ad. medie -2,20 m, 20.09.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/3.
18. Fragment de castron lucrat cu mâna; buza ondulată; peretele prezintă un orificiu (deschidere max. 1,5 cm) care suprapune o apucătoare ascuțită; alături, apucătoare cu două excrescențe; exterior netezit, culoare brun-vineție cu zone cenușiu-închis; interior lustruit, culoare neagră cu pete brune; înălț. 8,6 cm; diam. reconstituit al buzei 21,3 cm; marcaj: „Zimnicea, supraf. B și ș. adiac., ad. medie (ilizibil), 20.09.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/4.
19. Perete de oală înaltă lucrată cu mâna, cu toartă orizontală; exterior brun-cenușiu, netezit superficial; interior ocru-brun, lustruit; înălț. fragmentului păstrat 11,6 cm; marcaj: „Zimnicea, ș. SV-NE, casm. VI, 25.8.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/5.
20. Buză și gât de oală lucrată cu mâna, cu aplicație semilunară; exterior negru, suprafața rugoasă, cu vagi urme de netezire; la interior buza neagră, peretele brun-deschis; înălț. fragmentului păstrat 8 cm; marcaj: „Zimnicea, 9.IX.1924, suprafața B, casm. V – efectiv VI”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/6.
21. Fund de oală cu inel de poză (Standing) lucrată la mână; ornamentare cu brâu cu alveole; exterior brun-deschis; interior urme de ardere secundară; înălț. fragmentului păstrat 4 cm; diam. bazei 8,4 cm; marcaj: „Zimnicea, supraf. B și șanțuri adiacente, 11.09.1924,”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 9/7.
22. Cană cu toartă ușor supraînălțată, lucrată cu mâna, cu pântec carenat și fund plat; pastă brun-deschis cu particule de siliciu și pietricele infime (sub 1 mm lung.); exteriorul a fost tartat cu un slip fin; înălț. 20,9 cm; diam. pântec 15,9 cm; marcaj: „9 septembrie 1924, Zimnicea, suprafața B”; MNA-București inv. I 304. Pl. 10/1.
23. Fragment de cană (?) lucrată la roată; se păstrează porțiuni din buză, gât și umăr; exterior și interior puternic netezit, cenușiu închis; înălț. fragmentului păstrat 11 cm; diam. reconstituit al buzei 12,3 cm; marcaj: „Zimnicea 11.09.1924, suprafața B și ș. adiacente”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 10/2.
24. Fragment de cană lucrată la roată: se păstrează toarta supraînălțată și porțiuni din gât și buză; pastă cenușie uniformă; interior și exterior netezit; înălț. fragmentului păstrat 11,5 cm; diam. reconstituit al buzei 10,6 cm; marcaj: „Zimnicea, 19.sept.1924, supraf. B și șanțuri adiacente, ad. medie -2,00 m”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 10/3.
25. Fragment de strachină lucrată la roată, cu apucătoare perforată, dezvoltată din buză, ornamentată cu caneluri oblice; pastă brun-deschis; interior și exterior lustruit; înălț. fragmentului păstrat 6 cm; marcaj: „Zimnicea, supraf. B și ș. I, II, III, IV, 4.09.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/1

26. Fragment de strachină-castron lucrată la roată cu toartă orizontală; sub toartă dreapta: perforație; pastă cenușiu-ocru deschis; interior și exterior puternic netezit; înălț. fragmentului păstrat 4,8 cm; marcaj: „Zimnicea, 15.09.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/2.

27. Fragment de castron înalt lucrat la roată cu buza evazată; pastă cenușie uniformă; interior și exterior netezit; înălț. fragmentului păstrat 5 cm; marcaj: „Zimnicea, supraf. B și șanțuri adiacente, 11.IX.1924,”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/3.

28. Fragment de strachină lucrată la roată; pastă cenușie cu tentă brună la exterior; interior și exterior netezit; înălț. fragmentului păstrat 7 cm; marcaj: „Zimnicea, supraf. B și șanțuri adiacente, 11.09.1924,”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/4.

29. Fragment de strachină-castron cu perete carenat și buză invazată, lucrată la roată; pastă uniformă ocru-roșcat; în zona carenei, vagi urme de culoare roșie; interior și exterior lustruit; înălț. fragmentului păstrat 5 cm; marcaj: „Zimnicea, ș. SV-NE, casm. VII, 25.08.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/5.

30. Fragment de strachină-castron cu toartă orizontală și buză invazată, lucrată cu mâna; pastă cenușiu-închis/negru, netezită la exterior; înălț. fragmentului păstrat 7,4 cm; marcaj: „Zimnicea 20.09.1924, suprafața B și ș. adiacente, ad. -2,20m”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/6.

31. Vas miniatural lucrat cu mâna, cu ornament reliefat; se păstrează fundul și o porțiune din perete; interior cenușiu; exterior brun-deschis; pietricele în pastă; înălț. fragmentului păstrat 4,2 cm; marcaj: „Zimnicea, 22.IX.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/7.

32. Cană miniaturală lucrată cu mâna; se păstrează cca jumătate din gât, pântec și fund; buza lipsește; interior netezit cenușiu-nuanță medie; exterior netezit cenușiu închis; pe gât lustruiri verticale; înălț. fragmentului păstrat 8 cm; marcaj: „Zimnicea, 16.09.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Pl. 11/8.

33. Fragment de strachină carenată lucrată la mână; se păstrează buza verticală și o porțiune din perete; interior și exterior ocru-roșcat; interior lustruit, exterior bine netezit; înălț. fragmentului păstrat 3,3 cm; marcaj: „Zimnicea, tranșeea SV-NE, casm. I, 25.08.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.

34. Fragment de castron (?) la roată; se păstrează partea inferioară a peretelui și începutul inelului de poză, a cărui parte inferioară este deteriorată; la exterior slip roșu lustruit; interior brun-cenușiu; mică în pastă; înălț. fragmentului păstrat 4,5 cm; marcaj: „Zimnicea, 26.VIII.1924, șanț SV-NE, casm. IX-X”; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.

35. Toartă supraînălțată de cană/ceașcă (?) lucrată la roată; interior și exterior cenușiu (la interior pe alocuri pete negre); înălț. fragmentului păstrat 6,8 cm; marcaj: „Zimnicea, 6.IX.1924, supraf. B, casm. II”; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.

36. Toartă supraînălțată de cană/ceașcă (?) lucrată la mână; interior și exterior cenușiu; înălț. fragmentului păstrat 4,8 cm; marcaj: „Zimnicea, 1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.

37. Toartă supraînălțată de cană/ceașcă (?) lucrată la mână; interior și exterior cenușiu; înălț. fragmentului păstrat 6,7 cm; marcaj: „Z(imn)icea) 1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.

38. Perete de oală înaltă lucrată cu mâna, cu toartă orizontală; interior și exterior negru lustruit; înălț. fragmentului păstrat 5,8 cm; marcaj: „Zimnicea 16.9.1924”; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.

39. Fragment de strachină înaltă lucrată cu mâna; buză dreaptă; interior și exterior brun-ocru lustruit; înălț. fragmentului păstrat 8,3 cm; marcaj: „Z(imn)icea), 19.IX.1924, supr. B și șanț. adiacent. -2,00”; MJT-Alexandria (neinventariat). Neilustrat.

40. Fragment de ulcior rebutat din pastă cenușie închisă, lucrat la roată; la interior și în profil: umflătură provocată în timpul arderii; înălț. fragmentului păstrat 11,5 cm; marcaj: „Zimnicea, 11 IX. 1924, supr. B și șanț. adiacente”. MNA-București (neinventariat). Pl. 10/5.

2.4. Cupe locale cu decor în relief

1. Cupă din pastă ocru-roșcat; se păstrează cca 1/3 din piesă; înălț. 6 cm; diam reconstituit al buzei 14,4 cm; marcaj: „Zimnicea, 18.IX.1924, supraf. B (și) șanț(urile) adiacente, -2,20 m”. Pl. 12/2. Lit.: Casan-Franga 1967, fig. 11/1; MJT-Alexandria, inv. 26021.

2. Fragment de cupă din pastă ocru-roșcat; buza lipsă; înălț. fragmentului păstrat 4,4 cm; diam. max. în zona superioară a rupturii 10,9 cm; marcaj: „Zimnicea 11.IX. 1924, supraf. B (și) șanț(urile) adiacente”. Pl. 12/4. Lit.: Casan-Franga 1967, fig. 11/4; MJT-Alexandria, inv. 26023.

3. Fragment din zona inferioară a unei cupe cu decor în relief din pastă ocru-cenușiu; înălț. fragmentului păstrat 2,9 cm; diam. max. în zona superioară a rupturii 11,2 cm; marcaj: „Zimnicea, 27.VIII. 1924, supraf. A (și) șanț(urile) adiacente”. Pl. 12/5. Lit.: Casan-Franga 1967, fig. 13/6; MJT-Alexandria, inv. 26024.

4. Cupă din pastă cenușie; se păstrează trei fragmente: unul mai mare – cca 1/2 din piesă; celelalte două întregibile formează cca 1/4 din piesă, dar le lipsește zona inferioară; diam. reconstituit al buzei 13,6 cm; marcaj: „Zimnicea 1924”. Pl. 12/8. Lit.: Casan-Franga 1967, fig. 13/9; MJT-Alexandria, inv. 26027-26028.

5. Fragment de buză de cupă cu decor în relief; culoare ocru-roz; înălțimea fragmentului: 3,4 cm; marcaj: „Zimnicea 27.VIII.1924, supr. A – șanț. adiacent.”. MJT-Alexandria, inv. 26022. Pl. 12/3.

6. Fragment de perete de cupă cu decor în relief; culoare ocru-roșcat; dimensiuni: 4,2/3,2 cm; marcaj: „Zimnicea 27.08.1924, supr. A – șanț. adiacent.”; MJT-Alexandria, inv. 26025. Pl. 12/6.

7. Fragment de umăr de cupă cu decor în relief; culoare brun-cenușie; înălț. fragmentului păstrat 3,6 cm; marcaj: „Zimnicea, Ș. SE-NV, casm. III, 25.09. (*sic* – de fapt 25.08.) 1924”; MJT-Alexandria, inv. 26026. Pl. 12/7.

2.5. Ceramică medievală

1. Oală fragmentară cu o toartă; buza și umerii ornamentați cu striuri orizontale, muchia umărului prezintă impresiuni alveolate; în partea superioară a torții, pată de smalt verde-ocru; pe umeri și pântec tușe de culoare albă; pastă roșie-cărămizie; diam. buzei 13,9 cm; înălț. fragmentului păstrat 11,8 cm; marcaj: „Zimnicea 1924”; MNA-București, inv. I 905. Pl. 8/1.

2. Oală cu o toartă fragmentară; caneluri oblice pe pântec; muchia brâului reliefat care marchează umărul prezintă impresiuni alveolate; partea inferioară a peretelui lustruită; pastă roșie-cărămizie, cu urme de ardere secundară; diam. maxim (la pântec) 16,7 cm; înălț. fragmentului păstrat 19,8 cm; marcaj: „Zimnicea 12.IX.1924, suprafața B”; MNA-București, inv. I 895, I 896, I 908 b-c, I 910b (fragmentele au fost marcate înaintea restaurării). Pl. 8/2.

3. Materiale din campaniile postbelice

În anexa 3 au fost incluse numai acele materiale descoperite în campaniile postbelice de la Zimnicea care au fost regăsite în depozitele de la MJT-Alexandria și MNA-București și care fost au fost dezbătute în contribuția de față. Numeroase alte materiale, nu mai puțin expresive sau importante, aflate în aceste depozite, vor constitui obiectul unor contribuții separate.

3.1. Materiale hallstattiene

1. Fibulă de tip Glasinac din fier; lungime: 7,1 cm; marcaj: „Z49 VI / M 2” (descoperit în 1949, secțiunea VI, mormântul 2); MNA-București (neinventariat); pl. 15/1-2; lit.: Bader 1983, 80, nr. 177, pl. 27/177.

2. Fragment de strachină Basarabi; buza ornamentată cu fațetări în torsadă și triunghiuri hașurate și incrustate cu o pastă albă; sub buză, un un motiv zigzagat decroșat umplut inițial cu

pastă albă; lăţimea fragmentului: 9,2 cm; marcaj: „Z49 SVIII” (descoperit în 1949, secţiunea VIII); MNA-Bucureşti (neinventariat); pl. 15/4; lit.: Vulpe A. 1965b, fig. 4/9.

3.2. Importuri elenistice

1. *Lekythos* cu firnis roşu aplicat în partea superioară a pântecului, pe gât şi buză; înălţime 14, 8 cm; spart, dar complet reîntregit; marcaj „Z48 SV c9 -1,90” (descoperit în 1948, secţiunea V, caroul 9, la -1,90 m adâncime); MNA-Bucureşti, inv. I 1629; pl. 16/3; lit.: inedit.

2. *Askos* fragmentar: se păstrează pântecul în partea opusă gurii; decor pictat cu culoare roşie aplicată pe pasta cărămizie-roşcată; diam. reconstituit: 12,3 cm; marcaj: „Z68 SVIII gr. 5”; MJT-Alexandria, inv. 25527; lit.: Pătraşcu 2005, 233, nr. 1.

3. Fragment de perete de *askos*; decor pictat cu culoare roşie, aplicată pe pasta cărămizie-roşcată; marcaj: „Z48 SIV c.9, -0,50 m”; MJT-Alexandria, inv. 25528; lit.: Pătraşcu 2005, 233, nr. 2.

4. Fragment de perete de *askos* cu începuturile a două toarte; decor pictat cu culoare roşiu-brună, aplicată pe pasta cărămizie; marcaj: „Z49 SVI c.13, -1,40 m”; MJT-Alexandria, inv. 25529; lit.: Pătraşcu 2005, 233, nr. 3.

5. Fragment de perete de *askos* cu începuturile a două toarte; decor pictat cu culoare roşiu-brună, aplicată pe pasta cărămizie; marcaj: „Z49 SVI gr.7”; MJT-Alexandria, inv. 25531; lit.: Pătraşcu 2005, 233, nr. 5.

6. Fragment de pântec de *askos*; decor pictat cu culoare roşiu-brună, aplicată pe pasta cărămizie; marcaj: „Z49 SVI gr.7”; MJT-Alexandria, inv. 25532; lit.: Pătraşcu 2005, 233, nr. 7.

7. Gură de *askos*; decor pictat cu culoare roşiu-brună, aplicată pe pasta cărămizie; marcaj: „Z49 SVI N”; MNA-Bucureşti, inv. I 871; lit.: Pătraşcu 2005, 233, nr. 6.

3.3. Fragmente ceramice grafitate

1. Buză de *situla* din pastă neagră cu vagi urme de grafit; umărul a fost ornamentat prin împunsături oblice realizate cu pieptenul; sub umăr striuri verticale; înălţimea fragmentului: 9,8 cm; marcaj: „Z49, SVI, c.17C, -1,11 m” (descoperit în 1949, secţiunea VI, caroul 17C, la -1,11 m adâncime); MNA-Bucureşti (neinventariat); pl. 10/6; lit.: inedit.

2. Fragment ceramic din pastă grafitată, ornamentat cu striuri verticale; înălţimea fragmentului: 5 cm; marcaj: „Z49 SVII-1, c.3H -0,20m” (descoperit în 1949, secţiunea VII-1, caroul 3H, la -0,20 m adâncime); MNA-Bucureşti (neinventariat); pl. 10/7; lit.: inedit.

3.4. Tipar pentru realizarea unor cupe cu decor în relief

1. Tipar din care s-au păstrat trei fragmente neîntregibile; apartenenţa lor la aceeaşi piesă este indicată de sistemul ornamental comun (executat cu acelaşi poanson !), precum şi de aspectul identic al pastei; sistemul ornamental reconstituit a fost organizat pe şase sectoare relativ egale; pastă brun-cenuşie; înălţimea părţii păstrate: 4,2 cm; diametru reconstituit: 10,1 cm; marcaj „Z49 SVI-4” (campania 1949, secţiunea VI-4, adâncime neprecizată); MJT-Alexandria, inv.nr. I 1551 a-c; pl. 11/9; lit.: Casan-Franga 1967, 15, fig. 5/5 (doar fragmentele a şi b).

3.5. Fibule

1. Fibulă Glasinac cu portagrafa triunghiulară; resortul de la portagrafă petrecut de un nit; fier; lungime: 7,1 cm; marcaj: „Z49 (S) VI/M 2” (mormânt hallstattian); MNA-Bucureşti (neinventariat); lit.: Bader 1983, 80, nr. 177, pl. 27/177. Pl. 15/1-2.

2. Fibulă tracică cu arcu lăţit şi aplatizat; bronz; lungime: 2,8 cm; lăţimea arcului: 1,3 cm; descoperită în campania 2005, în contextul 276 aflat la baza stratigrafiei din sectorul J13a-c. MNA-Bucureşti (neinventariat). Pl. 16/2.

3. Fibulă tracică; fier; lungime: 6,1 cm; marcaj: „Z68 SXIV”; lit.: Alexandrescu A. D. 1976, fig. 2/13. Pl. 16/4.
4. Fibulă tracică; bronz; resort și ac lipsă; ruptura arcului șlefuită și asucțită; lungime: 3,8 cm; marcaj: „Z75 S XVIII 71,76 E/0,40 S, -1,08 m”; MJT-Alexandria, inv. 12082; lit.: Măndescu 2010, 219, nr. 1, pl. 333/7. Pl. 16/5.
5. Fibulă tracică; bronz; arc fațetat, secțiune pentagonală; lipsesc piciorul și vârful acului; lungime: 4,3 cm; marcaj: „Z71 S XV/1, gr. 7”; MJT-Alexandria, inv. 9866; lit.: Măndescu 2010, 219, nr. 2, pl. 337/3. Pl. 16/6.
6. Fibulă tracică; bronz; arc de secțiune rotundă; piesa puternic corodată; lungime: 3,1 cm; marcaj: „Z71 S XV/1, gr. 7”; MJT-Alexandria, inv. 9866; lit.: Măndescu 2010, 219, nr. 3, pl. 337/4. Pl. 16/7.
7. Fibulă tracică; bronz; se păstrează arcul fațetat, de secțiune hexagonală și resortul; lungime: 3,1 cm; marcaj: „Z71 S VIII -2 m”; MJT-Alexandria, inv. 9806; lit.: Măndescu 2010, 219, nr. 4, pl. 333/10. Pl. 16/8.
8. Fibulă tracică; se păstrează piciorul cu proeminența biconică; bronz; lungime 1,7 cm; marcaj: „Z71 SVIII, □4”; MJT-Alexandria, inv. 9811; lit.: Măndescu 2010, 219, nr. 6, pl. 333/12. Pl. 16/9.
9. Fibulă de schemă timpurie La Tène; fier; lungime: 6,5 cm; marcaj: „Cetate” (pass.); MJT-Alexandria, inv. 9390; lit.: Măndescu 2010, 219, nr. 7, pl. 333/13. Pl. 16/10.
10. Fibulă cu resort bilateral, schemă incertă; se păstrează doar arcul și resortul; bronz; descoperită pe „Cetate” (pass.); lit.: Măndescu 2010, 219, nr. 8, pl. 333/14. Pl. 16/11.
11. Fibulă cu resort bilateral, schemă incertă; bronz; descoperită pe „Cetate” (pass.); lit.: Măndescu 2010, 219, nr. 9, pl. 333/16. Pl. 16/12.
12. Fibulă de schemă mijlocie La Tène; fier; s-a păstrat arcul, o parte din prinderea resortului de arc și prima spiră a resortului; lungimea fragmentului păstrat: 5,8 cm; marcaj „Z49 SVII-1, □4, -0,60 m” (strat din perioada târzie La Tène ?); MNA-București (neinventariat); pl. 18/1.
13. Fibulă de schemă târzie La Tène, cu portagrafa cadru; fier; lungime: 7,8 cm; marcaj: „Z49 SVII-1, □1, -0,40 m” (strat ?); MNA-București (neinventariat); pl. 18/2.
14. Fibulă de schemă pseudo-mijlocie La Tène (piciorul și arcul au fost turnate împreună); bronz; picior ornamentat cu trei proeminențe; resort bilateral cu șase spire; lungime: 4,7 cm; marcaj: „Z49 SVI, □15, -1,50 m” (groapă ?); MNA-București (neinventariat); pl. 18/3.
15. Fibulă Almgren 68; bronz; piciorul îndoit; lungime: 5,3 cm; marcaj: „Z49 SVI, □14, -1,33 m” (groapă ?); MNA-București (neinventariat); pl. 18/4.
16. Fibulă de schemă mijlocie La Tène din bronz (puternic corodată, grav deteriorată la descoperire); se păstrează două spire ale resortului bilateral, parte din coardă și joncțiunea dintre picior și arc; descoperită (6 august 2001) în umplutura unei locuințe La Tène (complex 31) cercetată parțial; lungime: 4 cm; secțiunea XVIIIa, areal G18, caroul 34, adâncime: -2,60 m; inv. de șantier 0313. Pl. 16/13.
17. Fibulă cu resort bilateral (cu 4 spire), din fier, descoperită (17 iulie 2002), în stratul preistoric superior (La Tène târziu), în preajma locuinței medievale 105; lungime: 3 cm; areal F14a, adâncime: -0,80 m; inv. de șantier 0466. Pl. 16/14.
18. Fibulă de schemă mijlocie La Tène, din fier; se păstrează șapte spire din resortul bilateral, parte din coardă și din axul resortului, arcul și parte din picior; portagrafa și acul lipsă; descoperită (23 iulie 2002) în umplutura unei locuințe medievale (cpl. 110); lungime: 7 cm; areal F14b; adâncime: -1,15/-1,30 m; inv. de șantier 0528. Pl. 18/5.

LITERATURA

- Alexandrescu A. D. 1972 – A. D. Alexandrescu, *Mormintele din perioada mai târzie a necropolei getice de la Zimnicea (jud. Teleorman)*, Crisia 2, 1972, 15-26.
- Alexandrescu A. D. 1973 – A. D. Alexandrescu, *La nécropole du bronze récent de Zimnicea (dép. de Teleorman)*, Dacia 17, 1973, 77-97.
- Alexandrescu A.D. 1974a – A. D. Alexandrescu, *Autour des fouilles de Zimnicea, Thracia III (Sofia) 1974*, 47-64.
- Alexandrescu A. D. 1974b – A. D. Alexandrescu, *La nécropole du bronze ancien de Zimnicea (dép. de Teleorman)*, Dacia 18, 1974, 79-93.
- Alexandrescu A. D. 1976 – A. D. Alexandrescu, *À propos des fibules «thraces» de Zimnicea, Thraco-Dacica 1*, 1976, 131-141.
- Alexandrescu A. D. 1978 – A. D. Alexandrescu, *Sépultures du premier Âge de Fer à Zimnicea*, Dacia 22, 1978, 115-124.
- Alexandrescu A. D. 1980 – A. D. Alexandrescu, *La nécropole gète de Zimnicea*, Dacia 24, 1980, 19-126.
- Alexandrescu A. D. 1983 – A. D. Alexandrescu, *Tombes de chevaux et pièces de harnais dans la nécropole gète de Zimnicea*, Dacia 27, 1983, 67-78.
- Alexandrescu A. D. 2006 – A. D. Alexandrescu, *Cetatea geto-dacică de la Zimnicea*, comunicare în cadrul colocviului „Geto-dacii din Câmpia României”, Muzeul de Istorie al Municipiului București, mai 1979, în: G. Trohani, *Restitutio. Așezarea getică dela Zimnicea pe baza unor mai vechi și mai noi însemnări*, Cercetări Arheologice 13, 2006, 219-226.
- Alexandrescu P. 1976 – P. Alexandrescu, *Pour une chronologie des VIe - IVe siècles*, Thraco-Dacica 1, 1976, 117-126.
- Alexandrescu P. 1999 – P. Alexandrescu, *L'aigle et le dauphin. Etudes d'archéologie pontique*, București-Paris 1999.
- Alexandrescu, Morintz 1999 – P. Alexandrescu, S. Morintz, *À propos de la couche précoloniale de Mésambira*, în: Alexandrescu P., *L'Aigle et le dauphin. Etudes d'archéologie pontique*, Bucarest 1999, 8-16.
- Alexandrescu Vianu 1980 – M. Alexandrescu Vianu, *Observații asupra eroizării trace*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 31, 3, 1980, 355-363.
- Andrieșescu 1926 – I. Andrieșescu, *Sultana. Descoperirile arheologice din vara anului 1923*, Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice 19, 1926, 170-185.
- Assmann 2007 – J. Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, Nördlingen, Verlag C. H. Beck 2007.
- Aricescu 1971 – A. Aricescu, *O nouă reprezentare a Dioscurilor la Tomis*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 22, 2, 1971, 337-344.
- Avram 1996 – A. Avram, *Les timbres amphoriques 1. Thasos*, în: P. Alexandrescu (ed.), *Histria, Les résultats des fouilles*, vol. VIII. 1, București-Paris 1996.
- Avram, Conovici 2005 – A. Avram, N. Conovici, *Les timbres amphoriques*, în: Alexandrescu P. (ed.), *Histria, Les résultats des fouilles VII*, București-Paris 2005, 256-270.
- Babeș 1975 – M. Babeș, *Problèmes de la chronologie de la culture geto-dace à la lumière des fouilles de Cîrlomănești*, Dacia 19, 1975, 125-139.
- Babeș 1977 – M. Babeș, *Statuetele geto-dace de la Cîrlomănești (jud. Buzău)*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 28, 3, 1977, 319-352.
- Babeș 1979 – M. Babeș, *Le stade actuel des recherches sur la culture geto-dace à son époque de développement maximum (Ier siècle av.n.è.- Ier siècle n.è.)*, Dacia 23, 1979, 5-19.
- Babeș 1980 – M. Babeș, *Unelte geto-dace pentru modelarea ceramicii*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 31, 1, 1980, 23-32.
- Babeș 1983 – M. Babeș, *Paftale La Tène târzie din sud-estul Europei*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 34, 3, 1983, 196-221.
- Babeș 1988 – M. Babeș, *Descoperirile funerare și semnificația lor în contextul culturii geto-dacice clasice*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 39, 1, 1988, 3-32.
- Babeș 1997 – M. Babeș, *Despre fortificațiile „Cetății Jidovilor” de la Coșofenii din Dos*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 48, 3, 1997, 237-254.
- Babeș 2001 – M. Babeș, *Spațiul carpato-dunărean în secolele III-II a. Chr.*, în: M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vuple (ed.), *Istoria Românilor. Vol. I. Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București 2001, 501-532.
- Babeș et al. 2001 – M. Babeș, G. Trohani, D. Spănu, I. Pătrașcu, *Zimnicea, jud. Teleorman*, în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2000*, București 2001, 276-277, nr. 232.
- Babeș et al. 2002 – M. Babeș, Spănu D., G. Trohani, Pătrașcu I., *Zimnicea, jud. Teleorman*, în: *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2001*, București 2002, 344-345, nr. 248.
- Babeș et al. 2001 – M. Babeș, G. Trohani, D. Spănu, I. Pătrașcu, *Zimnicea, jud. Teleorman*, în: *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2000*, București 2003, 276-277, nr. 232.
- Babeș et al. 2002 – M. Babeș, D. Spănu, G. Trohani, I. Pătrașcu, *Zimnicea, jud. Teleorman*, în: *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2001*, București 2002, 344-345, nr. 248.
- Babeș et al. 2003a – M. Babeș, I. Motzoi-Chicideanu, D. Gugiu, T. Izvoranu, E. M. Constantinescu, D. Sârbu, S. Matei, M. Constantinescu, M. Negoită, *Cârlomănești*, în: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2002*, București 2003, 81-82, nr. 49.
- Babeș et al. 2003b – M. Babeș, D. Spănu, G. Trohani, I. Pătrașcu, D. Măndescu, *Zimnicea, jud. Teleorman*, în:

- Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2002*, București 2003, 347-348, nr. 224.
- Babeș et al. 2004 – M. Babeș, D. Spânu, G. Trohani, I. Pătrașcu, *Zimnicea, jud. Teleorman*, în: *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2003*, București 2004, 379-381, nr. 217.
- Babeș et al. 2005 – M. Babeș, D. Spânu, I. Pătrașcu, *Zimnicea, jud. Teleorman*, în: *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2004*, București 2005, 416-418, nr. 249.
- Babeș et al. 2006 – M. Babeș, D. Spânu, D. Măndescu, I. Pătrașcu, *Zimnicea, jud. Teleorman*, în: *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2005*, București 2006, 402, nr. 220.
- Bader 1983 – T. Bader, *Die Fibeln in Rumänien*, *Prähistorische Bronzefunde* 14, 6, München 1983.
- Baitinger 2004 – H. Baitinger, *Hellenistisch-frühkaiserzeitliche Reitersporen aus dem Zeusheiligtum von Olympia*, *Germania* 82, 2, 2004, 351-380.
- Bazarciuc 1981 – V. V. Bazarciuc, *Tezaurul geto-dacic de la Bunești, jud. Vaslui*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 32, 4, 1981, 536-570.
- Bărbulescu 1985 – M. Bărbulescu, *Culte greco-romane în provincia Dacia*. Cluj-Napoca 1985.
- Berciu 1943 – D. Berciu, *Ein Problem aus der frühgeschichtliche Südosteuropas. Die thrakischen Fibeln*, *Balkanica* 6, 1943, 283-306.
- Berciu 1969a – D. Berciu, *Arta traco-getică*, București 1969.
- Berciu 1969b – D. Berciu, *Das thrako-getische Fürstengrab von Agighiol in Rumänien*, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 50, 1969, 209-265.
- Berciu, Comșa 1956 – D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogosu (1949-1950)*, *Materiale și Cercetări Arheologice* 2, 1956, 253-489.
- Birkhan 1997 – H. Birkhan, *Kelten. Versuch einer Gesamtdarstellung ihrer Kultur*, Wien 1997.
- Bodó 2006 – C. Bodó, *Considérations concernant le sanglier de Luncani (dép. Cluj)*, în: C. Gaiu, C. Găzdac (ed.), *Fontes Historiae. Studia in Honorem Demetri Protase*, Bistrița - Cluj Napoca 2006, 231-236.
- Boia 1997 – L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București 1997.
- Boldișor 2007 – G. Boldișor, *Monografia orașului Zimnicea*, Alexandria 2007.
- Bolliac 1872 – C. Bolliac, *Arheologie. Ceramică, Trompeta Carpaților* 10/965, 1872, 1-2.
- Bolliac 1874 – C. Bolliac, *Ceramica Daciei. Câmpul morților de la Zimnicea*, *Trompeta Carpaților* 12/1137, 1874.
- Bordenache 1969 – G. Bordenache, *Sculture grece e romane del Museo Nazionale di Antichita di Bucarest. I. Statue e rilievi di culto, elementi architettonici e decorativi*, Bucarest 1969.
- Boroneanț, Davidescu 1968 – V. Boroneanț, M. Davidescu, *Două bordeie dacice în Schela Cladovei - Turnu Severin*, *Apulum* 7/1, 1968, 253-260.
- Böhm 1997 – S. Böhm, *Die Münzen der Römischen Republik und ihre Bildquellen*, Mainz 1997.
- Bradley 1988 – R. Bradley, *Hoarding, recycling and the consumption of prehistoric metalwork: technological change in western Europe*, *World Archaeology* 20, 2, 1988, 249-260.
- Brather 2004 – S. Brather, *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen*, în: H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer (ed.), *Ergänzungen zum Reallexicon der Germanischen Altertumskunde*, Band 42. Berlin, New York 2004.
- Brujako 2004 – I. V. Brujako, *Kimmerijcy, frakijcy I mogil'nik Stojkani*, în: J. Chochorowski (ed.), *Cimmerians, Scythians, Sarmatians. In memory of Professor Tadeusz Sulimirsky*, Kraków 2004, 71-83.
- Casan-Franga 1967 – I. Casan-Franga, *Contribuții la cunoașterea ceramicii geto-dacice. Cupele „delliene” getice de pe teritoriul României*, *Arheologia Moldovei* 5, 1967, 7-35.
- Căpitanu 1987 – V. Căpitanu, *Obiecte cu semnificație culturală descoperite în dăva de la Răcățău, județul Bacău, Carpica*, 18-19, 1986-1987 (1987), 71-101.
- Căpitanu 1994 – V. Căpitanu, *Obiecte din arta geto-dacă descoperite în dăva de la Răcățău, jud. Bacău, Carpica* 24, 1994, 123-140.
- Chapouthier 1935 – F. Chapouthier, *Les Dioscures au service d'une déesse*, Paris 1935.
- Chițescu 1981 – M. Chițescu, *Numismatic Aspects of the History of the Dacian State: the Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman Type*, *British Archaeological Report* 112, 1981.
- Colin 1998 – A. Colin, *Chronologie des oppida de la Gaule non mériditerranéenne. Contribution à l'étude des habitats de la fin de l'âge du Fer*, Paris 1998.
- Condurachi 1957 – E. Condurachi, *Șantierul arheologic Histria, Materiale și Cercetări Arheologice* 4, 1957, 3-103.
- Condurachi, Dimitriu 1954 – E. Condurachi, S. Dimitriu, *Sectorul locuințelor din Nord-Estul cetății, Histria*, 1, 1954, 206-231.
- Conovici 1978 – N. Conovici, *Cupele cu decor în relief de la Crășani și Copuzu, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 29, 2, 1978, 165-183.
- Conovici 1998 – N. Conovici, *Les timbres amphoriques 2. Sinope*, în: P. Alexandrescu (ed.), *Histria. Les résultats des fouilles*, vol. VIII. 2. București-Paris 1998.
- Conovici, Irimia 1991 – N. Conovici, M. Irimia, *Timbres amphoriques et autres inscriptions céramiques découvertes à Satu Nou, Dacia* 35, 1991, 139-175.
- Constantinescu 1972 – N. Constantinescu, *Coconi, un sat din Cîmpia română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, București 1972.
- Courby 1922 – F. Courby, *Les vases grecs à reliefs*, Paris 1922.
- Crawford 1974 – M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974.
- Crawford 1980 – M. H. Crawford, *Imitation of Roman Republican Denarii in Dacia*, *Studii și cercetări de numismatică* 7, 1980, 51-52.
- Cressedi, Adventus – G. Cressedi, s.v. *Adventus*, în: A. Ferrabino (ed.), *Enciclopedia dell'Arte Antica*, vol. I, Roma 1958, 89-90.
- Crișan 1966 – I. H. Crișan, *Dakische Keramik mit Geometrischen Muster*, *Dacia* 10, 1966, 329-338.

- Crișan 1969 – I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București 1969.
- Crișan 1977 – I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, Ediția a II-a. București 1977.
- Crișan 1978 – I. H. Crișan, *Die Anfänge der Latènezeit bei den Geto-Daker*, *Dacia* 22, 1978, 143-154.
- Curinschi Vorona 1981 – G. Curinschi Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, București 1981.
- Daicoviciu 1960 – C. Daicoviciu, *Perioada Burenbista-Decebal*, în: *Istoria României*, vol. 1. București 1960, 255-338.
- Darnay 1906 – K. Darnay, *Kelta pénzverő és öntőműhely Szalacsán* (Somogy M.), *Archaeologiai Értesítő* 26, 1906, 416-433.
- Demetz 2004 – S. Demetz, *Fibeln der Spätlatène und frühen römischen Kaiserzeit in den Alpenländer, Frühgeschichtliche und provinzialrömische Archäologie* 3, 2004.
- Detev 1959 – P. Detev, *Materiali za praistorijata na Plovdiv*, *Godišnik Plovdiv* 3, 1959, 3-80.
- Die Daker 1980 – *Die Daker. Archäologie in Rumanien. Ausstellungskatalog*. Mainz 1980.
- Dimitrov 1957 – D. P. Dimitrov, *Neuentdeckte Dokumente über die Religion der Thraker der frühhellenistischen Epoche*, în: *Hommage à W. Déonna*, 1957, 181-193.
- Dimitrov et al. 1967 – D. P. Dimitrov, M. Čičikova, A. Dimitrova, V. Naidenova, *Arheologičeskije raskopki v vostočnom sektore Nove v 1965 g.*, *Izvestija Sofia* 30, 1967, 75-100.
- Domaradski 1983 – M. Domaradski, *Kelti i Traki*, *Izkustvo* 4, 1983, 37-42.
- Domăneanțu 1993 – C. Domăneanțu, *Un sanctuaire hellénistique du site de Nuntași II (comm. d'Istria, dép. de Constanța)*, *Dacia* 37, 1993, 59-78.
- Domăneanțu 2000 – C. Domăneanțu, *Les Bols hellénistiques à décor en relief*, *Histria* 11, București 2000.
- Drăguț 1982 – V. Drăguț, *Arta românească. Preistorie, Antichitate, Ev Mediu, Renaștere, Baroc*, Vol. 1, București 1982.
- Drechsler-Bižić 1973 – R. Drechsler-Bižić, *Nekropola prehistorijskih Japoda u Prozoru kod Otočac*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3 (6-7), 1973, 1-54.
- Dumitrescu 1934 – V. Dumitrescu, *Un vase délien d'importation trouvé près de Fundeni*, în volumul: *În Memoria lui Vasile Pârvan*, București 1934, 121-125.
- Dumitrescu 1968 – V. Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, București 1968.
- Dumitrescu 1993 – V. Dumitrescu, *Oameni și cioburi. Contribuții la istoria contemporană a arheologiei românești*, *Cultură și civilizație la Dunarea de Jos* 11, Călărași 1993.
- Enăchiuc 1987 – V. Enăchiuc, *Depozitul de bronzuri de la Dridu*, *Thraco-Dacia* 8, 1-2, 1987, 72-91.
- Enăchiuc 1995 – V. Enăchiuc, *Der Bronzefund von Dridu, Kr. Ialomița*, în: T. Soroceanu, *Bronzefunde aus Rumänien*, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 10, Berlin 1995, 279-310.
- Endert 1987 – D. v. Endert, *Das Osttor des Oppidums von Manching*, în: *Die Ausgrabungen in Manching* 10, Stuttgart 1987.
- Féher 1934 – G. Féher, *Mogilni nahodki ot Mumdjilar*, *Izvestija Sofia* 8, 1934, 106-115.
- Fettich 1953 – N. Fettich, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der Sarmatisch-dakischen Beziehungen*, *Acta Archaeologica Hungarica* 3, 1953, 127-178.
- Filov 1934 – B. Filov, *Nadgrobnite mogili pri Duvanli*, Sofia 1934.
- Finkielsztejn 2001 – G. Finkielsztejn, *Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens de 270 à 108 av. J.-C. environ*, *British Archaeological Reports NS* 990, 2001.
- Floca 1956 – O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurilor de argint dacice. Tezaurul de la Sărăcsău și Șeica Mică*, București 1956.
- Fol et al. 1986 – A. Fol, M. Čičikova, T. Ivanov, T. Teofilov, *The Thracian Tomb near the Village of Sveshtari*, Sofia 1986.
- Garbsch 1982 – J. Garbsch, *Terra Sigillata. Ein Weltreich im Spiegel seines Luxusgeschirrs. Prähistorische Staatssammlung München, Museum für Vor- und Frühgeschichte*. München 1982.
- Gergova 1987 – D. Gergova, *Früh- und ältereisenzeitliche Fibeln in Bulgarien*, *Prähistorische Bronzefunde* 14, 7, 1987.
- Giurescu 1942 – C. C. Giurescu, *Două ctitorii ale lui Matei Basarab în Bulgaria*, *Revista Istorică Română* 11-12, 1941-1942, 390-391.
- Glodariu, Moga 1994 – I. Glodariu, V. Moga, *Tezaurul dacic de la Lupu*, *Ephemeris Napocensis* 4, 1994, 33-48.
- Glodariu, Moga 1997 – I. Glodariu, V. Moga, *Der Schatzfund von Lupu*, *Germania* 75, 2, 1997, 585-596.
- Gočeva 1991 – Z. Gočeva, *Les plaques votives du nymphée près du village d'Ognjanovo, région de Pazardžik*, *Archeologia Warszawa* 41, 1990 (1991), 73-76.
- Goldhelm 1994 – Goldhelm, *Goldhelm, Schwert und Siebelschätze. Reichtümen aus 6000 Jahren rumänischer Vergangenheit* (catalog de expoziție), Frankfurt 1994.
- Gold der Thraker 1979 – *Gold der Thraker. Archäologische Schätze aus Bulgarien* (catalog de expoziție), Mainz 1979.
- Gramatopol 1997 – M. Gramatopol, *Arta monedelor geto-dacice. Eseu numismatic*, București, 1997.
- Gramatopol, Poenaru-Bordea 1969 – M. Gramatopol, G. Poenaru-Bordea, *Amphoric Stamps from Callatis and South Dobrodja*, *Dacia* 13, 1969, 127-282.
- Green 1991 – M. Green, *Triplism and Plurality: Intensity and Symbolism in Celtic Religious Expression*, în: P. Garwood, D. Jennings, R. Skeates, J. Toms (ed.), *Sacred and Profane. Proceedings of a Conference on Archaeology, Ritual and Religion*, Oxford 1991, 100-108.
- Green 1995 – M. Green, *Celtic Goddesses, Warriors, Virgins and Mothers*, London British Museum Press 1995.
- Hachmann 1990 – R. Hachmann, *Gundestrup-Studien. Untersuchungen zu den spätkeltischen Grundlagen der frühgermanischen Kunst*, Sonderdruck aus dem Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 71, 1990, 565-903.
- Hamparțumian 1979 – N. Hamparțumian, *Moesia Inferior (Romanian Section) and Dacia*, în: M. J. Vermaseren (ed.), *Corpus Cultes Equites Thracii IV*, Leiden 1979.

- Hampel 1891 - J. Hampel, *A Nemzeti Múzeum régiségárának gyarapodása*, Archaeologiai Értesítő 11, 1891, 282-283.
- Hannestad 1986 - Hannestad N., *Roman Art and Imperial Policy*, Aarhus University Press 1986.
- Hansen 1991 - S. Hansen, *Studien zu den Metalldeponierungen während der Urnenfelderzeit im Rhein-Main-Gebiet*. Bonn 1991.
- Hansen 1992 - S. Hansen, *Depozite ca ofranda: o contribuție la interpretarea descoperirilor de depozite din perioada timpurie a UFZ*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 43,4, 1992, 371-392.
- Hansen 1994 - S. Hansen, *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken*, Bonn 1994.
- Hansen 1995 - S. Hansen, *Aspekte des Gabentauschs und Handels während der Urnenfelderzeit in Mittel- und Nordeuropa im Lichte der Fundüberlieferung*. In: Hänsel B., *Handel, Tausch und Verkehr im Bronze- und Früheisenzeitlichen Südosteuropa*, Südosteuropaschriften 17, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 11, München-Berlin 1995, 67-80.
- Hansen et al. 2008 - S. Hansen, M. Toderaș, A. Reingruber, I. Gatsov, F. Klimscha, P. Nedelcheva, R. Neef, T. D. Price, J. Wahl, P. Weniger, H. Wrobel, J. Wunderlich, P. Zidarov, *Der Kupferzeitliche Siedlungshügel Măgura Gorgana bei Pietrele in der Walachei. Ergebnisse der Ausgrabungen im Sommer 2007*, Eurasia Antiqua 14, 2008, 19-100.
- Hausmann 1996 - U. Hausmann, *Hellenistische Keramik. Eine Brunnenfüllung nördlich von Bau C und Reliefkeramik verschiedenen Fundplätze in Olympia*, Olympische Forschungen 27, Berlin, New York 1996.
- Hänsel 1974 - B. Hänsel, *Zur Chronologie des 7. Bis 5. Jahrhunderts v.Chr. im Hinterland von Odessos an der westlichen Schwarzmeerküste*, Prähistorische Zeitschrift 49, 2, 1974, 193-217.
- Hänsel 1976 - B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Bonn 1976.
- Head et al. 1911 - B. V. Head, G. F. Hill, G. Macdonald, W. Wroth, *Historia Numorum, a Manual of Greek Numismatics. New and enlarged edition*, Oxford 1911.
- Hemberg 1950 - B. Hemberg, *Die Kabiren*. Uppsala 1950.
- Hesberg 1978 - H. v. Hesberg, *Archäologische Denkmäler zum römischen Kaiserkult. Aufstieg und Niedergang der Römische Welt* 16, 2, 1978, 911-995.
- Hüttel 1978 - H.-G. Hüttel, *Keltische Zierscheiben und thrakischer Pferdegeschirr-schmuck*, Germania 56, 1, 1978, 150-171.
- I Daci 1997 - *I Daci* (catalog de expoziție), Milano 1997.
- Iliri și daci 1972 - H. Daicoviciu, D. Garașanin, I. Glodariu, L. Popović, M. Vasić, N. Vlassa, *Iliri și daci/Illyriens et Daces* (catalog de expoziție), Cluj-București 1972.
- Irimia 2006 - M. Irimia, *Bols à décor en relief du Sud-Ouest de la Dobroudja*, în: S. Conrad, R. Einicke, A. E. Furtwängler, H. Löhr, A. Slawisch (ed.), *Pontos Euxeinus. Beiträge zur Archäologie und Geschichte des Antiken Schwarzmeer- und Balkanraumes*. Manfred Oppermann zum 65. Geburtstag, Beier & Beran, Langenweißbach 2006, 69-79.
- Iosifaru 2003 - M. Iosifaru, *Ceramica ștampilată din județul Vâlcea*, Studii Vâlcene 8, 2003, 36-41.
- Jurukova 1992 - J. Jurukova, *Monetite na trakijskite plemena i vladeteli*, Sofia 1992.
- Kappel 1969 - I. Kappel, *Die Graphittonkeramik von Manching*, în: *Die Ausgrabungen in Manching* 2, 1969.
- Kazarow 1938 - G. I. Kazarow, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, Dissertationes Pannonicae II, 14, 1938.
- Kirițescu 1922 - C., Kirițescu *Istoria Răsboiului pentru întregirea României. 1916-1919*, Vol. 1, București 1922.
- Kotigoroško 1995 - V. Kotigoroško, *Ținuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n.- IV e.n. (Perioada La Tène și romană)*, București 1995.
- Krauß 1993 - D. Krauß, *Trinkhorn und Kline. Zur griechischen Vermittlung orientalischer Trinksitten an die frühen Kelten*, Germania 71, 1, 1993, 188-197.
- Kull 1997 - B. Kull, *Tod und Apotheose. Zur Ikonographie in Grab und Kunst der jüngere Eisenzeit an der unteren Donau und ihrer Bedeutung für die Interpretation von „Prunkgräber“*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 78, 1997, 197-466.
- Künzl E. 1988 - E. Künzl, *Der römische Triumph. Siegesfeiern im antiken Rom*, München 1988.
- Künzl S. 2002 - S. Künzl, *Ein Komplex von Formschüsseln für megarische Becher. Die "Mainzer Werkstatt"*, Bonn 2002.
- Küthmann 1958 - H. Küthmann, *Beiträge zur Hellenistisch-römischen Toreutik*, Jahrbuch RGZM 5, 1958, 94-138.
- L'Or des Cavaliers Thraces 1987 - *L'Or des Cavaliers Thraces. Trésors de Bulgarie*, Montréal 1987.
- Lang 1980 - A. Lang, *Zur Chronologie frühskytischer Funde im Karpatenbecken und an der unteren Donau*, Actes du IIe Congrès International de Thracologie (I), București 1980, 229-233.
- László 1976 - A. László, *Über den Ursprung und die Entwicklung der frühhallstattzeitlichen Kulturen in der Moldau*, Thraco-Dacica 1, 1976, 89-98.
- László 1980 - A. László, *La région extracarpatique orientale à la fin du IIe millénaire et dans la première moitié du Ier millénaire avant notre ère*, Actes du IIe Congrès International de Thracologie (I), București 1980, 181-187.
- László 1989 - A. László, *Les groupes régionaux anciens du Hallstatt à l'est des Carpates. La Moldavie aux XIIe-VIIe siècles av.n.è.*, în: *La Civilisation du Hallstatt*, Liège 1989, 111-129.
- László 2001 - A. László, *Prima epocă a fierului. Perioada timpurie*, în: M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe (coord.), *Istoria românilor. Vol. 1. Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București 2001, 299-327.
- Lazarova, Paunova 2003 - S. Lazarova, V. Paunova, *A Late Iron Age Grave from the Village of Koilovtsi in Central North Bulgaria*, Archaeologia Bulgarica 7, 1, 2003, 45-58.
- Leahu 1966 - V. Leahu, *Cultura Tei*, București 1966.
- Lockyear 1997 - K. Lockyear, *The Supply of Roman Republican Denarii to Romania*, Studii și Cercetări de Numismatică 11, 1995 (1997), 85-102.

- Lupu 1989 – N. Lupu, *Tilișca. Așezările de pe Cățânaș*, București 1989.
- Maier 2004 – F. Maier, *Die Dreizahl in Mythos, Kult und Ornamentwelt der Kelten. Ein Versuch*, Germania 82, 2, 2004, 381-396.
- Marazov 1978 – I. Marazov, *Ritonite v drevna Trakija*, Sofia 1978.
- Marinescu-Bîlcu 1997 – S. Marinescu-Bîlcu, *Alexandrina Dumitra Alexandrescu (necrolog)*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 48, 1, 1997, 11-16.
- Marinescu 1977 – F. Marinescu, *Cetatea dacică de la Polovragi, județul Gorj (Oltenia)*, Studii și materiale de muzeografie și istorie militară 10, 1977, 25-32.
- Mateescu, Babeș 1968 – C. N. Mateescu, M. Babeș, *Cercetări arheologice și săpături de salvare la Fîntînele*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 19, 2, 1968, 283-291.
- Matei 1979 – M. D., Matei *Cercetarea arheologică a satului medieval românesc în secolele XII-XIV: realizări, perspective, sarcini*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 30, 3, 1979, 411-425.
- Maute 1994 – M. Maute, *Fibel und Fibeltracht*, în: J. Hoops, H. Beck (ed.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 8, 5/6, 1994, 458-sq.
- Maute 2000 – M. Maute, *Typen und Verbreitung. Tracht und Herstellung*, în: J. Hoops, H. Beck (ed.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: Studienausgabe, Fibel und Fibeltracht (II. Auflage)*, 2000, 48-57.
- Măndescu 2000 – D. Măndescu, *Fibula de schemă tracică – noi puncte de vedere*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 51, 1-2, 2000, 71-92.
- Măndescu 2001 – D. Măndescu, *Cezar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei românești*, CICSA. Buletinul centrului de istorie comparată a societăților antice 3, 2001, 17-28.
- Măndescu 2005 – D. Măndescu, *Despre periferia sudică a Grupului Ferigile. Cu privire specială asupra necropolei de la Teiu (județul Argeș)*, Istros 12, 2005, 33-43.
- Măndescu 2010 – Măndescu D., *Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III) între Carpați, Nistru și Balcani*, Brăila, Editura Istros 2010.
- Metzner-Nebelsick 2004 – C. Metzner-Nebelsick, *Wo sind die Frauen der Kimmerier? Ein Beitrag zum Kulturkontakt zwischen Kaukasus, nordpontischen Steppe und Karpatenbecken am Beispiel der Frauentrachten des 9. und 8. Jahrhunderts v. Chr.*, în: J. Chochorowski (ed.), *Cimmerians, Scythians, Sarmatians. In memory of Professor Tadeusz Sulimirsky*, Kraków 2004, 271-297.
- Meylan, Murus Gallicus – F. Meylan, s. v. *Murus Gallicus*, *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 20, 2002, 388-391.
- Mihăilescu-Bîrliaba 1990 – V. Mihăilescu-Bîrliaba, *Dacia răsariteană în sec. VI-I î.e.n.*, Iași 1990.
- Milčev A. 1973 – A. Milčev, *Novotkrito sredario trakisko sakroviste ot s. Jakimovo III, Mihailovgradsko*, *Arheologija* Sofia 1, 1973, 1-14.
- Mirčev 1965 – M. Mirčev, *Trakijskaijat mogilen nekropol pri s. Dobrina*, *Izvestija Varna* 1 (16), 1965, 33-69.
- Mirea, Pătrașcu 2006 – P. Mirea, I. Pătrașcu, *Alexandria. Repere arheologice și numismatice*, Alexandria 2006.
- Mitrea 1965 – B. Mitrea, *Monede antice și feudale descoperite la Zimnicea*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 16, 2, 1965, 239-260.
- Mordvinceva 2001 – V. Mordvinceva, *Sarmatische Phaleren*, *Archäologie in Eurasien* 11, Rahden 2001.
- Morintz 1987 – S. Morintz, *Noi date și probleme privind perioada hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (cercetările de la Babadag)*, *Thraco-Dacica* 8, 1-2, 1987, 39-71.
- Moscalu 1976 – E. Moscalu, *Die frühhallstattzeitlichen Gräber von Meri (Gem. Vedeia, Kr. Teleorman)*, *Thraco-Dacica* 1, 1976, 77-86.
- Moscalu 1983 – E. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București 1983.
- Moscalu, Beda 1979 – E. Moscalu, C. Beda, *Noi cetăți traco-getice*, *Cercetări Arheologice* 3, 1979, 361-373.
- Nemeti 1999 – I. Nemeti, *Collective feminine goddesses in Roman Dacia*, *Acta Musei Napocensis* 36, 1, 1999, 136-144.
- Nemeti 2000 – I. Nemeti, *Zei cavaleri în spațiul nord-balcanic*, *Ephemeris Napocensis* 9-10, 2000, 107-129.
- Nemeti 2004 – I. Nemeti, *Calea Zânelor. Moșteniri antice în mitologia românilor*, Cluj-Napoca 2004.
- Nestor 1933 – I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 22, 1933, 141-175.
- Nestor 1949 – I. Nestor, *Săpăturile arheologice de la Zimnicea, jud. Teleorman*, *Studii* 2, 1949, 116-125.
- Nestor 1950 – I. Nestor, *Raport sumar asupra campaniei de săpături arheologice de la Zimnicea*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 1, 2, 1950, 93-120.
- Nicolae, Teodor 2009 – M. C. Nicolae, E. S. Teodor, *New considerations regarding the Polovragi Tablet*, *Peuce* 7, 2009, 157-170.
- Nikolov 1965 – B. Nikolov, *Trakijski pametnici vǎv Vracansko*, *Izvestija na Arheologičeskija Institut Sofia* 28, 1965, 163-202.
- Nikolov 1972 – B. Nikolov, *Trakijski grobni nahodki ot Vračansko*, *Arheologija* (Sofia) 14, 3, 1972, 53-68.
- Oliver 1977 – A. Oliver, *Silver for the Gods. 800 Years of Greek and Roman Silver*, Toledo-Ohio 1977.
- Olmsted 1994 – G. S. Olmsted, *The Gods of the Celts and the Indo-Europeans*, Budapest 1994.
- Oppermann 2006 – M. Oppermann, *Der Thrakische Reiter des Ostbalkanraumes im Spannungsfeld von Graecitas, Romanitas und lokalen Traditionen*, *Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes* 7, Langenweißbach 2006.
- Palincaș 1996 – N. Palincaș, *Valorificarea arheologică a probelor 14C din fortificația aparținând Bronzului târziu de la Popești (jud. Giurgiu)*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 47, 3, 1996, 239-288.
- Pârvan 1926 – V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București 1926.
- Pătrașcu 2005 – I. Pătrașcu, *Askoii elenistici descoperiți la Zimnicea (județul Teleorman)*, *Istros* 12, 2005, 233-238.
- Pătrașcu 2007 – I. Pătrașcu, *Civilizația geto-dacă în sud-vestul Munteniei (secolele V a. Chr. – I p. Chr.)*, teză de doctorat susținută la Universitatea București 2007.
- Peschel 1972 – K. Peschel, *Fibeln mit Spiralfuß*, *Zeitschrift für Archäologie* 6, 1972, 1-42.

- Peters 1975 – Peters É. F., *Angaben zum römerzeitlichen Fortleben der keltischen Plastik in Pannonien, Alba Regia* 14, 1975, 225-234.
- Petolescu 2005 – C. C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia Romană*, București 2005.
- Petrescu-Dîmbovița 1953 – M. Petrescu-Dîmbovița, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, *Materiale* 1, 1953, 157-212.
- Petrikovits 1987 – H. v. Petrikovits, *Matronen und verwandte Gottheiten. Zusammenfassende Bemerkungen*, în: G. Bauchhenss (ed.), *Matronen und verwandte Gottheiten. Ergebnisse eines Kolloquiums veranstaltet von der Göttinger Akademiekommision für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas*. Köln, Bonn 1987, 133-154.
- Pick, Regling 1910 – B. Pick, K. Regling, *Die Antiken Münzen von Dakien und Moesien*, în: Imhoof-Blumer (ed.), *Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands I*, 2, Berlin 1910, 587-917.
- Pippidi 1969 – D. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice. Texte și interpretări*, București 1969.
- Plant 1979 – R. Plant, *Greek coin types and their identification*, London 1979.
- Poenaru-Bordea 1974 – G. Poenaru-Bordea, *Câteva date noi privind circulația denarilor romani republicani în Dobrogea*, *Pontica* 7, 1974, 219-230.
- Poenaru-Bordea 2001 – G. Poenaru-Bordea, *Atelierul monetar al cetății Istros în perioada autonomiei*, în: *Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima uniune a românilor sub Mihai Voievod Viteazul*, Chișinău 28-30 mai 2000, București 2001, 9-33.
- Poenaru-Bordea 2004 – G. Poenaru-Bordea, *La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av. J.C. dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs*, în: *Presenza e funzioni della moneta nelle choroî delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero*. Atti del XII Convegno organizzato dall'Università „Federico II” e dal Centro Internazionale di studi numismatici Napoli 16-17 Giugno 2000, Roma 2004, 27-70.
- Poenaru-Bordea, Cojocărescu 1984 – G. Poenaru-Bordea, M. Cojocărescu, *Contribuții la circulația monetară din centrul Transilvaniei în secolul I î.e.n. Tezaurul monetar descoperit la Icland (com. Ernei, jud. Mureș)*, *Studii și cercetări de numismatică* 8, 1984, 53-76.
- Popescu A. 1994 – A. Popescu, *Monede grecești și romane dintr-un tezaur găsit la Zimnicea, jud. Teleorman*, *Buletinul Societății Numismatice Române* 86-87, 1992-1993 (1994), 305-307.
- Popescu D. 1957 – D. Popescu, *The treasure found of Sîncrăieni*, *Antiquity and Survival* 2, 1, 1957, 21-28.
- Popescu D. 1958 – D. Popescu, *Le trésor de Sîncrăieni*, *Dacia NS* 2, 1958, 157-206.
- Popescu D. 1964 – D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 15, 2, 1964, 551-567.
- Popov 1929 – R. Popov, *Novootkriti pametnici ot želdženata epoha v Bălgarija*, *Izvestija na Bălgarskija Arheologičeskija Institut Sofia* 5, 1928-1929 (1929), 273-290.
- Popović, Vukmanović 1998 – P. Popović, M. Vukmanović, *Early Iron Age Cemetery Vajuga Pesak*, Beograd 1998.
- Preda 1959 – C. Preda, *New aspects of early La Tène epoch in Dacia discovered in Alexandria*, *Dacia* 3, 1959, 179-194.
- Preda 1961 – C. Preda, *Săpăturile de la Alexandria*, *Materiale și Cercetări Arheologice* 7, 1961, 209-219.
- Preda 1973 – C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București 1973.
- Preda 1986 – C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprîncenata*, București 1986.
- Preda 1998 – C. Preda, *Istoria monedei în Dacia Preromană*, București 1998.
- Protase 1971 – D. Protase, *Riturile funerare la daci și la daco-romani*, București 1971.
- Rosetti 1935 – D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Snagov*, *Publicațiile Muzeului Municipiului București* 2, 1935, 5-52.
- Rotroff 1982 – S. I. Rotroff, *Hellenistic Pottery. Athenian and Imported moldmade Bowls*, *The Athenian Agora* 22, Princeton 1982.
- Rustoiu 1993 – A. Rustoiu, *Observații privind ceramica cu grafit în pastă din România*, *Thraco-Dacica* 14, 1993, 131-142.
- Rustoiu 1997 – A. Rustoiu, *Fibulele din Dacia Preromană*, *Bibliotheca Thracologica* 22, București 1997.
- Rustoiu 2011 – A. Rustoiu, *The Celts from Transylvania and the eastern Banat and their southern neighbours. Cultral exchanges and individual mobility*, în: M. Guștin, M. Jevtić (ed.), *The Eastern Celts. The Communities between the Alps and the Black Sea*, Koper-Beograd 2011, 163-170.
- Rusu 1971 – M. Rusu, *Das keltische Fürstengrab von Ciumești in Rumänien*, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 50, 1969 (1971), 267-300.
- Rusu-Pescaru, Alicu 2000 – A. Rusu-Pescaru, D. Alicu, *Temple romane din Dacia*, Deva 2000.
- Schmidt 1987 – K. H. Schmidt, *Die Keltischen Matronennamen*, în: Bauchhenss G. (ed.), *Matronen und verwandte Gottheiten. Ergebnisse eines Kolloquiums veranstaltet von der Göttinger Akademiekommision für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas*. Köln, Bonn 1987, 133-154.
- Schneider C. 1969 – C. Schneider, *Kulturgeschichte des Hellenismus II*, München 1969.
- Simion 2000 – G. Simion, *Tombes tumulaires dans la nécropole de Celic Deré*, în: Simion G., Lungu V. (ed.), *Tombes tumulaires de l'Âge du Fer dans le Sud-Est de l'Europe. Actes du IIe Colloque International d'Archéologie Funéraire*, Tulcea 2000, 69-82.
- Singer et al. 1958 – C. Singer, E. J. Holmyard, A. R. Hall, T. I. Williams (ed.), *A History of Technology*, Vol. II, Oxford 1958.
- Sîrbu 1993 – V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea getodacilor*, Galați 1993.
- Sîrbu, Florea 2000 – V. Sîrbu, G. Florea, *Cavalerul în arta tracică (sec. V a. Chr. - I p. Chr.)*, *Materiale, tehnici, ateliere, iconografie, posibile interpretări*, *Banatica* 15, 1, 2000, 105-134.

- Sirbu, Rustoiu 1999 – V. Sirbu, A. Rustoiu, *Découvertes funéraires gèto-daces du sud-ouest de la Roumanie*, în: *Le Djerdap/Les Portes de Fer à la deuxième moitié de premier millénaire av. J. Ch. jusqu'aux Guerres Daciques. Kolloquium in Kladovo - Drobeta-Turnu Severin*, Belgrad 1999, 77-91.
- Smirnova 1993 – G. I. Smirnova, *Pamiatniki srednego podnestrova v horologičeskoj sheme ranneskifskoi kul'tur'i*, Rossijskaja Arheologija 1993, 2, 101-118.
- Sourvinou-Inwood 2005 – C. Sourvinou-Inwood, *Hylas, the Nymphs, Dionysus and Others. Mith, Ritual, Ethnicity*, Stockholm 2005.
- Spănu 2002 – D. Spănu, *Studien zum Silberschatzfund des 1. Jahrhunderts v. Chr. von Lupu, Rumänien*, *Prähistorische Zeitschrift* 77, 1, 2002, 84-136.
- Spănu 2004a – D. Spănu, *Un mormânt de epoca târzie La Tène de la Dubova*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 52-53, 2001-2002 (2004), 83-132.
- Spănu 2004b – D. Spănu, *Zimnicea, jud. Teleorman*, în: *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2003*, București 2004, 379-381, nr. 217, p. 467, pl. 87.
- Spănu 2005 – D. Spănu, *Campania Zimnicea 1924 - informații restituite. Cercetările arheologice conduse de I. Andrieșescu pe situl „Cetate”, Argeșis. Studii și comunicări, Seria Istorie (Pitești) 14, 2005, 117-173.*
- Spănu 2006a – D. Spănu, *Anthropomorphe Darstellungen auf den reliefverzierten Bechern von Zimnicea. Beiträge zur Ikonographie und Mythologie des vorrömischen Dakien*, *Dacia* 50, 2006, 297-322.
- Spănu 2006b – D. Spănu, *Istoricul și stadiul actual al cercetărilor arheologice efectuate pe situl „Cetate” de la Zimnicea*, *Cercetări Arheologice (București) 13, 2006 (2007), 189-212.*
- Spănu 2006c – D. Spănu, *Degradarea sitului „Cetate” de la Zimnicea*, *Cronica Română*, anul XIII, nr. 4102 S.N., sâmbătă-duminică 1-2 iulie 2006, 2.
- Spănu 2009 – D. Spănu, *Un mormânt cu fibulă Glasinac descoperit pe situl "Cetate" de la Zimnicea*, *Analele Banatului* 17, 2009 (2010), 277-292.
- Spănu 2010 – D. Spănu, *Semnificații ale tezaurului de la Săliștean*, *Caietele ARA 1*, 2010, 5-23.
- Spănu 2013 – D. Spănu, *Fibule „de tip hibrid”? Materiale și Cercetări Arheologice 9, 2013, 145-156*
- Stoian 1966 – I. Stoian, *Le culte des Dioscures et les tribus Tomitaines à la lumière d'un monument récemment publié*, *Dacia* 10, 1966, 347-356.
- Stratan 1961 – I. Stratan, *Cercetări arheologice executate de Muzeul raional Lugoj în 1956 și 1958*, *Materiale și Cercetări Arheologice 7, 1961, 163-170.*
- Strong 1966 – D. E. Strong, *Gold and Roman Silver Plate*, Londra 1966.
- Strong 1915 – E. Strong, *Apotheosis and After Life*, London 1915.
- Svoboda 1956 – B. Svoboda, *Zur Geschichte des Rhytons*, în: B. Svoboda, D. Cončev, *Neue Denkmäler antiker Toreutik*, Praga 1956, 7-115.
- Syme 1971 – R. Syme, *Lentulus and the Origin of Moesia*, în: R. Syme, *Danubian Papers*, București 1971, 40-72.
- Szabó 1999 – M. Szabó, *Das Gold der Kelten. Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum*, Ausstellung im Museum für Vor- und Frühgeschichte, Archäologisches Museum Frankfurt am Main, Budapest 1999, 103-118.
- Szabó, Petres 1992 – M. Szabó, É. F. Peters, *Decorated Weapons of the La Tène Iron Age in the Carpathian Basin*, *Inventaria Praehistorica Hungariae V*, Budapest 1992.
- Șandor Chicideanu 2003 – M. Șandor Chicideanu, *Cultura Žuto Brdo – Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunarea Mijlocie și Inferioară*, Cluj 2003.
- Tejral 1977 – J. Tejral, *Die älteste Phase der Germanischen Besiedlung zwischen Donau und March*, în: *Symposium. Ausklang der La Tène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet*, Bratislava 1977, 307-342.
- Teodorescu 1930 – D. M. Teodorescu, *Cetatea dacică de la Costești. Rezultatele generale ale săpăturilor arheologice*, *Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice pentru Transilvania pe anul 1929*, Cluj 1930, 1-32.
- Teodosiev, Torbov 1995 – N. Teodosiev, N. Torbov, *Trakijski mogili ot kăšnoelenistickata epoha pri Tărnavă, Beloslatsko*, *Izvestija na Muzejite v Severnozpadna Bălgaria* 23, 1995, 11-58.
- Thompson 1934 – H. A. Thompson, *Two Centuries of Hellenistic Pottery*, *Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, vol. III, nr. 4, 1934, 311-480.
- Tocilescu 1880 – G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani. Cercetări asupra popoarelor cari au locuit țările romane de a stang'a Dunării, mai înainte de conștina acestor țări de cotra imperatoriul Traianu*, București 1880.
- Toderaș et al. 2009 – M. Toderaș, S., Hansen A. Reingruber, J. Wunderlich, *Pietrele-Măgura Gorgana: o așezare eneolitică la Dunărea de Jos între 4500 și 4250 î.e.n.*, *Materiale și Cercetări Arheologice 5, 2009, 39-90.*
- Torbov, Antonov 2000 – N. Torbov, D. Antonov, *Part of a Bronze Mould for Silver Fibulae from I c. BC found in north-western Bulgaria*, *Archaeologia Bulgarica 4, 1, 2000, 21-26.*
- Trohani 2006 – G. Trohani, *Restitutio. Așezarea getică de la Zimnicea pe baza unor mai vechi și mai noi însemnări*, *Cercetări Arheologice 13, 2006, 213-230.*
- Tudor 1967 – D. Tudor, *Amforele grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, *Arheologia Moldovei 5, 1967, 37-80.*
- Tudor 1969 – D. Tudor, *Corpus monumentorum religionis Equitum Danuviorum. I. The Monuments*, în: Vermaseren M. J. (ed.), *Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain*, Tome 13, Leiden 1969.
- Tudor 1976 – D. Tudor, *Corpus monumentorum religionis Equitum Danuviorum. II. The Analysis and interpretation of the monuments*, în: Vermaseren M. J. (ed.), *Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain*, Tome 13, Leiden 1976.
- Vasić 2000 – R. Vasić, *Thracian fibulae in the west: Invasion or cultural exchange?* *Archaeologia Bulgarica 4/1, 2000, 13-20.*
- Venedikov 1979 – I. Venedikov, *Der Thrakische Reiter*, în: Z. Gočeva, M. Oppermann (ed.), *Monumenta Orae*

- Ponti Euxini Bulgariae, Corpus Cultes Equites Thracii I*, 1979, 1-6.
- Venedikov, Gerasimov 1973 – I. Venedikov, T. Gerasimov, *Trakijското izkustvo*, Sofia 1973.
- Vulcănescu 1991 – M. Vulcănescu, *Războiul pentru întregirea neamului*, Cluj-Napoca 1991.
- Vulpe A. 1965a – A. Vulpe, *Reprezentările umane pe cupele getice de la Popești*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 16, 2, 1965, 341-351.
- Vulpe A. 1965b – A. Vulpe, *Zur Mittleren Hallstattzeit in Rumänien (die Basarabi-Kultur)*, Dacia 9, 1965, 105-132.
- Vulpe A. 1967 – A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București 1967.
- Vulpe A. 1970 – A. Vulpe, *Archäologische Forschungen und Historische Betrachtungen über das 7. bis 5. Jh. Im Donau-Karpatenraum*, Memoria Antiquitatis 2, 1970, 115-190.
- Vulpe A. 1977 – A. Vulpe, *Zur Chronologie der Ferigile-Gruppe*, Dacia 21, 1977, 81-112.
- Vulpe A. 1986 – A. Vulpe, *Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabikultur*, Dacia 30, 1986, 49-90.
- Vulpe A. 1995 – A. Vulpe, *Stand und Aufgabe der Urnenfelderforschung im Karpatenraum. Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 35, 1995, 389-397.
- Vulpe A. 2001 – A. Vulpe, *Istoria și civilizația spațiului carpato-dunărean între mijlocul secolului al VII-lea și începutul secolului al III-lea a. Chr.*, în: M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe (ed.), *Istoria românilor*, vol. I. București 2001, 451-500.
- Vulpe A. 2008 – A. Vulpe, *Zu den Grabsitten der älteren Hallstattzeit in Rumänien*, în: F. Verse, B. Knoche, J. Graefe, M. Hohlbein, K. Schierhold, C. Siemann, M. Uckelmann, G. Woltermann (ed.), *Durch die Zeiten. Festschrift für Albrecht Jochenhövel zum 65. Geburtstag*, Rahden 2008, 269-273.
- Vulpe A., *Basarabi* – A. Vulpe, s. v. *Basarabi* (2), în: C. Preda (coord.), *Enciclopedia Arheologie și Istoriei Vechi a României*, vol. 1, A-C, București 1994, 161-163.
- Vulpe A. *Zimnicea* – A. Vulpe, *Zimnicea*, în: D. M. Pippidi (ed.), *Dicționar de istorie veche a României*, București 1976, 624.
- Vulpe, Gheorghită 1976 – A. Vulpe, M. Gheorghită, *Bols à reliefs de Popești*, Daica 20, 1976, 167-198.
- Vulpe, Popescu 1976 – A. Vulpe, E. Popescu, *Une contribution archéologique à l'étude de la religion des Gétos-Daces*, Thraco-Dacia 1, 1976, 217-226.
- Vulpe R. 1957 – R. Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, Materiale 3, 1957, 227-246.
- Vulpe R. 1960a – R. Vulpe, *Prima perioadă a culturii geto-dace (circa 450 - 300 î.e.n.)*, în: *Istoria României*, vol. I. București 1960, 223-231.
- Vulpe R. 1960b – R. Vulpe, *Muntenia și Moldova în epocă romană*, în: *Istoria României*, vol. I. București 1960, 517-530.
- Vulpe R. 1960c – R. Vulpe, *Les Gètes de la rive gauche du bas Danube et les Romains*, Dacia 4, 1960, 309-332.
- Vulpe R. 1966 – R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București 1966.
- Vulpe R. 1976 – R. Vulpe, *Les gètes de la rive gauche du Bas-Danube et les Romains*, în: R. Vulpe, *Studia Thracologica*, București 1976, 124-149.
- Vulpe, Dunăreanu-Vulpe 1924 – R. Vulpe, E. Dunăreanu-Vulpe, *Les fouilles de Tinosul*, Dacia 1, 1924, 166-223.
- Waldhauser 1992 – J. Waldhauser, *Keltische Distributionssysteme von Graphittonkeramik und die Ausbeutung der Graphitlagerstätten während der Fortgeschrittenen Latènezeit*, Archäologisches Korrespondenzblatt 22, 3, 1992, 377-392.
- Wells 1998 – P. S. Wells, *Identity and Material Culture in the Later Prehistory of Central Europe*, Journal of Archaeological Research 6, nr. 3, 1998, 239-298.
- Will 1955 – E. Will, *Le relief culturel grécoromain. Contributions à l'histoire de l'art de l'Empire Romain*, Paris 1955.
- Woźniak 1974 – Z. Woźniak, *Wschodnie pogranicze kultury latenskiej*, Wrocław 1974.
- Woźniak 1975 – Z. Woźniak, *Die Kelten und die La Tènekultur auf den Thrakischen Gebieten*, Alba Regia 14, 1975, 177-184.
- Zaharia 1967 – E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București 1967.
- Zirra 1971a – V. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen La Tène in Rumänien*, Dacia 15, 1971, 171-238.
- Zirra 1971b – V. Zirra, *Stand der Forschung der keltischen Spätlatènezeit in Rumänien*, Archeologické rozhledy 23, 5, 1971, 529-547.
- Zirra 1975 – V. Zirra, *Influence des geto-daces et de leurs voisins sur l'habitat celtique de Transylvanie*, Alba Regia 14, 1975, 47-64.
- Zirra et al. 1993 – V. Zirra, N. Conovici, G. Trohani, P. Gherghe, P. Alexandrescu, G. Găță, V. V. Zirra, *La station gétique fortifiée de Cetatea Jidovilor (Coțofenii din Dos, dép. de Dolj)*, Dacia 37, 1993, 79-158.
- Zirra 2000 – V. V. Zirra, *Bemerkungen zu den thrako-getischen Fibeln*, Dacia 40-42, 1996-1998 (2000), 29-53.
- Zirra 2011 – V. V. Zirra, *Research stage of the La Tène and Thracian scheme fibulae in Romania – Dynamics and exclusion. Critical general approach*, în: WSEAS – Transactions on Environment and Development, Issue 1, Volume 7, January 2011, 1-12.

PRESCURTĂRILE INSTITUȚIILOR EVOCATE ÎN TEXT

MJ-Bacău	Muzeul Județean Bacău
MJA-Pitești	Muzeul Județean Argeș, Pitești
MJT-Alexandria	Muzeul Județean Teleorman, Alexandria
MJTA-Giurgiu	Muzeul Județean „Teohari Antonescu”, Giurgiu
MNA-București	Muzeul Național de Antichități, București (în prezent sector al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”)
MNIR-București	Muzeul Național de Istorie a României, București

INDICE DE NUME, LOCALITĂȚI ȘI TERMENI TEHNICI

- Advent/*Adventus*: 91, 93, 99, 105
Aelius Catus (Sextus Aelius Catus): 54, 60, 66
Agighiol: 92
Ailios: 96
Akrosas: 96
Albești: 50
Alexandrescu, Alexandrina D.: 9, 12, 15-16, 20-21, 48-49, 51, 53-70, 73-75, 77, 81, 84, 108-109, 116-118, 123, 127, 134
Alexandria: 27-29, 33-34, 40, 56, 58, 72, 76-79, 84, 85, 118, 119, 127, 137-142, 145
Alexandru cel Mare: 46, 52, 60
Altimir: 76, 115
Andrieșescu, Ioan: 9, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 30, 32, 35, 40, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 59, 68, 69, 82, 109, 116, 117, 118, 121, 127, 129, 133, 134, 136
Archembrotos: 38, 39
Arrian: 52
askos/askoi: 53, 112, 141, 144
astinom: 38
Avram, Alexandru: 15, 37-38
Babadag: 76
Babeș, Mircea: 9, 51, 61, 66, 84-85, 125
Bactria: 96
Badb: 106
Bader, Tiberiu: 73-77
Băiceni: 92
Balta Verde: 76-77, 80
Barnea, Ion: 48
Barnea, Iuliana: 15, 57, 58
Basarabi: 44, 77, 79, 80, 82, 140, 144
Báta: 31
Beda, Corneliu: 59, 109, 143
Beli Izvor: 76
Bolliac, Cezar: 9, 11-12, 14, 31, 62, 82, 121, 143
Borovo: 92
Brezovo: 92, 93, 94
Britannia: 106
București: 9, 10, 13, 18, 20, 26, 27, 29, 30, 40, 53, 54, 57, 64, 70, 72-74, 80, 85, 90, 111, 119, 120, 138-142, 143, 146-154
București-Dămăroaia: 90
București-Tei: 44
Budureasca: 77
Bulgaria: 29, 31, 44, 77, 101, 119, 120
Burdapa: 106
Burebista: 54, 60-61, 66, 68
Butculescu, Dimitrie C.: 12
Cabiri: 95, 96
Caesar (C. Iulius Caesar): 51, 106
calapod: 42
Câmpia Burnazului: 68, 109, 126
Cârlomănești: 31, 103, 104, 106, 126
Casan-Franga, Irina: 33, 40, 48, 56, 57, 123
Castor: 96-97
catillus: 42
Cavalerii Danubieni: 94, 99, 100, 103, 107
Cavalerul Trac: 94, 99, 102, 106
Celic-Dere: 76
Cepari: 39
Cetățeni: 94
Charaspes: 96
Charites: 104
Chiriac, Laurențiu: 21
chiton: 84, 85, 104
Christescu, Vasile: 13, 16, 17, 18, 20, 25, 29, 30, 31, 34, 40, 42, 121, 134, 135
Cicero (M. Tullius Cicero): 12
cliné: 92
cnemida: 92
Coconi: 26
Conovici, Nicolae: 38
Constanța: 39
cornucopia: 93, 98
Coșereni: 77
Coțofenii din Dos: 59, 67
Crășani: 23, 131, 134
cupe cu decor în relief: 10, 25, 32, 33, 34, 40, 41, 47, 56, 57, 64, 66, 70, 83, 86, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 101, 102, 103, 104, 107, 113, 116, 117, 135, 138, 141, 142, 144, 145, 148
Curinschi Vorona, Gheorghe: 50, 51
Curtea de Argeș: 26
Cybele: 95
Dacia: 13, 61, 68, 70, 94, 98, 100, 103-104, 106-107, 125-126
Daicoviciu, Constantin: 54
Damian, Oana: 9
Dea triiformis: 100, 105
Demeter: 95
Diodor: 96
Dioscuri: 95-99, 102, 106-107, 126
Dobrina: 53, 76
Domăneanțu, Catrinel: 15
Drăghiceanu, Virgil: 26
Dridu: 76
Dromichaites: 60
Dumitrescu, Vladimir: 9, 12, 13, 15-20, 22-37, 39-42, 44, 45, 68, 108, 116, 118, 121, 122, 129, 133
Duvanlij: 92
Dyrrhachium: 86, 115
Eratosthenes: 97
Euripides: 97
Fântânele (TR): 11, 29-30, 136
Fântânele (BN): 114
Fenicia: 96
Ferigile: 76-80
fibule de tip Almgren 68: 54, 86-87, 113, 124, 142
fibule de tip Dux: 114
fibule de tip Glasinac: 10, 41, 73-83, 113, 124-125
fibule de tip Mötschwil: 115
fibule tracice: 29, 30, 39, 41, 46, 53, 56, 65, 66, 70, 71, 78, 79, 81-83, 111-115, 141-142
Filip al II-lea: 17, 43-44, 46, 129, 133
Finkelsztejn, Gerald: 38
firnis: 15, 39, 46, 53, 137, 141, 144
fortificații: 13-14, 19, 22-24, 49-52, 61-63, 67, 116-117
fusaiolă: 42, 127, 131-136
Galiče: 101
Gallia: 46, 106
Geoagiu: 106
Georgescu, Cristina: 85
Gheorghită, Marieta: 66
Gložene: 92-94
Gogoșu: 77-79
Grafii: 104

- Grind: 31
 Grojdibod: 29
 Gundestrup: 90
 Hansen, Svend: 117, 128
 Hecate/*Hecate triformis*: 95, 100, 105
 Heracleea Pontică: 36, 37, 137
 Histria: 58, 62, 96
 Jakimovo: 101
 Kalofer: 31
 Kamenovo Pole: 76
kantharos/kantharoi: 14-15, 30, 39-40, 46, 102, 112, 122, 137
kernos/kernoi: 103
 Kull, Brigitte: 92
 Lăceni: 29
lekythos/lekythoi: 53, 112, 141
 Leomedon Epidemou: 38
 Letnica: 93
loess: 53, 68, 109, 110, 119, 123
 Luna: 97, 113
 Lupu: 86, 100-107, 126
 Lysimachos: 60, 106
Macha: 106
 Mackensen, August von: 108
 Măndescu, Dragoș: 8, 112, 113, 116
 Marinescu-Bilcu, Silvia: 15, 58
mastós/mastói: 86, 101
 Matei-Popescu, Florian: 15
Matres: 106
Matrones: 106
 Mithras-Apollon: 100
 Mitrea, Bucur: 43-44, 48, 55, 108
 Mizia: 29
Moirai: 105
Morrigan/Morrigna: 106
 Moscalu, Emil: 27, 65
 München: 104
 Muntenia: 26, 44, 49
 Munții Orăștiei: 13, 50
murrus gallicus: 63, 67
 Muze: 104
Nemain: 106
 Nestor, Ion: 9, 12-14, 20, 21, 23, 26, 33, 40, 43, 44, 48-63, 65-71, 73-75, 81, 82, 85, 108, 109, 116-118, 123, 124, 127
 Nimfe: 105-106
 Novae: 83, 119
 Nuntași: 39
nymphaion: 106
 Odessos: 43, 53, 64, 70, 71
 Ognjanovo: 106
 Oltenia: 44, 79, 97
 Olynth: 53
oppidum/oppida: 46, 51, 86, 87
 Ostrovul Mare: 76
 Ovidiu (P. Ovidius Naso): 97, 117
 Padea - Panagjurski Kolonii: 43, 90
 Panagjuriște: 92
 Papazoglu, Dimitrie: 12
paragnathidion (obrazar): 92
Parcae: 105
 Pârvan, Vasile: 12-15, 18, 19, 24, 27, 31, 34, 39, 46, 48-50, 52, 55, 56, 68, 71, 121, 135, 145, 148
 Pătrașcu, Ion: 15, 34, 58
 Petrescu-Dîmbovița, Mircea: 73, 75
 pintaderă: 95, 102
 Plinius (C. Plinius Secundus/*Vetus*): 97
 Poiana: 13, 31
 Pollux: 96-97
 Polonic, Pamfil: 48
 Polydeukes: 96
 Popești: 84, 103-104, 106, 126
 Poroina: 92
potnia theron: 105
 Preda, Constantin: 68
 Protase, Dumitru: 51
 Prozor: 114
 Pythochrestos Apollonidou: 38
pythos/pythoi: 11, 29-31, 46, 83, 112, 122, 137, 138
 Răcățau: 95, 102
 Ravna: 76
 Razgrad: 94
 Regöly: 86
 Remetea-Pogonici: 80
 Remus: 96
 Renania: 106
 Rhodos: 35, 122, 137
rhyton/rhyta: 31, 85, 89-95, 98, 99, 104, 105
 Roma: 96, 97
 Romulus: 96, 97
 Săliște: 103
 Sâncrăieni: 86
 Satu Nou: 38
 Schela Cladovei: 64
 Schuster, Cristian: 34
 Șeica Mică: 97, 98
 Șeinovo: 31
 Selena: 100
sella/sellae: 92
sica: 42
 Sighișoara: 94
 Sinope: 38-39, 46, 122, 137
 Sion, Anișoara: 57
 Siria: 96
skyphos: 89, 102
 Sofronievo: 76
 Stănțești: 50-51
 Ștefan, Gheorghe: 13, 18
 Stoica, Cornelia: 58
 Stoicani: 76-77
 Strabo: 54, 60, 87, 96
 Surcea: 90, 102
 Sveștari: 92, 93
 Švištov: 77, 83, 119
 Szalacská: 87
 Szárazd: 86
 Tacitus: 97
 Tariverdi: 76, 79
 Tei (cultura): 44, 122
tell: 117, 127
 Teodorescu, Dinu M.: 13
 temelii olbiene: 62
tête-bêche: 96
 Thasos: 39, 137
 Thompson, Homer A.: 39
 Tinosu: 13, 14, 22, 59
 Tocilescu, Grigore: 9, 11, 14
 Tomis: 96
Tria Fata: 105
 Trohani, George: 9, 58, 62, 116
 Tudor, Dumitru: 12, 13, 30, 35-38, 55, 71, 99, 123
 Tyche: 40, 135
 Victoria: 97
vicus: 51
 Vulpe, Alexandru: 51, 65, 71, 80, 104, 117, 128
 Vulpe, Radu: 23, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 59, 60, 61, 69, 73, 116, 123
 Zaharia, Eugenia: 15
 Zimnicea: 9-15, 18, 20, 21, 23-49, 51-84, 86-88, 90, 91, 93, 95, 99-112, 115-129, 136-141, 144, 145, 147, 148, 151-154
 Zirra, Vlad: 48, 64
 Žuto Brdo - Gârla Mare (cultură arheologică): 44, 122

LISTA PLANȘELOR • LIST OF PLATES

Pl. 1. 1: localizarea orașului Zimnicea în sudul României (cu hașură verticală: zonele inundabile din Lunca Dunării). **2:** localizarea siturilor „Cetate” și „Câmpul morților” la vest de Zimnicea.

Pl. 2. 1: schița prelucrată a sitului „Cetate” după I. Andrieșescu (29 iulie 1924); **2:** calendarul documentației din 1924; **3:** grafic al mediilor zilnice de cuvinte și de schițe ale autorilor documentației din 1924; **4:** prelucrare a schiței grundului din suprafața B la adâncimea „casmalei IV” după V. Dumitrescu.

Pl. 3. Schițe ale materialelor descoperite din jurnalul lui V. Dumitrescu.

Pl. 4. 1-14, 16-28: schițe ale materialelor descoperite; **15:** schița de situație din suprafața B; **29:** schița secțiunii nr. IV; **27-28:** schițe de I. Andrieșescu, toate celelalte de V. Dumitrescu.

Pl. 5. 1 (sus): suprafețele cercetate de-a lungul timpului pe situl „Cetate” și localizarea profilului reprodus în pl. 6 (relieful reprodus după releveul topografic din anul 2001). În legendă: **1:** amplasamentul aproximativ al suprafețelor cercetate în 1924 (I. Andrieșescu); **2:** secțiuni cercetate în anii 1948-1949 (I. Nestor); **3:** secțiuni cercetate în anii 1967-1975 (A. D. Alexandrescu); **4:** suprafețe cercetate în anii 2000-2005 (M. Babeș). **2 (jos):** profilul de sud al extremității de est a secțiunii SXVIIIa/2001, prelucrare a releveului de șantier (D. Spănu). În legendă: **1:** stratul vegetal; **2:** complexul 64 (umplutură cenușiu închis cu pietre și cioburi de sticlă moderne pe alocuri, probabil umplutura excavației din 1924); **3:** gropile 65, 66, 67, (medievale sau moderne?), cu umplutură brună; **4:** complexul 31 (umplutura unei locuințe adâncite); **5:** complexul 69 (depunere de nisip gălbui, săracă în materiale arheologice); **6:** complexele 391 și 39b, succesiune de podiri ale unor locuințe timpurii La Tène; **7:** solul natural (*loess*); **8:** aglomerări de pietriș; **9:** pietre / bolovani.

Pl. 6. Materialele ceramice descoperite în 1924 și ilustrate de Pârvan 1926 (*cf. supra* n. 26).

Pl. 1. 1: the location occupied by the town of Zimnicea to the south of Romania (with vertical shading: the floodable land along the Danube). **2:** the position to the west of Zimnicea of the „Cetate” and „Câmpul morților” sites.

Pl. 2. 1 – the processed drawing of the „Cetate” site, *apud* I. Andrieșescu’s original drawing. **2 –** the calendar of the 1924 documentation. **3 –** graph of the average number of words and drawings from the 1924 documentation. **4 –** drawing of the B surface ground-level in the „spade IV” excavation, *apud* V. Dumitrescu.

Pl. 3. Drawings of the material found by V. Dumitrescu, from his excavation-log.

Pl. 4. 1-14, 16-28: drawings of material unearthed; **15:** layout drawing of surface B; **29:** drawing of trench No. IV; **27-28:** drawings by I. Andrieșescu, the rest: by V. Dumitrescu.

Pl. 5. 1 (upper part): the surfaces researched in the course of time on the „Cetate” site and the specification of the profile reproduced in Pl. 6 (the relief is reproduced after the topographical land survey of 2001). Legend specifications: **1:** the approximate location of the surfaces researched in 1924 (by I. Andrieșescu); **2:** sections researched in 1948 and 1949 (by I. Nestor); **3:** sections researched between 1967 and 1975 (by A. D. Alexandrescu); **4:** surfaces researched between 2000 and 2005 (by M. Babeș). **2 (lower part):** the southern profile of the eastern end of the section SXVIIIa/2001. Legend specifications: **1:** the current grass level; **2:** the 64 unit (dark grey filling consisting of stone and sparse modern glass shards, the probable filling of the 1924 excavation); **3:** the 65, 66, 67 pits, either medieval or modern, with brown filling; **4:** unit 31 (the filling of a La Tène dwelling); **5:** unit 69 (yellow sand deposit with scarce archaeological material); **6:** units 391 and 39b, a succession of bottom finishings of early La Tène dwellings; **7:** the natural soil (*loess*); **8:** compact break stone zones; **9:** large stones/boulders.

Pl. 6. Ceramic material unearthed in 1924, *apud* Pârvan 1926 (see note 26).

Pl. 7. Ștampile amforice și alte fragmente ceramice cu decor imprimat descoperite în 1924, ilustrate de Tudor 1967.

Pl. 8. Oale medievale descoperite în campania din 1924. Desene după original.

Pl. 9. 1a și 2-7: fragmente ceramice La Tène („getice”) descoperite în 1924 (reproduceri după original). 1b: *pythos* descoperit de C. Bolliac (după Moscalu 1983, 459, pl. LXVII).

Pl. 10. Ceramică locală și de import descoperită la Zimnicea în 1924 (1-4) și 1949 (6-7): 1: cană întreagă lucrată cu mâna din pastă brun-cenușie; 2-3: fragmente de căni lucrate la roată din pastă cenușie deschisă; 4: cupă de tip *kantharos*; 5: ulcior din pastă cenușie închisă, lucrat la roată și rebutat; 6-7: fragmente din pastă grafitată (cf. anexa 3.3., nr. 1-2). Nr. 1-3 și 5: reproduceri după original; 4 și 6-7: secțiuni reproduse după original.

Pl. 11. 1-8: fragmente ceramice de epocă La Tène la roată, descoperite în 1924. 9: tipar de lut pentru ornamentarea cupelor cu decor în relief descoperit în 1949 (secțiunea VI-4), completată cu o propunere de reconstituire a sistemului ornamental; reproduceri după original.

Pl. 12. Fragmente de cupe cu decor în relief din sticlă (1) și din ceramică (2-8) descoperite în 1924. Reproduceri după original.

Pl. 13. **1 (sus):** planul suprafețelor cercetate la Zimnicea după Alexandrescu A. D. 1980, 57, fig. 1, cu completări. **2 (jos):** reproducere a planului sitului „Cetate” regăsit în anul 2001 la Institutul de Arheologie. În legendă: 1: drumuri și poteci moderne; 2 (zonă hașurată în planul original): aria afectată de lucrările de îmbunătățiri funciare din anii 1960 (lămurire C. Beda); 3: limita rezervației arheologice în 1974 (gard); 4: locuințe medievale.

Pl. 14. Planul sitului „Cetate” cu indicarea secțiunilor și suprafețelor cercetate sub conducerea lui I. Andrieșescu (1924), I. Nestor (1948-1949), A. D. Alexandrescu (1966-1975) și M. Babeș (2000-2005); săgețile indică secțiunile cu materialele hallstattiene regăsite.

Pl. 15. 1: fibula Glasinac de la Zimnicea, reprodusă după original; 2: aceeași fibulă, după Bader 1983, 80, pl. 28/177; 3: reconstituire a planului mormântului nr. 2 din secțiunea VI; 4: fragmentul ceramic Basarabi (Zimnicea, campania 1949, secțiunea VIIA), reprodus după

Pl. 7. Amphorae stamps and other ceramic fragments with imprinted decorations found in 1924, *apud* Tudor 1967.

Pl. 8. Medieval pottery found in 1924. Drawn from the original.

Pl. 9. 1a and 2-7: La Tène („Getian”) ceramic fragments found in 1924 (reproduced from the original). 1b: *pythos* discovered by C. Bolliac (*apud* Moscalu 1983, 459, pl. LXVII).

Pl. 10. Local and imported pottery found at Zimnicea in 1924 (1-4) and 1949 (6-7): 1: whole cup of brown-grey paste, hand-made; 2-3: fragments of cups made of light grey paste on the potter's wheel; 4: *kantharos* type cup; 5: ewer made of dark grey paste on the potter's wheel, a reject; 6-7: fragments of grafiti paste (cf. appendix 3.3., No 1-2). Nos 1-3 and 5: drawings from the original; 4 and 6-7: sections drawn from the original.

Pl. 11. 1-8: fragments of La Tène pottery turned on the potter's wheel, found in 1924; 9: clay mold for ornamenting the cups with relief decorations found in 1949, section VI-4), accompanied by a proposal for reconstructing the ornamental system; drawn from the original.

Pl. 12. Fragments of cups with relief decoration made of glass (1) and of clay (2-8) discovered in 1924. Drawn from the original.

Pl. 13. **1 (upper part):** the general layout of the surfaces researched at Zimnicea, *apud* Alexandrescu A. D. 1980, 57, fig. 1, with additions. **2 (lower part):** reproduction of the „Cetate” site detail drawing retrieved in 2001. Legend specifications: 1: roads and modern tracks; 2 (shaded zone in the original drawing): area affected by the construction works in the 1960s (as signalled by C. Beda); 3: the limit (fence) of the archaeological reservation in 1974; 4: medieval dwellings.

Pl. 14. Sections and surfaces researched under the supervision of: I. Andrieșescu (1924), I. Nestor (1948-1949), A. D. Alexandrescu (1966-1975) and M. Babeș (2000-2005); the arrows indicate the sections with retrieved Hallstatt material.

Pl. 15. 1: Glasinac fibula from Zimnicea, drawing from the original; 2: the same fibula, *apud* Bader 1983, 80, pl. 28/177; 3: reconstruction of the layout for Grave No 2 in trench VI; 4: Basarabi ceramic fragment from Zimnicea, 1949 campaign, trench VIIA,

original, cu o propunere de reconstituire a formei străchinii.

Pl. 16. 1: profilul de vest al secțiunii J13ac documentat în campania 2005. În legendă: (a) sol vegetal modern; (b) contexte medievale (gropile 255 și 256) cu ceramică smălțuită; (c) contexte La Tène (getice); (d) contextul 276 în umplutura căruia a fost descoperită fibula tracică ilustrată în pl. 16/2; (e) solul vegetal (humus) preistoric peste care s-a ridicat așezarea La Tène; (f) solul natural, steril din punct de vedere arheologic (*loess*). **2:** fibula tracică din contextul 276 (cf. anexa 3.5., nr. 1); **3:** *lekythos* cu firnis roșu (cf. anexa 3.2., nr. 1); **4-9:** fibule tracice (cf. anexa 3.5. nr. 4-9), după Alexandrescu A. D. 1976, 136, fig. 2/13 și Măndescu 2010, pl. 333/7, 10-12 și 337/3; **10-14:** fibule La Tène (cf. anexa 3.5. nr. 10-12 și 16; 10-12: după Măndescu 2010, pl. 333/13-14, 16; 13: schiță de șantier; 14: după Pătrașcu 2007, 173a/4).

Pl. 17. Relația spațială dintre vestigiile cu contexte de locuire și contextele funerare descoperite de-a lungul timpului de la Zimnicea din epocă Hallstatt (sus) și din epocă La Tène (jos).

Pl. 18. Sus: locurile de descoperire ale fragmentelor I-IV de cupe cu decor în relief. **Jos:** fibule din secolele I a. Chr. – I p. Chr. descoperite în campaniile 1949 (1-4) și 2002 (5); (cf. anexa 3.5. nr. 12-15 și 18). 1-4 reproduceri după original, 5 după Pătrașcu 2007, 173a/5.

Pl. 19. Fragmente de cupe cu decor antropomorf în relief de la Zimnicea: 1: fragmentul I; 2: fragmentul II; 3: fragmentul III; reproduceri după original.

Pl. 20. Fragmentul IV; reproducere după original.

Pl. 21. 1: comparație între fragmentele I și IV; **2:** Comparație între fragmentele III și IV.

Pl. 22. 1: propunere de reconstituire a scenei inițiale a cupei de la Zimnicea; **2:** schema compozițională și posibilele axe de ordonare.

Pl. 23. 1: răspândirea câtorva reprezentări iconografice mai importante de epocă târzie La Tène din Dacia și din regiunea Dunării Inferioare. În legendă: a: reprezentări feminine singulare; b: triade feminine; c: reprezentări cu un singur cavaler; d: reprezentări ale unor perechi de cavaleri; (cifrele de pe hartă indică: 1 Cărlomănești, așezare; 2 Lupu, tezaur; 3 Răcățău, așezare; 4

drawing from the original and proposed reconstruction of the bowl shape.

Pl. 16. 1: West profile of section J13ac documented in the 2005 campaign. Legend specifications: (a) modern vegetal soil; (b) mediaeval contexts (pits 255 and 256) with glazed pottery; (c) La Tène ("Getian") contexts; (d) context 276 in whose filling the Thracian fibula illustrated in pl. 16/2 was found; (e) pre-historical vegetal soil underlying the La Tène dwelling; (f) natural, archaeologically sterile soil (*loess*); **2:** Thracian fibula with a flat bow, from the context 276 (cf. Appendix 3.5., No 1); **3:** *Lekythos* with a red *phrynis* (cf. Appendix 3.2., No 1); **4-9.** Thracian fibulae (cf. Appendix 3.5. No 4-9), *apud* Alexandrescu A. D. 1976, 136, fig. 2/13 and Măndescu 2010, pls. 333/7, 10-12 and 337/3; **10-14:** La Tène fibulae (cf. Appendix 3.5. Nos 10-12 and 16); 10-12: *apud* Măndescu 2010, pls. 333/13-14, 16; 13: on site drawing; 14: *apud* Pătrașcu 2007, 173a/4.

Pl. 17. The spatial relations of the vestiges with the dwelling units and with the funerary units found in the course of time at Zimnicea and dated to the Hallstatt age (up) and to the La Tène age (down).

Pl. 18. Upper part: the founding places of the fragments I-IV of cups with relief decoration. **Lower part:** fibulae of the 1st c. B.C. and 1st c. A.D. found in 1949 (1-4) and 2002 (5); (cf. Appendix 3.5. Nos 12-15 and 18). 1-4 drawn from the original, 5 *apud* Pătrașcu 2007, 173a/5.

Pl. 19. Fragments of cups with anthropomorphical relief decorations found at Zimnicea: 1. Fragment I; 2. Fragment II; 3. Fragment III; drawn from the original.

Pl. 20. Fragment IV. Drawn from the original.

Pl. 21. 1: comparison of the fragments I and IV; **2:** fragments III and IV compared.

Pl. 22. 1: proposed reconstruction of the initial scene for the Zimnicea cup; **2:** compositional scheme.

Pl. 23. 1: Distribution in Dacia and the Lower Danube region of some important late La Tène iconographic representations. Legend specifications: a: singular feminine representations; b: feminine triads; c: singular representations of riders; d: representations of riders in pairs; (the numbers on the map indicate the following sites: 1 Cărlomănești, the dwelling; 2 Lupu, the hoard; 3 Răcățău, the dwelling; 4 Polovragi,

Polovragi, așezare; 5 Popești, așezare; 6 Surcea, tezaur; 7 Zimnicea, așezare; 8 Galițe, tezaur; 9 Jakimovo, tezaur); 2: pintadera de lut de la Răcățău (după original); 3: falere din tezaurul de la Surcea (după original); 4: detaliu al unei paftale de la Popești (după Vulpe R. 1957, 241, fig. 23); 5: falere din tezaurul de la Galițe (după Fettich 1953, 135, fig. 5 și 137, fig. 6). 6: faleră și cupă din tezaurul de la Jakimovo (după Milčev 1973, fig. 3 și 9b).

Pl. 24. Falerele tezaurului de la Lupu (reproducere după original).

Pl. 25. Reconstituirea pe baza sugestiei lui Vulpe A. 1965a, 343-344 a scenei unei cupe fragmentare de la Popești; reproducere după original.

Pl. 26. Terenul intravilan al orașului Zimnicea înainte de anul 2000 (1) și ulterior (2).

Pl. 27. 1: evidențierea zonelor afectate de eroziune prin suprapunerea releveelor topografice din anii 1974 și 2001. În legendă: 1: releveul topografic din 1974; 2: principalele curbele de nivel (echidistanța de 5 m) din releveul topografic din 2001; 3: zone afectate de excavările moderne; 4: zone afectate de eroziune în perioada 1974-2001. **2:** schema generală a principalelor epoci reprezentate pe situl „Cetate” cu indicatorii cronologici reprezentativi.

Pl. 28. Cartarea aproximativă a principalilor indicatori de datare timpurii (1-3) și târzii (4-8) din așezarea La Tène. În legendă: 1: monede emise de Filip al II-lea; 2: fibule tracice; 3: ceramică elenistică timpurie (*lekythoi*, *askoi*, *kantharoi*); 4: fibule La Tène (de schemă mijlocie sau târzie); 5: fibule romane; 6: cupe cu decor în relief; 7: negativ pentru mularea cupe cu decor în relief; 8: bol de sticlă elenistic târziu.

the dwelling; 5 Popești, the dwelling; 6 Surcea, the hoard; 7 Zimnicea, the dwelling; 8 Galițe, the hoard; 9 Jakimovo, the hoard); 2: clay pintadera from Răcățău; drawn from the original; 3: falerae from the Surcea hoard (drawn from the original); 4: detail of a buckle-plate from Popești (*apud* Vulpe R. 1957, 241, fig. 23); 5: Falerae from the hoard at Galițe (*apud* Fettich 1953, 135, fig. 5 and 137, fig. 6); 6: falera and cup from the hoard at Jakimovo (*apud* Milčev 1973, figs. 3 and 9b).

Pl. 24. The falerae from the hoard at Lupu. Drawn from the original.

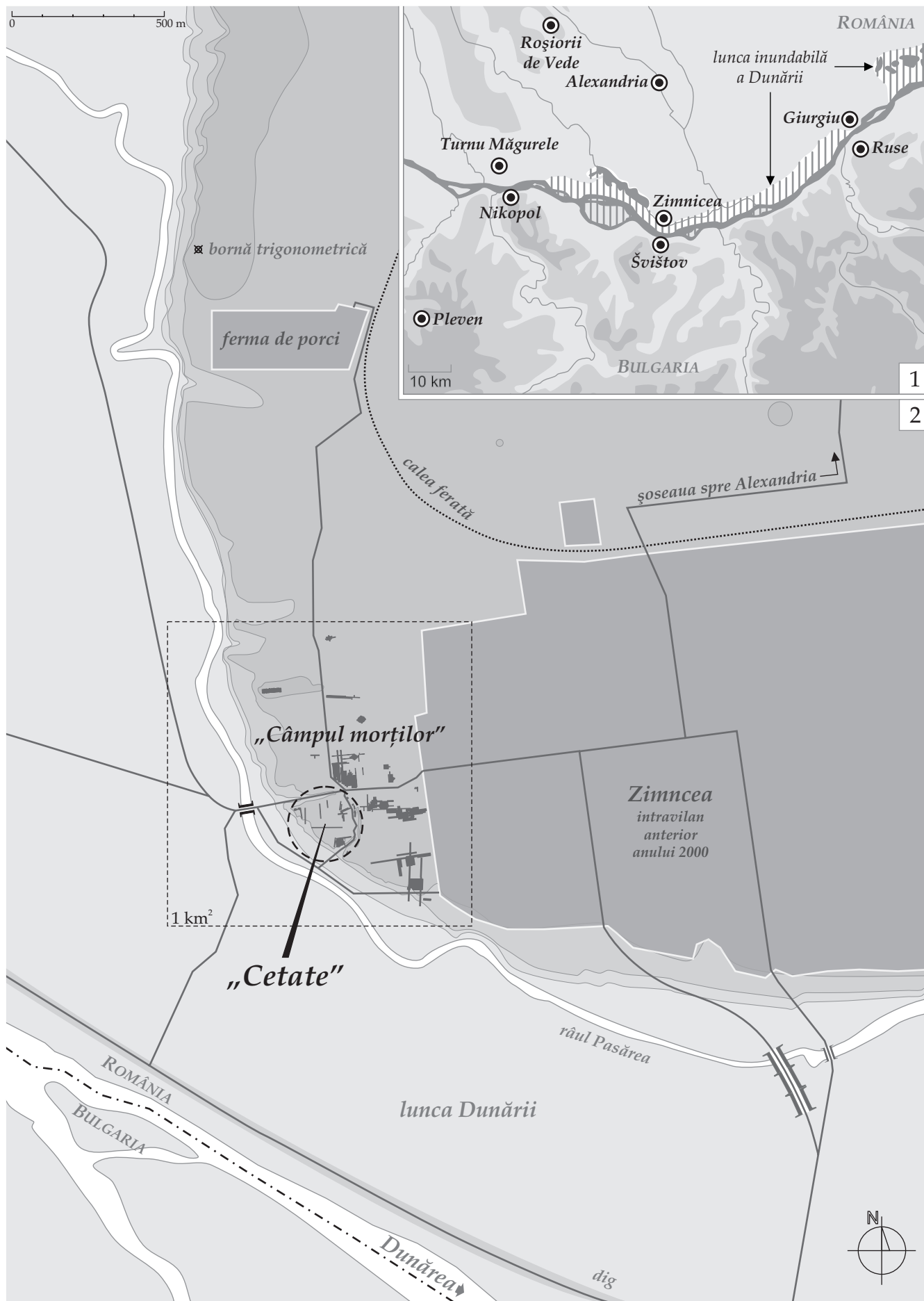
Pl. 25. The reconstruction, according to the suggestions of Vulpe A. 1965a, 343-344, of the scene for one fragmentary cup found at Popești; drawn from the original.

Pl. 26. The area within the Zimnicea built-in area before (1) and after 2000 (2), respectively.

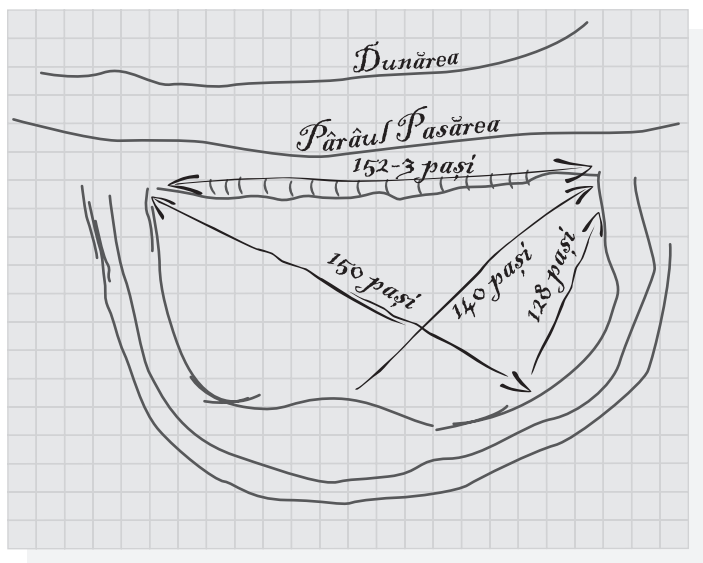
Pl. 27. 1: Evidencing, through the overlapping of the topographical surveys of 1974 and 2001, of the areas exposed to erosion. Legend specifications: 1: the topographical survey of 1974; 2: the main contour lines, 5 m equidistant, of the 2001 topographical survey; 3: areas affected by modern excavations; 4: areas affected by erosion during 1974-2001. **2:** the general chart of the main ages represented on the “Cetate” site with their representative chronological markers.

Pl. 28. Approximate charting of the main markers for earlier dating (1-3) and for later dating (4-8) of the La Tène dwelling. Legend specifications: 1: Filip II coins; 2: Thracyan fibulae; 3: early Hellenistic pottery (*lekythoi*, *askoi*, *kantharoi*); 4: La Tène (middle or late scheme) fibulae; 5: Roman fibulae; 6: cups with relief decoration; 7: negative mold for cups with relief decoration; 8: late Hellenistic glass bowl.

PLANŞE • PLATES

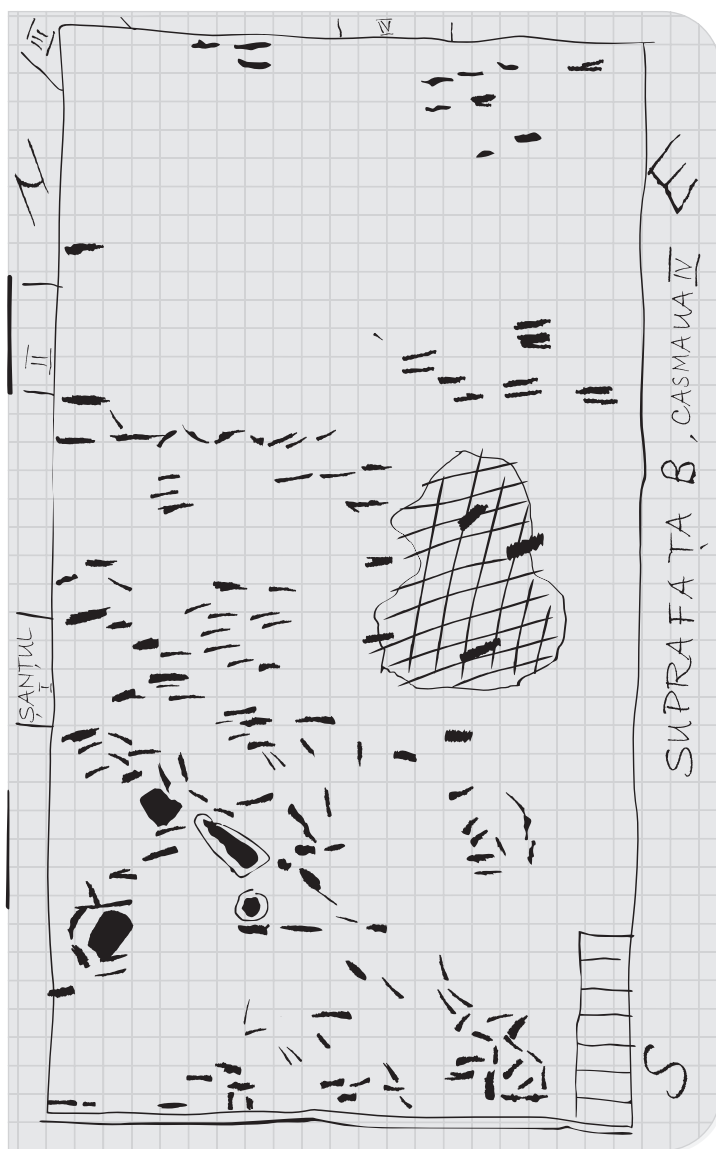
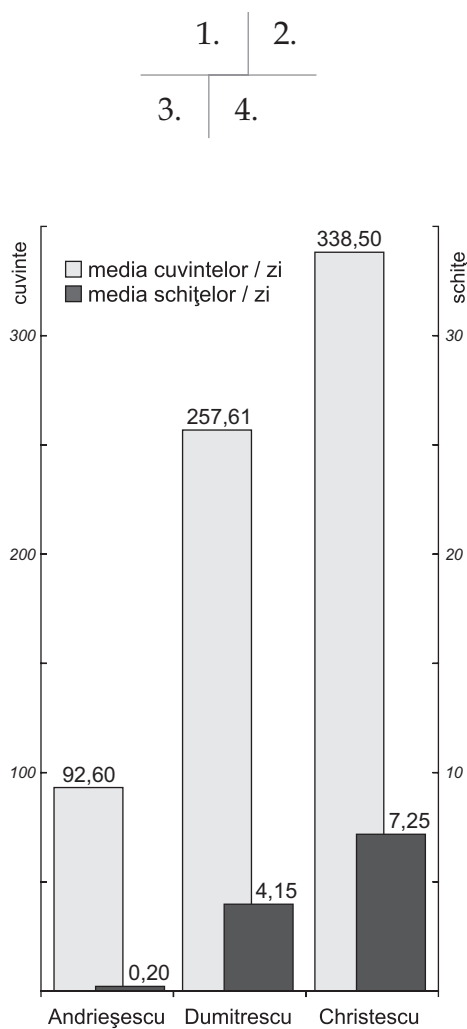

Pl. 1

SEPTEMBRIE	AUG.	LUNI	MARTI	MIERCURI	JOI	VINERI	SÂMBĂTĂ	DUMINICĂ
		25	26	27	28	29	30	31
1	2	3	4	5	6	7		
8	9	10	11	12	13	14		
15	16	17	18	19	20	21		
22	23	24	25					

Andrieșescu
 Dumitrescu
 Christescu
 zile libere / fără însemnări

Pl. 2

1.

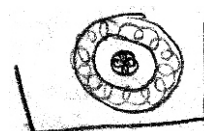
2.

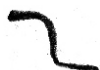
3.

4.

5.

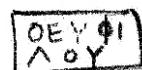
6.

7.

8.

9.

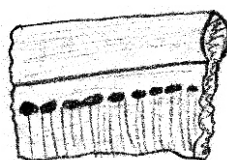
10.

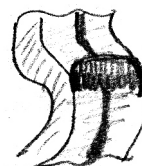
11.

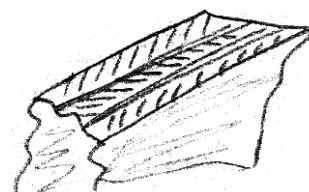
12.

13.

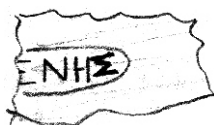
14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

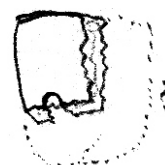
21.

22.

23.

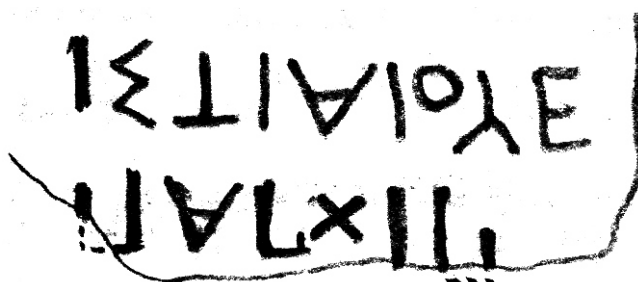
24.

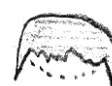
25.

26.

27.

28.

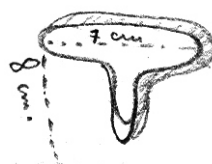
1.

2.

3.

4.

5.

6.

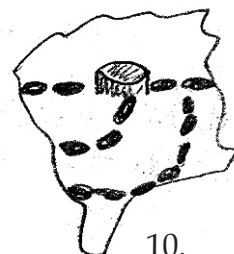
7.

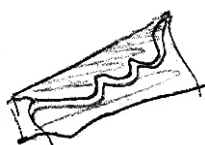
8.

9.

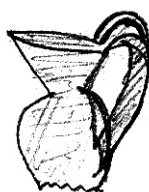
10.

11.

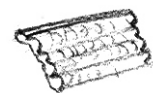
12.

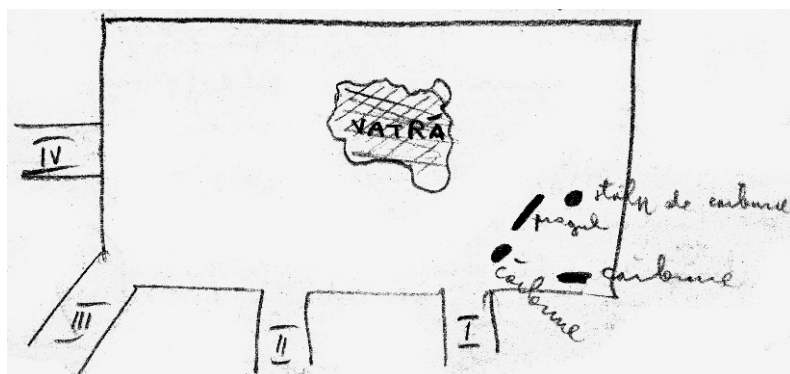
13.

14.

16.

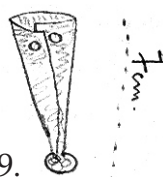
15.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

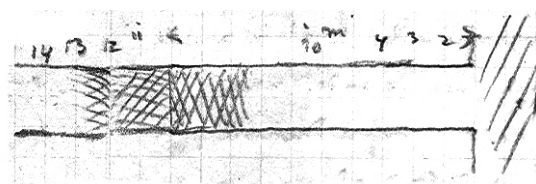
26.

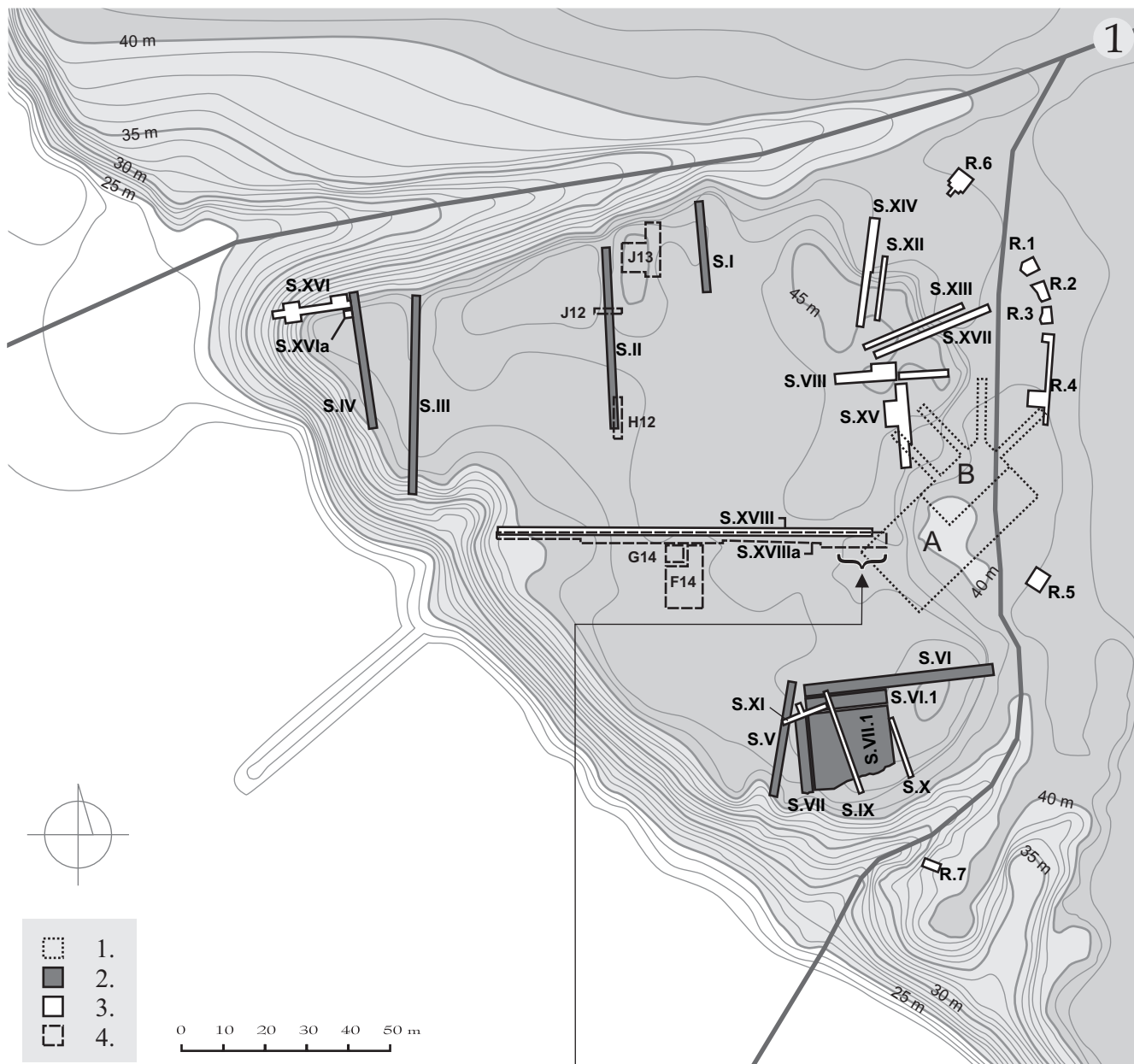
27.

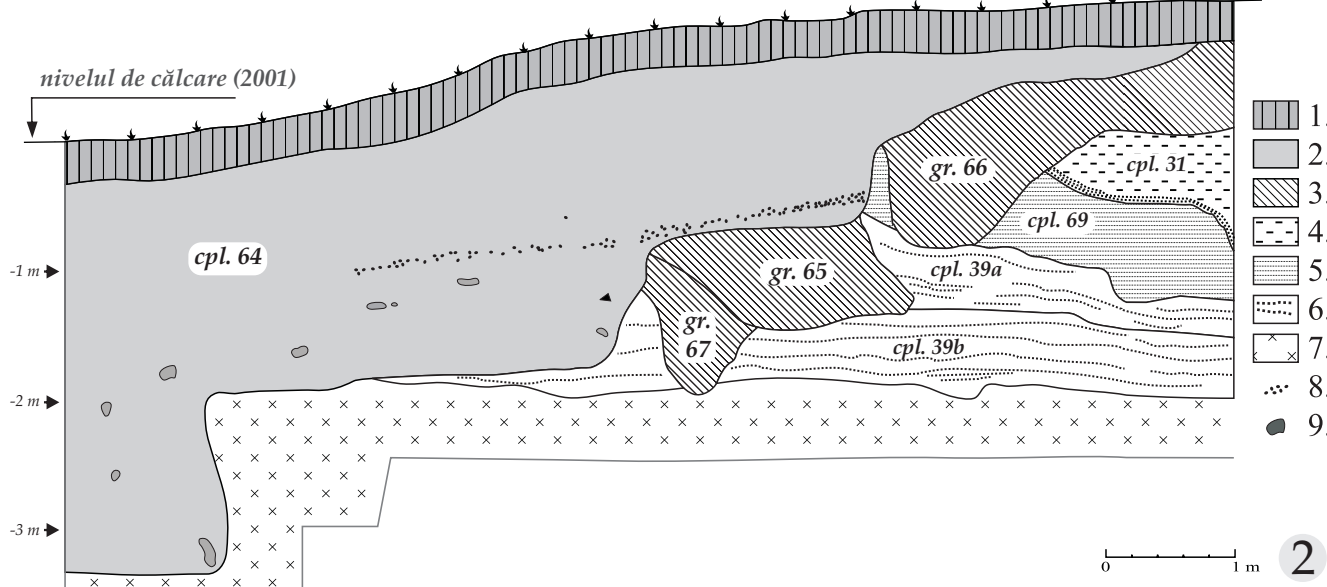
28.

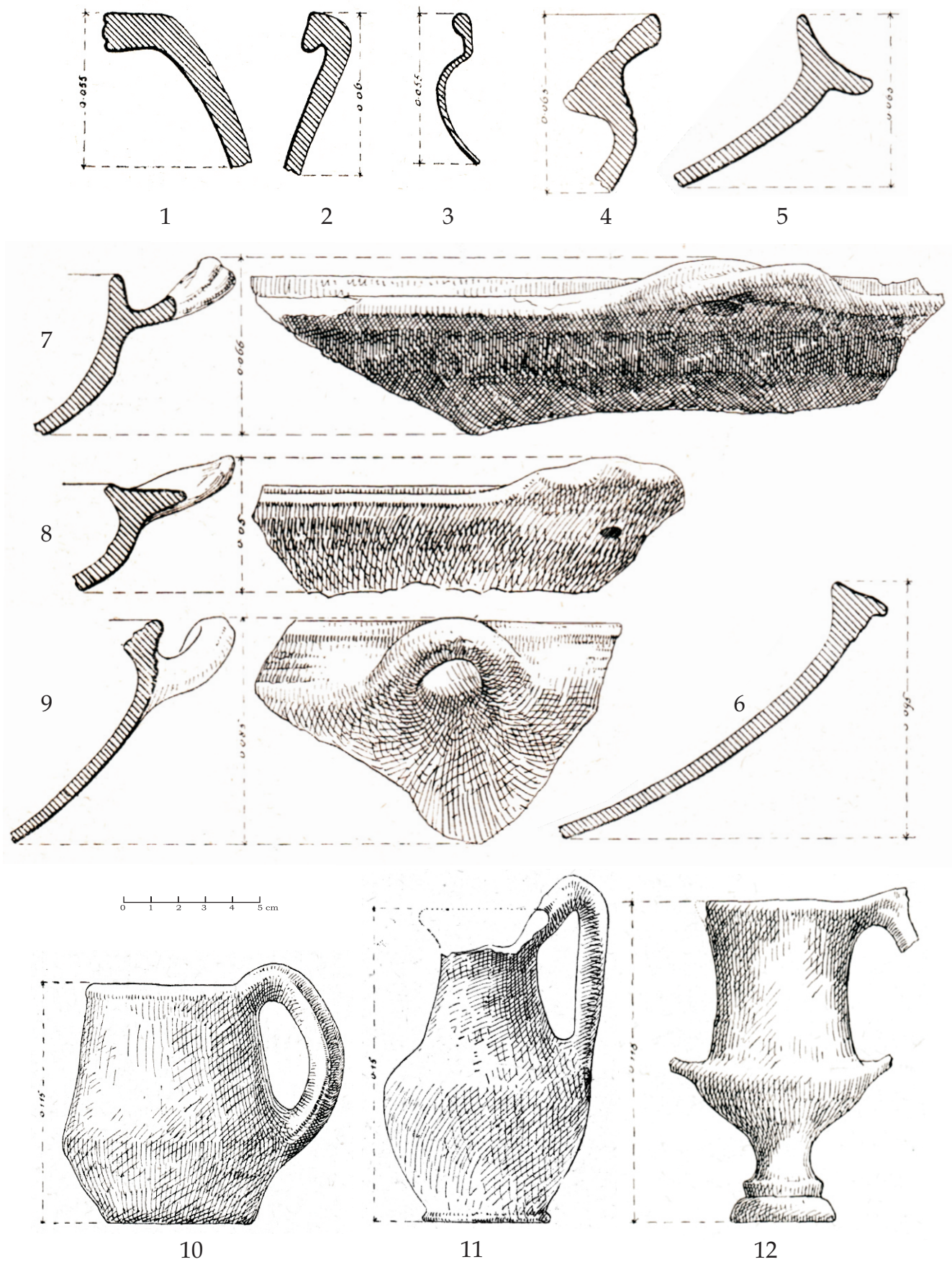
29.

E 1600 ‰ C. 38 C. 37 C. 36 C. 35 W 4800 ‰

Pl. 5

Pl. 6

1.

2.

3.

4.

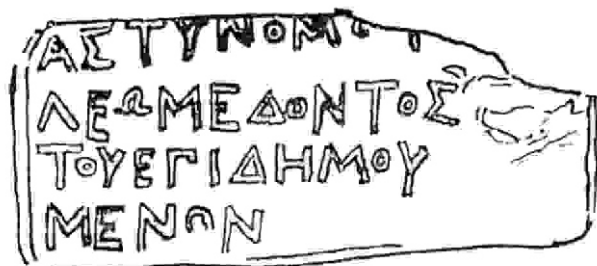
5.

6.

7.

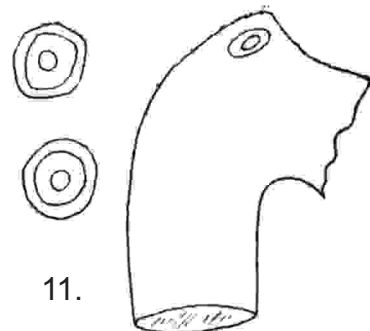
8.

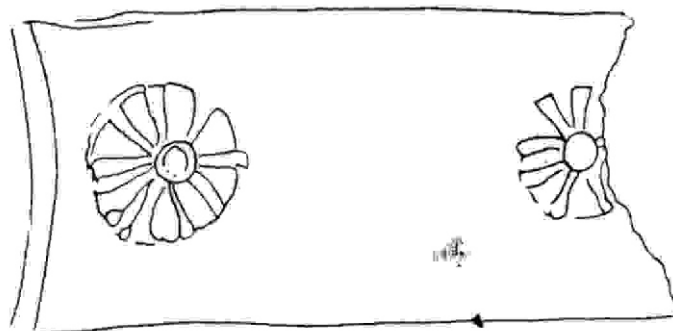
9.

10.

11.

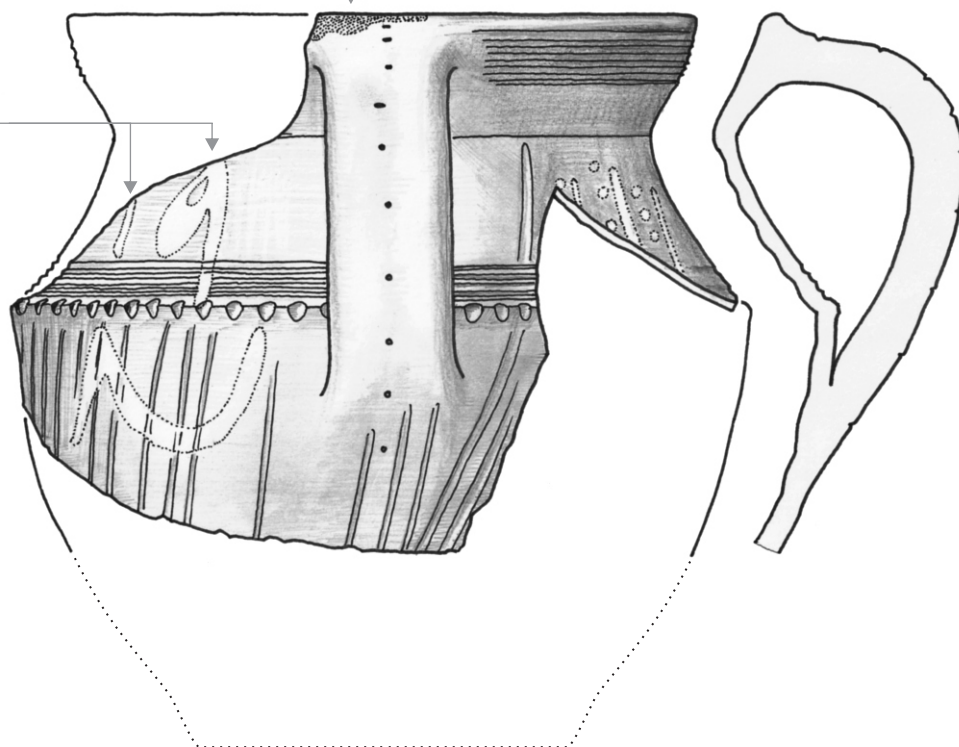

12.

Pl. 7

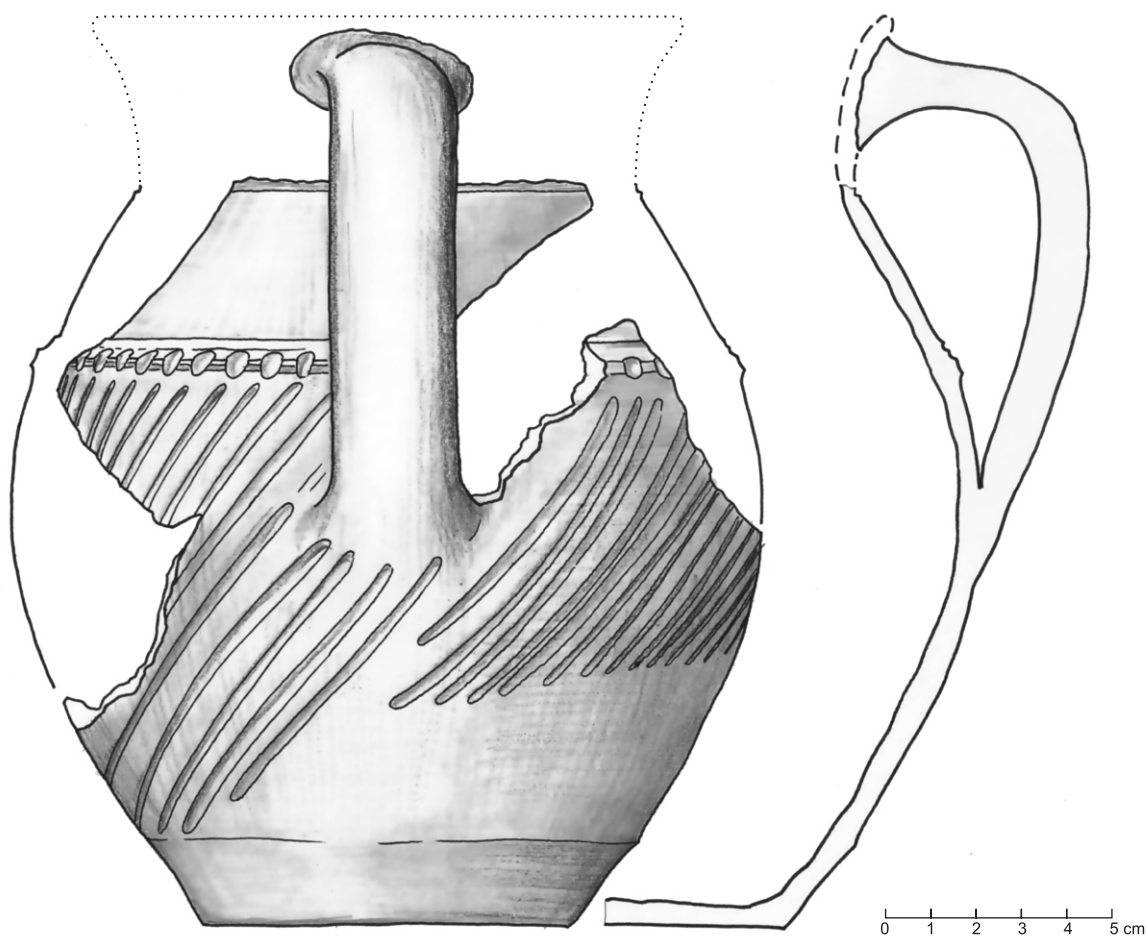
zonă cu smalț galben și verde

zone cu pastă albă
(litere ?)

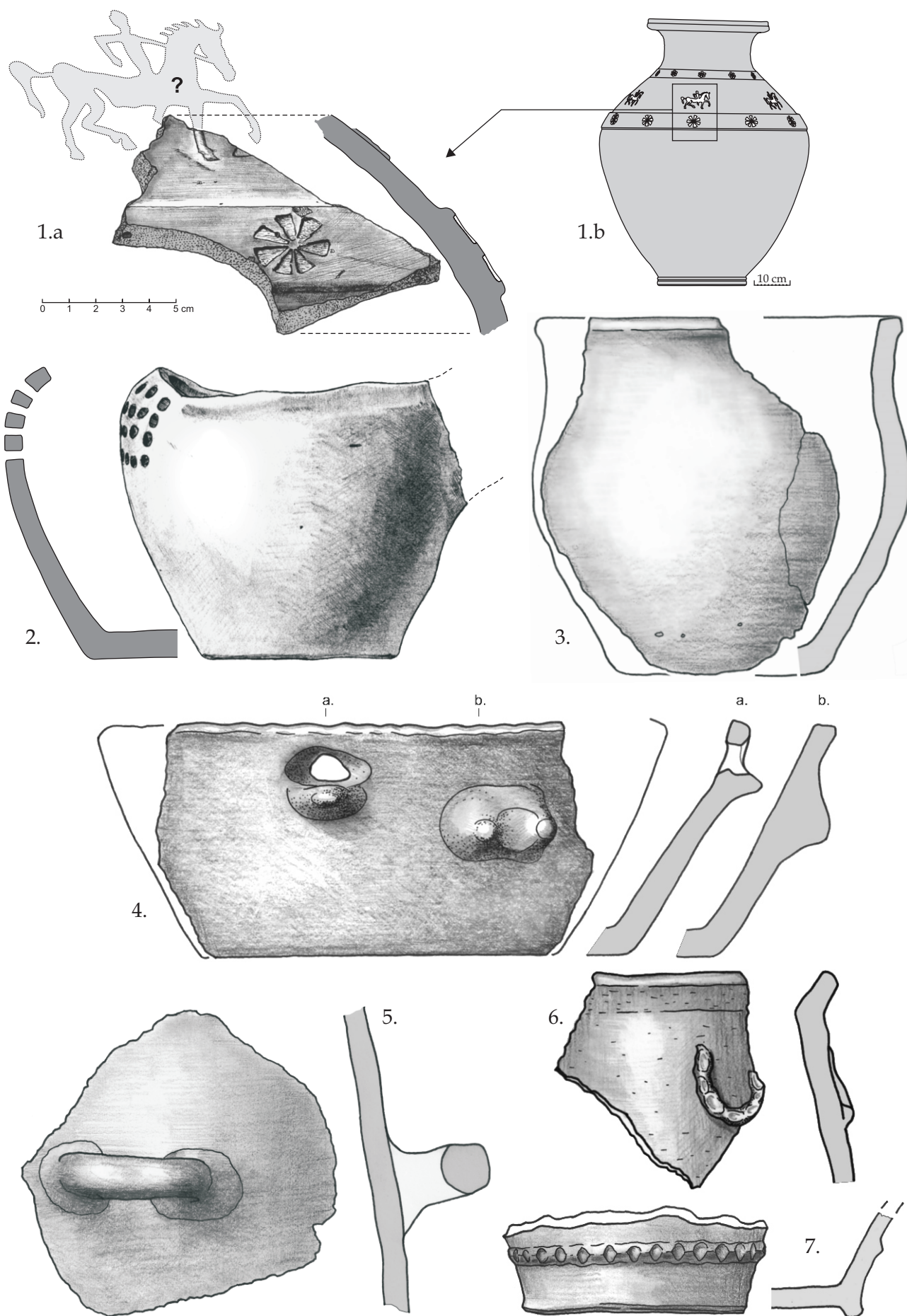
1.

2.

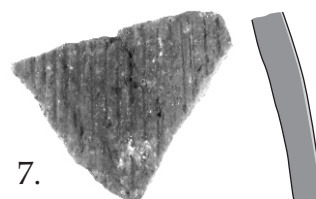
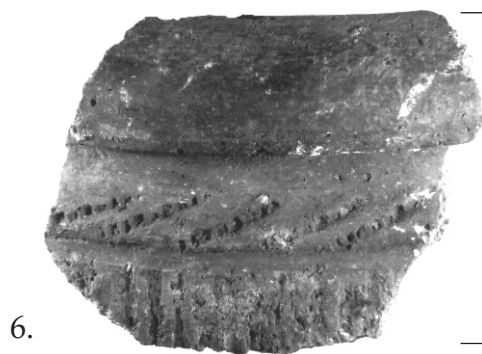
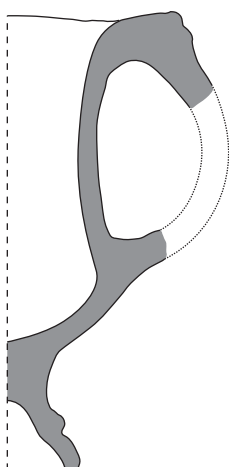
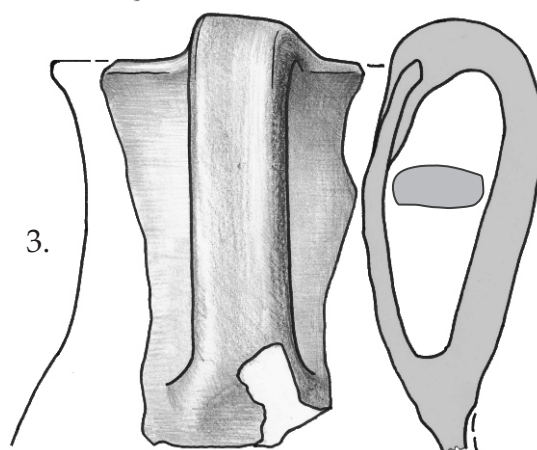
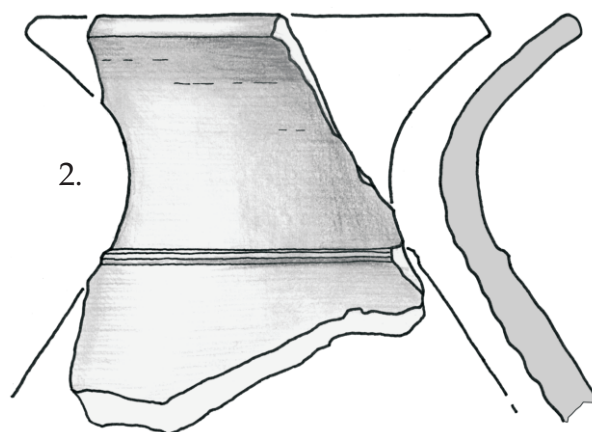
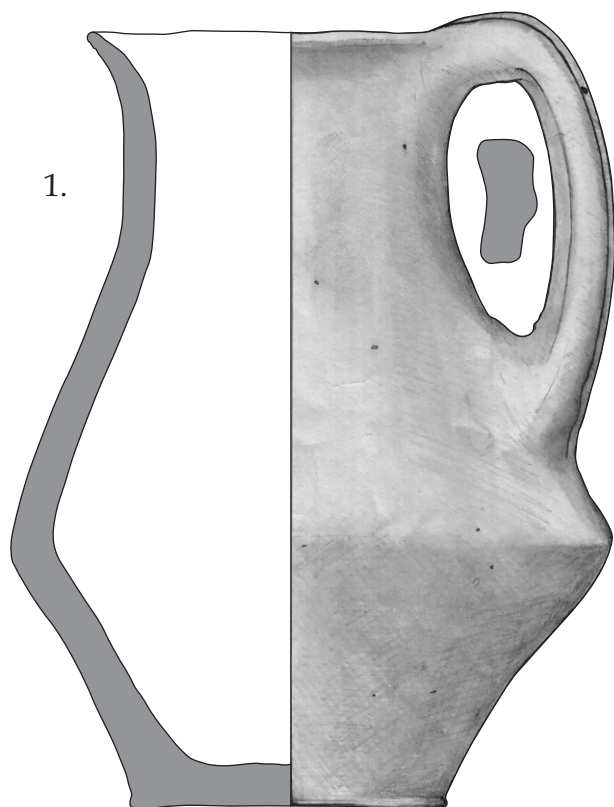

0 1 2 3 4 5 cm

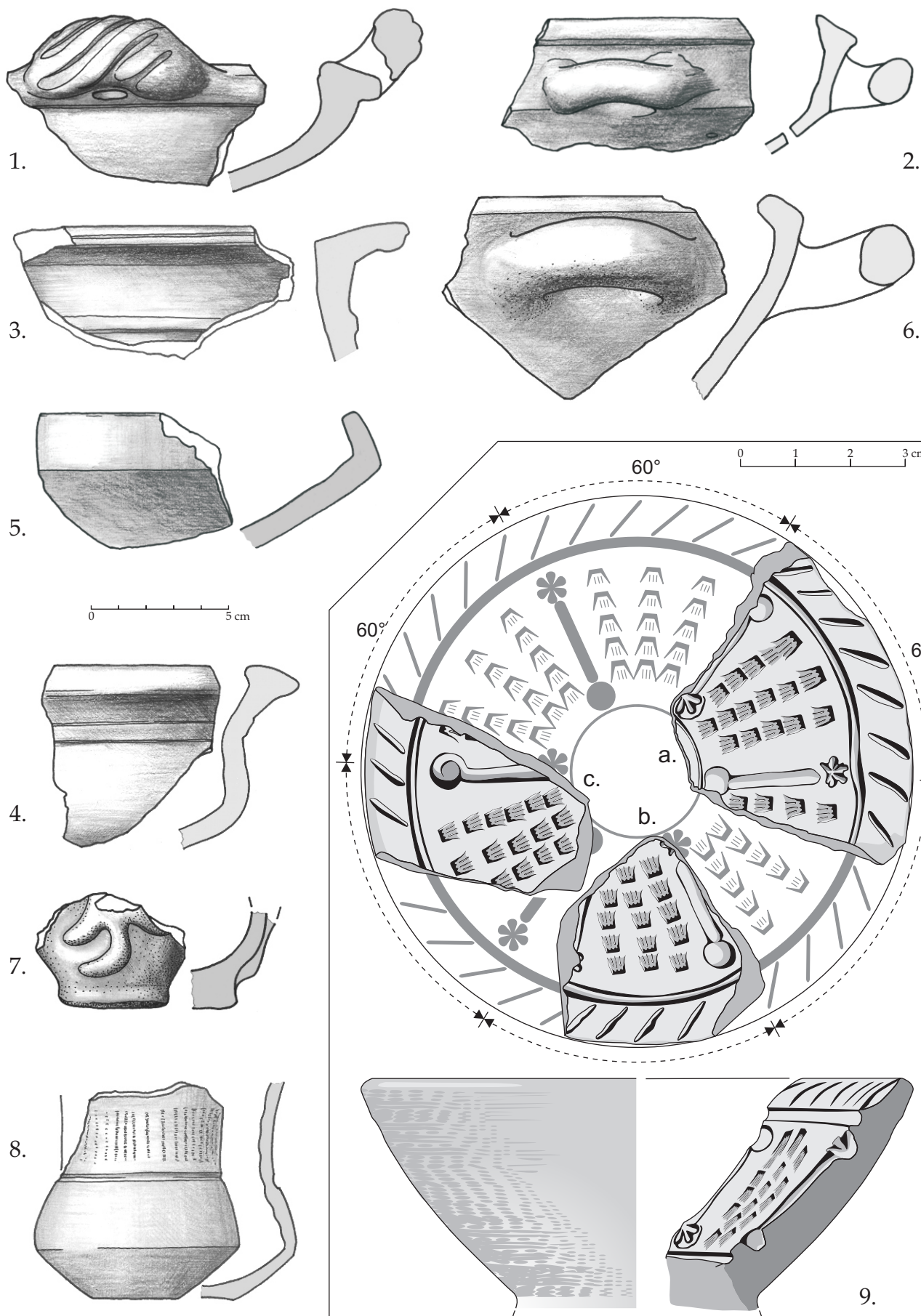
Pl. 8

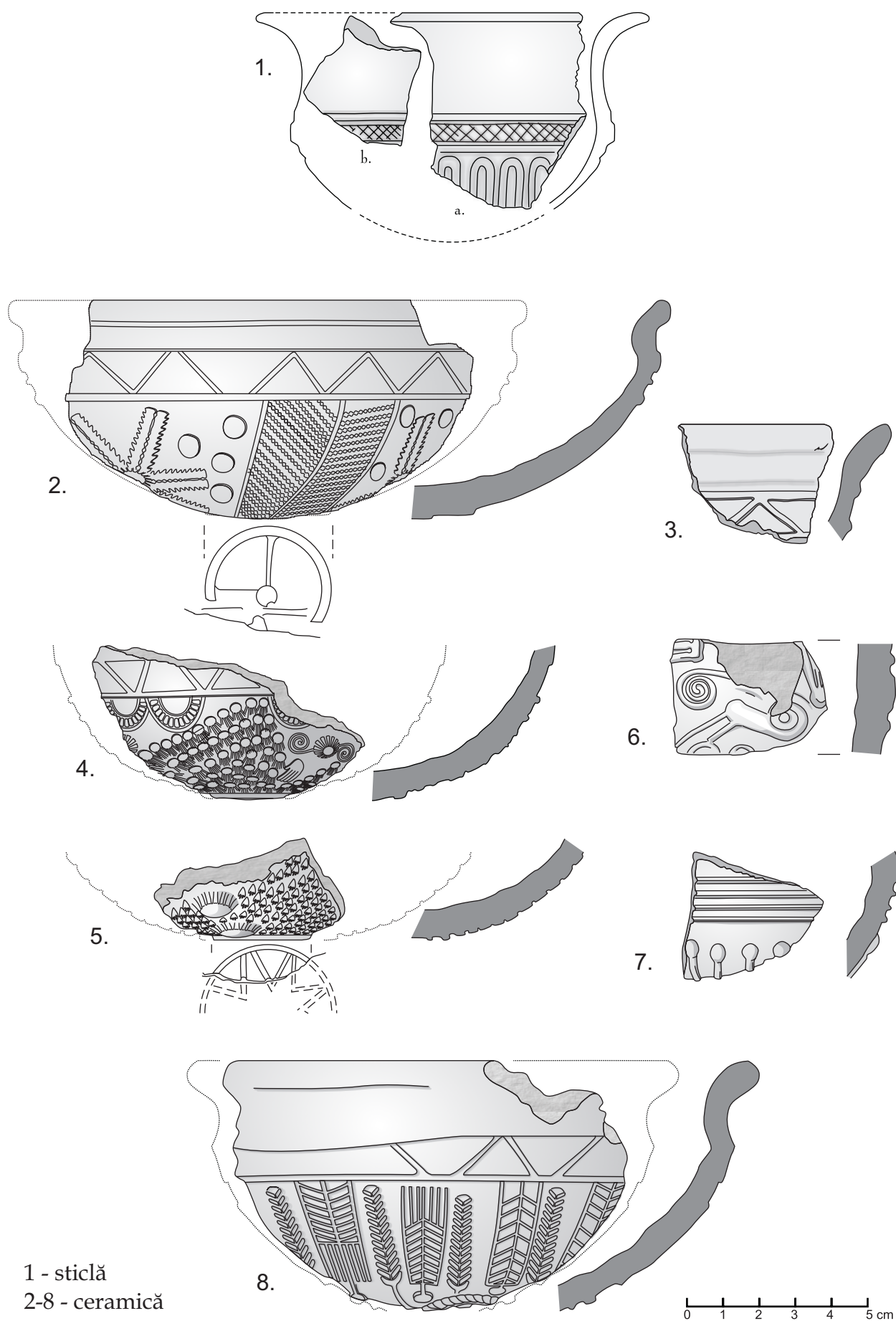
Pl. 9

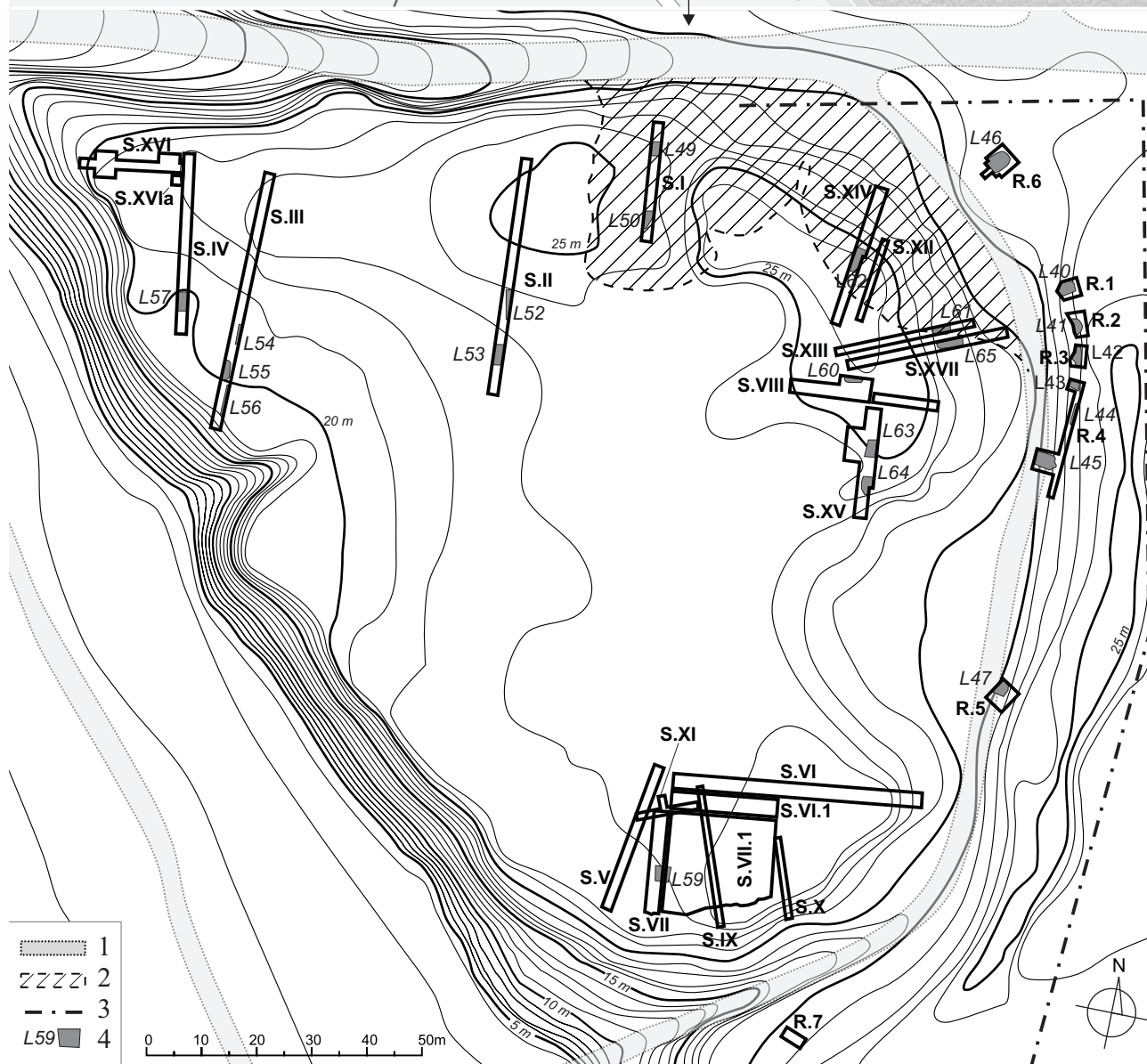
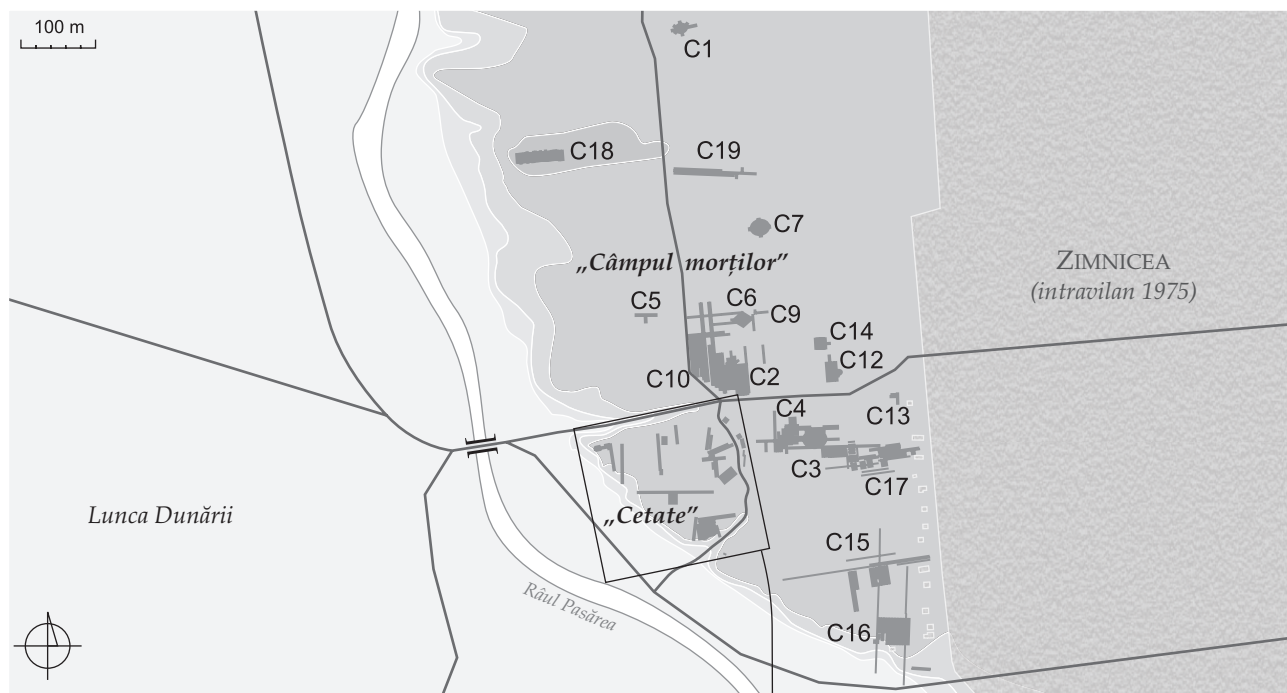
0 1 2 3 4 5 cm

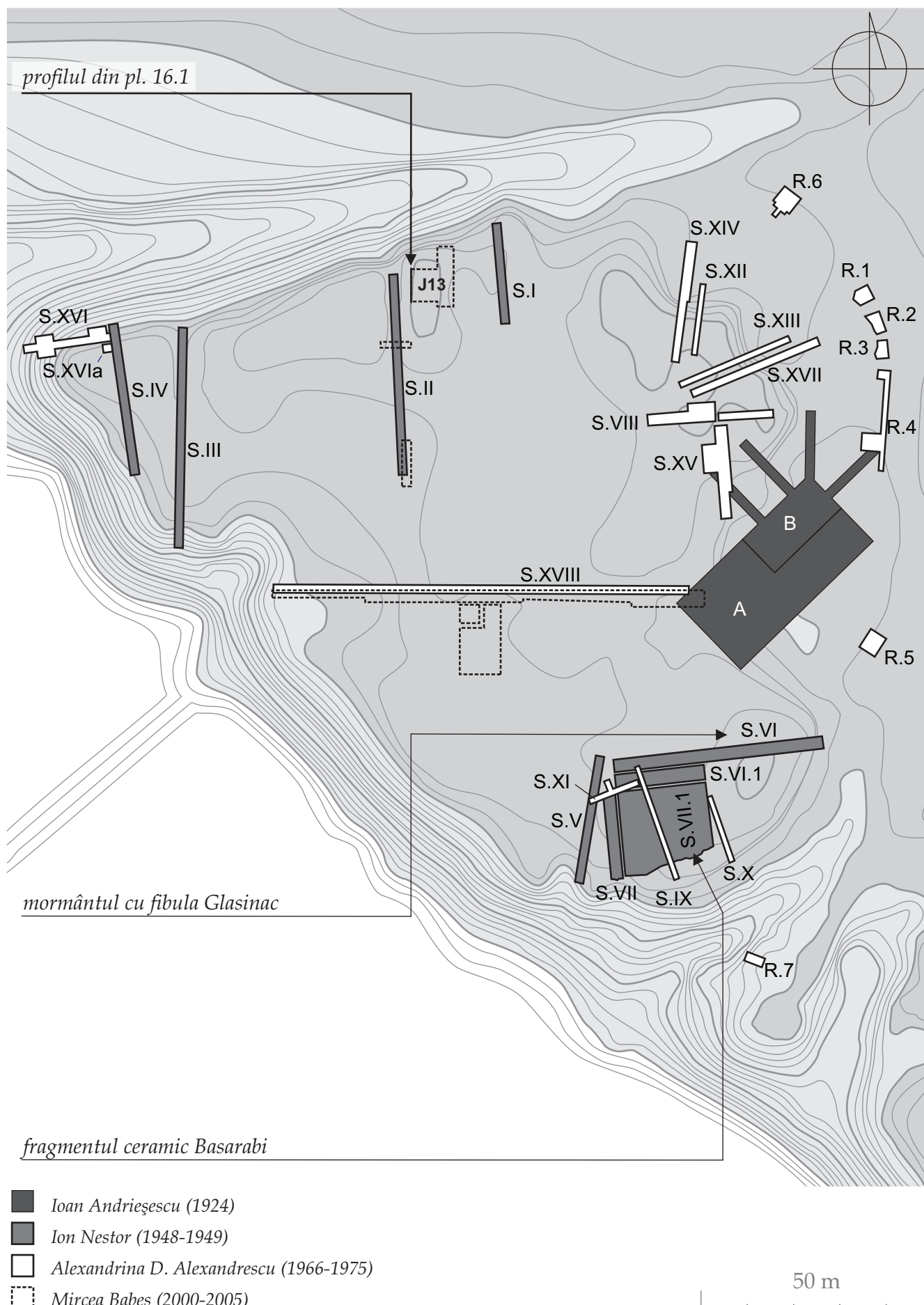
Pl. 11

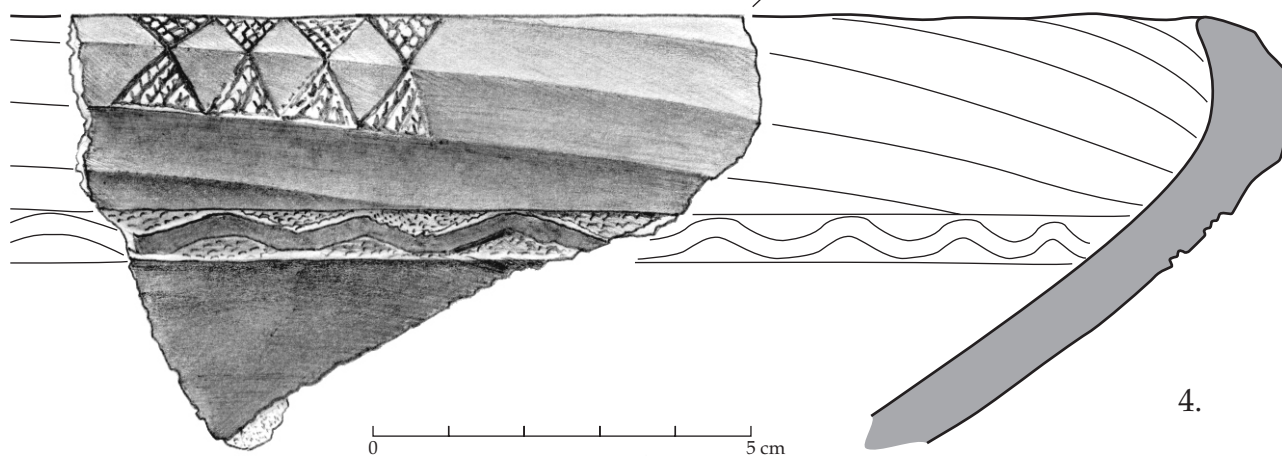
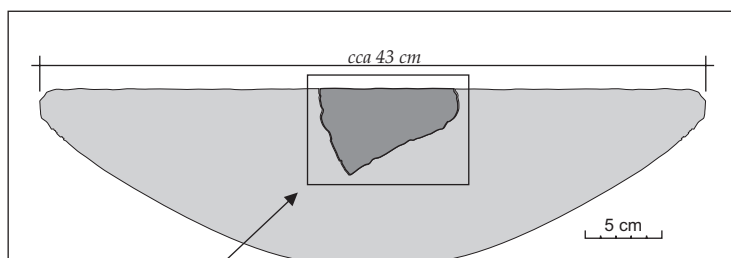
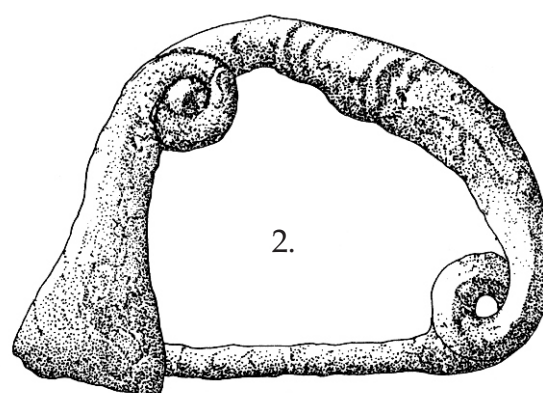
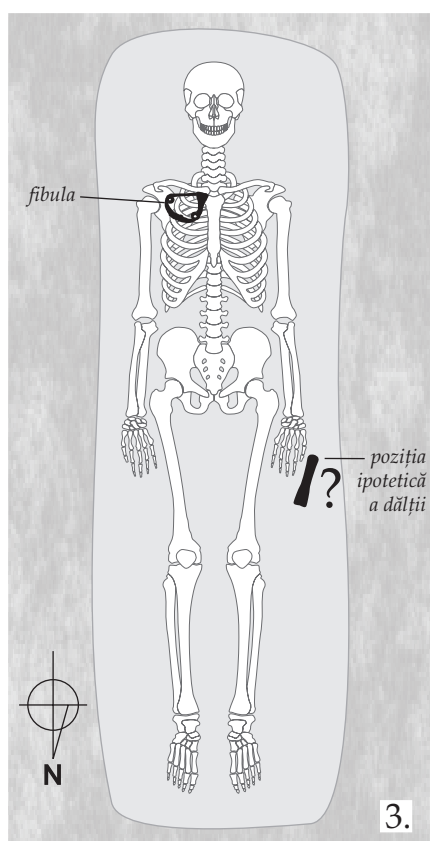
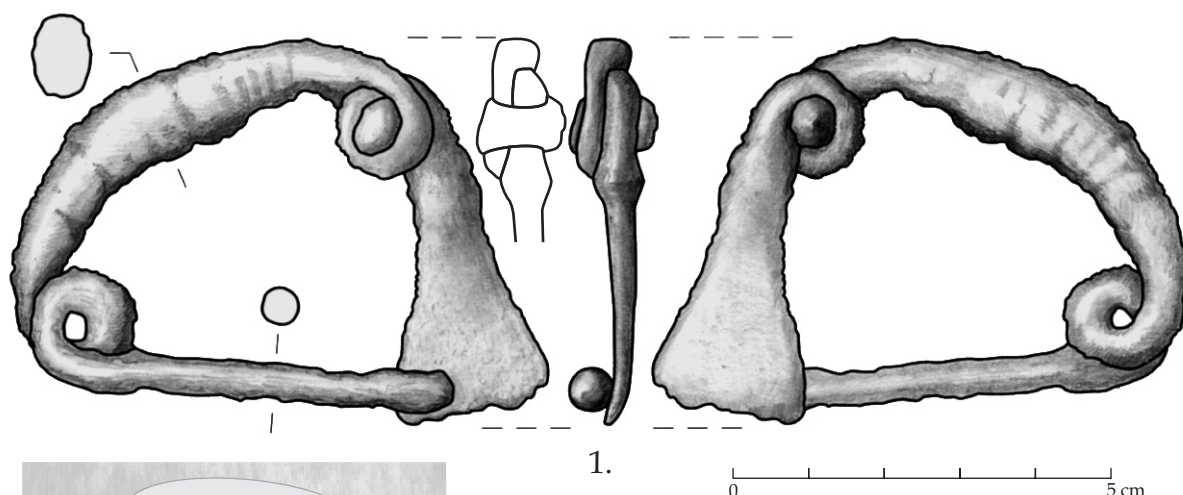
Pl. 12

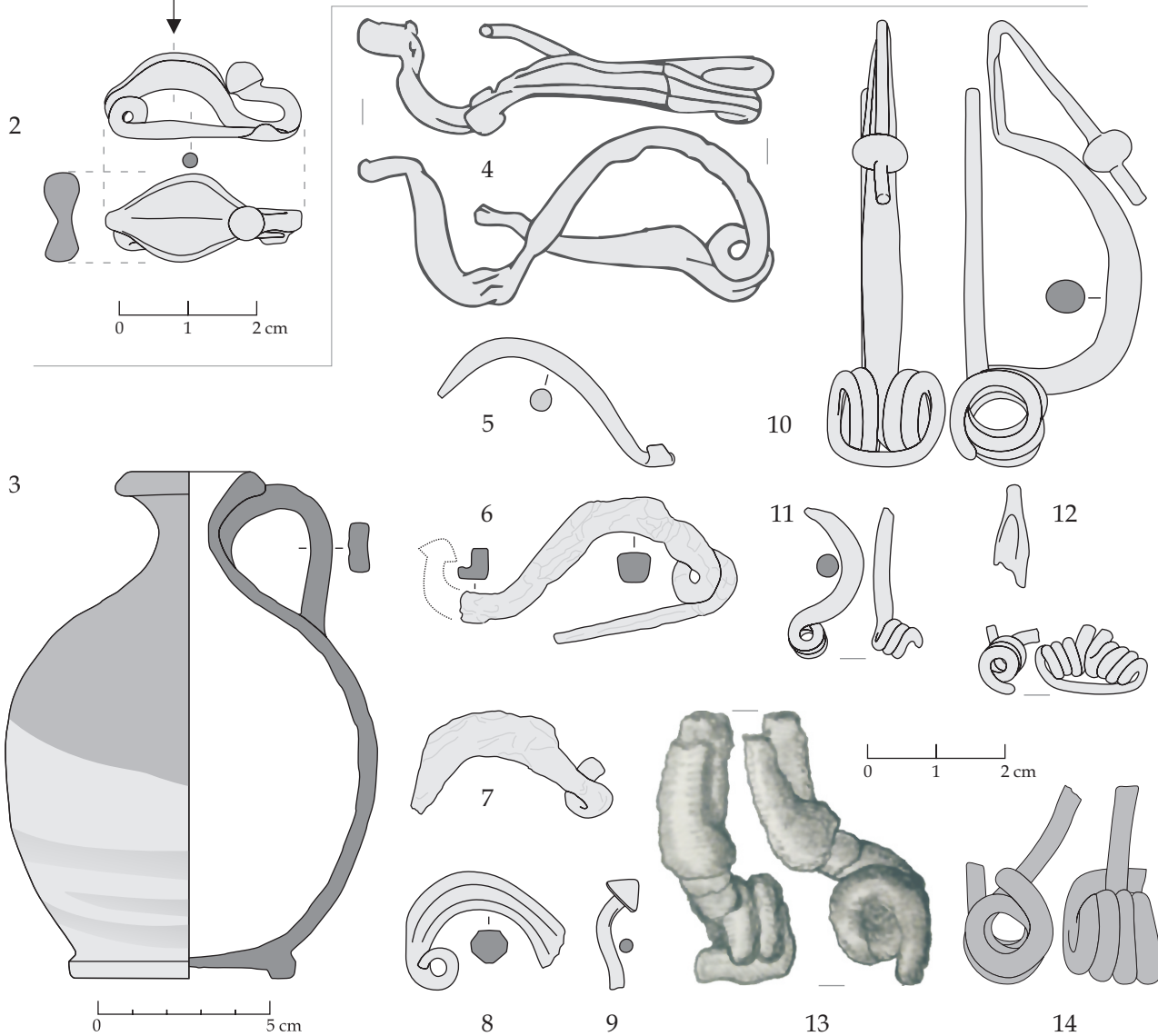
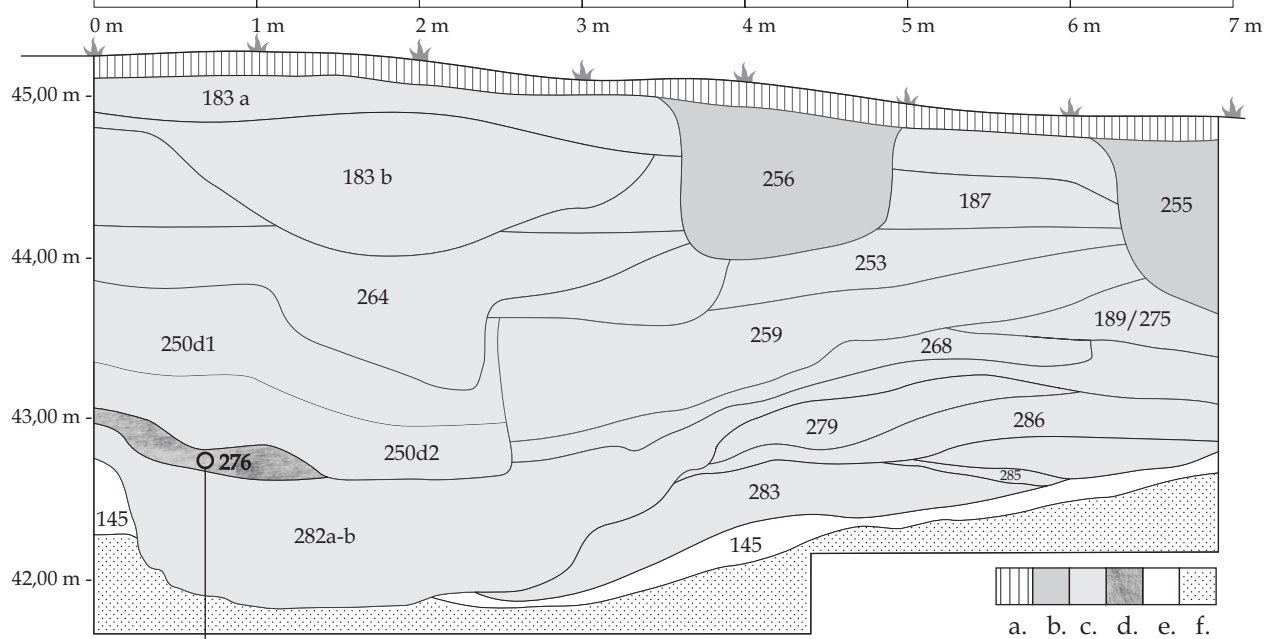

Pl. 13

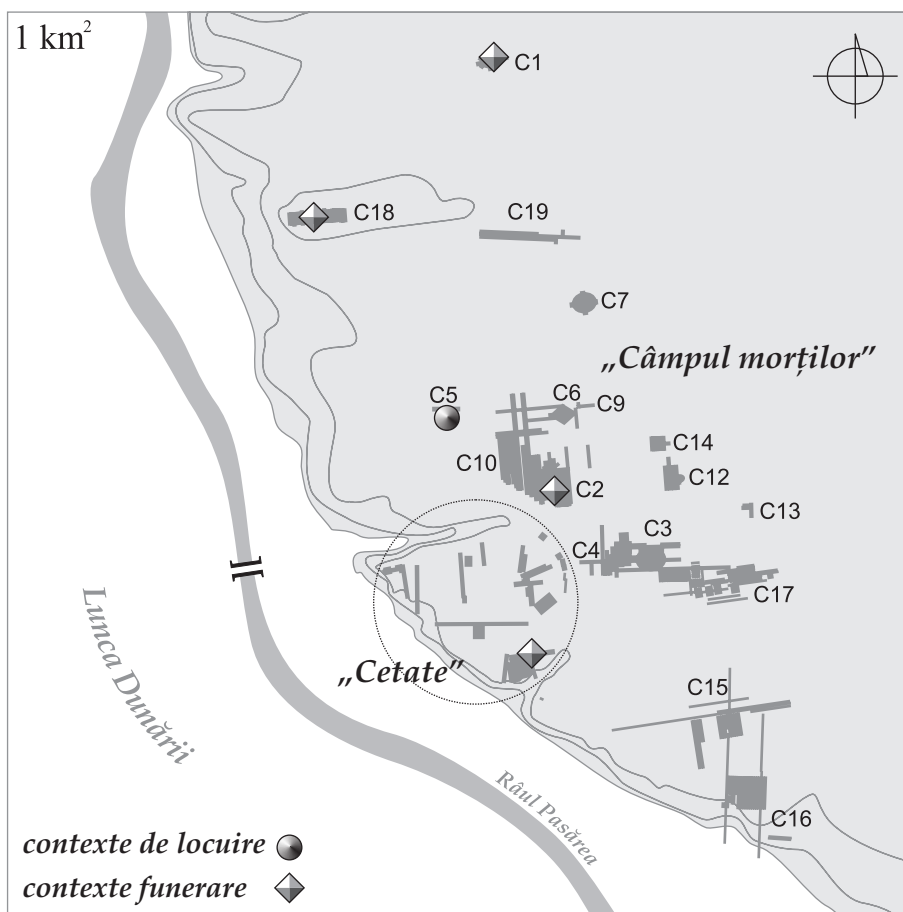
Pl. 14

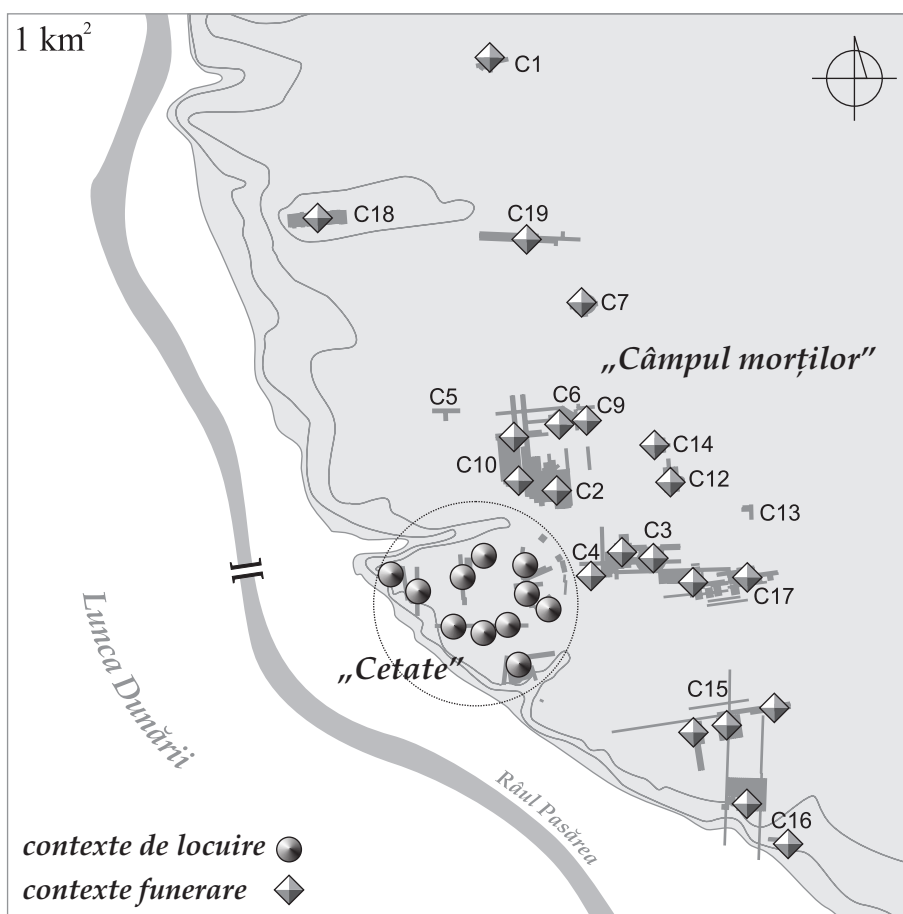

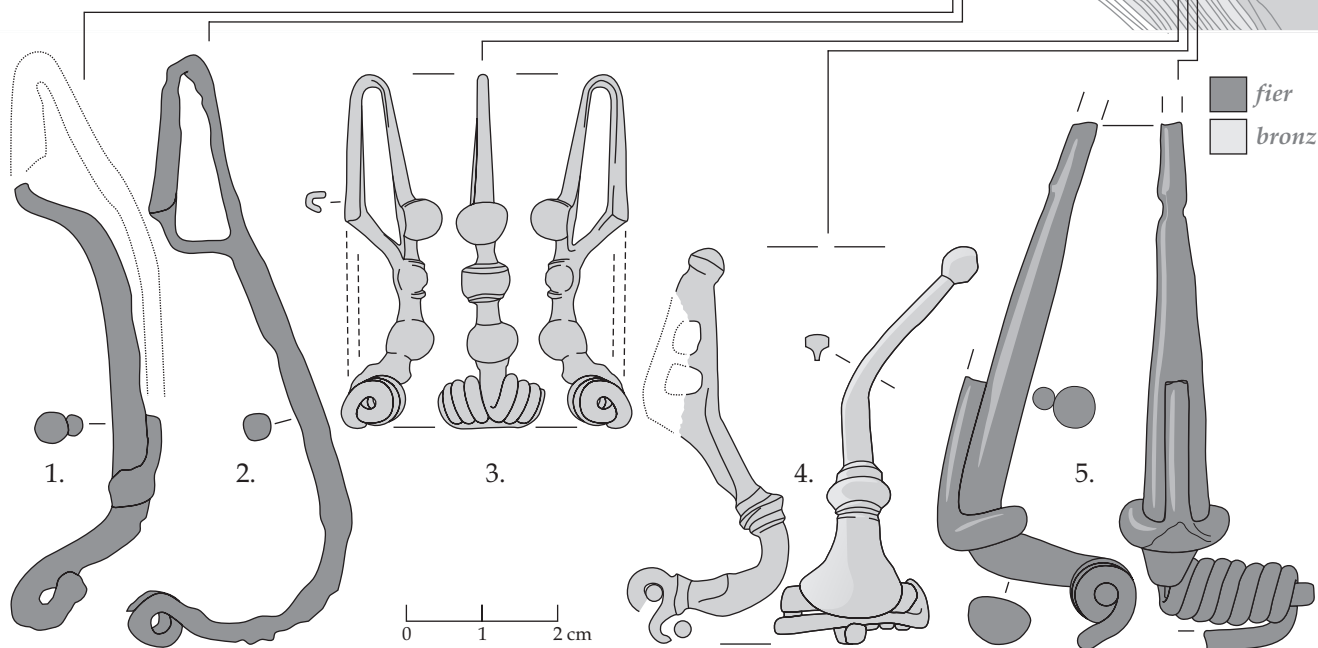
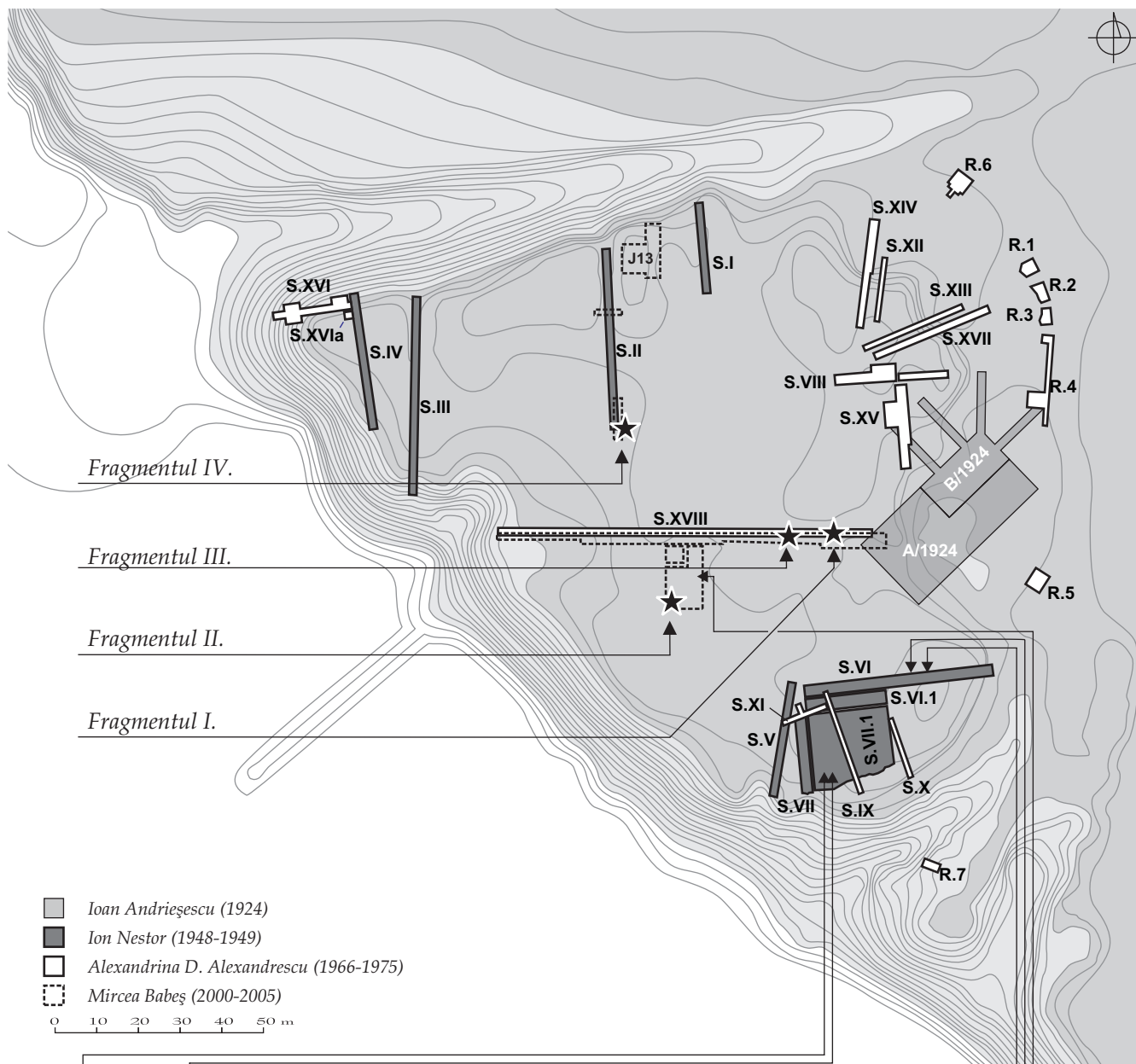
Pl. 16

1. Hallstatt

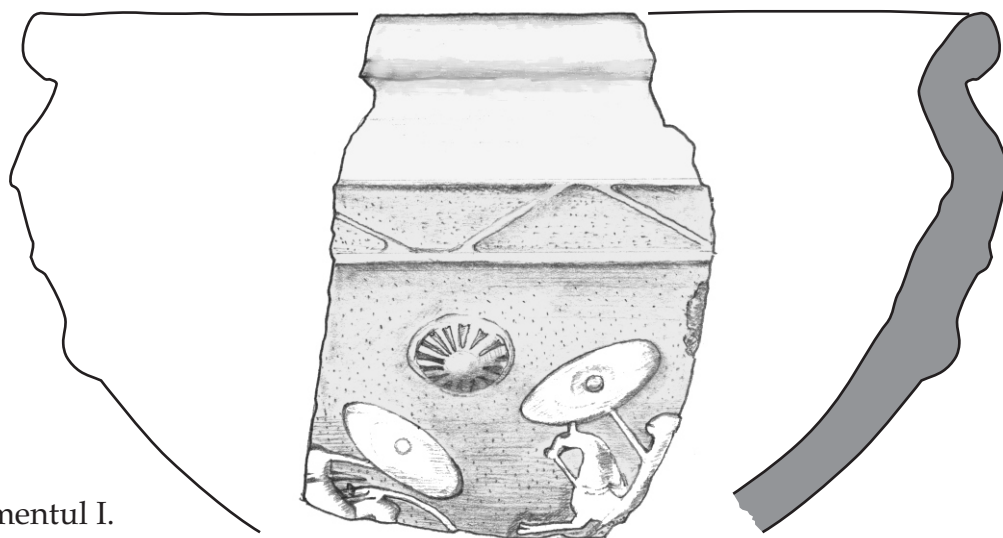
2. La Tène

Pl. 18

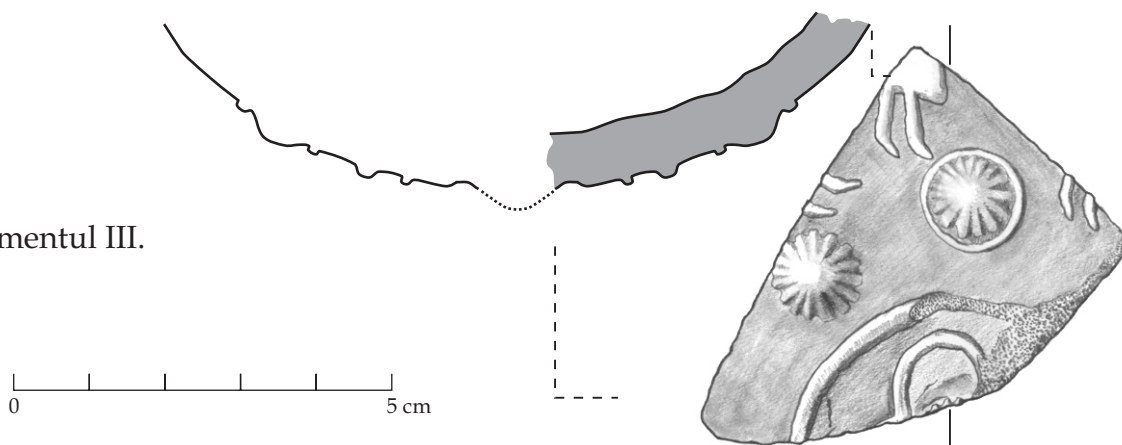
Fragmentul I.

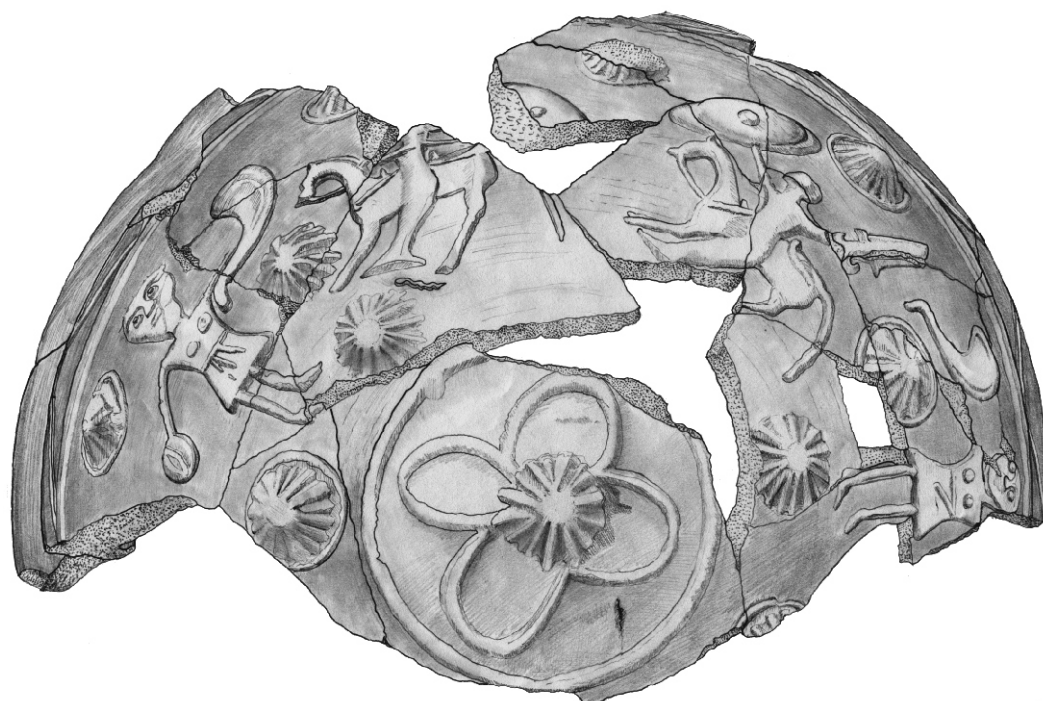
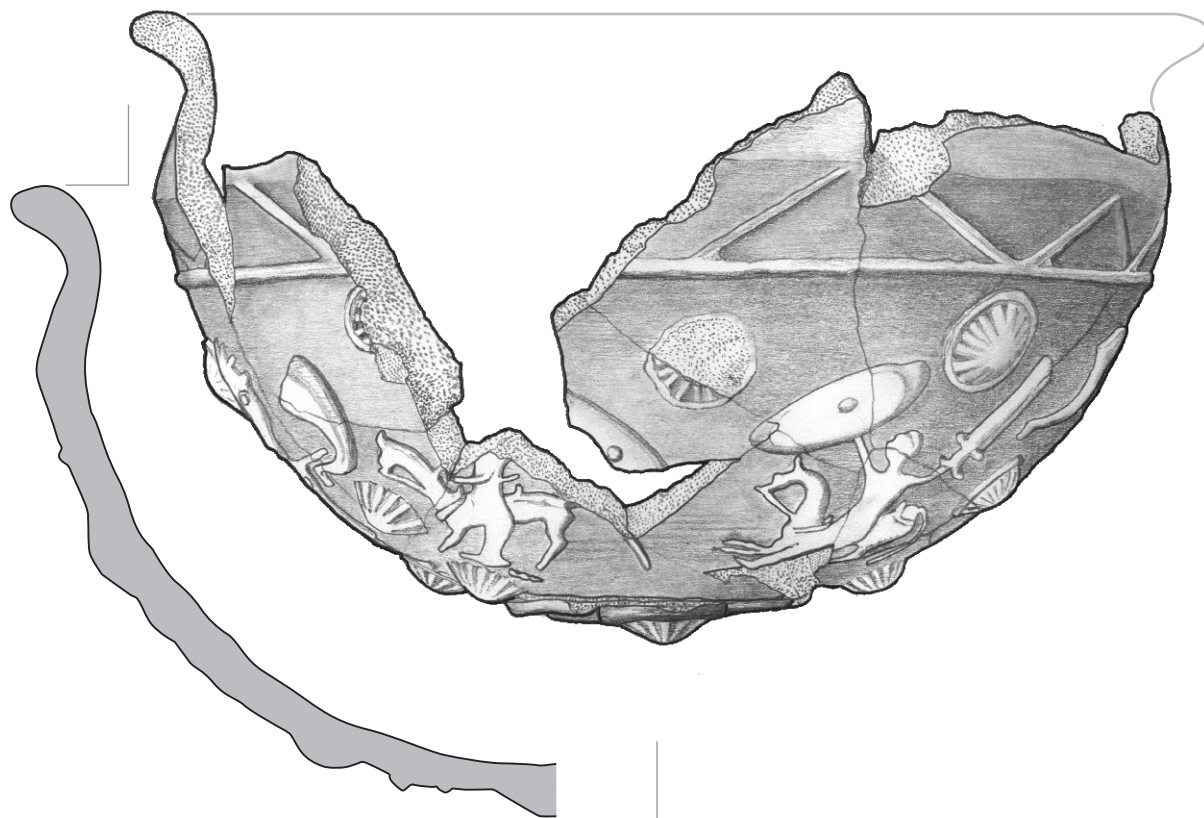

Fragmentul II.

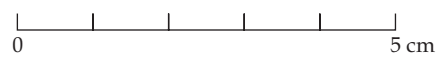

Fragmentul III.

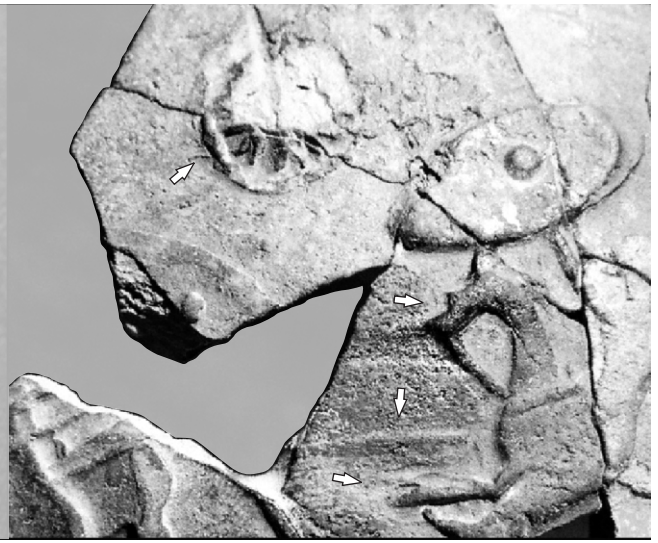

Fragmentul IV.

Fragmentul I.

Fragmentul IV.
(detaliu)

1 cm

- 1.
- 2.

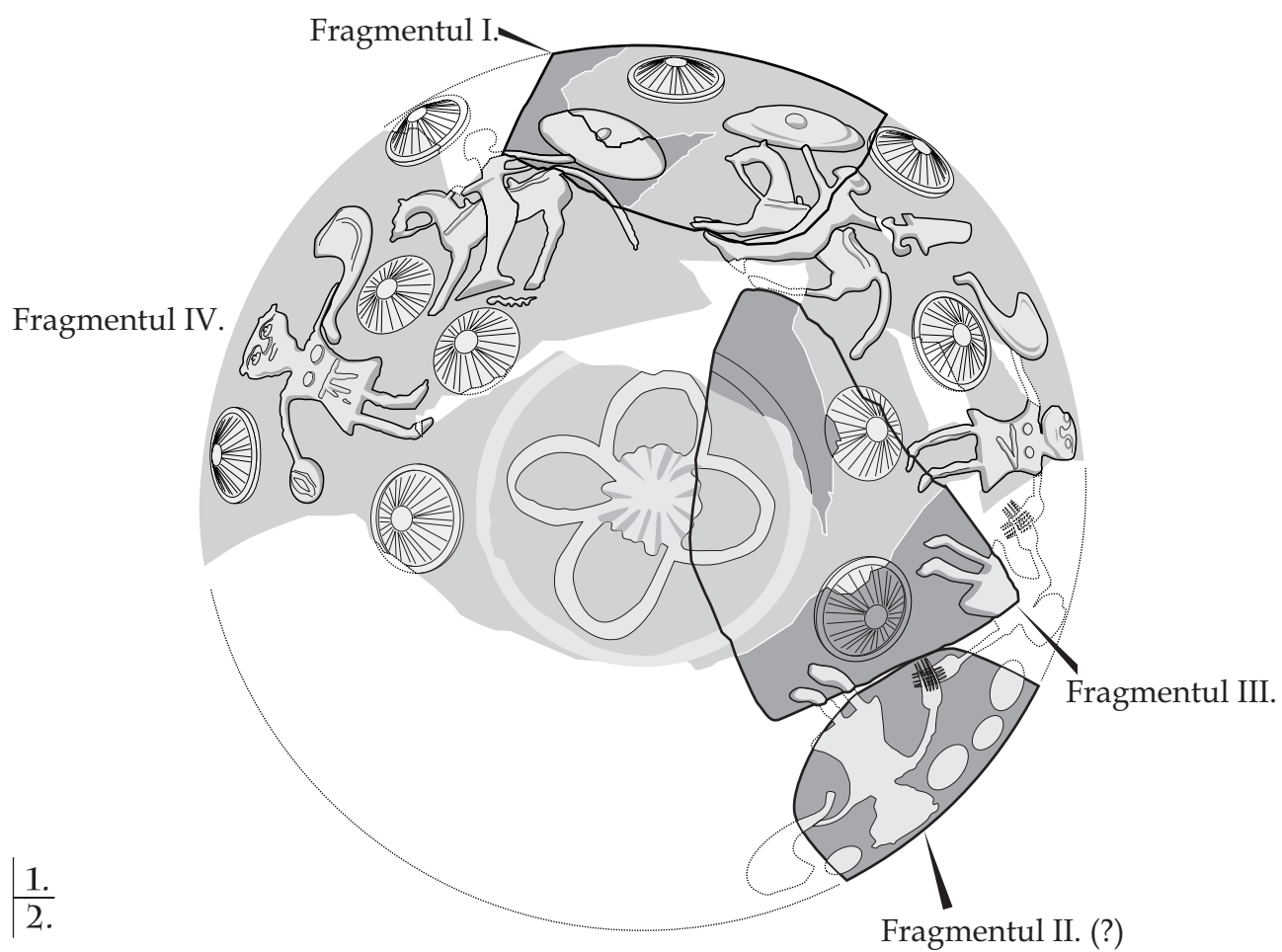

Fragmentul III.

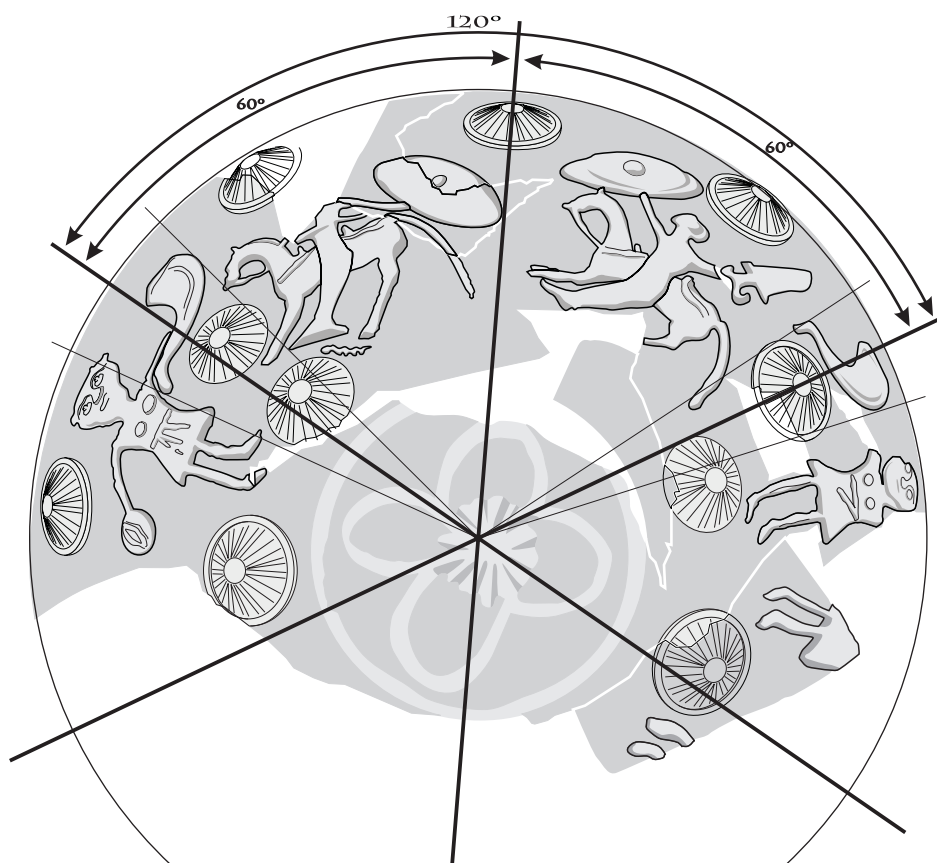

Fragmentul IV.
(detaliu)

1 cm

1.
2.

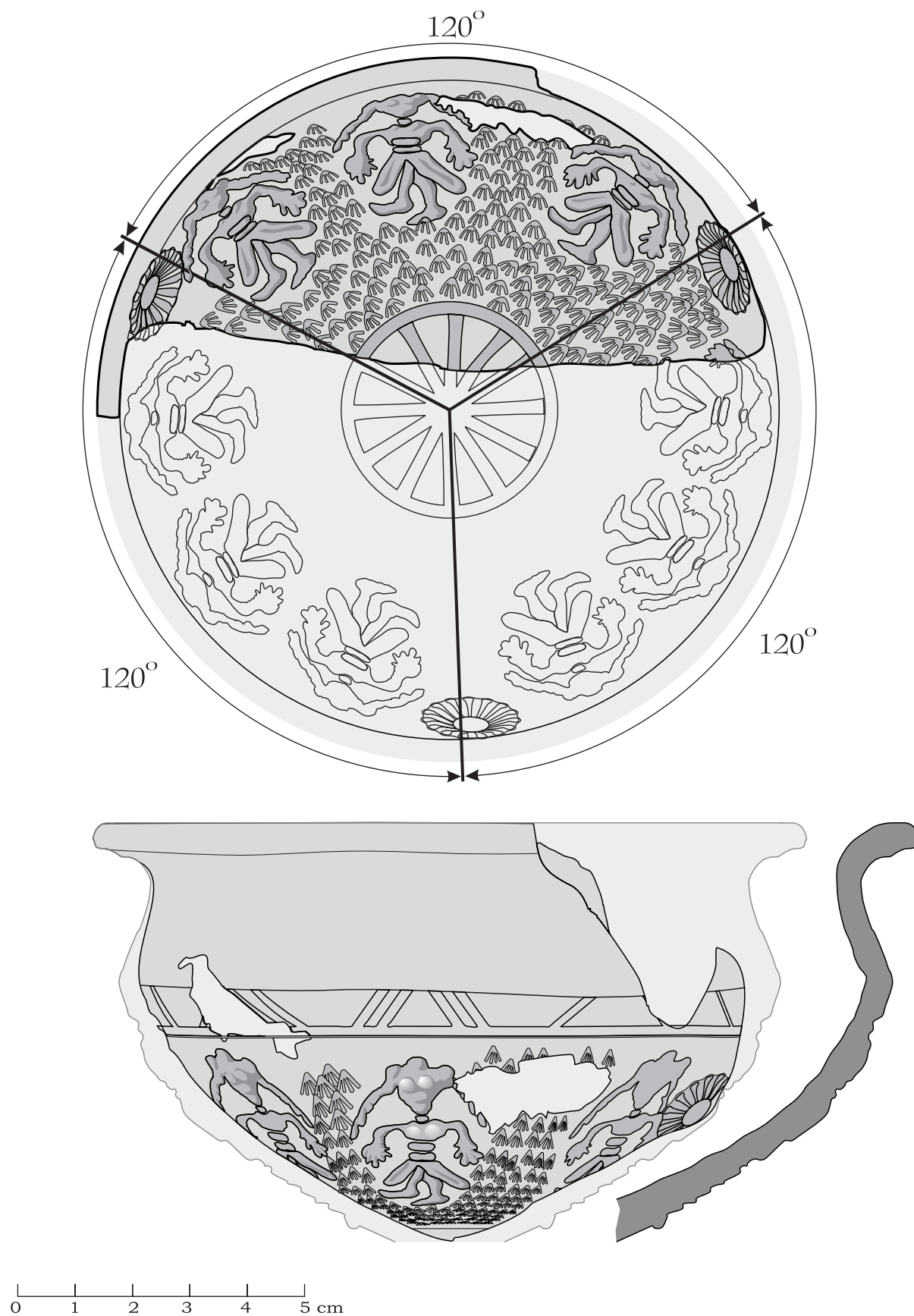

Pl. 23

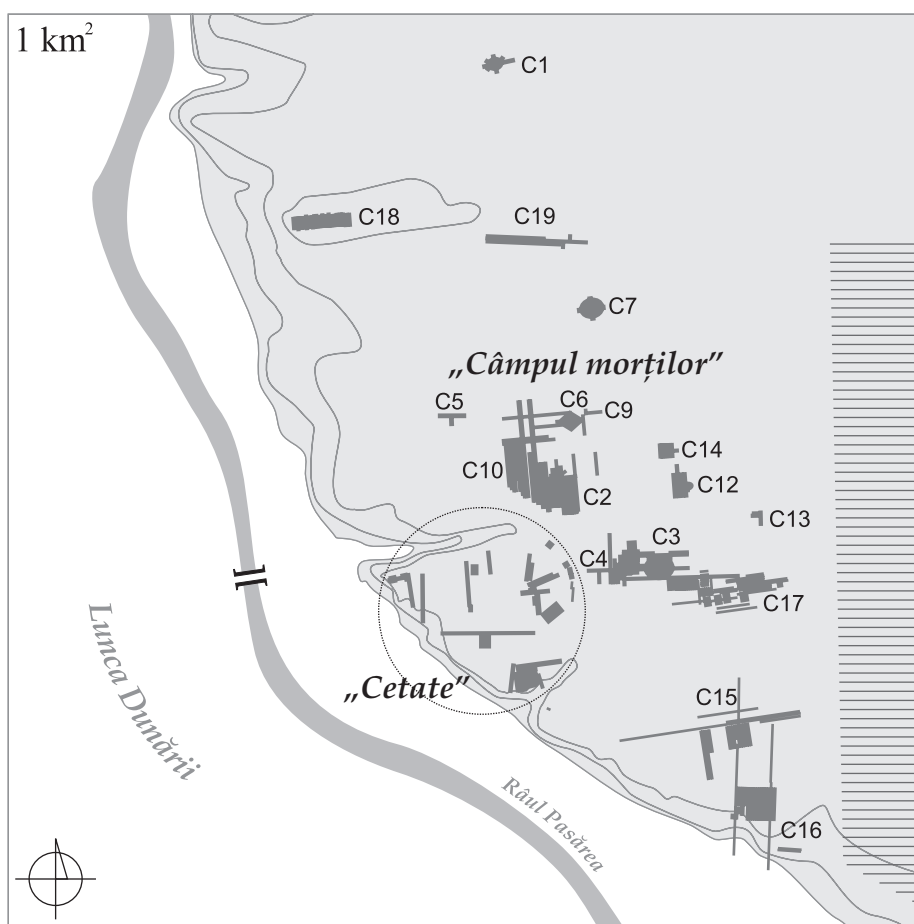

Pl. 24

Pl. 25

1.
Cu hașură
orizontală:
terenul
intravilan
până în
anul 2000

2.
Cu hașură
orizontală:
extinderea
terenului
intravilan
după 2000

